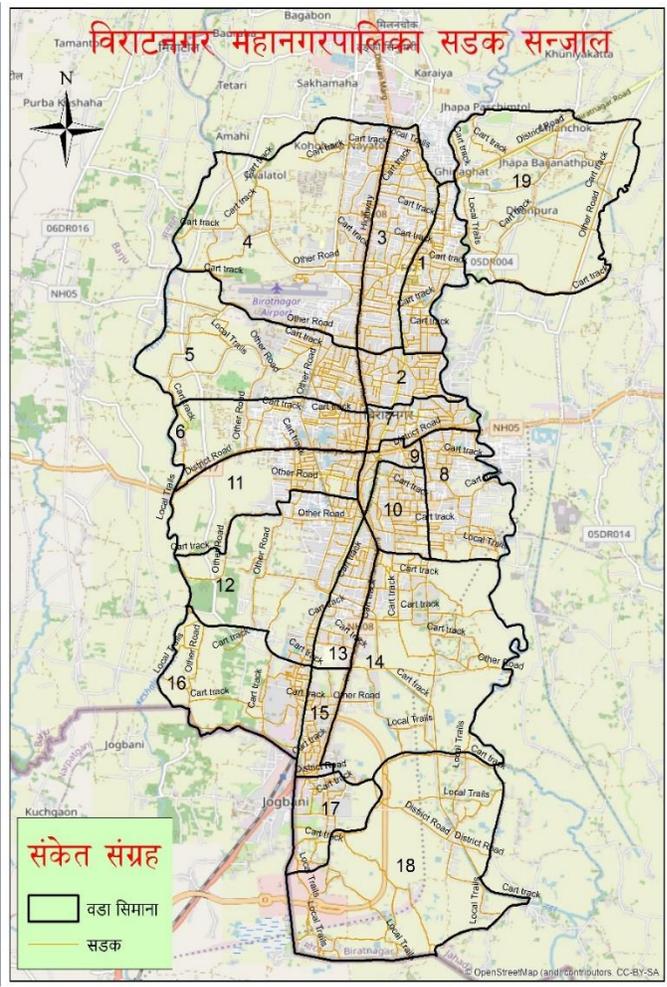
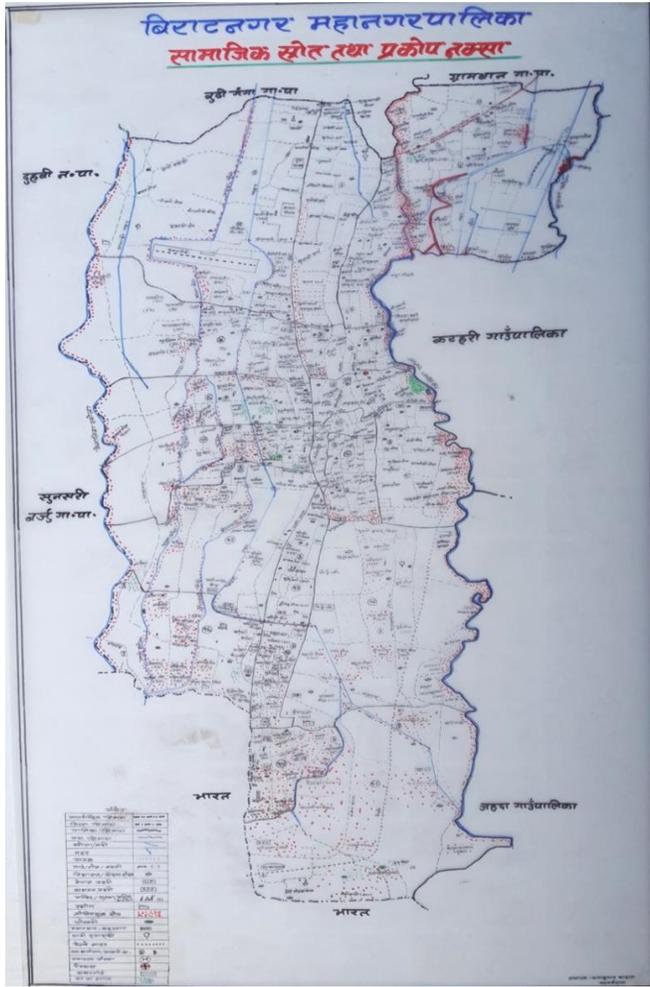

विराटनगर महानगरपालिका
स्थानीय विपद् तथा जलवायु उत्थानशील
योजना, २०८२

महानगर विपद् व्यवस्थापन समिति
विराटनगर महानगरपालिका
कोशी प्रदेश

प्रकाशकीय

दस्तावेज:

वैधानिक आधार:

सर्वाधिकार:

प्राविधिक सहजीकरण:

योजना तयारी:

विराटनगर महानगरपालिका विपद् तथा जलवायु उत्थानशील योजना २०८२

नेपालको संविधान, स्थानीय सरकार सञ्चालन ऐन २०७४, विपद् जोखिम न्यूनीकरण तथा व्यवस्थापन ऐन २०७५, विपद् जोखिम न्यूनीकरण राष्ट्रिय रणनीतिक कार्ययोजना २०१८-२०३० र महानगरपालिको विपद् जोखिम न्यूनीकरण रणनीतिक कार्ययोजना, २०८१, स्थानीय विपद् तथा जलवायु उत्थानशील कार्यद्वारा तर्जुमा दिग्दर्शन, २०८१

विराटनगर महानगरपालिका, कोशी प्रदेश, मोरङ ।

हाम्रो कन्सल्टेन्सी सेवा, फिदिम पाँचथर

महानगरपालिकाको विपद् तथा जलवायु उत्थानशील योजना निर्माणका लागि महानगर विपद् व्यवस्थापन शाखाले अन्य महाशाखा तथा शाखा र सरोकारवालाहरूसँग समन्वय गरी विश्लेषणको कार्य सञ्चालन गरेको छ । विश्लेषणको लागि राजनैतिक दलका प्रतिनिधिहरू, महानगरपालिकाका विषयगत शाखा महाशाखाहरू, वडा कार्यालयहरू, समुदायमा आधारित संस्थाहरू, गैरसरकारी संस्थाहरू, निजी क्षेत्र र नागरिकहरू समेतको संलग्नतामा अन्तिम रूप प्रदान गरिएको छ ।

विराटनगर महानगरपालिका

नगर कार्यपालिकाको कार्यालय विराटनगर

मन्तव्य

विराटनगर महानगरपालिकाको विद्यमान विपद् जोखिमलाई व्यवस्थित रूपमा सम्बोधन गर्न विराटनगर महानगरपालिकाले विपद् तथा जलवायु उत्थानशील योजना निर्माण गरेको छ । नेपालको संविधान २०७२, स्थानीय शासन सञ्चालन ऐन २०७४, विपद् जोखिम न्यूनीकरण तथा व्यवस्थापन ऐन २०७४, विपद् जोखिम न्यूनीकरण राष्ट्रिय रणनीतिक कार्ययोजना २०१८-२०३०, स्थानीय विपद् तथा जलवायु उत्थानशील योजना तर्जुमा निर्देशिकालगायतका कानुनी आधार बमोजिम तयार गरिएको यो योजनाले नगरवासीहरूको जीउधनको रक्षा गर्ने कार्यमा त सहयोगी हुन्छ नै र यसले दीगो विकास लक्ष हासिल गर्न पनि सहयोगी भूमिका खेल्नेछ । विराटनगर महानगरपालिकालाई जिल्लाकै उत्कृष्ट विपद् जोखिम न्यूनीकरण र व्यवस्थापन भएको नगरको रूपमा विकास गर्न यहाँका नागरिकहरूको दक्षता तथा क्षमतामा अभिवृद्धि गरी सामाजिक तथा आर्थिक विकासका नयाँ अवसरहरू सिर्जना गरेर जनसहभागिता तथा विपद् सुरक्षामा आधारित द्रुत तथा दिगो विकासका मध्यमले नागरिकको गुणस्तरीय जीवन सुनिश्चित गर्न यो योजना सहयोगी बन्नेछ । महानगरको दीर्घकालीन लक्ष्यको रूपमा रहेको कृषि, पर्यटन तथा भौतिक पूर्वाधार विकासका सम्भावनालाई अभियानको रूपमा अगाडि लैजान सहयोगी दस्तावेजको रूपमा यो योजना निर्माण भएको छ ।

नेपालको संविधानले निर्दिष्ट गरेका व्यवस्थाको सदुपयोग गर्दै, स्थानीय स्तरमा उपलब्ध स्रोत र साधनहरूको समुचित व्यवस्थापन र सदुपयोग गरी समुदायमा आधारित संघसंस्थाहरू, गैरसरकारी संघसंस्थाहरू, व्यापारिक प्रतिष्ठानहरू, निजी संघसंस्था, विकास साझेदारहरू, छिमेकी स्थानीय सरकार, प्रदेश सरकार र संघीय सरकारसँग समन्वय र सहकार्य गर्दै विराटनगर महानगरपालिकाको विपद् सुरक्षाको सुनिश्चितता गर्न दृढ अटोटका साथ व्यवस्थित योजनाहरू निर्माण गरी कार्यान्वयन गरिँदै आएको छ ।

नेपालको राज्य व्यवस्था पुनर्संरचनाको लागि लामो समयसम्म जनताले गरेको विभिन्न प्रकारका आन्दोलन र संघर्षको प्रतिफल स्वरूप प्राप्त संघीय लोकतान्त्रिक गणतन्त्र नेपालको संविधानले परिकल्पना गरेको स्थानीय सरकार र स्थानीय विकासका लागि रहेको यसको महत्वपूर्ण भूमिकालाई हृदयङ्गम गरी विराटनगर महानगरपालिकाले महानगरपालिका क्षेत्रको जोखिम कम गर्न यो योजना निर्माण गरी कार्यान्वयनमा ल्याएको छ ।

यसका लागि विराटनगर महानगरपालिकाको १९ वटै वडाका वडा अध्यक्षज्यूहरू एवं कार्यपालिका सदस्यज्यूहरू, महानगरपालिकाका कर्मचारीहरू, तथ्याङ्क सङ्कलनलगायत कार्यमा सहयोग गर्ने प्राविधिकहरूबाट प्राप्त सहयोग र अन्य सुझावहरू उपलब्ध गराउनु हुने सरोकारवाला र समुदायप्रति हार्दिक धन्यवाद व्यक्त गर्दछु । मलाई पूर्ण आशा र विश्वास छ, मैले विराटनगर महानगरपालिका महानगर प्रमुखका हैसियतले नेतृत्व गरेको र महानगरपालिकाले परिकल्पना गरेको विपद् उत्थानशील महानगरको लक्षलाई उचाइमा पुर्याउन यो योजनाको कारण थप सहज बन्नेछ । यसले भविष्यमा प्रकृति, प्रवृत्ति र विपत्तिको त्रिकोणात्मक संयोजन गर्दै दिगो विकासका लागि प्रकृति संरक्षण विपद् व्यवस्थापन र वातावरण सन्तुलनका माध्यमबाट विकासको दिशामा सबल, सफल र सक्षम महानगरपालिकाको रूपमा स्थापित भएको हुनेछ । पुनः यस कार्यमा सहयोगी मन तथा क्रियाशील सबैप्रति धन्यवाद प्रकट गर्दछु ।

मिति: २०८२ जेष्ठ

नागेश कोइराला
महानगर प्रमुख
विराटनगर महानगरपालिका

विराटनगर महानगरपालिका

नगर कार्यपालिकाको कार्यालय विराटनगर

धन्यवाद ज्ञापन

विपद् र जलवायु परिवर्तनका असरबाट विराटनगर महानगरपालिका पनि अछुतो छैन । वर्षेनी अनियमित वर्षा, खडेरी, बाढी, पहिरो, कृषिमा रोग र कीराको महामारी, हावाहुरी, असिना आदि खेपिरहेका यस महानगरपालिकाका बासिन्दालाई २०४५ र २०७२ सालको भूकम्प, २०७४ र २०८२ को बाढीले अझ बढी प्रताडित बनाएको छ । बहूप्रकारका विपद्का कारण गरिब तथा विपन्न वर्गको जीविकोपार्जनका स्रोतहरूमा प्रत्यक्ष असर पार्दछ । महिला, बालबालिक, वृद्ध, अशक्त, अपाङ्गता भएका व्यक्तिहरूलाई यी समस्याले अझ बढी प्रभावित बन्दछन् । विपद् तथा जलवायु परिवर्तनका यिनै समस्याहरूसँग जुझ्दै विराटनगर महानगरपालिकालाई विपद् उत्थाशील महानगरपालिकाको रूपमा स्थापित गर्ने परिकल्पना सहित स्थानीय विपद् तथा जलवायु उत्थानशील योजना निर्माण गरी कार्यान्वयनको थालनी गरिएको छ ।

नेपालको संविधान २०७२, स्थानीय सरकार सञ्चालन ऐन २०७४, विपद् जोखिम न्यूनीकरण तथा व्यवस्थापन ऐन, २०७४, जलवायु परिवर्तन नीति २०६८, स्थानीय अनुकुलन कार्ययोजनाको राष्ट्रिय संरचना २०६८, विपद् जोखिम न्यूनीकरण राष्ट्रिय रणनीतिक कार्ययोजना २०१८-२०३० र स्थानीय विपद् तथा जलवायु उत्थानशील योजना तर्जुमा निर्देशिकालाई आधार मानेर सबै वडामा वडास्तरीय कार्यशाला र स्थानीय समुदाय र सरोकारवालाहरूसँग प्रत्यक्ष अन्तरक्रिया गरी योजना निर्माण गरिएको छ ।

समसामयिक राजनैतिक परिवर्तनसंगै तत्कालिन वुधनगर गाविसका वडा नं १, ३, ४ र ५ तथा वैजनाथपुर गाविसलाई समेटेको क्षेत्रलाई विराटनगर महानगरपालिकाको रूपमा अगाडी सारिएको छ । जनप्रतिनिधिहरूको उपस्थिति पछि स्थानीय सरकारसँग स्थानीय जनता एवं सबै सरोकारवालाहरूको चासो र अपेक्षा बढी छ । यस सन्दर्भमा नियमित सेवा प्रवाहका अतिरिक्त महानगरपालिका तथा वडाका कार्यक्रमहरूलाई स्थानीय समुदाय र खासगरी सङ्घटनग्रस्त क्षेत्र, वर्ग तथा समुदायले विशेष लाभ लिन सक्ने गरी योजनाबद्ध रूपमा काम अघि बढाएर विराटनगर महानगरपालिकालाई विपद् एवं जलवायु उत्थानशील नगरको रूपमा विकास गर्न यो योजना सहयोगी बन्नेछ भन्ने अपेक्षा गरेका छु । तसर्थ यो योजनाको माध्यमबाट अगाडी सारिएका कृषकलापहरूलाई महानगरपालिका एवं वडाहरूका वार्षिक योजनाहरूमा समायोजन गर्दै कार्यान्वयन गर्न विराटनगर महानगरपालिका सदा तत्पर रहेको छ । यस योजनाको प्रभावकारी कार्यान्वयनको लागि सरोकारवाला तथा सम्बन्धित निकायहरूसँग सहयोग तथा सहकार्यको अपेक्षा राख्दछौं ।

संघीय लोकतान्त्रिक गणतन्त्र नेपालको संविधानले परिकल्पना गरेको स्थानीय सरकार र स्थानीय विकासका लागि रहेको यसको महत्वपूर्ण भूमिकालाई हृदयङ्गम गरी विराटनगर महानगरपालिकाले महानगरपालिकाको विपद् तथा जलवायु उत्थानशील योजना निर्माणको कार्य सम्पन्न गरेको छ । योजना निर्माणको कार्यलाई अन्तिम चरणमा पुर्याउन सहयोग गर्ने वन वातावरण तथा विपद् व्यवस्थापन समिति, विपद् व्यवस्थापन शाखा, सबै वडा कार्यालयहरू, हाम्रो कन्सल्टेन्सी सेवा पाँचथर, सम्बद्ध सरोकारवालाहरू र समुदायप्रति हार्दिक धन्यवाद प्रकट गर्दै यसको कार्यान्वयनका लागि सम्बद्ध सबैप्रति आह्वान गर्दछु ।

राम प्रसाद दुङ्गेल
प्रमुख प्रशासकीय अधिकृत
विराटनगर महानगरपालिका

विषयसूची

खण्ड एक :	10
योजनाको संक्षिप्त चिनारी	10
१.१ पृष्ठभूमि	10
१.२ योजनाको परिचय	10
१.३ उद्देश्य:	11
१.४ योजना निर्माणको सीमा	11
१.५ योजना निर्माणका मार्गदर्शक नीतिगत व्यवस्था	12
१.६ योजना निर्माणका क्रममा सम्पन्न गरिएका कार्यहरू:	13
१.७ तत्कालीन तथा दीर्घकालीन नतिजा	14
१.८ योजना निर्माणका क्रममा सहभागिता	14
१.९ योजना तर्जुमा विधि तथा प्रक्रिया	15
१.१० योजनाको लक्षित समूह	16
खण्ड : दुइ स्थानीय तहको चिनारी र विपद् जोखिमको अवस्था	17
२.१ महानगरपालिकाको परिचय	17
२.१.१ मोरङ जिल्लाको परिचय	17
२.१.२ महानगरपालिकाको परिचय	18
२.१.३ जनसंख्या र राजनीतिक विभाजन	19
२.१.४ जनसंख्या:	20
२.१.५ आर्थिक अवस्था	21
२.१.६ शैक्षिक अवस्था	22
२.१.७ उमेरको आधारमा जनसंख्या	22
२.१.८ भू-उपयोगको विद्यमान अवस्था	23
२.१.९ जलवायु, हावापानी आदिको अवस्था र प्रभाव	25
२.१.१० प्राकृतिक स्रोत साधन	26
२.१.११ सडकको अवस्था	26
खण्ड : तीन विपद् जोखिम विश्लेषण	27
३.१ महानगरपालिकाका मुख्य जलवायु परिवर्तन र विपद्को जोखिमहरू	27
३.१.१ प्रकोप नक्साङ्कन	27
३.१.२ वडागत प्रकोप स्तरीकरणको अवस्था:	27
३.१.३ परिवर्तित प्रकोपको अवस्था	28
३.२. बहु विपद्को अवस्था	29
३.२.१ भूकम्पीय प्रकोप तथा जोखिम	29
३.२.२ वाढीजन्य प्रकोप तथा जोखिम	33
३.२.३ ढुवानको प्रकोप तथा जोखिम	35
३.२.४ सडक दुर्घटनाको जोखिम	39

३.२.५ आगलागीजन्य जोखिम:	40
३.२.६ शीतलहर र त्यसबाट उत्पन्न जोखिमको अवस्था	45
३.२.७ विद्युतीय पोल तार र विद्युत दुर्घटना:	46
३.२.८ महामारी	47
३.२.९ प्रदूषणजन्य विपद्को जोखिम:	48
३.२.१० अब्यवस्थित नहर, अस्पताल र त्यसबाट उत्पन्न प्रदूषणको अवस्था	52
३.२.११ सामुदायिक कुकुर र छाडा पशुचौपाया:	53
३.२.१२ टेलिफोनका टावरहरू र त्यसबाट उत्पन्न रेडिएसनको अवस्था	54
३.२.१३ पेट्रोल पम्प सम्बन्धी विवरण:	54
३.२.१४ ग्याँस डिपो र डिलर सम्बन्धी विवरण:	56
३.२.१५ विराटनगर विमानस्थल	58
३.२.१६ जलवायु परिवर्तनको प्रभाव	58
(क) बालीनालीमा जलवायु परिवर्तनको प्रभाव	59
(ख) जलवायु परिवर्तन र विपद् जोखिम बारे सूचना	62
(ग) जलवायु परिवर्तनका परिदृश्यहरू र त्यसका प्रत्यक्ष असरहरू	62
३.२.१७ विपद् जोखिममा समावेशी सवाल	64
३.३ विगतका बहुप्रकोप जोखिमका असरहरू	65
३.३.१ मानवीय क्षति	65
३.३.२ विगतमा विपद् जोखिमका कारण असर भोगेका मुख्य क्षेत्रहरू	66
३.४. सम्मुखता (exposure)	72
३.५ संकटासन्नता (vulnerability)	73
खण्ड : चार राष्ट्रिय रणनीतिक कार्ययोजना प्राथमिकताका क्षेत्र सम्बन्धी विषयहरू	82
४.१ विपद् जोखिमबारेको बुझाइको विकास	82
४.१.१ जलवायु परिवर्तन र विपद् जोखिमबारे सूचनाहरू	82
४.१.२ जलवायु परिवर्तनका परिदृश्यहरू र यसका प्रत्यक्ष असरहरू	82
४.२ विपद् तथा जलवायु उत्थानशील शासकीय पद्धति	84
४.२.१ विपद् जोखिम र जलवायु परिवर्तनका लागि शासकीय पद्धतिहरूमा गरिएका सुदृढीकरणका प्रयासहरू:	84
४.२.२ विपद् जोखिम र जलवायु परिवर्तनका लागि शासकीय पद्धतिमा भएका मुख्य कमी कमजोरीहरू	85
४.३ विपद् जोखिम न्यूनीकरण गर्न बृहत्तर जोखिमका जानकारीमा आधारित निजि तथा सार्वजनिक लगानी	85
४.३.१ विपद् जोखिम न्यूनीकरणका लागि समर्पित योजना तथा कार्यक्रमहरूमा लगानी	85
४.४ प्रभावकारी प्रतिकार्य र पुर्नलाभ	86
४.५ विराटनगर महानगरपालिकाको विपद् जोखिम न्यूनीकरणका लागि क्षमता नक्साङ्कन	86
४.५.१ स्थानीय तहको क्षमता	87
४.५.२ विराटनगर महानगरपालिका क्षेत्रमा रहेका नेपाल प्रहरीका युनिटहरू:	87
४.५.३ विराटनगर महानगरपालिका क्षेत्रमा रहेका नेपाली सेनाका युनिटहरू:	87
४.५.४ विराटनगर महानगरपालिका क्षेत्रमा रहेका सशस्त्र प्रहरीबल नेपालका युनिटहरू:	87

खण्ड : पाँच योजनाका प्राथमिकताहरू	88
५.१ विपद् जोखिम न्यूनीकरण तथा व्यवस्थापन र जलवायु परिवर्तनको प्रभावका कारण देखिएका समस्याहरू	88
५.१.१ नीतिगत संस्थागत सुदृढीकरण	88
५.१.२ सूचना व्यवस्थापन र सम्प्रेषण	88
५.१.३ निकायगत समन्वय	88
५.१.४ विपद् तथा जलवायु उत्थानशील विकास अवधारणाको मूलप्रवाहीकरण	88
५.१.५ भौतिक पूर्वाधार	88
५.१.६ प्राकृतिक स्रोत सम्पदा तथा जलाधार व्यवस्थापन	89
५.१.७ विपद् उत्थानशील कृषि विकास	89
४.१.८ विपद् उत्थानशील स्वास्थ्य सेवा	89
५.१.९ विपद् उत्थानशील शिक्षा .	89
५.१.१० विपद् व्यवस्थापनमा लैंगिक तथा समावेशीकरण	89
५.१.११ विपद् प्रतिकार्य	90
५.२ जोखिम न्यूनीकरण तथा उत्थानशीलता विकासका लागि समस्या समाधानका उपायहरू	90
खण्ड : छ समस्या, प्राथमिकता र योजना	92
६.१ विपद् जोखिम न्यूनीकरण रणनीतिक कार्ययोजनाका प्राथमिकताहरू	92
खण्ड : सात समस्या, प्राथमिकता र योजना	93
७.१. वातावरण तथा विपद् व्यवस्थापन	93
७.२ सुशासन तथा संस्थागत विकास	97
७.३ सामाजिक विकास	100
७.४ पूर्वाधार विकास	102
७.५ आर्थिक विकास	104
खण्ड : आठ विपद् जोखिम न्यूनीकरणका लागि क्रियाकलापहरू	94
८.१. विपद् जोखिम न्यूनीकरण क्रियाकलापहरू	94
८.२. वडा/टोल स्तरीय सूचना र प्रस्तावित योजना	118
अनुसूची १ : वडास्तरीय प्रकोप स्तरीकरण	122
अनुसूची २ : वडागत नक्सा	

तालिका

तालिका नम्बर	१: परामर्श कार्यशालामा सहभागिता विवरण
तालिका नम्बर	२: मोरङ जिल्लाका स्थानीय तहहरूको जनसंख्या विवरण
तालिका नम्बर	३: विराटनगर महानगरपालिकाको पुनर्संरचनाको अवस्था
तालिका नम्बर	४: विराटनगर महानगरपालिकाको जनसंख्या विवरण
तालिका नम्बर	५: विराटनगर महानगरपालिका क्षेत्र भित्रका मानिसहरूको सम्पन्नताको अवस्था
तालिका नम्बर	६: पालिकामा उमेरका आधारमा जनसंख्या
तालिका नम्बर	७: विराटनगर महानगरपालिकाको भू-उपयोग
तालिका नम्बर	८: बाली र वनस्पती पात्रो
तालिका नम्बर	९: बहुप्रकोप जोखिम नक्सा
तालिका नम्बर	१०: प्रकोप स्तरीकरण
तालिका नम्बर	११: भूकम्पीय स्रोत क्षेत्रका लागि अपेक्षित अधिकतम भूकम्प परिमाण र स्थानीय वितरण
तालिका नम्बर	१२: विराटनगर महानगरपालिकामा बनेका घरको जगको प्रकारको विवरण
तालिका नम्बर	१३: विराटनगर महानगरपालिका क्षेत्रमा भूकम्पको समयरेखा
तालिका नम्बर	१४: खोला तथा पैनीहरूबाट प्रभावित क्षेत्र
तालिका नम्बर	१५: डुवानबाट प्रभावित क्षेत्र
तालिका नम्बर	१६: सडक दुर्घटनाको अवस्था
तालिका नम्बर	१७: घरको छाना एवं बनोटको प्रकार सम्बन्धी विवरण
तालिका नम्बर	१८: खाना पकाउने मुख्य इन्धन सम्बन्धी विवरण
तालिका नम्बर	१९: परिवारले प्रयोग गर्ने बत्तीको मुख्य स्रोत
तालिका नम्बर	२०: आगलागीबाट प्रभावित क्षेत्र
तालिका नम्बर	२१: शीतलहरबाट उच्च जोखिम क्षेत्रहरूको विवरण
तालिका नम्बर	२२: जोखिमपूर्ण विद्युतीय सन्जालको विवरण
तालिका नम्बर	२३ : महानगरपालिकाका प्रमुख १० रोगहरू
तालिका नम्बर	२४: उद्योगहरू सृजित प्रदूषण र त्यसको प्रभाव
तालिका नम्बर	२५ : सरसफाई तथा स्वच्छताको विवरण
तालिका नम्बर	२६: टेलिफोनका टावरहरू र रेडिएसनको असर
तालिका नम्बर	२७: पेट्रोल पम्पहरूको विवरण
तालिका नम्बर	२८: ग्याँस डिपो र डिलरहरूको विवरण
तालिका नम्बर	२९: जलवायु परिवर्तनले कृषिमा परेका असरहरू
तालिका नम्बर	३०: कृषि अनुकुलनका कार्यहरू र जलवायु परिवर्तनबाट यस क्षेत्रमा परेका असरहरू
तालिका नम्बर	३१: बाली पात्रो
तालिका नम्बर	३२: विपद्को कारण भएको मानवीय क्षतिको विवरण
तालिका नम्बर	३३: विपद्को कारण भएको घरको क्षतिको विवरण
तालिका नम्बर	३४: स्वास्थ्य केन्द्रहरूको भौतिक संरचना
तालिका नम्बर	३५: खनेपानीको अवस्था
तालिका नम्बर	३६: विराटनगर महानगरपालिकाको खानेपानीको स्रोतको विवरण

तालिका नम्बर	३७: वेमोसमी वर्षाको कारण विराटनगर महानगरपालिकाका कृषिवालीमा भएको क्षति
तालिका नम्बर	३८: वेमोसमी वर्षाको कारण विराटनगर महानगरपालिकाका विभिन्न वडामा भएको क्षति
तालिका नम्बर	३९: महानगर क्षेत्रको बहुप्रकोपको जोखिम नक्साङ्कन
तालिका नम्बर	४०: अपाङ्गता भएका मानिसहरूको विवरण
तालिका नम्बर	४१: जेष्ठ नागरिकहरूको विवरण
तालिका नम्बर	४२: बालबालिकाहरूको विवरण
तालिका नम्बर	४३: सुकुम्वासी तथा अव्यवस्थित वसोवासको विवरण
तालिका नम्बर	४४: बाढीजन्य प्रकोपबाट उच्च जोखिम क्षेत्रको विवरण
तालिका नम्बर	४५: बाढीबाट भएको क्षतिको विवरण
तालिका नम्बर	४६: भूकम्पबाट भएको क्षतिको विवरण
तालिका नम्बर	४७: बाली र वनस्पती पात्रो
तालिका नम्बर	४८: विपद् व्यवस्थापन सम्बन्धी नीति र संरचनाहरूको अवस्था
तालिका नम्बर	४९: स्थानीय तहको क्षमता नक्साङ्कन
तालिका नम्बर	५०: रणनीतिक कार्ययोजनाका प्राथमिकताहरू
तालिका नम्बर	५१: विपद् तथा जलवायु उत्थानशील योजनाका कृयाकलापहरू
तालिका नम्बर	५२: सुशासन तथा संस्थागत विकासको क्षेत्रका योजनाहरू
तालिका नम्बर	५३: सामाजिक विकासको क्षेत्रका योजनाहरू
तालिका नम्बर	५४: पूर्वाधार विकासको क्षेत्रका योजनाहरू
तालिका नम्बर	५५: आर्थिक विकासको क्षेत्रका योजनाहरू
तालिका नम्बर	५६: विपद् जोखिम न्यूनीकरण क्रियाकलापहरू
तालिका नम्बर	५७: टोलस्तरीय सूचना र प्रस्तावित योजना

Abbreviation

Short Form	Full Form	Nepali
CCA	Climate Change Adaptation	जलवायु परिवर्तन अनुकुलन
CCCM	Camp Coordination and Camp Management	क्याम्प समन्वय तथा व्यवस्थापन
CDCRP	Community Disaster and Climate Resilience Plan	सामुदायिक विपद् तथा जलवायु उत्थानशील योजना
CDPRC	Community Disaster Preparedness and Response Committee	सामुदायिक विपद् पूर्वतयारी तथा प्रतिकार्य समिति
DDMC	District Disaster Management Committee	जिल्ला विपद् व्यवस्थापन समिति
DDMP	District Disaster Management Plan	जिल्ला विपद् व्यवस्थापन योजना
DEOC	District Emergency Operation Centre	जिल्ला आपत्कालिन कार्यसञ्चालन केन्द्र
DPRP	Disaster Preparedness and Response Plan	विपद् पूर्व तयारी तथा प्रतिकार्य योजना
DRRMA	Disaster Risk Reduction and Management Act 2018	विपद् जोखिम न्यूनीकरण तथा व्यवस्थापन ऐन, २०७४
DRRMEC	Disaster Risk Reduction and Management Executive Committee	विपद् जोखिम न्यूनीकरण तथा व्यवस्थापन कार्यकारी समिति
DRRMNC	Disaster Risk Reduction and Management National Counsel	विपद् जोखिम न्यूनीकरण तथा व्यवस्थापन राष्ट्रिय परिषद्
DTO	District Technical Office	जिल्ला प्राविधिक कार्यालय
DUDBC	Department of Urban Development and Building Construction	शहरी विकास तथा भवन निर्माण विभाग
FCHV	Female Community Health Volunteer	समुदायमा कार्यरत महिला स्वास्थ्य स्वयमसेविका
GBV	Gender Based Violence	लैङ्गिकमा आधारित हिंसा
HFA	Hygo Framework Approach	ह्योगो कार्यसंरचना
IEC	Information, Education and communication	सूचना, शिक्षा र सञ्चार
IRA	Initial Rapid Assessment	प्रारम्भिक द्रुत लेखाजोखा
LEOC	Local Emergency Operation Centre	स्थानीय आपत्कालिन कार्य सञ्चालन केन्द्र
LDCRP	Local Disaster and Climate Resilience Plan	स्थानीय विपद् तथा जलवायु उत्थानशील योजना
LDCRF	Local Disaster and Climate Resilience Framework	स्थानीय विपद् तथा जलवायु उत्थानशील योजना
LDMC	Local Disaster Management Committee	स्थानीय विपद् व्यवस्थापन समिति
NCRA	Natural Calamity Relief Act 2039	दैवी प्रकोप उद्धार ऐन २०३९
NDRF	National Disaster Response Framework	राष्ट्रिय विपद् प्रतिकार्य कार्यसंरचना
NDRRMA	National Disaster Risk Reduction and Management Authority	राष्ट्रिय विपद् जोखिम न्यूनीकरण तथा व्यवस्थापन प्राधिकरण
NEOC	National Emergency Operation Centre	राष्ट्रिय आपत्कालिन कार्यसञ्चालन केन्द्र
NEWS	National Early Warning System	राष्ट्रिय पूर्वसूचना प्रणाली
NFRI	Non-Food Relief Items	गैर खाद्य सामग्री
NRCS	Nepal Red Cross Society	नेपाल रेडक्रस सोसाईटी
NSDRM	National Strategy for Disaster Risk Management	विपद् जोखिमव्यवस्थापनकालागि राष्ट्रिय रणनीति
MIRA	Multi Cluster Initial Rapid Assessment	बहुविषयगत प्रारम्भिक द्रुत लेखाजोखा
PDMC	Province Disaster Management Council	प्रदेश विपद् व्यवस्थापन परिषद्
PDMEC	Province Disaster Management Executive Committee	प्रदेश विपद् व्यवस्थापन कार्यकारी समिति
PEOC	Province Emergency Operation Centre	प्रदेश आपत्कालिन कार्यसञ्चालन केन्द्र
PRA	Participatory Rural Appraisal	सहभागितात्मक लेखाजोखा मूल्याङ्कन
RRA	Rapid Rural Appraisal	द्रुत लेखाजोखा मूल्याङ्कन
RRT	Rapid Response Team	द्रुतप्रतिकार्य समूह
WDPRC	Ward Disaster Preparedness and Response Committee	वडास्तरीय विपद् पूर्वतयारी तथा प्रतिकार्य समिति

खण्ड एक :

योजनाको संक्षिप्त चिनारी

१.१ पृष्ठभूमि

नेपाल भूकम्प, बाढी, पहिरो, आगलागी, हावाहुरी, प्रदूषण, सडक दुर्घटना, खडेरी, अतिवृष्टी, चट्याङ, सरूवा रोग, असिना, शीतलहर, वन्यजन्तु आतङ्कजस्ता प्रकोपबाट उच्च जोखिममा रहेको छ । विपद्बाट हुनसक्ने सम्भावित मानवीय क्षति तथा धन सम्पत्ति र आधारभूत सेवा सुविधाहरूको क्षति तथा नोकसानी कम गर्नका साथै विपद्को समयमा प्रभावकारी रूपमा मानवीय सहायता परिचालन गर्न विपद् पूर्वतयारीले महत्वपूर्ण भूमिका निर्वाह गर्दछ । तसर्थ प्राकृतिक तथा गैरप्राकृतिक प्रकोपहरूबाट हुन सक्ने विपद्का घटनाबाट मानिसको जीउधन, विकास पूर्वाधार तथा सेवाहरूको क्षतिलाई कम गर्न विपद् पूर्वतयारी तथा जोखिम न्यूनीकरण कार्यलाई मजबुत बनाउँदै उत्थानशील विकासमा केन्द्रित हुन जरुरी छ । विपद्लाई बुझ्ने भाग्यवादी चिन्तनमा आउँदै गरेको परिवर्तनका कारण विपद् जोखिम न्यूनीकरण प्रक्रियाले देशमा संस्थागत विकासको बाटो फराकिलो बनाउँदै ल्याएको छ । तथापि, आपत्कालीन मानवीय सहयोगलाई स्फूर्त, प्रभावकारी र प्रभावितको पहुँच सहज बनाउन धेरै कार्य गर्नु जरुरी छ । यस प्रयासमा देशको भूबनोट, गरिबी र जनचेतनाको कमी लगायतका आधारभूत कारणले अवरोध उत्पन्न गरिरहेको छ । विश्वव्यापी रूपमा बढ्दै गएको विपद्को जोखिम कम नगरिएसम्म दिगो विकास लक्ष्य प्राप्त हुन नसक्ने देखिएकाले यसको व्यवस्थापनका लागि विभिन्न पक्षमा काम गर्नु आवश्यक रहेको छ ।

विराटनगर महानगरपालिका विभिन्न प्रकारका विपद्हरूबाट प्रभावित छ । हरेक वर्ष विपद्का कारण जनधनको उल्लेखनीय क्षति भइरहेको छ । त्यसैले विपद् व्यवस्थापन र जोखिम न्यूनीकरणका लागि स्थानीय तहको संस्थागत संरचना र क्षमता विकास गरी विपद्को सामना गर्ने क्षमता अभिवृद्धि गर्दै सुरक्षित संस्कृतिको विकासमा अगाडि बढ्नु आवश्यक छ । विपद्को सामना गर्ने क्षमता अभिवृद्धिका विभिन्न कार्यक्रम र योजना मध्ये आपत्कालीन समयमा मानवीय जीवनको रक्षा र महत्वपूर्ण सम्पत्तिको संरक्षण गर्ने उद्देश्यका साथ "विपद् तथा जलवायु उत्थानशील योजना" उत्थानशील महानगरपालिका निर्माणका लागि महत्वपूर्ण दस्तावेजको रूपमा रहने छ ।

नेपालको संविधान, विपद् जोखिम न्यूनीकरण तथा व्यवस्थापन ऐन, २०७४ (प्रथम संसोधन २०७५) र स्थानीय सरकार सञ्चालन ऐन, २०७४ लगायतका नीतिगत र कानुनी दस्तावेजलाई आधार मानेर स्थानीय तहको विपद् जोखिम व्यवस्थापनलाई सबल बनाउन पनि यस्ता योजनाको भूमिका महत्वपूर्ण हुनेछ । संघीय मामिला तथा सामान्य प्रशासन मन्त्रालयबाट जारी भएको विपद् पूर्वतयारी तथा प्रतिकार्य योजना तर्जुमा मार्गदर्शन, २०६७ र मस्यौदानको रूपमा रहेको स्थानीय विपद् तथा जलवायु उत्थानशील योजना तर्जुमा दिग्दर्शन, २०८० बमोजिम विपद्को समयमा स्थानीय विपद् व्यवस्थापन समिति र महानगरपालिकाले जिल्ला विपद् व्यवस्थापन समितिसँगको सहकार्य र प्रदेश तथा सङ्घीय सरकारको सहयोगमा गर्ने आपत्कालीन कार्य र शीघ्र पुनर्लाभका क्रियाकलापहरू पहिचान गर्दै विपद् जोखिम न्यूनीकरणका लागि प्रमुख क्रियाकलापहरू, कार्यान्वयन गर्ने मुख्य संस्था, सहायक संस्थाको पहिचान गरेर विपद् हुनुअघि र विपद्को समयमा गरिने कार्यका लागि समयावधि र बजेट प्रक्षेपण गर्दै सन् २०३० सम्ममा विराटनगर महानगरपालिकालाई उत्थानशील महानगरको रूपमा विकास गर्नका लागि यो योजना तयार गरिएको छ ।

१.२ योजनाको परिचय

मोरङ जिल्लाको विराटनगर महानगरपालिका विपद्को उच्च जोखिम क्षेत्रको रूपमा रहेको छ । महानगर क्षेत्रमा विपद्बाट हुनसक्ने क्षति घटाउनको लागि विकास योजना निर्माण तथा सञ्चालन गर्दा विपद्को जोखिम घटाउन र नयाँ जोखिम उत्पन्न हुन नदिई विपद् तथा जलवायु उत्थानशील समावेशी विकासका निमित्त यो योजना तयार गरिएको छ । यस योजनाले महानगरपालिका

क्षेत्रमा रहेका विद्यमान विपद्जन्य जोखिम र जलवायु परिवर्तनका असर घटाएर दिगो, भरपर्दो, प्रतिफलदायी र सुरक्षित विकास प्रक्रियालाई प्रवर्द्धन गर्नेछ । महानगरपालिकामा सञ्चालन हुने विषयगत विकास क्षेत्रमा जोखिम पहिचान गरी न्यूनीकरण गर्ने, जलवायु परिवर्तनबाट पर्ने प्रतिकूल प्रभावको सामना गर्न अनुकूलन क्षमता विकास गर्ने कार्यमा यस योजनाले मार्गदर्शनका रूपमा सहयोग गर्नेछ । तसर्थ, विपद् तथा जलवायुजन्य जोखिम न्यूनीकरणलाई विकास प्रक्रियामा मूलप्रवाहीकरण गर्दै जोखिम घटाउने र विपद् भईहालेमा तत्काल विपद् प्रतिकार्य गरी प्रभावित व्यक्ति तथा परिवारको लागि उद्धार, प्राथमिक उपचार तथा आवश्यक आपत्कालीन मानवीय सहयोग उपलब्ध गराउन तथा मानव जीवन र जिवीकोपार्जनका साधन तथा सम्पत्ति¹ को संरक्षणका कार्यहरू गर्न महानगरपालिकाका जिम्मेवार शाखा, वडा कार्यालयहरू र समुदायका प्रतिनिधिहरूबीच योजनाबद्ध रूपमा जिम्मेवारी बाँडफाँड सहित स्थानीय विपद् तथा जलवायु उत्थानशील योजनाको दस्तावेज तयार गरिएको छ । यो योजना विपद् जोखिम न्यूनीकरण सम्बन्धी राष्ट्रिय र प्रादेशिक नीति तथा रणनीतिक कार्ययोजनाले पनि मार्गदर्शन गरेको विपद् तथा जलवायु उत्थानशील समुदायको विकासमा आधारित अवधारणा अनुरूप तर्जुमा गरिएको छ ।

१.३ उद्देश्य:

विराटनगर महानगरपालिका क्षेत्रभित्र रहेका सम्भावित विपद् तथा जलवायुजन्य जोखिम न्यून गर्न, विपद्को समयमा आपत्कालीन कार्य सम्पादन गर्न, विपद्पछि पुनःस्थापना तथा पुनर्निर्माणका लागि योजनाबद्ध क्रियाकलाप, जिम्मेवारी तथा बजेट सहित दिशानिर्देश गर्नु यस योजनाको प्रमुख उद्देश्य रहेको छ । यस योजनाको विशिष्ट उद्देश्य निम्नानुसार रहेका छन्:

- सहभागितामूलक विधि प्रक्रियाबाट विराटनगर महानगरपालिका क्षेत्रको १९ वटा वडामा विद्यमान प्राकृतिक तथा मानव सृजित प्रकोपहरूको बारेमा छलफल गरी पहिचान गर्ने ।
- सहभागितामूलक विधिबाट वडागत रूपमा गरिएको छलफलबाट प्राप्त सूचनाको आधारमा महानगरपालिकाको विपद् जोखिमको प्रोफाइल तयार गर्ने ।
- विपद् जोखिम न्यूनीकरण तथा व्यवस्थापनलाई क्षेत्रगत विकास योजनामा मूलप्रवाहीकरण गरी महानगरपालिकाको विपद् तथा जलवायु उत्थानशील योजना तयार गर्ने ।
- विपद् जोखिमको प्रोफाइलको आधारमा सन् २०३० सम्ममा नगरलाई विपद् उत्थानशील बनाउन कृयाकलापहरू किटान गर्ने ।
- विपद् प्रतिकार्यको कामहरूमा राष्ट्रिय तथा अन्तर्राष्ट्रिय मापदण्डहरूलाई स्थानीयकरण गर्ने ।
- दिगो र उत्थानशील विकासका माध्यमबाट गरीबी घटाउने कार्यमा योगदान गर्ने ।
- विपद् जोखिम राष्ट्रिय रणनीतिक कार्ययोजना (NSDRM) को लक्ष हासिल गर्न योगदान गर्ने ।
- महानगरको विकास निर्माणको कामहरूलाई दिगो र उत्थानशील बनाउने ।

१.४ योजना निर्माणको सीमा

यस योजनाका सीमाहरू देहाय बमोजिम रहेका छन् ।

- यो योजना विराटनगर महानगरपालिका क्षेत्रभित्र घटेका र घट्न सक्ने प्रकोपका घटनाहरू र यसबाट सिर्जित विपद्का कारण हुने क्षतिलाई कम गर्नका लागि तयार गरिएको छ ।
- यो योजना विराटनगर महानगरपालिका क्षेत्रभित्र विगतमा घटेका प्रकोपका घटनाहरू र यसबाट सिर्जित विपद्का अवस्था, स्थानीय स्तरमा उपलब्ध जानकारी तथा स्थानीय समुदाय र सरोकारवालाहरूका विपद् व्यवस्थापन सम्बन्धी बुझाई र अवधारणाहरूमा आधारित भै तयार गरिएको छ ।

सम्पत्ति¹ मानवीय सम्पत्ति, प्राकृतिक सम्पत्ति, सामाजिक सम्पत्ति, भौतिक सम्पत्ति र आर्थिक सम्पत्ति

- प्राकृतिक तथा मानवीय कारणबाट भविष्यमा हुनसक्ने विभिन्न प्रकोपहरूको विश्लेषण, वडास्तरको जोखिम विश्लेषण, विपद् सम्बन्धमा नेपालको वैधानिक अभिलेखहरू र विराटनगर महानगरपालिकाको प्रोफाइलको आधारमा तयार गरिएको छ।
- यस योजना अन्तर्गत तर्जुमा गरिएका गतिविधिहरू महानगरपालिकाले विपद् व्यवस्थापनका लागि गर्नुपर्ने आधारभूत कार्यहरूका साथै नगरको दिगो विकास तथा विपद् उत्थानशीलता अभिवृद्धिका लागि क्षेत्रगत विकास योजनामा विपद् व्यवस्थापनका गतिविधिहरूलाई मूलप्रवाहीकरण कार्यमा केन्द्रित गरिएको छ। तथापी ठूला विपद्को अवस्थामा यो योजना कार्यान्वयनका लागि थप बाह्य स्रोतहरू समेत परिचालन गर्नुपर्ने भएकाले जिल्ला, प्रदेश र संघीय तहसम्म समन्वय र सहकार्य गर्नु पर्ने अवस्था रहेको छ।
- विराटनगर महानगरपालिकाका १९ वटै वडामा वडास्तरीय जोखिम विश्लेषण गरी प्राप्त तथ्याङ्कका आधारमा महानगरपालिकाको विपद् पार्श्वचित्र तयार गरिएको छ र यसैको आधारमा योजना तर्जुमा गरिएको छ।

१.५ योजना निर्माणका मार्गदर्शक नीतिगत व्यवस्था

नेपाल प्राकृतिक प्रकोप तथा जलवायु परिवर्तनका कारण हुनसक्ने प्रतिकूल प्रभावबाट पनि नेपाल संवेदनशील अवस्थामा रहेको छ। जलवायु परिवर्तनको प्रत्यक्ष प्रभाव खासगरी जीविकोपार्जन, कृषि तथा खाद्य सुरक्षा, वन तथा जैविक विविधता, जलस्रोत तथा उर्जा, जलवायुजन्य प्रकोप, मानव स्वास्थ्य र ग्रामीण बसोबास तथा भौतिक पूर्वाधारको क्षेत्रमा देखा पर्ने थालेको यथार्थलाई राष्ट्रिय अनुकूलन कार्यक्रम (NAPA) २०६७ मा उल्लेख गरिएको छ। जलवायु परिवर्तनसँगै विपद्का घटनाहरू बढ्दै गएका र निरन्तर दोहोरिरहने क्रम बढेको छ। जलवायु परिवर्तन एवं विपद्का कारण सामाजिक, आर्थिक, पर्यावरणीय र विकासका संरचनाहरूमा प्रतिकूल असर परेको कुरा विभिन्न तथ्याङ्क र प्रमाणहरूले पुष्टि गरेका छन्। यसको असरबाट गरिब, विपन्न, महिला, बालबालिका, जेष्ठ नागरिकहरू, साधन स्रोतको पहुँचमा कमी रहेका र प्राकृतिक स्रोतमा आश्रित समुदाय बढी प्रभावित हुने गरेको तथ्य विभिन्न अध्ययनहरूले पुष्टि गरिसकेका छन्।

जलवायु परिवर्तनको प्रतिकूल असर नेपाल र नेपालजस्ता अति कम विकसित एवं विकासोन्मुख देशहरूमा धेरै परिरहेको छ। नेपाल विश्वका १९८ मुलुकमध्ये भूकम्पीय जोखिमको हिसाबले ११ औं, पानीजन्य विपद्का दृष्टिले ३०औं स्थानमा रहेको छ।^२ त्यसैगरी नेपाल जलवायु परिवर्तनको प्रभावको दृष्टिले विश्वका २०५ मुलुकमध्ये दशौं जोखिमयुक्त मुलुक रहेको छ।^३ खासगरी ग्रामीण क्षेत्रमा जीविकोपार्जनका स्रोतमा जलवायु परिवर्तनका कारणले प्रत्यक्ष र अप्रत्यक्ष दुवै प्रकारको प्रभाव पारिरहेको छ। जलवायु परिवर्तन समानुकूलनलाई स्थानीय तथा राष्ट्रिय विकास योजना प्रक्रियामा समायोजन गर्ने लक्ष्य अनुरूप वातावरण मन्त्रालयले स्थानीय अनुकूलन कार्ययोजनाको राष्ट्रिय ढाँचा (LAPA Framework) २०६८ ल्याएको देखिन्छ। नेपाल सरकारले जलवायु परिवर्तन अनुकूलन सम्बन्धी आवश्यकताहरू पहिचान तथा प्राथमिकीकरण गर्ने र सोही आधारमा मध्यकालीन (सन् २०३० सम्म) र दीर्घकालीन (सन् २०५० सम्म) समयका लागि वन तथा वातावरण मन्त्रालयको समन्वयमा राष्ट्रिय अनुकूलन योजना तयारी भएको छ। त्यसैगरी जलवायु अनुकूलनका लागि नेपाल सरकारले लागू गरेको राष्ट्रिय अनुकूलन कार्यक्रम (NAPA) २०६७, जलवायु परिवर्तन नीति, २०७६ कार्यान्वयन भइरहेको छ। जसले जलवायु परिवर्तन अनुकूलनका लागि प्राथमिकता दिनुका साथै उपलब्ध बजेटको ८० प्रतिशत स्थानीय तहमै लगानी गर्नुपर्ने व्यवस्था गरेको छ।

नेपाल सरकारबाट विपद् जोखिम व्यवस्थापनको क्षेत्रमा पूर्वतयारी तथा जोखिम न्यूनीकरण कार्यलाई विशेष महत्व दिई विपद् जोखिम व्यवस्थापन राष्ट्रिय रणनीति, २०६६ का साथै स्थानीय विपद् जोखिम व्यवस्थापन योजना तर्जुमा निर्देशिका, २०६८ बमोजिम योजना निर्माण, मूलप्रवाहीकरण तथा कार्यान्वयनमा जोड दिँदै आएको छ। हाल नेपालको संविधान २०७२, स्थानीय सरकार सञ्चालन ऐन २०७४, विपद् जोखिम न्यूनीकरण तथा व्यवस्थापन ऐन २०७४ (परिमार्जन २०७५ सहित), विपद् जोखिम न्यूनीकरण राष्ट्रिय नीति २०७५, राष्ट्रिय विपद् जोखिम न्यूनीकरण नियमावली २०७६, विपद् जोखिम न्यूनीकरण राष्ट्रिय रणनीतिक

^२ UNDP/BCPR, सन् २००४ /

^३ जर्मन वाच, सन् २०२१ /

कार्ययोजना २०१८-२०३० जस्ता नीतिगत व्यवस्थाले विपद् व्यवस्थापनका सबै क्रियाकलापको समन्वयात्मक र प्रभावकारी रूपमा व्यवस्थापन गरी प्राकृतिक तथा गैर-प्राकृतिक विपद्बाट सर्वसाधारणको जीउधन र सार्वजनिक, निजी तथा व्यक्तिगत सम्पत्ति, प्राकृतिक एवं सांस्कृतिक सम्पदा र भौतिक संरचनाको संरक्षणमा जोड दिएको छ। त्यसैगरी कोशी प्रदेशले प्रदेश विपद् व्यवस्थापन नीति २०७६, विपद् जोखिम न्यूनीकरण तथा व्यवस्थापन ऐन २०७५, विपद् जोखिम न्यूनीकरणका लागि प्रदेश रणनीतिक कार्ययोजना सन् २०२०-२०३० तयार गरी कार्यान्वयनमा ल्याएको छ।

विद्यमान ऐन कानूनले स्थानीय तहलाई प्रत्याभूत गरेको अधिकारको प्रयोग गरी विराटनगर महानगरपालिकाले तयार गरेको विराटनगर महानगरपालिका विपद् जोखिम न्यूनीकरण तथा व्यवस्थापन ऐन २०७५, विराटनगर महानगरपालिका विपद् व्यवस्थापन कोष (सञ्चालन) कार्यविधि २०७५, र राष्ट्रिय, प्रादेशिक र स्थानीय तहबाट तयार भई जारी भएका नीतिगत मार्गदर्शनका आधारमा विराटनगर महानगरपालिकाले स्थानीय विपद् तथा जलवायु उत्थानशील योजना तर्जुमा गरी यसलाई पूर्णता प्रदान गरेको छ। यस योजना निर्माणका मार्गदर्शक सिद्धान्त निम्नानुसार रहेका छन्।

- संघ, प्रदेश र महानगरपालिकाबाट लागू हुने कानून र महानगरपालिकाले लागू गर्ने विकास नीति तथा कानूनी व्यवस्थालाई आधार मानिएको छ।
- महानगरपालिकामा विपद् व्यवस्थापनका लागि सहजीकरण, व्यवस्थापन, नियन्त्रण तथा नियमन गर्ने प्रमुख जिम्मेवारी नगर प्रमुखको हुने भएकाले सो जिम्मेवारी पूरा गर्न महानगरपालिकाले स्थानीय विपद् व्यवस्थापन समिति र वडास्तरीय विपद् व्यवस्थापन समिति गठन गरी परिचालन गरेको छ। यसैगरी यस महानगरपालिकामा विपद् जोखिम न्यूनीकरण तथा व्यवस्थापनमा भएको संस्थागत विकासले यो योजना तर्जुमा र कार्यान्वयनका लागि आधार प्रदान गरेको छ।
- यस योजनाको कार्यान्वयनका लागि सार्वजनिक क्षेत्र, विकास साझेदार, सरोकारवाला संघसंस्थाहरू तथा समुदाय, निजी क्षेत्र, नागरिक समाजको सहभागिता तथा साझेदारी अभिवृद्धिको अवधारणालाई योजना निर्माणको आधारस्तम्भको रूपमा लिइएको छ।
- आपत्कालीन प्रतिकार्यका क्रममा नगरवासीको जीवन, सम्पत्ति, स्वास्थ्य, जीविकोपार्जन तथा उत्पादनका साधनहरू, सांस्कृतिक तथा वातावरणीय सम्पदाको रक्षा गर्दै मानव अधिकार तथा विकासको अधिकारलाई संरक्षण गर्ने अधिकारमुखी, लैङ्गिक तथा समावेशीकरणको अवधारणा समेत यस योजनाको निर्माणको आधार रहेको छ।
- यस योजनालाई आधार मानेर विपद्को जोखिममा रहेका समुदायको उत्थानशीलता बढाएर विपद्को सामना गर्ने क्षमताको विकास कार्यक्रमहरू पहिचान गरिएको। त्यसका लागि आपत्कालीन समयमा गरिने मानवीय सहयोगका क्रममा विशेष गरी जेष्ठ नागरिक, अपाङ्गता भएका व्यक्ति, महिला, बालबालिका, दीर्घरोगी र अति गरिब समुदायलाई प्राथमिकतामा राखिनेछ र सेवा प्रवाहमा उनीहरूको पहुँच बढाउने वातावरण सृजना हुनेछ।
- विपद् जोखिम न्यूनीकरण तथा व्यवस्थापनमा सूचना तथा प्रविधिको प्रयोगलाई प्रोत्साहन गर्नुका साथै स्थानीय श्रोतसाधन, ज्ञान, सीप तथा श्रमलाई उपयोग गर्दै प्रविधि हस्तान्तरणलाई प्राथमिकता दिइने छ।
- जलवायु परिवर्तन अनुकूलन, दिगो विकास लक्ष्य, खाद्य सुरक्षा, स्वास्थ्य सुरक्षा, विपद् ज्ञान व्यवस्थापनमा आधारित शिक्षा, वातावरण संरक्षण र विपद् उत्थानशील विकास बीच सामञ्जस्य कायम गरिनेछ।

१.६ योजना निर्माणका क्रममा सम्पन्न गरिएका कार्यहरू:

- विपद् व्यवस्थापन सम्बन्धी राष्ट्रिय, प्रदेश तथा स्थानीय ऐन नियम, निर्देशिका तथा प्रतिवेदनहरूको समीक्षा।
- विराटनगर महानगरपालिकाको वार्षिक नीति तथा कार्यक्रम, योजना र बजेट साथै यस अघि विपद् व्यवस्थापनको कामहरूको समीक्षा गरिएको थियो।
- विराटनगर महानगरपालिकाको १९ वटै वडामा वडास्तरको भेला गरी जोखिम नक्शाङ्कन गरिएको थियो। प्रकोपको कारण उत्पन्न जोखिमको अल्पकालीन तथा दीर्घकालीन प्रभावहरूको विश्लेषण गरिएको थियो।

- नगर क्षेत्रमा विद्यमान प्रकोप विश्लेषणको लागि सरोकारवालाहरूसँग परामर्श छलफलहरू सञ्चालन गरिएको थियो।
- वडास्तरमा भएको छलफलको आधारमा महानगरपालिका स्तरको विपद् जोखिम प्रोफाइल तयार गरिएको।
- प्रोफाइलको आधारमा विराटनगर महानगरपालिकाको विपद् तथा जलवायु उत्थानशील योजना र उत्थानशील सहर निर्माणका लागि आधाररेखा तयार गरिएको छ।

१.७ तत्कालीन तथा दीर्घकालीन नतिजा

- विराटनगर महानगरपालिकाको १९ वटै वडामा प्रकोपको जोखिम विश्लेषण गरिएको छ।
- सन् २०३० सम्ममा विराटनगर महानगरपालिकालाई विपद् उत्थानशील बनाउनका लागि आधाररेखा तयार भएको छ। जसको आधारमा विपद् तथा जलवायु उत्थानशील योजना तयार भएको छ।
- जोखिम विश्लेषणका आधारमा विराटनगर महानगरपालिकाले क्षेत्रगत विकास योजनामा निर्माण प्रक्रियामा विपद् जोखिम न्यूनीकरणलाई मूलप्रवाहीकरण गरी उत्थानशीलता विकास अवधारणालाई प्रवर्द्धन गर्नेछ।
- नेपाल सरकारको विपद् जोखिम न्यूनीकरण रणनीतिक कार्ययोजनाको लक्ष प्राप्तिका लागि सहयोग पुग्ने आधार तयार भएको छ।
- महानगरपालिकाको स्वमूल्याङ्कनको क्षेत्रमा थप सहयोग पुग्न दस्तावेज तयार भएको छ।
- विराटनगर महानगरपालिकाको जोखिमको सूचना डिजिटल माध्यमबाट पनि जोसुकैले हेर्न सक्ने गरी विद्युतीय नक्शा तयार भएको छ।

१.८ योजना निर्माणका क्रममा सहभागिता

विपद् तथा जलवायु उत्थानशील बनाउँनका लागि पालिकाको योजना अनुसार महानगरस्तरीय विपद् व्यवस्थापन समितिको अगुवाइमा सरोकारवालाहरूको भेला तपसिलको मितिमा भएको छ। यो भेलापले पालिकास्तरको जोखिम विश्लेषणका सम्पूर्ण प्रकृया सुनिश्चित गर्छ। सो अनुसार पालिकास्तरको प्रकोप जोखिमको अवस्था विश्लेषणका लागि यस महानगरपालिकाका प्रत्येक वडामा वडा अध्यक्षको नेतृत्वमा एक/एक दिवसीय कार्यशालाको आयोजना गरी सूचना तथा जानकारीहरू संकलन गरिएको छ। वडाबाट प्राप्त सूचना र अन्य द्वितीयक सूचनाहरूलाई आधार मानी योजना लेखनको काम गरिएको छ।

तालिका नम्बर १ : परामर्श कार्यशालामा सहभागिता विवरण

वडा नं	मिति	पुरुष	महिला	जम्मा	वडा नं	मिति	पुरुष	महिला	जम्मा
१	२०८२/०२/०६	१९	११	३०	२	२०८२/०१/११	१८	७	२५
३	२०८२/०१/१६	१८	८	२६	४	२०८२/०१/०९	१२	९	२१
५	२०८२/०१/२५	१६	६	२२	६	२०८२/०२/०७	१५	७	२२
७	२०८२/०१/१७	१७	७	२४	८	२०८२/०१/२२	२०	४	२४
९	२०८२/०२/१०	१५	७	२२	१०	२०८२/०१/१२	१४	८	२२
११	२०८२/०१/१४	१६	५	२१	१२	२०८२/०१/१५	१५	७	२२
१३	२०८२/०१/३०	१२	७	१९	१४	२०८२/०२/१४	२२	६	२८
१५	२०८२/०२/२६	१६	८	२४	१६	२०८२/०२/२७	१३	६	१९
१७	२०८२/०२/२२	१४	५	१९	१८	२०८२/०२/२९	१६	५	२१
१९	२०८२/०१/०९	२३	१०	३३			१४५	५९	२०४
		१६६	७४	२४०		कुल जम्मा	३११	१३३	४४४

श्रोत : वडास्तरीय कार्यशाला २०८२

१.९ योजना तर्जुमा विधि तथा प्रक्रिया

यस योजनाको तयारीका क्रममा निम्न ५ चरणहरू अवलम्बन गरिएको छ ।

चरण-१: समन्वय र प्रारम्भिक तयारी:

- योजना निर्माणको लागि समन्वय बैठक सम्पन्न भएपछि स्थानीय विपद् व्यवस्थापन समितिको बैठक बसी आवश्यक नीतिगत निर्णयहरू भएका छन् ।
- नगरक्षेत्र भित्र सञ्चालित कार्यक्रमहरू तथा तयार भएका कानून, नीति, मापदण्डहरूको समीक्षा गरी जोखिम लेखाजोखाको पुनरावलोकन गरिएको छ ।
- मस्यौदा योजना तयारीको लागि महानगरपालिकाले विज्ञसहितको टोली परिचालन गरिएको छ ।

चरण-२: संकटासन्नता तथा क्षमता लेखाजोखा

- योजना निर्माणको लागि स्थानीय विपद् व्यवस्थापन समितिको नेतृत्वमा नगरस्तरीय बैठक तथा कार्यशालाको आयोजना गरिएको छ ।
- महानगरपालिकाको संकटासन्नता, सम्मुखता तथा जोखिमलाई सहभागितामूलक विधिबाट वडास्तरमा छलफल गरिएको छ ।
- सबै वडाहरूमा भेलाको आयोजना गरी सूचना संकलन गरी सूचना तथा तथ्याङ्कलाई विश्लेषण गरिएको छ ।
- महानगरपालिका भित्रका वडा र समुदायबाट संकलित विपद् सम्बन्धी सूचना तथा तथ्याङ्कलाई समेत समीक्षा गरी यस योजनालाई पूर्णता प्रदान गरिएको छ ।
- मस्यौदा योजना र विश्लेषण गरिएको सूचना तथा तथ्याङ्कको त्रिकोणात्मक जाँच, स्थलगत अवलोकन र समुदायसँगको छलफलबाट योजना तयार गरिएको छ ।
- महानगरपालिकाको भूउपयोगको अवस्था, नदी प्रणाली, बाढीको जोखिम क्षेत्र पहिचानका लागि विगतमा तयार भएका भौगोलिक सूचना प्रणालीको पुनरावलोकन गर्ने र सोही अनुरूप स्रोत तथा संकटासन्नता नक्साङ्कन गरिएको छ ।
- उल्लेखित विधि प्रक्रिया पुरा गरेर महानगरपालिकामा विपद् तथा जलवायुजन्य जोखिमको लेखाजोखा गरी विपद् तथा जलवायुजन्य जोखिम पार्श्वचित्र तयार गरिएको छ ।
- जोखिम पार्श्वचित्रबाट प्राप्त नतिजाबारे महानगरपालिका प्रमुख, उपप्रमुख, वडाध्यक्षहरू, वडासदस्यहरू, संघसंस्थाका प्रतिनिधिहरू महानगरपालिका स्तरमा उपलब्ध राजनैतिक दलका प्रतिनिधिहरू र समुदायसँग छलफल गरी तथ्याङ्कलाई वैधता र आधिकारिकता प्रदान गरिएको छ ।

चरण-३: विपद् तथा जलवायु उत्थानशील योजना तर्जुमा

- महानगरपालिकाले योजना कार्यान्वयनका लागि अपनाउनु पर्ने नीति र रणनीति, समन्वय, संयन्त्र, उपसमितिको व्यवस्था, वित्तीय व्यवस्था, अनुगमन तथा मूल्याङ्कन र योजनाको पुनरावलोकनका विषयलाई समावेश गरी मस्यौदा तयार गरिएको छ ।
- महानगर क्षेत्रको विपद् जोखिम पार्श्वचित्रको नतिजाको आधारमा पहिचान गरिएका विपद् तथा जलवायुजन्य जोखिम न्यूनीकरणका क्रियाकलापहरूलाई समेटेर महानगरपालिकाको विपद् तथा जलवायु उत्थानशील योजनालाई अन्तिम रूप प्रदान गरिएको छ । यस क्रममा महानगरपालिकाको क्षेत्रगत विकास योजनाको समीक्षा गरी विपद् जोखिम न्यूनीकरण तथा व्यवस्थापनलाई मूलप्रवाहीकरण गरिएको छ ।

चरण-४: योजनाको स्वीकृति तथा कार्यान्वयन

- उल्लेखित विधि प्रक्रिया पुरा गरी तयार भएको योजनाको मस्यौदामाथि महानगर विपद् व्यवस्थापन समिति र सरोकारवालाबीच छलफल गरी प्राप्त पृष्ठपोषण र सुझाव अनुसार अन्तिम रूप प्रदान गरिएको छ ।
- मस्यौदा योजनाको भाषा सम्पादन गरी अन्तिम तयारी पश्चात योजनालाई नगर कार्यपालिकाबाट स्वीकृत गरी कार्यान्वयनमा ल्याइनेछ ।

चरण- ५ अनुगमन, मूल्याङ्कन र पुनरावलोकन

- अनुगमन तथा मूल्याङ्कनबाट प्राप्त भएका नतिजाहरूलाई महानगरकार्यपालिका तथा अन्य मञ्चहरूमा सिकाईका रूपमा आदान प्रदान गरिनेछ।
- यस योजना अन्तर्गतका कृयाकलापहरूको तोकिएको ढाँचामा महानगरपालिकाले अनुगमन तथा मूल्याङ्कन गर्नेछ।

१.१० योजनाको लक्षित समूह

यस योजनाको पहिलो लक्षित समूह विपद् र जलवायु परिवर्तनका कारण उच्च जोखिममा रहेका समुदाय रहेका छन्। यसका साथै यस योजनाले समग्र महानगरपालिकालाई समेटेको हुँदा लक्षित समूहलाई निम्नअनुसार विभाजन गरिएको छः

- राष्ट्रिय जनगणना २०७८ अनुसार १९ वटै वडाका ५६,९१९ घरधुरीमा बसोबास गर्ने २,४३,९२७ (महिला- १,२१,९७३ र पुरुष-१,२१,९५४) यस योजनाका प्राथमिक लक्षित समूह हुन्।
- यस योजनाको कार्यान्वयनका लागि कार्यक्रम र बजेट उपलब्ध गराउने मूल निकाय भएकोले महानगरपालिका यस योजनाको लक्षित निकायका रूपमा रहेको छ।
- साथै पहिचान भएका पालिकाका उच्च जोखिम तथा संकटासन्न क्षेत्रमा बसोबास गर्ने समुदाय, लक्षित समुदाय र पछाडि परेका समुदायहरू यस योजनाको प्रमुख लक्षित समूहका रूपमा रहेका छन्।
- यस योजनाको सम्बन्ध नियमित विकास योजना, विद्यालय, स्वास्थ्य केन्द्र, सुरक्षा निकाय, वडाका कृषक समूह, आमा समूह, युवा समूह लगायतसँग रहने हुँदा यी निकाय र समूहसँग आवद्ध व्यक्ति तथा घरपरिवार यस योजनाका लक्षित वर्गका रूपमा रहेका छन्।
- यस महानगरपालिकासँग सामाजिक वा अन्य विषयगत क्षेत्रमा साझेदारी तथा सहकार्यमा कार्यरत वा भविष्यमा साझेदारीमा काम गर्ने दाता, गैरसरकारी संस्था र निजी क्षेत्र समेत यस योजनाका लक्षित निकाय वा समूह रहेका छन्।
- यस योजनाको कार्यान्वयनका लागि संघीय र प्रदेश सरकारको समेत सहयोग आवश्यक पर्ने भएको हुँदा योजनाको कार्यान्वयनका लागि सहयोगीका रूपमा संघ र प्रदेश सरकारसमेत यस योजनाका लक्षित निकाय हुन।

खण्ड : दुइ
स्थानीय तहको चिनारी र विपद् जोखिमको अवस्था

२.१ महानगरपालिकाको परिचय

२.१.१ मोरङ जिल्लाको परिचय

नेपालको कोशी प्रदेश अन्तर्गत पर्ने तराईको विकसित जिल्लाको रूपमा मोरङ जिल्लालाई चिनिन्छ । जनसंख्याको आधारमा दोस्रो स्थानमा पर्ने यो जिल्ला उत्तरमा २६°२०' देखि २६°५३' अक्षांस सम्म र पूर्वमा ८७°१६' देखि ८७°५१' देशान्तर सम्म फैलिएको छ । यो जिल्ला समुद्र सतहबाट ६० मीटर देखि २,४१० मिटर सम्मको उचाईमा अवस्थित छ । १,८५५ वर्ग किमि क्षेत्रफल भएको यस जिल्लाको पूर्व पश्चिम लम्बाई ४६ किमि र उत्तर दक्षिण सरदर चौडाइ ५४ किमि छ । यस जिल्लाको सिमाना पूर्वमा झापा र ईलाम जिल्ला, पश्चिममा सुनसरी जिल्ला, उत्तरमा धनकुटा र पाँचथर जिल्ला र दक्षिणमा भारतको विहार राज्य पर्दछ । बहुधार्मिक, बहुभाषिक, बहुजातीय र बहुसांस्कृतिक विविधताको रूपमा परिचित जिल्ला हो मोरङ । ११,४७,१५६ जनसंख्या रहेको यो जिल्लामा धेरै जातजाती ब्राह्मण, क्षेत्री, राई, लिम्बू, नेवार, शाक्य, तामाङ, मगर, राजवंशी, गनगाई, सतार, मुसहर, थारु, मारवाडी, ताजपुरिया, धिमाल, कोचे, मेचे, झाँगड, किसान, सन्थाल, तराई माझी, मुण्डा जाती आदी) का मानिसहरू बसोबास गर्दछन् भने मुख्य जातीको रूपमा ब्राह्मण र क्षेत्रीहरूको वाहुल्यता रहेको छ । उष्ण मनसुनी हावापानी पाईने यो जिल्लामा गृष्मकालमा तापक्रम ४२ डिग्री सेल्सियस सम्म पुग्दछ भने शीतकालमा ५ डिग्री सेल्सियससम्म ओर्लिन्छ ।

तालिका नम्बर २: मोरङ जिल्लाको स्थानीय तहहरूको जनसंख्या विवरण

स्थानीय तह	घरघुरी	जनसंख्या			परिवारको आकार	लैङ्गिक अनुपात	जनघनत्व
		जम्मा	पुरुष	महिला			
विराटनगर मनपा	५६९१९	२४३९२७	१२१९५४	१२१९७३	४.२९	९९.९८	३१६८
सुन्दरहरैँचा नपा	२९८२६	१२०२१३	५७०१८	६३१९५	४.०३	९०.२३	१०९१
बेलवारी नपा	२०४५९	८१७७१	३८२९७	४३४७४	४.००	८८.०९	६१६
रङ्गेली नपा	१३२०६	५७४९४	२७९७४	२९५२०	४.३५	९४.७६	५१४
पथरी शनिश्चरे नपा	१७९८०	७२४५१	३३९८४	३८४६७	४.०३	८८.३५	९०८
उर्लावारी नपा	१७६५०	७०९०८	३३३५६	३७५५२	४.०२	८८.८३	९५०
रतुवामाई नपा	१४५०८	६११३९	२८९९९	३२१४०	४.२१	९०.२३	४३०
सुनवर्षी नपा	१२६८४	५६०३४	२६९९५	२९०३९	४.४२	९२.९६	५२७
मिक्लाजुङ गापा	८३०९	३३१६७	१५८८८	१७२७९	३.९९	९१.९५	२०९
केरावारी गापा	८५७३	३४५०४	१६४१५	१८०८९	४.०२	९०.७५	१५७
लेटाङ गापा	९३५७	३८१५२	१८०३८	२०११४	४.०८	८९.६८	१७४
कानेपोखरी गापा	१०६६३	४३१९३	२०४०५	२२७८८	४.०५	८९.५४	५२१
धनपालथान गापा	९९२५	४५३४८	२२१९६	२३१५२	४.५७	९९.२५	६४५
जहदा गापा	९८६९	४७६३९	२४०३५	२३६०४	४.८३	१०१.८३	७६४
कटहरी गापा	१०४९५	४८५१०	२४३४२	२४१६८	४.६२	१००.७२	९४०
ग्रामथान गापा	९३७७	३६०२४	१७४९७	१८५२७	३.८४	९४.४४	५०१

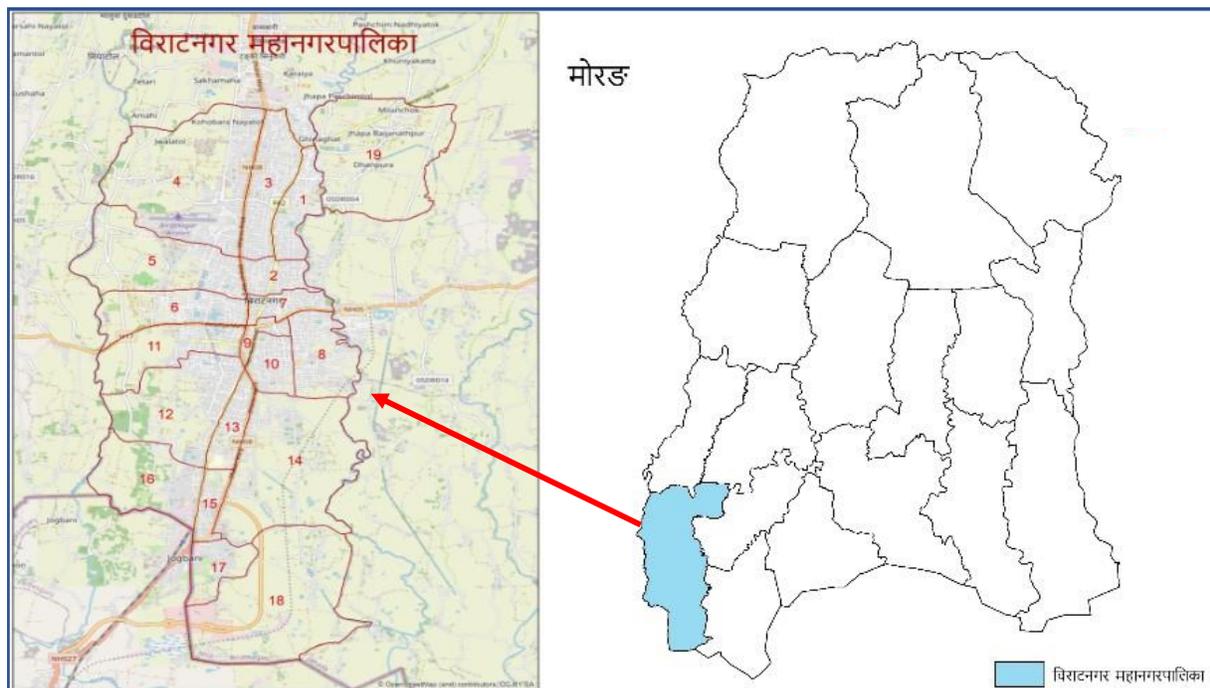
बुढीगंगा गापा	१२३६०	५१४९७	२५३०७	२६१९०	४.१७	९६.६३	९१३
संस्थागत	१२३	६१८५	४८१२	१३७३			
जम्मा	२७२२८३	११४८१५६	५५७५१२	५९०६४४	४.२२	९४.३९	६१९

स्रोत : राष्ट्रिय जनगणना २०७८

टिप्पणी: २०६८ सालको जनगणना अनुसार जिल्लामा २,१३,९९७ परिवारमा ९,६५,३७० जनसङ्ख्या भएकोमा २०७८ सालमा २,७२,२८३ परिवारमा ११,४८,१५६ जनसङ्ख्या पुगेको छ अर्थात् वार्षिक जनसङ्ख्या बृद्धिदर १.६६ प्रतिशतले बढेको देखिन्छ । औसत परिवार संख्या ४.२२ भएको यो जिल्लामा लैङ्गिक अनुपात ९४.३९ रहेको छ । तराईको सुगम जिल्ला भएकोले यहाँको जनघनत्व ६१९ व्यक्ति प्रति वर्ग किलोमिटर रहेको छ भने साक्षरता प्रतिशत ७८.६१ रहेको छ जसमा पुरुषको साक्षरता प्रतिशत निकै बढी छ ।

१ महानगरपालिका, ८ उपमहानगरपालिका, ८ गाउँपालिका रहेको यो जिल्लाको ८० प्रतिशत भुभाग तराई क्षेत्रमा र २० प्रतिशत भू भाग पहाडी क्षेत्रमा पर्दछ । जिल्लाको सदरमुकाम देशकै दोस्रो ठूलो शहर विराटनगरमा रहेको छ ।

२.१.२ महानगरपालिकाको परिचय

कोशी प्रदेशको राजधानी तथा मोरङ जिल्लाको सदरमुकाम विराटनगर महानगरपालिका राज्य पुनर्संरचना पश्चात् बैजनाथपुर र बुधनगर गाविसहरू गाभिएर उपमहानगरपालिकाबाट महानगरपालिकामा रुपान्तरण भएको हो । विराटनगर वि सं २००८ सालमा प्रथम पटक नगरपालिका घोषणा भएको, २०५२ सालमा उपमहानगरपालिका र २०७४ साल असार ८ गते महानगरपालिका घोषणा भएको हो । यसको पूर्वमा जहदा र कटहरी गाउँपालिका, पश्चिममा केशलिया खोला र सुनसरी जिल्लाका बर्जु गाउँपालिका र दुहवी महानगरपालिका, उत्तरमा बुढीगंगा गाउँपालिका र दक्षिणमा भारतको विहार राज्य पर्दछन् । समुद्र सतह देखि करिब ८० मिटरको उचाईमा रहेको यो महानगरपालिकामा पहाडी क्षेत्री बाहुन, मारवाडी,

नेवार, मधेशी, पासवान, डुम, ऋषिदेव लगायतका दलित वर्ग, जनजातिहरु, सन्यासी, मुस्लिम लगायतका जातजातिको बसोबास रहेका छन् भने अधिक संख्यामा हिन्दू, त्यसपछि मुस्लिम, बौद्ध र केही क्रिस्चियन धर्म मान्नेहरु छन्। पौराणिक कालका प्रख्यात विराट राजाको दरवार यसै सहरको हाल वडा नं १८ स्थित भेडियारी क्षेत्रमा रहेको थियो। महाभारत काण्डमा पाण्डवहरु राजा विराटको दरवारमा आश्रय लिइ गुप्तवास वसेको भनाइलाई पुष्टि हुने तथ्य पुरातात्विक महत्वका सामग्रीहरु र दरवारको भग्नावशेष उक्त स्थानमा सुरक्षित रहेका छन्। विराट राजाको नामबाट नै यस क्षेत्रको नाम विराटनगर रहन गएको हो। विराटनगर विमानस्थलबाट काठमाण्डौं तथा पूर्वी नेपालका धेरै पहाडी दुर्गम स्थानहरुसम्म हवाई सम्पर्क छ। वि सं १९७० सम्म यस ठाउँलाई गोप्राहा भनिन्थ्यो। अनेक जाति, भाषा, धर्म र संस्कृति रहेको यहाँ दशैं, तिहार, तीज, हरितालिका, श्रीकृष्ण जन्माष्टमी, छठ, सिरुवा, फागु, माघे संक्रान्ती, जितियापर्व, दिनभद्री पूजा र इद आदि चाडबाडहरु मनाइन्छन्। जातीय छुवाछुत प्रथा सार्वजनिक स्थलमा उल्लेख्य रूपमा कम भएको भएता पनि पुरानो पुस्तामा भने कायमै रहेको छ। दलित र पिछडावर्गका संगठन भएपनि धेरै सक्रिय छैनन्। दलित सशक्तिकरणका लागि र जातीय विभेद उन्मुलनका लागि प्रभावकारी अभियानहरु पनि चलेका छन्। ग्रामीण समुदायमा महिला हिंसाका घटनाहरु प्रसस्तै छन्। महिला शिक्षामा विभेद घट्दै गएको छ। दहेज प्रथा पनि कायमै छ। आमा समूह तथा महिला समूहहरु गठन भएका छन्। घरायसी कामहरु अधिकांस महिलाहरुले नै गर्नुपर्छ। यो ग्रामीण समुदायमा बढी नै छ भने शहरी क्षेत्रमा कम छ। यद्यपी महिला सशक्तिकरण हुन थालेको छ। हाल विराटगरलाई यस क्षेत्रकै उत्कृष्ट शैक्षिक गन्तव्यको रूपमा पनि लिने गरिन्छ। यहाँ राष्ट्रिय र अन्तर्राष्ट्रिय स्तरका धेरै उत्कृष्ट विद्यालयहरु तथा महाविद्यालयहरु रहेका छन्। यसका साथै विराटनगरको पछिल्लो परिचय गुणस्तरीय स्वास्थ्य सेवासंग समेत जोडिएको छ। यहाँ नीजि तथा सरकारीस्तरका धेरै अस्पताल निजी क्लिनिकहरु रहेका छन् जहाँ वर्षेनी कोशी प्रदेश, मधेश प्रदेश तथा छिमेकी मुलुक भारतबाट समेत विरामीहरु उपचार गर्न आउँछन्।

२.१.३ जनसंख्या र राजनीतिक विभाजन

नेपालको संविधानको धारा २९५ को उपधारा ३ बमोजिम गठित आयोगको प्रतिवेदन तथा नेपाल सरकार (मन्त्री परिषद) बाट विभिन्न मितिमा गठन भएका राजनीतिक विभाजनको पुनरावलोकन समितिको सिफारिस समेतका आधारमा नेपाल सरकारले गाउँपालिका तथा नगरपालिकाको सङ्ख्या नाम पहिचान र कार्यक्षेत्र तोकिए बमोजिम सञ्चालनमा छन्। संविधानले संघीय लोकतान्त्रिक गणतन्त्र नेपालको मूल संरचना संघ प्रदेश र स्थानीय तह गरी तीन तहको व्यवस्था गर्नुका साथै तीनवटै तहको अधिकार अनुसूचीमा उल्लेख गरेको छ। संविधान प्रदत्त अधिकारको प्रभावकारी कार्यान्वयन गर्न सक्षम र सबलरूपमा परिचालन गर्न नेपाल सरकार मन्त्री परिषदको मिति २०७४ जेष्ठ ८ गतेको निर्णय अनुसार ६ वटा महानगरपालिका ११ वटा उपमहानगरपालिका २७६ वटा नगरपालिका ४६० गाउँपालिका गरि ७५३ स्थानीय तहको संरचना तयार भई निर्वाचित जनप्रतिनिधि मार्फत तीनै तहको सरकार पूर्णरूपमा कार्यरत छ। स्थानीय तह मार्फत विकास निर्माणका कार्य र सेवा प्रवाहको कार्य ६,७४३ वडाहरुबाट हुँदै आएको छ। बुधनगर गाविस का वडा नं १, ३, ४, ५ र पुरै बैजनाथपुर गाविस मिलाएर हालको विराटनगर महानगरपालिका बनेको छ। विराटनगर महानगरपालिकामा यस अघि २२ वटा वडामा विभाजित थियो भने पुनरसंरचना पछि १९ वटा वडाहरुमा विभाजन गरिएको छ।

तालिका नम्बर ३: विराटनगर महानगरपालिकाको पुनरसंरचनाको अवस्था

क्र.स.	पालिकाको नाम	समावेश भएका साविकका स्थानीय तहहरु	केन्द्र	जनसंख्या	क्षेत्रफल वर्ग कि मी	हालको वडा नं	समावेश भएको स्थानीय तहहरु
१	विराटनगर महानगरपालिका	विराटनगर महानगरपालिका	साविक विराटनगर	२१४६६३	७७००	१	विराटनगर
						२	विराटनगर
						३	विराटनगर

वुधनगर १, ३, ४ र ५ बैजनाथपुर गाविस	महानगरपालिका कार्यालय	४	विराटनगर	५
		५	विराटनगर	६
		६	विराटनगर	७
		७	विराटनगर	८ ९ र १०
		८	विराटनगर	११
		९	विराटनगर	१२ र १४
		१०	विराटनगर	१३
		१२	विराटनगर	१६
		१३	विराटनगर	१७
		१४	विराटनगर	१८
		१५	विराटनगर	१९ र २१
		१६	विराटनगर	२०
		१७	विराटनगर	२२
		१८	वुधनगर	१, ३, ४ र ५
१९	बैजनाथपुर	१ देखि ९		

स्रोत: गाउँपालिका र नगरपालिकाको संक्षिप्त परिचय पुस्तिका २०७६

२.१.४ जनसंख्या:

तालिका नम्बर ४ विराटनगर महानगरपालिकाको जनसंख्या विवरण

वडा नं	घरधुरी	जम्मा जनसंख्या	पुरुष	महिला	परिवारको आकार	लैङ्गिक अनुपात
१	३६५०	१४४६३	७०६९	७३९४	३.९६	९५.६०
२	१९७६	८३२८	४११०	४२१८	४.२१	९७.४४
३	५७२६	२११००	१०४१४	१०६८६	३.६८	९७.४५
४	५५२१	२१९४४	१०९१७	११०२७	३.९७	९९.००
५	४३०४	१७६०२	८८७३	८७२९	४.०९	१०१.६५
६	४०९८	१९८९२	१०११७	९७७५	४.८५	१०३.५०
७	१७३६	६५७१	३३०६	३२६५	३.७९	१०१.२६
८	४२५५	१८०७६	९०३७	९०३९	४.२५	९९.९८
९	११८६	५७७६	२९३८	२८३८	४.८७	१०३.५२
१०	२७७०	१११८३	५५५४	५६२९	४.०४	९८.६७
११	२९८२	१२८२७	६४०३	६४२४	४.३०	९९.६७
१२	४३४५	१९००६	९५०२	९५०४	४.३७	९९.९८
१३	१८८५	७७७२	३९९९	३७७३	४.१२	१०५.९९
१४	२८१०	१३८५०	६९२१	६९२९	४.९३	९९.८८
१५	२७३७	१२५३७	६३६४	६१७३	४.५८	१०३.०९
१६	१४९९	६८५६	३३३७	३५१९	४.५७	९४.८३
१७	१८११	९३२७	४५७०	४७५७	५.१५	९६.०७
१८	१९४१	९६०९	४९३८	४६७१	४.९५	१०५.७२
१९	१६८७	७२०८	३५८५	३६२३	४.२७	९८.९५
जम्मा	५६,९१९	२,४३,९२७	१,२१,९५४	१,२१,९७३	४.२९	९९.९८

स्रोत: राष्ट्रिय जनगणना २०७८

२.१.५ आर्थिक अवस्था

नेपालको औद्योगिक नगरीको रूपमा परिचित यो महानगरपालिकाका नागरिकहरूको मुख्य आर्थिक स्रोत उद्योग, ब्यापार, कृषि र ज्याला मजदुरी हो । पुराना र नयाँ समेत धेरै उद्योगहरू छन् तर पुराना उद्योगहरू विराटनगर जुटमिल, अशोक टेक्स्टाइल, सलाई उद्योग, कटन मिल, बटन उद्योगहरू २०५५ साल तिर देखि बन्द भए । शहरी क्षेत्रका अधिकांस मानिसहरू व्यापार गर्दछन् भने ग्रामीण समुदायका मानिसहरू खेतीपाती र ज्याला मजदुरीबाट जीवन निर्वाह गर्ने गर्दछन् । मुख्यरूपमा धान, तोरी, दलहन बाली, गहुँ, मकै, उखु आदिको उत्पादन हुन्छ । व्यवसायिक तरकारी खेती आँशिकरूपमा गरिएको छ । पशुपालन र दुध विक्रीबाट केहीले आमदानी गरेको देखिन्छ । ग्रामीण परिवेशमा अधिकांस मानिसहरू राजमिस्त्री (डकमी), लेवर र सिकमीको काम गर्दछन् । धेरै युवाहरू वैदेशिक रोजगारीमा गएका छन् ।

राष्ट्रिय जनगणना २०७८ ले विराटनगर महानगरपालिकाको जम्मा जनसंख्या २४३९२७ मध्येबाट सम्पन्नताको क्याटागोराइज गरिएको छ । जसमा अति विपन्न, विपन्न, मध्यम, धनी र बवै भन्दा धनी वा सम्पन्न भनेर समुह छुट्याएको छ । जसमा सम्पन्न वा बवै भन्दा धनीमा १०९७०१, धनी वर्गमा ६१६६५, मध्यममा ३४२३९, विपन्नमा २३४३० र अति विपन्नमा १५४८६ अर्थात् ६.३४ प्रतिशत मानिसहरू रहेको देखिएको छ । जुन समुदाय वा मानिसहरूको वसोवास धेरै जसोको सिंघिया खोला र केसलीया खोला र भारतीय सीमा आसपास वसोवास हुन पुगेको छ । यसरी वसोवास गर्ने मानिसहरू विपदको समयमा अझ बढी जोखिममा हुने भएकाले यस्ता समुदायलाई केन्द्रित गरेर विपद् जोखिम व्यवस्थापन तथा अनुकुलनका योजनाहरू निर्माण गर्नु जरूरी छ ।

तालिका नम्बर ५ विराटनगर महानगरपालिका क्षेत्र भित्रका मानिसहरूको सम्पन्नताको अवस्था

वडा	जनसंख्या			सम्पन्नताको अवस्था				
	जम्मा	पुरुष	महिला	अति विपन्न	विपन्न	मध्यम	धनी	सबै भन्दा धनि
१	१४४६३	७०६९	७३९४	३८८	७४५	१३५४	३९३६	८०४०
२	८३२८	४११०	४२१८	५५	३५०	६५९	१९५४	५३१०
३	२११००	१०४१४	१०६८६	२४	१६६	८०८	४१३२	१५९७०
४	२१९४४	१०९१७	११०२७	१३३७	१७७२	२६६२	५५३५	१०६३८
५	१७६०२	८८७३	८७२९	६००	१७८५	२८०९	४३२५	८०८३
६	१९८९२	१०११७	९७७५	७०९	१६८०	२६८९	६७१६	८०९८
७	६५७१	३३०६	३२६५	६८	१०९	२८६	१२९०	४८१८
८	१८०७६	९०३७	९०३९	९५८	१८८४	२६९९	४४८०	८०५५
९	५७७६	२९३८	२८३८	२३	७०	४१९	१६८९	३५७५
१०	१११८३	५५५४	५६२९	५८	२९२	७२८	२६८७	७४१८
११	१२८२७	६४०३	६४२४	१११	७२०	१२८७	३८६०	६८४९
१२	१९००६	९५०२	९५०४	११४३	१८१५	३०४१	४७५८	८२४९
१३	७७७२	३९९९	३७७३	२०४	४१७	८३८	२४४४	३८६९
१४	१३८५०	६९२१	६९२९	२२३७	३२९९	३२२६	२७०९	२३७९
१५	१२५३७	६३६४	६१७३	२९९	१७०५	३०१५	४२४०	३२७८
१६	६८५६	३३३७	३५१९	८७८	११३३	१६६३	१७३७	१४४५
१७	९३२७	४५७०	४७५७	९०२	१७६३	२५४५	२४४६	१६७१
१८	९६०९	४९३८	४६७१	३३३१	२६०४	२१७०	१२४३	२६१

१९	७२०८	३५८५	३६२३	२१६१	११२१	१३४१	१४८४	११०१
जम्मा	२४३९२७	१२१९५४	१२१९७३	१५४८६	२३४३०	३४२३९	६१६६५	१०९१०७

स्रोत : राष्ट्रिय जनगणना २०७८

२.१.६ शैक्षिक अवस्था

महानगरपालिकाको शैक्षिक अवस्थालाई पनि २ किसिमले हेर्नुपर्ने हुन्छ । शहरी क्षेत्रमा पूर्वकै शैक्षिक केन्द्रको रूपमा विराटनगर रहेको छ भने ग्रामीण क्षेत्रमा शैक्षिक अवस्था तुलनात्मक रूपमा कमजोर देखिन्छ । शहरी क्षेत्रमा सामुदायिक विद्यालयहरू भन्दा बढी संस्थागत विद्यालयहरूले सेवा दिई रहेका छन् भने ग्रामीण समुदायमा सामुदायिक विद्यालयहरूको बाहुल्यता देखिन्छ । उच्च शिक्षाका लागि महेन्द्र मोरङ्ग कलेजलगायत दर्जनौं क्याम्पसहरू रहेका छन् । महानगरपालिका भित्र ५८ वटा सामुदायिक विद्यालय, १५ वटा मदरसा, ५ वटा गुरुकुल गरी ७८ सामुदायिक विद्यालय र १०५ वटा संस्थागत विद्यालय रहेका छन् । ग्रामीण समुदायका प्रायः सबै नै बालबालिका विद्यालय भर्ना भएतापनि कमैमात्र विद्यालय जाने गरेका छन् र धेरैले बीचैमा पढाई छाड्ने गर्दछन् ।

२.१.७ उमेरको आधारमा जनसंख्या

महानगरपालिकामा रहेको कूल २४३९२७ जनसंख्या मध्ये १२१९५४ पुरुष, १२१९७३ महिला रहेका छन् । ५ वर्षसम्म बालबालिकाहरू ६.९०९ प्रतिशत ७० देखि माथिका उमेर समुहके ३.८२४ प्रतिशत रहेका छन् । उमेर समूह अनुसार ५ वर्ष मुनीका बालबालिका र ७० वर्ष माथिका वृद्धवृद्धाहरू विपद्का समयमा उच्च जोखिममा रहने गरेका छन् । प्रजनन स्वास्थ्य, यौन स्वास्थ्य, रजस्वला सम्बन्धी समस्याहरू, महिला मैत्री शौचालय, परामर्श केन्द्रहरू, महिला हिंसा, चेलीवेटी बेचबिखन, घरेलु लैङ्गिक हिंसा, पाठेघर खस्ने समस्या, दाइजो प्रथा, बाल विवाह महिला शक्तिकरण तथा अधिकार जस्ता विषयहरू आम महिलाका प्रमुख तथा संवेदनशिल विषय भएकोले महानगरपालिकाले यी विषयहरूको प्रभावकारी योजना निर्माण गरी कार्यान्वयन गर्नुपर्ने संकेत समग्र तथ्याङ्कले गर्दछ ।

तालिका नम्बर ६ पालिकामा उमेरका आधारमा जनसंख्या

वडा	उमेर समुह								
	५ वर्ष मुनीका बालबालिका			६ देखि ७९ वर्षका			७० देखि माथिका		
	जम्मा	पुरुष	महिला	जम्मा	पुरुष	महिला	जम्मा	पुरुष	महिला
१	८८७	४६३	४२४	१२८७४	६२७५	६५९९	७०२	३३१	३७१
२	३९८	१९५	२०३	७४४९	३६७३	३७७६	४८१	२४२	२३९
३	११००	५८१	५१९	१८८१६	९२९७	९५९९	११८४	५३६	६४८
४	१४८२	७८२	७००	१९६३७	९७५१	९८८६	८२५	३८४	४४१
५	११६५	६२८	५३७	१५७६२	७९०८	७८५४	६७५	३३७	३३८
६	१४९१	७६७	७२४	१७८२३	९०५३	८७७०	५७८	२९७	२८१
७	३२१	१८०	१४१	५८७३	२९५०	२९२३	३७७	१७६	२०१
८	१३२२	६९७	६२५	१६१२७	८०२७	८१००	६२७	३१३	३१४
९	३५२	१७९	१७३	५४८२	२७९६	२६८६	२९४	१४२	१५२

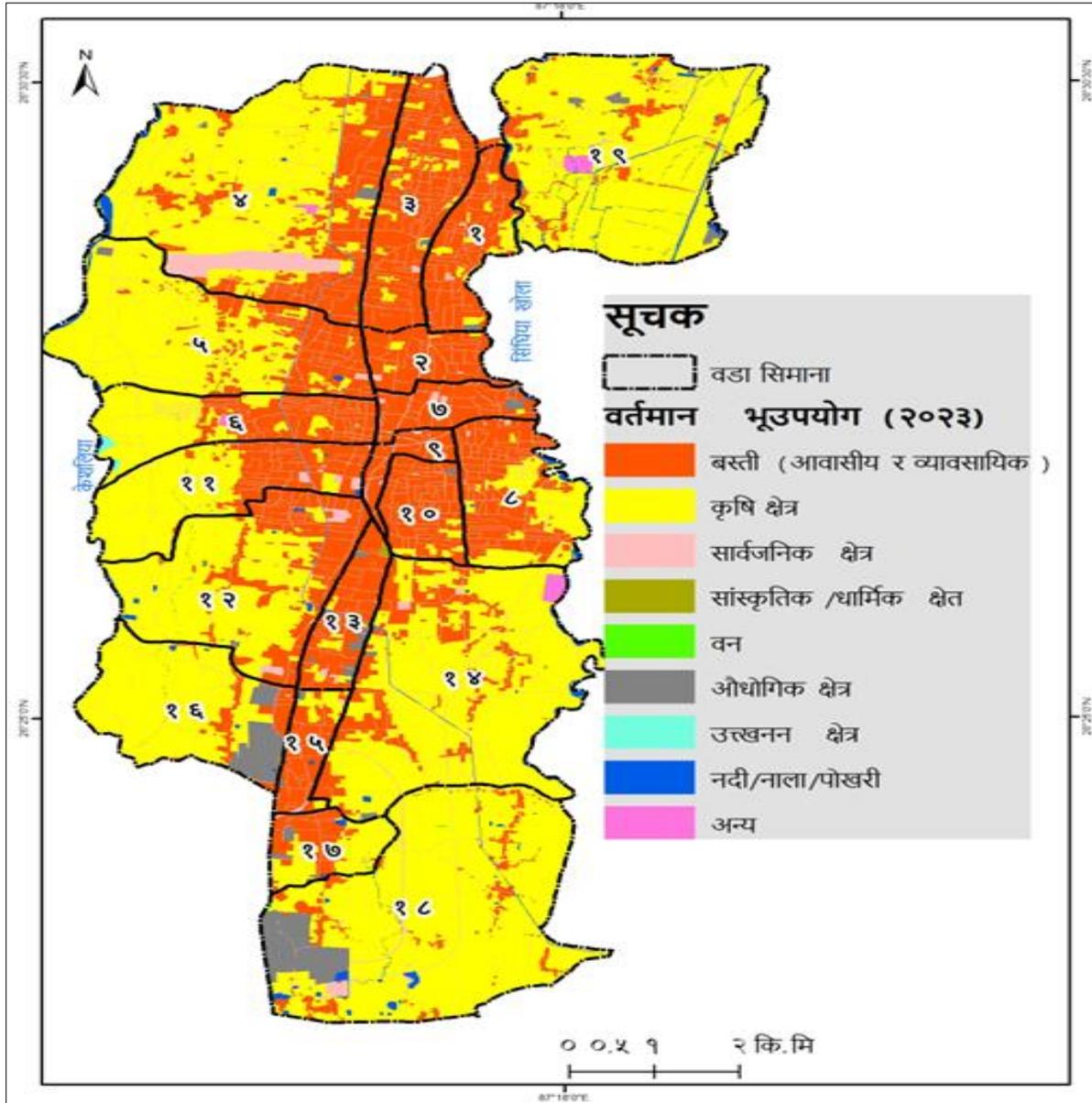
१०	५६३	३००	२६३	१००६२	४९८०	५०८२	५५८	२७४	२८४
११	७७८	३९०	३८८	११५९०	५८१५	५७७५	४५९	१९८	२६१
१२	१३८७	७०६	६८१	१७००५	८४७६	८५२९	६१४	३२०	२९४
१३	५०४	२७२	२३२	७०३१	३५९८	३४३३	२३७	१२९	१०८
१४	१२३१	६७६	५५५	१२२४४	६०४८	६१९६	३७५	१९७	१७८
१५	८५८	४६१	३९७	११२२६	५६५१	५५७५	४५३	२५२	२०१
१६	५०४	२७८	२२६	६०८९	२९३२	३१५७	२६३	१२७	१३६
१७	९४३	४६६	४७७	८१५९	३९८५	४१७४	२२५	११९	१०६
१८	९५३	५१०	४४३	८४५८	४३२१	४१३७	१९८	१०७	९१
१९	६१५	२९१	३२४	६३८८	३१८९	३१९९	२०५	१०५	१००
जम्मा	१६८५४	८८२२	८०३२	२१८०९५	१०८७२५	१०९३७०	९३३०	४५८६	४७४४

स्रोत : राष्ट्रिय जनगणना २०७८

२.१.८ भू-उपयोगको विद्यमान अवस्था

महानगरपालिकाको ठूलो भाग शहरीकरण र उद्योगहरूले ओगटेको छ भने ग्रामीण क्षेत्रका सबै भागमा धनहर खेतहरू रहेका छन् । करिब ५५.२९ प्रतिशत जग्गा खेतीयोग्य जमिन रहेको यो महानगरमा मुख्य उत्पादनको रूपमा धान रहेको छ । दलहन बाली, गहुँ, तोरी, मकै आदिको पनि राम्रो उत्पादन हुने गर्दछ । कतिपय मानिसले ३ बालीसम्म लगाउने गरेका छन् भने धेरै जग्गा हिउँदको समयमा बाँझै रहेको देखिन्छ । ऐलानी जग्गाहरू पनि प्रसस्तै भेटिन्छन् । पहुँच हुनेहरूले ऐलानी जग्गा मिचेका उदाहरणहरू पनि पाइन्छन् । यिनै ऐलानी र जोखिमयुक्त जग्गाहरूमा मुसहर, पासवान, डुम, मुस्लिमलगायतका वस्तीहरू बसेका छन् । हाल विराटनगर महानगरपालिकाले नमुना वस्ती निर्माण गर्ने कार्यको आरम्भ गरेको छ । ठूलो भूभागमा अहिलेपनि सिंचाई सुविधाको अभावमा आकासेपानीको भरमा खेतीपाती गर्नुपरेको छ । नहर नपुगेका स्थानहरूमा पम्पिङसेटबाट पानी निकालेर खेती गर्ने गर्दछन् । महानगरपालिकाले भूउपयोग कार्यविधि तयार गरी महानगरको आवास क्षेत्रहरू तोकेको अवस्था छ ।

चित्र नम्बर : विराटनगर महानगरपालिकाको भूउपयोग विवरण

स्रोत : महानगरपालिकाको जोखिम सम्बन्धनशील भूउपयो योजना २०८२ विद्यमान भू-उपयोगको अवस्था हेर्ने हो भने यस महानगरपालिकामा क्षेत्रले सबैभन्दा बढी कृषि क्षेत्रले (५५.२९) प्रतिशत भूमि ओगटेको पाइन्छ भने बस्ती (आवासीय र व्यावसायिक) क्षेत्रले ३३.९२ प्रतिशत, सार्वजनिक जमिन र औद्योगिक क्षेत्रले क्रमशः ६.२७ प्रतिशत र २.३७ प्रतिशत ओगटेको पाइन्छ । यसरी नै सबैभन्दा कम वन क्षेत्रले (०.०२ प्रतिशत) ओगट्दछ।समग्रमा भन्दा यस विराटनगर महानगरपालिकामा वन क्षेत्र छैन । यस महानगरको विद्यमान भू-उपयोगको विवरण तलको तालिकामा दिइएको छः

तालिका नम्बर ७ विराटनगर महानगरपालिकाको भू-उपयोग

भू-उपयोग	क्षेत्रफल (वर्ग कि.मि.)	प्रतिशत
बस्ती (आवासीय र व्यावसायिक क्षेत्र)	२२.८१	२९.७२
कृषि क्षेत्र	४५.६६	५९.४८
वन	०.०२	०.०३
सार्वजनिक क्षेत्र	४.८१	६.२७
सांस्कृतिक र धार्मिक क्षेत्र	०.०८	०.१०
औद्योगिक क्षेत्र	१.८२	२.३७
उत्खनन क्षेत्र	०.०५	०.०६
नदी नाला र पोखरी	१.२६	१.६४
अन्य	०.२५	०.३३

२.१.९ जलवायु, हावापानी आदिको अवस्था र प्रभाव

यस महानगरपालिकामा उष्ण किसिमको हावापानी पाइन्छ । यहाँको अधिकतम तापक्रम गर्मी समयमा ४० डिग्री सेल्सियस सम्म र जाडोमा ५ डिग्री सेल्सियस सम्म हुन्छ । मंसिर देखि माघसम्म जाडो हुने बैशाख देखि अश्विनसम्म गर्मी हुन्छ । लगभग ८० प्रतिशत वर्षा आषाढ, श्रावण, भाद्र महिनामा मनसुनी वर्षा हुने गर्दछ । केहि वर्षयता जलवायु परिवर्तनको कारण एकातिर वर्षायाममा कमी आएको, भूमिगत पानीको सतह घट्दै गएको र गर्मी बढ्दै गएको छ भने अर्को तिर पशु तथा वालीविरुवामा रोगकीरामा वृद्धि हुँदै गएको छ । सडक विस्तारको क्रममा सडक किनारका सयौं रूख विरूवाहरू विनास भएका छन् । हाल पुनः वृक्षारोपण गरिएको छ ।

विगतमा जेष्ठको तेस्रो हप्तादेखि मनसुन शुरु हुने गरेको र हाल असार देखि मात्र शुरु हुने गरेको छ । समयमा पानी नपर्ने र नहरको पानी नछाडिदिनाले बीउ राख्ने समय ढिला भएको छ भने समयमा नहरमा पानी नआउनाले धान रोप्ने समयमा पनि ढिलाई हुने गरेको कुरा वडा छलफलबाट आएको छ । पहिले मनसुन र हिउँदे वर्षा नियमित हुन्थ्यो र वर्षाको भरमा खेती लगाइन्थ्यो । तर आजकल मनसुनी वर्षाको प्रवृत्तिमा परिवर्तन भएको छ । लामो समय वर्षा नहुने र वर्षा हुँदा मुसलधारे हुने हुँदा बालीनाली सखाप पार्ने डुवान गर्ने हुन्छ । हिउँदमा प्रायः पानी नपर्ने कारणले हिउँदे बाली लगाउन नपाएर खेत बाँझै बस्छ । सक्नेले मोटर लगाएर र बोरिड गरेर हिउँदे खेती लगाउँछन् । गहुँको स्थानीय बीउबाट उत्पादन कम हुन्छ र उन्नत बीउ पाईदैन त्यसैले गहुँ लगाउनै छाडेका छन् । मकैको उत्पादन पहिलेको भन्दा बढेको छ ।

तालिका नम्बर ८ : बाली र वनस्पती पात्रो

विवरण	समय अवधि	बैशाख	जेठ	असार	साउन	भदौ	असोज	कात्तिक	मङ्सिर	पुस	माघ	फागुन	चैत
धानको बीउ राख्ने	३० वर्ष पहिले		√										
	अहिले		√	√									
धान रोप्ने	३० वर्ष पहिले		√	√	√								
	अहिले			√	√								
धान काट्ने	३० वर्ष पहिले							√	√				
	अहिले						√	√	√				

विरुवामा फूल लाग्ने	३० वर्ष पहिले												√	√
	अहिले												√	√
गहुँ छर्ने	३० वर्ष पहिले								√					
	अहिले								√					
गहुँ काट्ने	३० वर्ष पहिले	√												√
	अहिले	√												√
मकै छर्ने	३० वर्ष पहिले												√	√
	अहिले												√	√
मकै भाँच्ने	३० वर्ष पहिले		√	√										
	अहिले		√	√										
दाल छर्ने	३० वर्ष पहिले							√	√					
	अहिले							√	√					
दाल काट्ने	३० वर्ष पहिले	√												√
	अहिले	√												√

स्रोत : वडास्तरीय कार्यशाला २०८२

उखु, सनपाट, मुड, मुसुरीको उत्पादन धेरै घटेको छ । धेरै मेहनत पर्ने तर मेहनत अनुसारको मूल्य नपाइने भएकोले सनपाटको उत्पादन गर्न छाडेका छन् । पुरै ग्रामिण क्षेत्र कृषिमा निर्भर छ र बजार व्यापक हुँदा पनि किसानले ज्ञानको कमी, रासायनिक मल र उन्नत बीउको अभावका कारण कृषि क्षेत्र व्यवसायिक हुन सकेको छैन । थोरै मानिसहरूले मात्र व्यवसायिक तरकारी खेती लगाउने गरेका छन् । सिमा क्षेत्रका किसानले उन्नत बीउ भारतबाट ल्याउने गरेका छन् । हिउँदे वर्षा विगतमा प्रसस्त हुने गरेकोमा हाल कुनै कुनै वर्षमात्र थोरै पानी पर्छ र हावाहुरी बढी चल्ने गरेको छ ।

२.१.१० प्राकृतिक स्रोत साधन

नदी खोला र पैनीहरू : महानगरपालिकामा पूर्वतर्फ सिंघिया खोला, पश्चिमतर्फ केशलिया खोला रहेको छ । बीचमा साना खोला खोल्सा पैनीहरू पनि रहेका छन् । यहाँ भएका खोलाहरूबाट कुनै सिंचाई छैन । सिंघिया खोलाले वडा नं. १, २, ७, ८, १४, १६ र १९ का धेरै भागहरूमा कटान तथा डुवान गर्ने गरेको छ भने केशलिया खोलाले वडा नं. ४, ५, ६, ११, १२ र १६ का धेरै भागहरूमा कटान तथा डुवान गर्ने गरेको छ । यी लगायत अरु साना खोल्सा खोल्सी, धद्रा खोला, खदरा खोला, वस्ता, धुधुवा, चेङ्गामारीलगायतका पैनी तथा घोघाहरूले धेरै वस्तीहरूमा डुवान गर्ने गरेका छन् ।

सामुदायिक वनहरू : यो महानगरपालिका क्षेत्रमा केही नीजि वनहरू भएतापनि सामुदायिक वनहरू छैनन् ।

खानीहरू : अध्ययन नभएकोले खानीहरू पत्तालाग्न सकेको छैन ।

२.१.११ सडकको अवस्था

महानगरपालिका क्षेत्रमा जोगवनी देखि धरानसम्मको ६ लेनको सडक निर्माण भईरहेको छ भने अरु हरेक टोलमा पुग्ने सडक निर्माण भएका छन् । स्थानीय तहको निर्वाचन पश्चात् सडक विकासले तिब्रता लिएको छ । हरेक टोलमा मापदण्ड अनुसार ग्राभेल र पक्की सडक निर्माण तथा स्तरोन्नती हुनेक्रम हालका दिनमा व्यापकरूपमा बढिरहेको छ । सडकहरू निर्माणको क्रममा रहेका र महानगरपालिका क्षेत्रको कमजोर ट्रान्जिट व्यवस्थापनका कारण दिनहुँ सडक दुर्घटनाका घटनाहरू हुने गरेका छन् ।

खण्ड : तीन

विपद् जोखिम विश्लेषण

३.१ महानगरपालिकाका मुख्य जलवायु परिवर्तन र विपद्को जोखिमहरू

३.१.१ प्रकोप नक्साङ्कन

विराटनगर महानगरपालिकामा हुने गरेका प्रकोपका घटनाहरूको सूचीकरण र स्तरीकरणका क्रममा विभिन्न समयमा भएका प्रकोप तथा विपद्का घटनाहरू र यसबाट भएका क्षति तथा प्रभावलाई आधार मानिएको छ । विराटनगर महानगरपालिकाले निर्माण गरेको स्थानीय विपद् तथा जलवायु उत्थानशील योजना तथा विपद् पूर्वतयारी तथा प्रतिकार्य योजना निर्माणको क्रममा गरिएको विपद्को लेखाजोखालाई समेत आधार मानेर यो पारस्त्रचित्र तयार गर्ने क्रममा समुदाय तहमा गरिएका व्यापक छलफल तथा स्थलगत अध्ययनबाट प्राप्त नतिजाको विश्लेषण गरिएको छ। यस क्रममा विपद्ले सम्पत्तिको जतिसुकै क्षति गरेको भएतापनि मानवीय मृत्युलाई उच्च प्राथमिकता र सम्वेदनशील रूपमा राखेर हेरिएको छ ।

विराटनगर महानगरपालिकामा सर्वाधिक क्षति पुर्याउने प्रकोपको रूपमा बाढी कटान तथा डुवान रहेको छ भने भूकम्प, प्रदूषण, मौसमी रोग तथा महामारी, हावाहुरी, पशु तथा बालीरोग, सडक दुर्घटना, जनावर आतङ्क, विद्युत दुर्घटना, शीतलहर, चट्याङ, आगलागी, सर्पदंश आदि प्रकोपका घटनाहरू बारम्बार दोहोरिइरहने गरेका छन् ।

३.१.२ वडागत प्रकोप स्तरीकरणको अवस्था:

समुदायस्तरमा विपद् जोखिम न्यूनीकरण तथा व्यवस्थापनको ज्ञान र बुझाइ अभिवृद्धि गरी सबैको प्रतिनिधित्व र अर्थपूर्ण सहभागिताबाट परिवार र समुदायस्तरमा नै पूर्वतयारी र जोखिम न्यूनीकरण गर्नसके पालिकाले लिएको लक्ष प्राप्ति हुनाका साथै विपद् उत्थानशील समुदाय निर्माणमा टेवा पुग्दछ ।

सबै वडामा गरिएको वडास्तरीय छलफलबाट विराटनगर महानगरपालिकामा हुने विपद्का घटनाहरूलाई सूचीकरण गरी तुलनात्मक रूपमा गरिएको स्तरीकरणका आधारमा हेर्दा निम्नानुसार वडागत रूपमा प्रकोपहरूको क्रम देखिएको छ ।

यसलाई प्राथमिकता क्रममा ल्याउनका लागि खास गरी ३ वटा सूचकहरूलाई राखेर छलफल गरिएको थियो ।

१. प्रकोपका कारणले सबैभन्दा बढी मानवीय मृत्यु केबाट भएको छ ?
२. आर्थिक तथा सामाजिक सम्पत्ति केबाट बढी क्षति भएको छ ?
३. बारम्बारता कुन प्रकोपको बढी रहेको छ ?

उल्लेखित सूचकहरूलाई आधार मानेर छलफल गर्ने क्रममा १९ वटै वडाबाट निम्न अनुसार प्रकोपको अंकभारको आधारमा देहायनुसारको प्राथमिकताक्रम देखिएको छ ।

तालिका नम्बर ९ : प्रकोप स्तरीकरण

वडा नं	भूकम्प	बाढी डुवान	आगलागी	हावाहुरी	सडक दुर्घटना	महामारी	शीतलहर	प्रदूषण	चट्याङ	विद्युत दुर्घटना	जनावर आतङ्क
१	११	१०	९	८	७	६	५	४	३	२	१
२	११	१०	९	६	७	३	५	८	१	४	२
३	११	१०	९	६	८	३	४	७	१	५	२
४	११	१०	९	२	८	३	५	७	१	४	६
५	११	१०	९	५	८	२	६	७	१	३	४

६	११	१०	९	८	७	६	५	२	१	३	४
७	११	१०	९	४	७	५	१	८	३	६	२
८	११	१०	९	८	७	४	६	५	२	१	३
९	११	३	९	५	१०	६	१	८	२	७	४
१०	११	८	९	६	१०	३	२	७	१	४	५
११	११	१०	८	९	६	२	७	५	१	३	४
१२	११	१०	८	७	९	६	५	४	१	३	२
१३	११	१०	८	९	७	४	६	५	१	३	२
१४	११	१०	९	८	७	६	४	५	३	२	१
१५	११	१०	९	८	६	५	३	७	४	१	२
१६	११	१०	९	७	५	८	६	२	१	४	३
१७	११	१०	९	८	२	७	४	६	३	१	५
१८	११	१०	९	८	४	६	७	३	१	५	२
१९	११	१०	९	५	७	८	६	४	२	३	१
जम्मा	२०९	१८१	१६८	१२७	१३२	९३	८८	१०४	३३	६४	५५
स्तर	१	२	३	५	४	७	८	६	११	९	१०

स्रोत: महानगरपालिकामा गरिएको छलफल २०८२

नोट: विराटनगरमा भूकम्पका कारण मानवीय तथा अन्य क्षतिहरू कमै भएतापनि नेपालको भौगर्भिक अवस्था, भौगोलिक अवस्था, पुराना र कमजोर भौतिक संरचना र जनघनत्वका कारण क्षतिको सम्भावना बढी हुने भएकोले भूकम्प लाई प्रमुख प्रकोपका रूपमा राखिएको छ ।

उल्लेखित विपद्का घटनाक्रमहरूलाई हेर्दा विराटनगर महानगरपालिका बहुप्रकोपको उच्च जोखिममा रहेको देखिन्छ । सूचीमा प्राप्त प्रकोपहरूलाई वडा भेलामा छलफल गरी स्तरीकरण विधिबाट प्राथमिकताक्रम तोकिएको थियो । जसको आधारमा प्राथमिकता तोकने क्रममा विराटनगर महानगरपालिकामा भूकम्पलाई अलग राखेर हेर्दा सबैभन्दा बढी बाढी, कटान तथा डुवानले त्रासमा राखेको देखिन्छ । त्यसपछि क्रमशः सडक दुर्घटना, हावाहुरी, प्रदुषण, आगलागी, शीतलहर, विद्युत दुर्घटना, जनावर आतङ्क, चट्याङ, सर्पदंशजस्ता प्रकोपहरू प्राथमिकता क्रममा परेका छन् । अन्य प्रकारका महामारीमा कमी आएको भएतापनि १३ जनाको ज्यान लिने गरी २०७१ सालमा फैलिएको जण्डिसको महामारी, २०७५/२०७६ सालको डेङ्गुको महामारीका घटनाहरू ताजै छन् भने वि सं २०७५ सालबाट शुरु भएको कोभिड-१९ को विश्वव्यापी महामारीले विराटनगर क्षेत्रलाई पुरै थला पारेको थियो । उल्लेखित हरेक वडामा बहुप्रकोप जोखिम विश्लेषणको लागि वडा अध्यक्षको नेतृत्वमा भेला आयोजना गरिएको छ । सो भेलामा सहभागीहरू बीच गरिएको वडास्तरीय प्रकोप स्तरीकरणलाई अनुसूचीमा राखिएको छ ।

३.१.३ परिवर्तित प्रकोपको अवस्था

विराटनगर महानगरपालिकामा हुने बहुप्रकोपको विश्लेषण गर्दा देहायअनुसारको प्रकोप पात्रो तयार गरिएको छ । यसबाट कुन महिनामा कुन किसिमका प्रकोपहरू हुन्छन् भन्ने कुरा छर्लङ्ग पार्दछ ।

तालिका नम्बर १० : प्रकोप पात्रो

प्रकोप		वैशाख	जेष्ठ	आषाढ	श्रावण	भाद्र	आश्विन	कार्तिक	मङ्सिर	पौष	माघ	फाल्गुण	चैत्र
भूकम्प	३० वर्ष	***	**	***	***	**	***	***	***	***	***	***	***
	अहिले	***	**	***	***	**	***	***	***	***	***	***	***
बाढी	३० वर्ष	---	++	***	***	**	+++	---	---	---	---	---	---
	अहिले	---	++	***	***	**	+++	---	---	---	---	---	---

महामारी	३० वर्ष	---	---	+++	+++	++	---	---	---	---	---	---	---	
	अहिले	+++	++	***	***	**	***	+++	+++	+++	+++	+++	+++	
सडक दुर्घटना	३० वर्ष	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	
	अहिले	***	**	***	***	**	***	***	***	***	***	***	***	
आगलागी	३० वर्ष	***	---	---	---	---	+++	+++	---	---	+++	***	***	
	अहिले	***	++	+++	+++	++	+++	+++	+++	+++	+++	***	***	
जनावर आतङ्क	३० वर्ष	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	
	अहिले	+++	++	+++	+++	**	***	***	***	+++	+++	+++	+++	
हावाहुरी	३० वर्ष	***	---	---	---	---	---	+++	+++	---	---	---	***	
	अहिले	***	**	---	---	---	+++	+++	+++	---	---	+++	***	
विद्युत दुर्घटना	३० वर्ष	+++	++	+++	+++	++	+++	+++	+++	+++	+++	***	***	
	अहिले	+++	++	+++	+++	++	+++	+++	+++	+++	+++	***	***	
सर्पदंश	३० वर्ष	+++	++	+++	***	**	***	+++	---	---	---	---	+++	
	अहिले	+++	++	+++	***	**	***	+++	---	---	---	---	+++	
शीतलहर	३० वर्ष	---	---	---	---	---	---	---	+++	***	***	+++	---	
	अहिले	---	---	---	---	---	---	---	---	***	***	+++	---	
चट्याड	३० वर्ष	***	**	---	---	---	---	---	---	---	---	+++	+++	
	अहिले	***	**	+++	+++	++	---	---	---	---	---	+++	+++	
असिना	३० वर्ष	***	**	---	---	---	---	***	***	---	---	***	***	
	अहिले	+++	++	---	---	---	---	+++	+++	---	---	+++	+++	
खडेरी	३० वर्ष	+++	---	---	---	---	---	+++	+++	---	---	---	+++	
	अहिले	***	**	---	---	---	+++	+++	+++	---	---	***	***	
संकेत:		उच्च संकटासन्नता			***	मध्यम संकटासन्नता					+++	न्यून संकटासन्नता		---

स्रोत : वडास्तरीय छलफल २०८२

३.२. बहु विपद्को अवस्था

३.२.१ भूकम्पीय प्रकोप तथा जोखिम

नेपाल सक्रिय भूकम्पीय क्षेत्रमा अवस्थित छ । नेपालमा हिमालयभन्दा दक्षिणतर्फका मध्य पर्वतहरूसँग जोड्ने विशाल हिमालयको आधार स्थलमा मेन सेन्ट्रल थ्रस्ट, साना हिमालय र सिवालिकको सङ्गमस्थलमा मेन बाउन्ड्री थ्रस्ट तथा सिवालिकको दक्षिणतर्फ हिमालय फ्रन्टल फल्ट समेत प्रमुख तीन दरारहरू रहेका छन् । प्रत्येक दरारहरू पूर्वदिशि पश्चिमतर्फ क्रियाशील छन् । यसैका कारण नेपालमा साना तथा ठूला भूकम्पहरू नियमित रूपमा जाने गर्दछन् । यी दरारहरू उत्तरतर्फ रहेको तिब्बेतियन टेक्टोनिक प्लेटको तल दक्षिणतर्फ रहेको इण्डियन टेक्टोनिक प्लेट घुसिरहेको कारण शक्ति सञ्चय भइरहेको हुन्छ । लामो समयसम्म सञ्चित शक्ति बाहिर निस्कँदा त्यसको दबावका कारण ठूला भूकम्प जाने गरेको छ ।

अध्ययनबाट प्राप्त नतिजा अनुसार इण्डियन टेक्टोनिक प्लेट प्रत्येक वर्ष न्यूनतम २० मिलिमिटर उत्तरतर्फ र युरेशियन टेक्टोनिक प्लेट प्रति वर्ष न्यूनतम ५ मिलिमिटर दक्षिणतर्फ सरिरहेको छ । यी प्लेटहरूको गतिशीलताका कारण यो क्षेत्र विश्वकै सर्वाधिक गतिशील स्थान मानिन्छ । वि.सं. २०७२ वैशाख १२ गते गोरखा केन्द्रविन्दु भएको ७.६ रिक्टर स्केलको विनाशकारी भूकम्प, २०७२ साल वैशाख २९ गते सिन्धुपाल्चोक केन्द्रविन्दु भएको ७.३ रिक्टर स्केलको ठूलो पराकम्पन र त्यसपछि निरन्तर गएका साना ठूला पराकम्पनका कारण नेपालमा ८,९७० मानिसको मृत्यु, १९५ जना बेपत्ता र २२,३०० भन्दा बढी मानिस घाइते भए ।

२०४५ साल र २०७२ सालमा गएका भूकम्पहरूले महानगरपालिकाका धेरै ठाउँमा आँशिक क्षति गरेको थियो भने मानिसमा डर त्रासको वातावरण बनेको थियो । महानगरपालिका क्षेत्रमा भवन संहिता मापदण्ड पुरा नगरेका र पुराना कमजोर करिब ४० प्रतिशत घरहरू रहेका छन् अर्थात् भूकम्प थेग्नेगरी नबनाइएका कमजोर आवासीय र सार्वजनिक भवनलगायतका भौतिक पूर्वाधारहरू रहेका छन्। २०६० साल भन्दा अगाडि निर्माण गरिएका भवनहरूमा भवन आचार संहिता लागु भएका छैनन् । अहिले पनि राष्ट्रिय भवन संहिता र मापदण्डको प्रभावकारी कार्यान्वयन हुन सकेको छैन । निक्कै अग्ला (११ तलासम्मका) घरहरू निर्माण भएका छन् । आवासीय प्रयोजनका लागि निर्माण गरिएका भवनमा अस्पताल, शैक्षिक संस्थाहरू छन्। अस्पताल र विद्यालयलगायतका भवनहरूमा सुरक्षित स्थान र आकस्मिक निकास मार्ग पहिचान गरिएको छैन । व्यवस्थित शहरीकरणका सूचक र मापदण्डहरूको सबै तिर पालना भएको छैन ।

गैर संरचनात्मक जोखिम न्यूनीकरण बारेमा सचेतना कमी नै छ र घरभित्रका गैरसंरचनात्मक जोखिम न्यूनीकरण गरिएका छैनन् । सबै टोलको नजिकमा खुल्ला र सुरक्षित स्थानको अभाव छ र पायक पर्ने ठाउँमा खुल्ला र सुरक्षित स्थानको पहिचान गरिएको छ । जनचेतना, निती नियम र भूकम्पीय पूर्वतयारी सम्बन्धी लगानीमा कमी रहेको छ। महानगरपालिकामा विपद् सचेतना र सिमुलेसन अभ्यासबारे जानकारी कमैमा मात्र देखिन्छ । कुनै पनि शिक्षण संस्था तथा विद्यालयहरूमा बृहत विद्यालय सुरक्षा कार्ययोजना तयार गरिएका छैनन् । विद्यालय शिक्षामा विपद् व्यवस्थापन तथा जलवायु परिवर्तनका विषयमा अध्यापन गर्ने गरिएको छैन । विपद् सम्बन्धी आम सचेतना कार्यक्रमहरू सञ्चालन हुन सकेका छैनन् । राष्ट्रिय भवन संहिताको कार्यान्वयन गर्न अनिवार्य गरिएको र नक्सा पास गरेर मात्र घर तथा भवनहरू निर्माण गर्न सूचना जारी गरिएको छ ।

तालिका नं १२ विराटनगर महानगरपालिकामा बनेका घरको जगको प्रकारको विवरण

वडा	जम्मा	जगको प्रकार				
		माटोले बनेको इटा	सिमेन्ट इटा र ढुंगा	आ.सि.सि पिलर	काठको खम्बा	अन्य
१	३६५०	२०८	११८२	२१०६	१५२	२
२	१९७६	११६	९३६	८७२	४७	५
३	५७२६	१०२	१८११	३७५५	५६	२
४	५५२१	३३०	१३२९	३१७१	६३७	५४
५	४३०४	२८०	१९९३	१५०६	५०८	१७
६	४०९८	३३८	१९०२	१५४६	३०५	७
७	१७३६	३७	९७०	६७९	१७	३३
८	४२५५	१८३	१९९५	१४७१	५९०	१६
९	११८६	४९	४६७	६४७	२१	२
१०	२७७०	९८	१२४५	१३८२	३७	८
११	२९८२	१७८	१४१७	१२६९	११३	५
१२	४३४५	४५७	१५१४	१८६०	५०८	६
१३	१८८५	९२	९०४	७५५	१३३	१
१४	२८१०	३१६	११३२	३५२	१००४	६
१५	२७३७	३६१	९८५	९११	४७२	८
१६	१४९९	४४४	७११	१३८	२०४	२
१७	१८११	३६६	७७५	३३६	३३३	१

१८	१९४१	२०५	४६०	२२१	१०५३	२
१९	१६८७	२५९	४५१	२९९	६७५	३
जम्मा	५६९१९	४४१९	२२१७९	२३२७६	६८६५	१८०
स्रोत : राष्ट्रिय जनगणना २०७८						

नोट: महानगरपालिकाका ५६,९१९ घरधुरी मध्ये ४,४१९ (७.७६%) घरहरू माटो ढुङ्गा इटाले बनेका छन् भने पिलर नभएका सिमेण्ट जोडाइ गरिएका २२,१७९ (३८.९७%) घरहरू रहेका छन् । २३,२७६ (४०.९०%) घरहरू मात्र पिलरवाला रहेका छन् । यसरी हेर्दा झण्डै ४७ प्रतिशत घरहरू भूकम्पीय जोखिममा रहेको देखिन्छ ।

तालिका नम्बर १३ : विराटनगर महानगरपालिका क्षेत्रमा भूकम्पको समयरेखा

वडा नं	भूकम्प प्रभावित क्षेत्र	भूकम्पीय जोखिमका कारण समाधानको लागि गरिएका प्रयासहरू
वडा नं १	भट्टाचोक देखि दक्षिण	यो क्षेत्रमा करिब ८० घर जति गिलेवाका छन् भने पिलर नभएका पुराना घरहरू करिब ५० प्रतिशत छन्। यी घरहरू अधिकाँस २०७२ सालको भूकम्पमा चर्किएका । २०७२ साल पछिका घरहरू भूकम्प प्रतिरोधी छन् ।
वडा नं २	शंकरपथ सोमवारे हाट विजुली अफिस र हाइवे क्षेत्र	यी क्षेत्रमा ३० प्रतिशत घरहरू पिलर नभएका कमजोर छन् । २०७२ सालको भूकम्पमा एक घर पुरै भत्किएको धेरै दिवालहरू लडेका र घरहरू चर्किएका थिए ।
वडा नं ३	कञ्चनवारी देखि बरगाछी सम्मको क्षेत्र	२० जति घरहरू गिलेवाका छन् भने ४० प्रतिशत घरहरू पिलर नभएका छन् । २०७२ सालको भूकम्पमा यस्ता घरहरू चर्किएका थिए ।
वडा नं ४	हाइवे नजिकको क्षेत्र	धरानरोड नजिक शहरी क्षेत्रका करिब ३० प्रतिशत घरहरू पिलर नभएकाले बढी जोखिममा छन्। ग्रामीण भागमा अधिकाँस टाटीका कच्ची घरहरू भएकोले भूकम्पको कम जोखिममा छन् ।
वडा नं ५	वडाका पुराना वस्तीहरू	२० घर गिलेवाका । करिब ३५ प्रतिशत पिलर नभएका ।
वडा नं ६	सरोचिया क्षेत्र र अन्य पुरानो वस्तीहरू	२० घर गिलेवाका । करिब ३५ प्रतिशत पिलर नभएका । २०४५ र २०७२ सालको भूकम्पमा सरोचियामा अधिकाँस घरहरू चर्किएका र पर्खाल भत्किएका थिए ।
वडा नं ७	वडाका प्रायः सबै क्षेत्र	१०० जति घरहरू गिलेवाका र ६० प्रतिशत घर २०६० साल भन्दा अगाडी बनेका छन् जुन भूकम्पीय सुरक्षाका दृष्टिले कमजोर छन्। २०७२ सालको भूकम्पमा यस्ता घरहरू आँशिकरूपमा चर्किएका थिए ।
वडा नं ८	वडाका प्रायः सबै क्षेत्र	६५ प्रतिशत भन्दा बढी घरहरू २०६० साल भन्दा पहिले बनेका पिलर नभएका । २०७२ सालको भूकम्पमा तत्कालीन वडा कार्यालयसहित करिब १५० घर चर्किएका ।
वडा नं ९	जलजला सिनेमा हल क्षेत्र र अन्य भागहरू	१५ प्रतिशत घरहरू गिलेवाका र ७५ प्रतिशत घर २०६० साल भन्दा अगाडी बनेका छन् जुन भूकम्पीय सुरक्षाका दृष्टिले कमजोर छन्। २०७२ सालको भूकम्पमा धेरै घरहरू चर्किएका थिए ।
वडा नं १०	मुख्यरूपमा धानुक टोल र वडाभरीमा	५ प्रतिशत गिलेवाका र ६५ प्रतिशत भन्दा बढी घरहरू २०६० साल भन्दा पहिले बनेका पिलर नभएका । २०७२ सालको भूकम्पमा धेरै घर र पर्खाल चर्किएका ।
वडा नं ११	बसपार्क क्षेत्र जनपथ टोल र पिचरा क्षेत्र	बजार क्षेत्रका २० प्रतिशत गिलेवाका र ४० प्रतिशत भन्दा बढी घरहरू २०६० साल भन्दा पहिले बनेका पिलर नभएका । २०७२ सालको भूकम्पमा धेरै घर र

		पर्खाल चर्किएका ।
वडा नं १२	पाञ्चाली र रोडशेष क्षेत्र	पुराना ३० प्रतिशत घरहरू पिलर नभएका । ५ तला सम्मका घरहरू। २०७२ सालको भूकम्पमा महेन्द्र मोरङ कलेजको मूल भवनमा क्षति पुगेको । अरु घरहरू पनि आंशिक चर्किएका ।
वडा नं १३	वडाका अधिकाँस टोलहरू	२०७२ साल भन्दा अगाडि बनेका ६५ प्रतिशत घरहरू भूकम्पबाट सुरक्षित छैनन् । अहिले पनि भवन संहिता पालना गर्नेहरूको संख्या कम छ । २०७२ सालको भूकम्पमा अधिकाँस पर्खाल र केही घरहरू चर्किएका थिए ।
वडा नं १४	वडाका अधिकाँस टोलहरू	पुराना धेरै घरहरू गिलेवाका र करिव ३०० घरहरू पिलर नभएका छन् तर ति घरहरू २ तला सम्मका मात्र छन् ।
वडा नं १५	विराटनगर जुटमिल हड्ताली हाट पोखरी भट्टाटोलमा	विराटनगर जुटमिलको स्थापनाकालमै बनेको २ तले क्वाटर जहाँ २२ परिवारहरू बसोवास गर्छन् । अरु क्वाटरहरू पनि पुराना र कमजोर छन् जहाँ २०० परिवार बस्छन्। हड्ताली हाट पोखरी भट्टाटोलमा ईटा र माटोको जोडाइका घरहरू रहेका छन् । वडामा करिव १० प्रतिशत घरहरू पिलर नभएका पुराना छन्। २०७२ सालको भूकम्पमा कम्पनीका घरहरू केही भत्किएका थिए भने सबै चर्किएका थिए ।
वडा नं १६	जुटमिल क्षेत्र र बर्मा टोल	सशस्त्र प्रहरीको BOP जुटमिलमा बस्ने गरेको छ तर यो भवन पुरानो र कमजोर छ । जुटमिलमा २० घर र सुगर मिलमा २० परिवार बस्ने गरेको । बर्मा टोलमा करिव १० प्रतिशत घरहरू भूकम्प प्रतिरोधी छैनन् । २०७२ सालको भूकम्पमा जुटमिल र सुगरमिलको कम्पाउण्ड भित्रका घरहरू र पर्खाल भत्किएका थिए ।
वडा नं १७	रघुपति जुटमिल लाईन क्वाटर रघुपति जुटमिलले बनाएको मजदुर क्वाटर (धुनियावस्ती)	धेरै पुरानो संरचना भएको रघुपति जुटमिल र क्वाटरहरू भूकम्पीय उच्च जोखिममा रहेका छन्। २०७२ सालको भूकम्पमा केही घरहरू चर्किएका थिए तर ठूलो क्षति भने भएन ।
वडा नं १८	वडाका अधिकाँस टोलहरू	पक्की र अगला घरहरू न्यून छन्। अधिकाँस टाटी कर्चीका कच्ची घरहरू भएकोले भूकम्पीय जोखिम कमै छ ।
वडा नं १९	वडाका अधिकाँस टोलहरू	पक्की र अगला घरहरू न्यून छन्। अधिकाँस टाटी कर्चीका कच्ची घरहरू भएकोले भूकम्पीय जोखिम कमै छ ।

स्रोत : वडास्तरीय छलफल २०८२

२०४५ साल र २०७२ सालमा गएका भूकम्पहरूले महानगरपालिकाका धेरै ठाउँमा आंशिक क्षति गरेको थियो भने मानिसमा डर त्रासको वातावरण बनेको थियो । महानगरपालिका क्षेत्रमा भवन संहिता मापदण्ड पुरा नगरेका र पुराना कमजोर करिव ४० प्रतिशत घरहरू रहेका छन् अर्थात भूकम्प थेग्नेगरी नबनाइएका कमजोर आवासीय र सार्वजनिक भवनलगायतका भौतिक पूर्वाधारहरू रहेका छन्। २०६० साल भन्दा अगाडि निर्माण गरिएका भवनहरूमा भवन आचार संहिता लागु भएका छैनन् । अहिले पनि राष्ट्रिय भवन संहिता र मापदण्डको प्रभावकारी कार्यान्वयन हुन सकेको छैन । निक्कै अगला (११ तलासम्मका) घरहरू निर्माण भएका छन् । आवासीय प्रयोजनका लागि निर्माण गरिएका भवनमा अस्पताल, शैक्षिक संस्थाहरू छन्। अस्पताल र विद्यालयलगायतका भवनहरूमा

सुरक्षित स्थान र आकस्मिक निकास मार्ग पहिचान गरिएको छैन । व्यवस्थित शहरीकरणका सूचक र मापदण्डहरूको सबै तिर पालना भएको छैन ।

गैर संरचनात्मक जोखिम न्यूनीकरण बारेमा सचेतना कमी नै छ र घरभित्रका गैरसंरचनात्मक जोखिम न्यूनीकरण गरिएका छैनन् । सबै टोलको नजिकमा खुल्ला र सुरक्षित स्थानको अभाव छ र पायक पर्ने ठाउँमा खुल्ला र सुरक्षित स्थानको पहिचान गर्न सकिएको छैन । जनचेतना, निती नियम र भुकम्पीय पूर्वतयारी सम्बन्धी लगानीमा कमी रहेको छ । महानगरपालिकामा विपद् सचेतना र सिमुलेसन अभ्यासबारे जानकारी कमैमा मात्र देखिन्छ । कुनै पनि शिक्षण संस्था तथा विद्यालयहरूमा बृहत विद्यालय सुरक्षा कार्ययोजना तयार गरिएका छैनन् । विद्यालय शिक्षामा विपद् व्यवस्थापन तथा जलवायु परिवर्तनका विषयमा अध्यापन गर्ने गरिएको छैन । विपद् सम्बन्धी आम सचेतना कार्यक्रमहरू सञ्चालन हुन सकेका छैनन् । राष्ट्रिय भवन संहिताको कार्यान्वयन गर्न अनिवार्य गरिएको र नक्सा पास गरेर मात्र घर तथा भवनहरू निर्माण गर्न सूचना जारी गरिएको छ ।

३.२.२ वाढीजन्य प्रकोप तथा जोखिम

(क) खोला, पैनी, नहर र यसबाट प्रभावित क्षेत्र

महानगरपालिकाका १९ वटै वडाको वडास्तरमा गरिएका संकटासन्नता तथा क्षमता विश्लेषण कार्याशाला, छलफल तथा अन्तरकृया क्रममा लिइएको तथ्याङ्कका आधारमा विभिन्न प्रकोपहरूबाट सङ्कटासन्न समुदाय र घरधुरीको विवरण देहायअनुसार उल्लेख गरिएको छ ।

तालिका नम्बर १४ : खोला तथा पैनीहरूबाट प्रभावित क्षेत्र

खोला नदी तथा पैनी	प्रभावित हुने टोल र घरधुरी	जम्मा घरधुरी	प्रभावित हुनुको कारण समाधानका लागि गरिएका प्रयासहरू
वडा नं १			
सिधिया खोला	गंगाटोल (७६) नेका पार्टी नजिक (५) कुशलटोल (१०) श्रीनगर ख (४१) नयाँवस्ती (२५) बेलगाछी घ (१८) बेलगाछी ख (२२) धर्मशाला (३४) सुनामीटोल (१५) विजयपुर (११)	२५७	• सिधिया खोलाले घिनाघाटबाट छड्के हान्दै रंगशाला पुल माथि सुनामी टोलमा हान्छ र त्यसपछि बेलगाछीमा हान्छ अनि कटानका साथै वस्ती डुवान हुन्छ । यसका लागि सिधिया खोलामा तटबन्ध गर्न शुरु भएको छ । तटीय क्षेत्रका नागरिकहरूमा सचेतनाका कामहरू गर्नु जरूरी छ ।
वडा नं २			
सिधिया खोला	सरस्वती वा कामत टोल (७५) तीनपैनी पूर्वटोल (२५०) सिधिया टोल	३२५	सिधिया खोलामा केही स्थानमा तटबन्ध गरिएको छ । १०० घर झनै गहिरोमा बसेका छन् । पुलमा बाँस र रुख अडिएर पानी छेक्ने गर्दा डुवान र कटान हुने गर्दछ ।
वडा नं ४			
केशलिया खोला	चम्राही (१७) इक्राही पश्चिम खोला भित्ता (७)	२४	खोला किनारमा अव्यवस्थित वसोवास । खोलामा कतैपनि तटबन्ध नभएको । अमाही देखि दामाबन्धी सम्म केशलिया खोलाको किनारमा विक्रीको लागि माटो कटान । धेरै माथि देखि प्लास्टिकजन्य बस्तुहरू बगाएर थुपार्दा जाम भएर पनि डुवान र कटान हुन्छ ।
वस्ता पैनी	समावेशी टोल (४२) वनलोरी (३००), इक्राही (३००), दक्षिण यादवटोल (१००), गन्सुटोल (३०) ज्वालाटोल (१००), गिरीटोल (३०)	९०२	केशलियाको बाढी बुढीगंगाको दक्षिण भेगमा नदी मोडिएको ठाउँबाट पस्छ । नहर पश्चिमसम्म र एयरपोर्ट हुँदै तलैसम्म डुवाउँछ । वडा नं. ३ को पानी पनि यसै वडामा आउँछ । वस्ता पैनी एयरपोर्टमा साँघुरो छ र पुरै पानी जान नसक्दा डुवान हुन्छ । अधिकाँस वस्तीहरूमा नाली छैन ।

वडा नं ५			
केशलिया खोला	शंकरवारी (६७)	६७	२० घर कोईराला परिवारको खोला उकास जग्गामा बसेका । १५ घर एयरपोर्टको निकास पैनीको डिलको ऐलानी जग्गामा बसेका
वस्ता पैनी	बाबाजी कुटी (३५) धुनियाँटोल (२५) प्रगती टोल (१००) विष्णुटोल (१८०) विशाल चोक (१८०) कोलरवा (६३) जालपा टोल(४३) समावेशी टोल(३२)	५५८	वस्ती पैनीको डिलमा केही वस्तीहरु छन् भने नजिकमा अरु वस्तीहरु। पैनीमा पानी भरिएर हरेक वर्ष डुवान हुने गर्दछ । यसको लागि समुदायमा नै बहुप्रकोप सङ्घटानसत्रता तथा क्षमता लेखाजोखाको काम गरेको छ ।
वडा नं ६			
केशलिया खोला	बरमपुरा (२००) लवटोली (५००) संठिया (२०) कारखाना (३०)	७५०	केशलिया र धुदुवा खोलाको बाढीले पुरै वस्ती र खेतीवाली पनि हरेक वर्षजसो डुवाउँछ । कटान पनि गराईरहेको छ । ऐलानी जग्गामा बसोबास गरिरहेका ६० घरजति छन् ।
वस्ता पैनी	सुन्दरटोल(४००) सूर्योदय टोल (४२) सीतापुर (३०) आदर्श टोल (४०) लालीगुराँस टोल (४००)	९९२	यसको लागि महानगरपालिकाले विपद् जोखिम न्यूनीकरणका लागि वडास्तरीय छलफल गरी जोखिम नक्साडकन गरेको ।
वडा नं ७			
सिंधिया खोला	हरियाली टोल (६३) सरस्वतीटोल (३०) संसारी साकम्बरी (५०) गहेली (१५) धर्मभक्त (३५) हाटखोला (१२)	२०५	सिंधिया खोला अव्यवस्थित छ । बाढीको समयमा तिब्र कटान हुन्छ । सबै ठाउँमा तटबन्ध छैन । हरियाली टोल (सुकुम्बासी वस्ती) खोलाको किनारमा छ । त्यहाँ ३० वटा मात्र पक्की घर छन् । अरु कच्ची भएकोले डुवान र कटानको प्रकोप बढी छ ।
वडा नं ८			
सिंधिया खोला	बालगोपाल टोल (७५), पशु बधशाला क्षेत्र (७५), बिराटेश्वर बृद्धाश्रम क्षेत्र (७५), स्वागतम टोल, बलुवाही र विश्वकर्मा चोक (१५०)	३७५	सिंधिया खोला अव्यवस्थित छ। बाढीको समयमा तिब्र कटान हुन्छ। तटबन्ध छैन। सिंधिया खोलामा बाढी आउँदा पुलदेखि दक्षिणमा देवकोटा चोकबाट लगेको ड्रेनबाट नै पानी फर्किन्छ र डुवान गर्छ । ठूलो बाढी आएमा ओभर फ्लो हुन्छ र तीनपैनी देखि नै आउँछ बाढी। बालगोपाल टोलको टर्निङ्गमा कटान हुने गरेको छ। पुलको उत्तर कटहरीतर्फ रिटेनिङ्गवाल भत्किएकोले पुल जोखिममा छ । रेल्वेको बाँधको कारण पानी रोकिएर बलिवाइ वस्ती डुवान हुन्छ ।
वडा नं ११			
केशलिया खोला	बरमपुरा (१२०)	२२०	केशलिया खोला वडा नं. ६ र ११ को रिडरोड पश्चिमको भागबाट पस्छ किनभने त्यहाँ माटो बेच्ने गर्दा गहिरो भएकोछ । केशलिया र धुदुवा खोलाको बाढीले पुरै वस्ती र खेतीवाली पनि हरेक वर्षजसो डुवाउँछ । पानीको निकास नहुँदा वर्षादको पानीले केही दिन डुवान हुन्छ ।
धुदुवा खोला	धुदुवा पूर्व टोल (१००)		
वडा नं १२			
केशलिया खोला	मलहनुवा कामत टोल (६५) मलहनुवा ऋषिदेव टोल (६५) मलहनुवा राजवंशी टोल (५६) सिमराही टोल (१००) शंकरपुर गडाहा (१५०) धुँधुवा (१००) दरैया समावेशी स्वागतम पशुपति टोल समेत	५३६	वडा नं ५ ६ ११ देखिको पानी बगेर यसै वडामा आउँछ र वडा नं १६ मा जान्छ। अधिकाँस वस्तीहरुमा नाली छैन। अहिले बन्न शुरु भएका छन् । वस्तीको पानीको निकास खोला सम्म छैन । सिमराही र आसपासको वस्ती सबैभन्दा गहिरो छ र सबैतिरको पानी त्यहीं जान्छ। केशलिया र फुफुरी खोलाको पानी भरिएर ओभरफ्लो भएर आउँछ । वडाको जति दक्षिण गयो उति नै गहिरो र डुवान क्षेत्र छ । आदर्शटोलमा चेङ्गामारी

चेङ्गामारी पैनी	आदर्शटोल (७०) सिक्रियाही (२०)	९०	पैनीको पानी पनि थपिन्छ । रिडरोडले पनि पानी रोक्छ । निकासका लागि कल्भर्ट सानो छ । मलहनुवा क्षेत्रमा केशलियाका कारणले डुवान हुने हुन्छ । केशलिया फुफुरी खोलामा तटबन्ध छैन । बजार क्षेत्रको प्रदूषित पानी पनि मिसिँदा व्यापक डुवान हुन्छ ।
धुँधुवा पैनी	गडाहा समावेशी टोल सिमराही शिवमन्दिर टोल लगायत	२०० घर	
वडा नं १४			
सिंघिया खोला	ठाकुरटोल (५००) विष्णुटोल (५०) बयरवना (१००) शिवटोल (११५) सुकुम्बासी वस्ती (३५) हँसमुखी टोल (१००) नयाँ टोल (५०)	९५०	सिंघिया खोलाको नजिकमा भएकोले बाढी आउँदा कटान र डुवान दुबै हुन्छ । पहिले सबैतिर खुल्ला थियो । पानी भारततिर बग्दै गएकोमा अहिले ४ लेनको सडक र रेलवे छेक्छ । सडक र रेलवेमा ८ फुटको कल्भर्ट छ जसले माथिबाट आएको पानीको भार थग्न सक्दैन । रेलवेको दक्षिणमा पनि पर्खाल लगाएको छ ।
वडा नं १६			
केशलिया खोला, एकाने खोला दरैया, चेङ्गामारी पैनी र माथिल्लो क्षेत्रबाट आएको पानी	दरैया दक्षिण टोल ऋषिदेव वस्ती समेत (२२५) चौठी टोल (१०५) प्रेमनगर (१२०) मिलन टोल (११५) कोलहार (१८३) शान्तिटोल दक्षिण गेट समेत (२५०) आर्य टोल (७०) दरैया १ नं. (३५)	११०३	वडा नं. ६ र ११ को बरमपुराबाट पसेको केशलियाको पानी तथा दशगजाबाट फर्किएको पानीका कारण दरैयाका अधिकांश घरहरू डुब्छन् । अधिकांस वस्तीहरूमा नाली छैन भएपनि होचा र पुरिएका छन् । साना नाली बनेका छन् तर पानीको निकास नभएकोले त्यही घुमिरहन्छ र सधैं डुवान हुन्छ ।
वडा नं १८			
सिंघिया खोला	झटियाही लवटोलिया यादव टोल (४००)	४००	सिंघिया खोलाको वडा नं. १४ को पार्क नजिकको नालाबाट पानी पस्छ र यी टोलहरूलाई डुवाउँछ ।
वडा नं १४ १५ १७ को पानी	नावघाट (१५०), दमादिधी (१५०), खोक्सा (१५०), भेडियारी (१५०), कालाबजार (५०) फडानी दक्षिण (१५०)	८००	विराटनगर मनपा वडा नं १४ १५ र १७ को वर्षाको पानी यो क्षेत्रमा पस्छ । जमिन होचो भएको र निकासका लागि नाली नबनेकोले वर्षेनी डुवान हुन्छ । विगतमा डुवानबाट २ जनाको मृत्यु भएको थियो ।
वडा नं १९			
सिंघिया खोला	माथिल्लो खापटोल (५५) तल्लो खापटोल (६५) सूनदरटोल (३२) घिनाघाट मुसहरटोल (३२) शिशवनी (११५) काठेपुल (३५) धनपुरा चम्पुटोल (२४) पन्चकन्या (६०)	३५८	सिंघिया खोलाको किनारमा ऐलानी जग्गामा बसेका सुकुम्बासी वस्तीहरू । खोलामा बाढी आउनासाथ हरेक वर्ष कटान र डुवानको मारमा छन् । खोलामा तटबन्ध गरिएको छैन । घरहरू पनि भाटा र झिकाबाट बनाइएका कमजोर छन् ।
कुरिन्वा खोला	शिवजी स्कूल पूर्व सरदारटोल (१३)	१३	कुरिन्वा खोलाको किनारमा नै गहिरो ठाउँमा बसेका । हरेक वर्ष डुवान हुन्छ ।
खदरा खोला	खदरा थानटोल (१५)	१५	खदरा खोला किनारको ऐलानी जग्गामा वस्ती । भूमिहिन । परालका कच्ची घर ।
जम्मा		७,८५०	

श्रोत: वडास्तरीय छलफल २०८२

३.२.३ डुवानको प्रकोप तथा जोखिम

विराटनगर महानगरपालिकाका अधिकांस क्षेत्रहरूमा डुवानको समस्या छ । मुख्य गरी खोला पैनीहरूका कारण डुवान हुने र वर्षादको पानी निकास हुन नसकेर डुवान हुने समस्या यहाँ रहेका छन् । विगतमा भन्दा अहिले विकास प्रकृयाका कारण डुवानको

समस्या बढेको छ । सडक तथा नालीहरू निर्माणको क्रममा छान् तर अनेक स्थानहरूमा पानी निकास हुन सकेको छैन । ६ लेनको सडक निर्माण संगै डुवानको जोखिम पनि बढेको छ । सबै वडाहरूमा गरिएको लेखाजोखामा वडागत डुवानका समस्याहरू देहायमा उल्लेख गरिएको छ ।

महानगरपालिकाको पहलमा टोलहरूमा नाली निर्माण भइरहेको छ । खोलाको कटान र डुवान रोक्नको लागि धरमबाँध निर्माण भइरहेको छ । केशलिया रोडबाट नालीको पानी धुँधुवामा पुर्याउने गरी ड्रेन निर्माण भइरहेको छ जसले विराटनरमा विद्यमान डुवानको समस्या केहि हदसम्म न्यूनीकरण गर्नेछ भन्नु कुरा वडागत छलफलमा आएको छ ।

तालिका नम्बर १५ : डुवानबाट प्रभावित क्षेत्र

वडा	डुवान हुने क्षेत्र वस्ती र घरधुरी	घरधुरी	डुवान हुनुका कारण, प्रभाव र समाधानका प्रयासहरू
१	नेता मार्ग, शंकरपथ, जनता मार्ग, रंगशाला मार्ग विजयपुर, सुनामी मार्ग, विजयपुर पूर्वलाईन	३५०	केही टोलमा नाली नबनेका र बनेका नालीहरूको निकास खोलासम्म नभएका कारण डुवान हुने
२	बरगाछी देखि दक्षिण हाइवे पूर्व डिएसपी रोड उत्तर र मेनरोड पश्चिममा रहेका टोलहरू (प्रगतिटोल (५०) मुनालपथ (६०) मुनालपथ क (१००) शंकरपुर क (९०) शंकरपुर ख (५०) लक्ष्मी नारायण टोल (६०) विजुली अफिस टोल (१००) त्रिभूज मार्ग (१५))	५२५	जमिन होचो भएकोले घरहरू पनि होचा नै बने। अहिले सडक अग्लो भयो र नाली पनि अग्लो भयो। वस्तीको पानी नालीमा जानुको सट्टा नालीको पानी वस्तीमा पसेर पनि डुवान हुन्छ। ६ लेनको सडक बन्नु अघि मुनालपथ, विजुली अफिस र लक्ष्मी नारायणटोलमा राखिएका टुला ह्युमपाइपहरू बाट पानी पश्चिमतिर निकास हुन्थ्यो तर अहिले ति सबै हटाइए। पानी निकासका लागि नाली बनाएर रेडक्रस अगाडी घोघामा पुर्याइयो तर नालीको क्षमता कम भएर डुवान हुन रोकिएन ।
३	कलगडा (२८) आयल निगम (१५०) गोप्राहा टोल (३०) वन विभाग क्षेत्र (१५) भूपी मार्ग (७) राजवंशी टोल (२५) प्रताप मार्ग (७) रेग्मी टोल (१०) कन्या मार्ग	४७७	कोशी राजमार्ग अग्लो छ। घरहरू पुराना र होचा छन् । व्यवस्थितरूपमा पानीको निकास छैन । गहिरो भूभाग। धरान रोडमा टूला ह्युमपाइपहरू पहिले राखिएका थिए। पानीको निकास सजिलैसंग हुन्थ्यो र डुवानको समस्या कमैमात्र थियो। जमिन र नाली दुबै होचै थिए। अहिले ६ लेनको सडक बनाउँदा ह्युमपाइपहरू निकालियो। सडक र नाली अग्लो भए। सडकको नालीमा भित्री नालीको पानी जाँदैन बरु ड्रेनको पानी वस्तीका नालीमा पस्छ जसको निकास छैन । त्यसैले कञ्चनवारी उत्तर डुवान हुन्छ । विकास निर्माण गर्दा विपदको प्रभाव मुल्यांक तथा दिगोपनाको मापदण्ड तयार गरी नीतिगत रूपमा नै महानगरपालिकाले कार्यन्वयन गर्नु जरूरी छ । • डुवानबाट मुक्त हुनुका लागि हाइवेको जम्मा ५ स्थानमा कल्भर्ट हाल्ने । १. राजवंशी चोक, २. खार्जि चोक, ३. धिताल पेट्रोल पम्प, ४. पिपल चोक, ५. बरगाछी • घोघाहा पैनी र साना नहरहरू गहिरो बनाउने
४	सूर्य नेपालको पर्खाल देखि दक्षिण कञ्चनवारी सम्म धरानरोडको पश्चिम १०० मिटर सम्मको भाग। कञ्चनवारी देखि दक्षिण नहरको पश्चिमको सबै भाग ।	करिव २००	
५	शंकरवारी (६७) बाबाजी कुटी (३५) धनियाँटोल (२५) प्रगती टोल (१००) विष्णुटोल (१८०) विशाल चोक (१८०) कोलरवा (६३) जालपा टोल (४३) समावेशी टोल (३२) जामुनगाछी क (८४) जामुनगाछी ख (८९) सूर्यमार्ग टोल (४७) र शंकरवारीको १०० विघा जमिन	८२५	वडा नं ५ का १० वटा वस्तीहरू भौगोलिक रूपमा नै गहिरो भागमा छ । केशलियामा र वस्ता पैनीमा हाल अन्य स्थानबाट पनि सोहोरिएर आउँन थालेको छ । खोला र पैनीमा पानी भरिएपछि पैनीले सबै पानी निकास गर्न सक्दैन र व्यापक डुवान हुन्छ । सूर्यमार्गटोल वडा नं ४ र ५ को सिमानामा हुलाकी मार्गमा नाली अवरोध भएकोले डुवान हुने । एयरपोर्ट र केशलियाबाट छिरेको पानीले दावावन्दी रामचोक डुवान हुने । वस्ता र एयरपोर्ट पैनीले कोलरवा डुवान हुने । सदगनिया पैनी अतिक्रमण भएकोले बरगाछी दक्षिण डुवान हुने । पानीको उचित निकास नभएकोले देवलोकको बहिरास्कूल क्षेत्र पुरै डुवान

			हुन्छ ।
६	लालीगुराँस टोल (३५) विपि टोल (५०) धर्मभक्त टोल (५०) उदय टोल (३६) अमाननगर (२००) वरमपुरा (६०)	३७१	केशलियामा र वस्ता पैनीमा पानी भरिएपछि पैनीले सबै पानी निकास गर्न सक्दैन र व्यापक डुवान हुन्छ ।
७	सिंघिया खोलाको किनारी भागमा अवस्थित टोल र क्षेत्रहरु, शनिहाट लाईन, डि एस पी रोड, कभर्डहल क्षेत्र, कन्हैया गल्ली र सत्यनारायण स्कूल क्षेत्र	३५०	खोलामा सबै क्षेत्रमा तटबन्ध नहुनु र बजारक्षेत्रको नालीको निकास नहुनुले डुवान हुन्छ। होचो भूगोल भएको र पुरानो वस्ती भएकोले वर्षादको पानीका कारण यो क्षेत्रमा निरन्तर डुवान हुँदै आएको छ ।
८	मधुमारा क्षेत्र, रेलवे ट्रायाक पूर्व सिंघिया खोला सँग जोडिएको वस्ती (१५०) अशोक चोक पूर्व (१५०) बालगोपाल टोल (१००) सुकुम्बासी टोल (१००)	५००	उत्तर तर्फका सबै वडाबाट पसेको पानी, वर्षादको पानी र नालीको निकास नभएकोले डुवानको ठूलो समस्या छ । खोलाको वहाव क्षेत्र मानिसले अतिक्रमण गरेपछि खोला वस्तीमा पस्न थालेको छ । रेल्वे पश्चिमको पानी पारी जान नपाउँदा करिब ३०० घर डुवानमा पर्ने ।
९	वडामा उल्लेख्य डुवानको समस्या नभएको	०	नाली निकास नभएका कारण केही समय मात्र डुवान हुने ।
१०	धानुक टोल (८५) गौरव मार्ग (५) बगैँचा टोल (६०)	८५	पहिले घोघा भएको होचो वस्ती, अव्यवस्थित बसोबास र नाली निकास नभएकोले डुवान हुने
११	लंका टोल (१५०) मरिक टोल (१२०) जनपथ स्कूल दक्षिणी भाग (१००) शिववावा मार्ग (४५) सिम्रिक मार्ग (४०) विहानीपथ (६०) शिवमन्दिर टोल (१५०) रामटोल (१६)	६८१	खोलामा तटबन्ध नहुनु, खोला नजिकको माटो निकालेर बेच्ने, नहर पश्चिम तर्फ ड्रेन छैन, नाली साना छन् तर निकास छैन, चेङ्गामारी पैनी अतिक्रमण भएको र पुरिएकोले निकास छैन, वर्षादको पानी र माथिल्लो क्षेत्रबाट आएको पानी कल्भर्टमा जाम भइ निकास नभएको कारण डुवानमा पर्ने गरेको छ ।
१२	मिथिला चोक (१६) शंकरटोल (३८) समावेशी टोल (७५) बखरी शिवमन्दिर टोल (१४) सिमराही (१००) बखरी घ (५२) दरैया राजवंशी (४५) दरहिया (४७) पोखरीटोल (३२) तेलिया पोखरी (३०) मलहनुवाका तीनवटै टोल (१८६)	६३५	डा नं ५, ६, ११ देखिको पानी बगेर यसै वडामा आउँछ। अधिकाँस वस्तीहरुमा नाली छैन। वस्तीको पानीको निकास खोला सम्म नभएकोले डुवान हुन्छ। सिमराही र आसपासको वस्ती सबैभन्दा गहिरो छ र सबैतिरको पानी त्यहीं जान्छ। केशलिया र फुफुरी खोलाको पानी भरिएर ओभरफ्लो भएर आउँछ । वडाको जति दक्षिण गयो उति नै गहिरो र डुवान क्षेत्र छ । केशलिया खोलाको डिल र नजिकमा व्यापारीले माटो काटेर बेच्दा केशलिया वस्तीतिर पस्ने गरेको। आदर्शटोलमा चेङ्गामारी पैनीको पानी पनि थपिन्छ र डुब्छ। रिडरोडले पनि पानी रोक्छ। निकासका लागि कल्भर्ट सानो छ। मलहनुवा क्षेत्रमा केशलियाका कारणले डुवान हुने हुन्छ। केशलिया फुफुरी खोलामा तटबन्ध छैन ।
१३	महतो टोल (८०) शिवमार्ग (३५) आश्रमटोल (३०) आँखा अस्पताल जाने बाटो	१४५	वर्षादको पानी र वडा नं १२ को पानी महेन्द्र मोरङ कलेज देखिको पानी आउँछ तर रानीपट्ट देखि मलाया रोड सम्मको क्षेत्रमा नहरको उत्तर तर्फ नाली भए पनि निकास नभएकोले डुवान हुन्छ । नहरमा ड्रेन बनाउनु पर्छ र मलाया रोडमा २ स्थानमा कल्भर्ट बनाउने शिव मन्दिर र नहर चोकमा
१४	विद्युत टोल (८०), हंसमुखी टोल (१००), वयरवना (१००) पश्चिम घोघाटोल (१००) वयरवना कठकुप्पा (१५०), महतो टोल (वडा नं. १८ को सिमाना) (१००), शाही टोल (१००)	७३०	वडा नं. ८, १३, १५, १६ को पानी सबै यसै वडा भएर बग्ने । २०७४ सालको बाढीमा यहाँका सबैघरको तल्लो तला डुबेर ठूलो क्षति भएको थियो । हंसमुखी टोल, वयरवना पश्चिम घोघाटोल महतो टोल पुरानो पानी बग्ने घोघामा बसेकाले पानी ब्लक भएर डुवान हुँदा करिब २५ बिगाहा जग्गा डुवानमा ।

१५	पशुपति टोल (१५०) पारिजात र त्रिवेणी टोल (२०५) हरिनगर भट्टाटोल ख (१८०) हरिनगर भट्टाटोल क (१३६) पारसनाथ पोखरीटोल (७६) सिद्धार्थ टोल (७५) शान्ति टोल पानीट्याङ्की क्षेत्र (२५) हडताली हाट (२८) चौधरी टोल (२८) सुनगाभा (३०) मेत्तर टोल (१५०)	१०८३	पहिले हाइवे होचो थियो। हाइवेमा पानी वारवार हुने साइफनहरू प्रशस्त मात्रामा थिए र त्यो बेला वडा नं १४ तिर पानी निकास हुन्थ्यो । अहिले हाइवे अग्लो भयो र नाली पनि अग्लियो । बीचमा पानी कस हुन राखेका साइफनहरू पनि झिकिए । हाल २ वटा मात्र छन् । वडा नं १६ तिरबाट पानी बैंक चोक हुँदै भट्टिमोडबाट आउँछ । वडा नं १३ देखिको पानी हाइवे छेउबाट आउँछ र यहाँ परेको पानी पनि थपिन्छ तर अहिले पानीको निकास कतै पनि छैन । पश्चिमतिरको जमिन अग्लो भएकोले उता पानी जाँदैन पूर्वतर्फ हाइवेले रोक्छ त्यसैले यो भाग डुवान
	हाइवेको नाली अग्लो भएकोले त्यो पानी पनि यताका नालीमा नै आउँछ । केशलियाको पानी दरिया हुँदै बैंक रोड हुँदै आउँछ । तर निकास कतैपनि छैन । ७ दिनसम्म डुवान हुन्छ । वडा नं १४ र १५ सिमानामा भएको २०० विघा जमिनमा पानीको निकास नभएकोले डुवान भइरहन्छ । समग्रमा श्रीराम स्कूल जाने खाकीबाबा रोड देखि दक्षिण शान्तिचोक सन्तोषीमाताको मन्दिर सम्म हाइवे देखि पश्चिम तर्फ २०० मिटरसम्म हरेक वर्ष जलमग्न हुने गर्छ ।		
१६	वडा नं ११, १२, १३ देखिको पानी बग्दै आएर यी टोलहरूमा डुवान गर्छ । बर्माटोल क (७०) बर्माटोल ख (१०५) बर्माटोल ग (११५) बर्माटोल घ (१३५) बर्माटोल ड (५२)	३६७	वडा नं.६ र ११ को बरमपुराबाट पसेको केशलियाको पानी तथा दशगजाबाट फर्किएको पानीका कारण दरैयाका अधिकांश घरहरू डुब्छन् । अधिकांस वस्तीहरूमा नाली छैन भएपनि होचा र पुरिएका छन् । साना नाली बनेका छन् तर पानीको निकास नभएकोले त्यही घुमिरहन्छ र सधैं डुवान हुन्छ । दरैया सुगरमिल देखि दक्षिणको ऋषिदेव वस्ती र चौधरी टोल सबैभन्दा गहिरा छन् र सबैतिरको पानी त्यही जान्छ र हरेक वर्ष डुवान हुन्छ ।
	शान्तिटोल र दक्षिण गेट पहिलेको भट्टा भएकोले वर्षामा पोखरी जस्तै हुन्छ । बस्तीबाट खोला अलि टाढा भएपनि भेलको पानीले जलामय हुन्छ । यहाँ कमजोर आर्थिक अवस्था र प्राय कच्ची घरहरू छन् । बर्माटोलका ५ वटै टोलहरू पुराना पिच बाटा भएपनि नालीको निकास नभएका र राजमार्ग को नाली उच्चा भएको हुदा वर्षामा बाटामा करिब १-२ फिट पानी जम्छ । उता भारतमा सिमाना मै घरहरू बनेका र नजिकै ठूलो सडक निर्माण भएकोले भारततर्फ जाने चेङ्गामारी र खदम पैनीको पानी यतै फर्किन्छ । वर्षादको समयमा सुगरमिलको पर्खालसम्म डुवान हुँदा बाटो पनि सबै डुवान हुन्छ ।		
१७	लाईन क्वार्टर दक्षिण (४५), हिमालय राईस मिल टोल (४०) र प्रहरी चौकी, इस्लामपुर टोल, दशगजाक्षेत्र (१००), पर्तिटोल (१२५), गफुरटोल नयाँवस्ती (५०), डंग्राहा (५०)	४२०	वर्षादको पानी र माथिल्लो क्षेत्रबाट आएको पानी निकास नभएको कारण डुवान हुने गरेको । भारत तर्फको भाग उच्चा बनाएकोले उतातर्फको पानी पनि यतै आएर डुवान हुन्छ । २०७७ सालमा पानीको निकालका लागि ईस्लामपुरको कल्भर्ट बनाउँदै गर्दा भारतीय पक्षले अवरोध गरेपछि आधा भाग कल्भर्ट र आधा भाग ह्युमपाइप राखेर बनाउन बाध्य हुनु पर्यो ।
	२०७७ सालमा पानीको निकालका लागि ईस्लामपुरको कल्भर्ट बनाउँदै गर्दा भारतीय पक्षले अवरोध गरेपछि आधा भाग कल्भर्ट र आधा भाग ह्युमपाइप राखेर बनाउन बाध्य हुनु पर्यो ।		
१८	झटियाही, फडानीका करिब १००० घर, नावघाट, खोक्सा, भेडिहारी	१०००	झटियाही लवटोलियामा सिधिया खोलाको वडा नं. १४ को पार्क नजिकको नालाबाट पानी पस्छ र यी टोलहरूलाई डुवाउँछ । ICP र रेलवे संग जोड्ने ४ लेनको सडक बनेको छ । यसले पुरै पानी रोकेको छ ।
	पानीको निकासका लागि ८ फुटे कल्भर्ट मात्र छ । त्यसको दक्षिण तर्फ रेलवे लाईन छ त्यसमा पनि ८ फुटेमात्र कल्भर्ट छ । माथिल्लो क्षेत्रको पानीले पुरै वहाव यहाँबाट हुनु पर्नेमा निकास साँघुरो भएर धेरै समय डुवान हुने गर्छ । फडानी, भेडिहारी लगायतका सबै क्षेत्रमा माथिल्लो क्षेत्रको पानीले डुवान गर्ने । भारतमा परमा (बुढी) नदी पारी अग्लो बाटो बनाएकोले दशगजाबाट फर्किएको पानीका कारण वडाका अधिकांश घरहरू डुब्छन् ।		
१९	खवास टोली (८), मिलनचोक उत्तर (१४२)	१५०	वर्षादको पानी र माथिल्लो क्षेत्रबाट आएको पानी निकास नभएको कारण डुवानमा पर्ने गरेका
	जम्मा	८,८९४	

श्रोत: वडास्तरीय कार्यशाला २०८२

३.२.४ सडक दुर्घटनाको जोखिम

विराटनगर महानगरपालिकाका धेरै क्षेत्रहरू सडक दुर्घटनाको जोखिममा छन् । मुख्यरूपमा धरान रोडका अधिकाँस स्थानहरूमा दैनिक धेरै सडक दुर्घटनाका घटनाहरू भइरहने गर्दछन् । हाल प्रदेश सरकारको सहयोगमा बरगाछीमा र महानगरपालिकाको बजेटबाट कञ्चनवारी चोक महेन्द्र चोक तीनपैनी र जलजला मोडमा ट्राफिक लाइट जडान गरिएको छ । वडागत रूपमा सडक दुर्घटना हुने क्षेत्र र कारणहरू देहायमा उल्लेख गरिएको छ ।

तालिका नम्बर १६ : सडक दुर्घटनाको अवस्था

वडा नं	सडक दुर्घटना सम्भावित क्षेत्र	सडक दुर्घटनाका कारण	जोखिम न्यूनीकरणका उपायहरू
१	भट्टाचोक, ठूलो मिल चोक, बुद्ध चोक, हाम्रो चोक	• ग्यारेजमा मानिसहरू हिडडुल गर्ने,	• सिसी क्यामेरा सहितको ट्राफिक लाईटको व्यवस्था: (कञ्चनवारी चोक, बरगाछी चोक, महेन्द्र चोक, जलजला मोड र तीनपैनीमा) भएको
२	तीनपैनी चोक, बन्जारा चोक, बरगाछी चोक दुर्गाचोक, पेट्रोल पम्प, मुनाल पथ	• सडकको फुटपाथमा ब्यापार, तिब्र गति,	• बरगाछी देखि उत्तरमा रहेका डिभाइडरहरूको सट्टामा बरगाछी दक्षिणकै जस्तो गार्डेनिङ गर्ने ।
३	ढाट गेटचोक, खार्जी चोक, कञ्चनवारी चोक, आयल निगम, एयरपोर्ट मोड, बरगाछी, राजवंशी चोक, पिपलचोक, दुध फाराम चोक	• अव्यवस्थित पार्किङ, निर्माण सामग्री सडकमा थुपार्ने गरेको ।	• ट्राफिक व्यवस्थापनलाई चुस्त बनाउने ।
४	बरगाछी, कृषि भवन क्षेत्र, बरगाछी जामुगाछी हुदै केसलियासम्म, जानकी पथ, कोचाखाल र शान्तिचोकको बाटो	• सिटी सफारी र अटोहरूको संख्या अधिक र जथाभावी सडक क्रस गर्ने ।	• ढाट चोकमा ट्राफिक प्रहरी विट स्थापना गर्ने ।
५	हाइवे, केसलिया रोड, स्कूल मार्गको हाजी चोक र साँगुरा भित्री सडकहरू	• फराकिलो सडकमा तिब्र गति, मादक पदार्थको सेवन,	• ढाट, खार्जी, राजवंशी चोक, दुधफारामका चोकमा ट्राफिक पोष्ट बनाउने ।
६	हाइवे, केसलिया रोड, स्कूल मार्गको हाजी चोक र साँगुरा भित्री सडकहरू	• सडकको बीचमा भएका डिभाइडर, सडकमा तरकारी फलफूल चटपटे बेच्ने ठेला,	• सिटी सफारी र अटोका चालकहरू लाई लाईसेन्स अनिवार्य गर्ने ।
७	धरान रोड, रंगेली रोड (हाटखोला चोक), नापी शाखा अगाडि	• सामुदायिक कुकुर र सडकमा भएका गाई गोरु साँढे	• चोकहरूमा ट्राफिक सचेतना बोर्ड स्थापना गर्ने ।
८	धरमबाघ रोड, देवकोटा चोक बाट यादव टोल हुँदै हाटखोला पुलसम्म, अशोक चोक, हुलाकी मार्ग (रंगेली रोड)	• ट्याक्टर टिफरमा नछोपी माटो बालुवा गिट्टी बोक्दा धुलो उड्ने र झर्ने गर्दा हिलो र धुलो बढेको ।	• सामुदायिक कुकुर र छाडा पशुचौपायाहरूको दीर्घकालीन व्यवस्थापन गर्ने ।
९	रोडशेष चोक, देवकोटा चोक	• सडक दुर्घटनामा मरेका कुकुर, विरालाहरू समयमा व्यवस्थापन नगर्दा दुर्गन्ध र प्रदूषण हुने गरेको	• लागु औषध नियन्त्रणका लागि नाकामा नै कडाइ गर्ने
१०	न्युरो लाईन, ट्राफिक चोक दक्षिण, किशोर चोक	• सबैभन्दा बढी दुर्घटनामा मोटरबाईक र सिटी रिक्सा अटो पर्ने गरेका र कार, ट्रयाक्टर, टीफर, ट्रक, बस ।	
११	बसपार्क महेन्द्र चोक भट्टीमोड	• हरेक महिनाजसो मानिसको मृत्यु र घाइते हुने गरेका छन् ।	
१२	कामत चोक र बखरी देखि दरैया जाने बाटो	• घाइते हुने गरेका छन् ।	
१३	झमेली चोक, रानीपथको नहर, कोशी प्रोजेक्ट क्षेत्र, कोशी कोभिड अस्पताल मोड, सोमबारे मोड, हाइवे नहर चोक, आँखा अस्पताल मोड, गौशाला चोक	• विराटनगरको सबैभन्दा बढी दुर्घटना हुने क्षेत्र धरान रोडका चोकहरू हुन्	
१४	बैंकरोड, धरमबाँध रोड, कठकुप्पा, महतो टोल,	• ट्राफिक व्यवस्थापन गर्ने प्रयाश गरिएको छ तर नियमित नहुने र सडक सुशासन तथा कडाइ नगरिएकोले न्यूनीकरण हुन सकेको छैन ।	
१५	हनुमान मन्दिर क्षेत्र, भट्टाचोक, रानी थाना, रामजानकी मन्दिर, बैंक रोड	• वडा नं १२ १३ १५ १६ का सडकमा लागु औषध ओसार पसार गर्नेको तिब्र गति	
१६	२ नम्बर ढाट देखि दक्षिणगेट सम्म, भट्टीमोड र जुटमिल अगाडी बढी दुर्घटना हुने र तालिम केन्द्र देखि जोगवनी बोर्डर सम्म पनि फाट्टफुट्ट दुर्घटना हुने	• सडकमा हाट बजार ।	
१७	आइ सि पी जाने ४ लेनको सडक । मटेरवा चोक देखि रानी चोक जाने बजारक्षेत्रको सडक	• सवारी लाईसेन्स नभएका चालक ।	
१८	४ लेनको सडक		
१९	घिनाघाट र मिलन चोक		

३.२.५ आगलागीजन्य जोखिम:

महानगरपालिकाका विभिन्न स्थानहरूमा आगलागीजन्य जोखिमहरू अहिले पनि रहेका छन् र समय समयमा फाट्टफुट्ट आगलागी हुने गरेका छन् । सहरी क्षेत्रमा हुने आगलागी र ग्रामीण क्षेत्रमा हुने आगलागीको प्रकृति फरक रहेको देखिन्छ ।

सहरी क्षेत्र:

घरमा प्रज्वलनशील सिलिड, दराज, प्लाइलागायत वस्तुहरू राखेर डेकोरेशन गर्ने चलन छ । भान्सामा ग्याँसको लिक हुनसक्ने सम्भावनाले आगलागीको खतरा हुने गरेको छ । सबै वडाहरूमा गरी १०५ भन्दा बढी ग्याँस डिपो र विक्रि केन्द्रहरू बस्तीको बीचमा छन् र यसबाट न्यूनतम ९,००० घरहरू प्रभावित हुनसक्ने सम्भावना छ । महानगरपालिकाका २, ३, ४, ६, ११, १३, १५, १७, १८ र १९ नं वडाहरूमा ११ वटा पेट्रोल पम्पहरू अधिकाँस बजार क्षेत्रमा छन् । करिब ७,८०० घरहरू पेट्रोल पम्प देखि ५०० मिटरको दूरीमा रहेका छन् । पेट्रोल पम्प र ग्याँस डिपोहरूमा अग्नी नियन्त्रण सम्बन्धी न्यूनतम पूर्वतयारीको व्यवस्था सामान्य मात्र छ ।

महानगरपालिकामा धेरै घरहरू ४ तला भन्दा बढी ११ तला सम्मका छन् । माथिल्ला तलाहरूमा आगलागी भएमा दमकलको क्षमताले भ्याउँदैन किनभने महानगरपालिकाको दमकलको क्षमता ३ तला मात्र छ र वाटर राइजरहरूको व्यवस्था पनि छैन । अग्ला घर तथा भवनहरूमा वाटर राइजर राख्नैपर्ने अनिवार्यता गरिएको छैन । कर्मसियल भवनहरूमा आपतकालीन भर्याडहरू पनि राखिएका छैनन् । आवासीय प्रयोजनका लागि निर्माण भएका घरहरूमा अस्पताल र विद्यालयहरू सञ्चालन भएका छन् । सबै घरमा ग्याँस र विद्युतको प्रयोग गरी खाना तयार गरिन्छ तर फायर एक्स्टिङ्ग्वीसर राख्ने अनिवार्यता वा संस्कार बनाइएको छैन । घरहरूमा फायर एक्सटीङ्ग्वीसर राख्ने प्रचलन छैन । कतिपय ग्रामीण टोलहरूका वस्तीहरूमा दमकल पुग्न नसक्ने अवस्था पनि छ । अस्पतालहरूमा वर्न वेडहरूको संख्या नगन्य मात्र छ ।

सहरी क्षेत्रमा पुराना तार तथा कमसल सामान प्रयोग गरी विद्युत वायरिङ गरिएका पनि छन् । इलेक्ट्रिक आइरन, हिटर, राइस कुकर, फ्रिज, इण्डक्सन चुलो जस्ता बढी विद्युतीय उपकरण एकैसाथ प्रयोगका कारण अधिक भोल्टेज प्रवाह हुन जाँदा र अज्ञानतावस विद्युतको प्रयोगमा हुने लापरवाहीले पनि आगलागी हुने गरेको छ । महानगरपालिकाका विभिन्न वडामा भान्सामा रहेका ग्याँस सिलिण्डरहरू लिक हुँदा र पडिँदा भान्साबाट आगो सल्किन गइ आगलागीका घटनाहरू हुने गरेका छन् । विद्युत सट भएर आगलागी हुँदा घरमा भएका ग्याँस सिलिण्डरहरू पनि पडिँकन गई मानवीय, भौतिक र आर्थिक क्षति भएका घटनाहरू पनि बढ्न थालेका छन् । आवासीय प्रयोजनका लागि निर्माण गरिएका भवनमा अस्पताल, शिक्षण संस्थाहरू छन् र ति भवनहरूमा आकस्मिक निकास मार्ग पहिचान गरिएका छैनन् । आगलागीको पूर्वतयारी घरायसीतहमा गर्ने गरिएको छैन । जनचेतना, नीति नियम र आगलागी सम्बन्धी पूर्वतयारी सम्बन्धी लगानीमा कमी नै देखिन्छ । आवासीय क्षेत्रमा कतिपयले गाईपालन गर्न टौवाहरू बनाएका र खोले पकाउँदाको आगोले सुख्खा परालबाट आगलागी भएका घटनाहरू पनि छन् । हाई भोल्टेजका ट्रान्समिसन लाईनहरू बजारक्षेत्रबाट नै लगिएका छन् र इन्सुलेटेड गरिएका छैनन् । विद्युत सेवा विस्तार संगै आगलागीको प्रकृतिमा परिवर्तन भएकोछ । विद्युत सट भएर र ग्याँस लिक भएर अहिले कुनै पनि समयमा आगलागी हुने गर्दछ । पहिले कार्तिक देखि नै जाडो शुरु हुनेमा हाल पौष र माघमा मात्र जाडो हुने गरेको छ ।

ग्रामीण क्षेत्र:

ग्रामीण क्षेत्रका अधिकाँस घरहरू बाँस, भाटा, कर्ची, माटोको लिउन र कर्कटपाताको छाना भएका बाक्लै घरहरू छन् । सुकुम्बासी

वस्तीहरूमा त अझै कमजोर र खरको छाना भएका झुप्राहरू छन् । यस्ता घरहरूमा हावाहुरी, आगलागी, शीतलहर, डुवान आदिका समस्याहरू निरन्तर हुने गरेका छन् । करिब १ प्रतिशत घरहरू परालको छाना भएका छन् । समुदायमा घुस्र ताप्ने र आगो ननिभाइ छाड्ने, गोठहरूमा धुवाँको लागि आगो बाल्ने, खाना पकाउन दाउरा गुईठाको प्रयोग गर्ने गर्दा आगलागीको सम्भावना बढी नै छ । विद्युत वायरिङ व्यवस्थित नहुनु, लुज तारको बढी प्रयोग, हुकिङ, कमजोर पोलहरू, कमजोर घरहरू र विद्युतको प्रयोगमा लापरवाही गर्दा विद्युत दुर्घटना र आगलागीको सम्भावना बढी छ । कमसल तारहरूको प्रयोग गरी कमजोर विद्युत वायरिङले विद्युत सट हुन गई आगलागी हुने गरेको छ । खाना पकाउन ग्याँसको प्रयोग दिनानुदिन बढिरहेको छ तर सुरक्षाका उपायहरूको ज्ञान न्यून छ । घरको प्रकृति, प्रयोग हुने इन्धन, सावधानी, सामाजिक तथा साँस्कृतिक प्रचलन, विगतमा भएका घटना, जोखिम न्यूनीकरणका लागि भएका प्रयास, पूर्वतयारीको अवस्था जस्ता पक्षहरूलाई मध्यनजर गर्दा देहायका ग्रामीण क्षेत्रहरू आगलागीको जोखिममा रहेका छन् ।

विराटनगर महानगरपालिका क्षेत्रमा विगत ३० वर्ष यता आगलागी, आगलागीको कारण र समाधानको लागि भएका प्रयासहरूलाई निम्न समयरेखामा राखिएको छ ।

तालिका नम्बर १७ : घरको छाना एवं बनोटको प्रकार सम्बन्धी विवरण

वडा	जम्मा घरधुरी	छानाको प्रकार							
		कर्कटपाता	ढलान	खरको छाना	टायल	झिगटी	काठ	माटो	अनय
१	३६५०	१०९२	२५१५	१३	१५	१२	३	०	०
२	१९७६	५३४	१३९५	१२	२२	१२	१	०	०
३	५७२६	७१६	४९५४	१४	१०	२०	१२	०	०
४	५५२१	१९२३	३४८६	६१	३३	१४	३	०	१
५	४३०४	१४९६	२६९९	२६	५९	१४	७	०	३
६	४०९८	१५२५	२५००	२४	४१	६	०	०	२
७	१७३६	२७३	१४२६	५	२१	२	८	०	१
८	४२५५	१५२४	२६६०	२१	३४	१२	२	०	२
९	११८६	३०१	८५८	०	२१	६	०	०	०
१०	२७७०	४४०	२३०७	८	८	५	०	०	२
११	२९८२	८७५	२०३२	११	३२	२९	१	०	२
१२	४३४५	१७९५	२४५२	३४	५१	१२	०	०	१
१३	१८८५	६०५	१२५०	४	७	१५	३	०	१
१४	२८१०	१९९७	७००	३३	७४	२	३	०	१
१५	२७३७	१२६३	१०१७	५३	३८३	१०	७	०	४
१६	१४९९	९१०	४६७	२९	८७	२	३	०	१
१७	१८११	१०६०	४६४	२०	२२०	३४	१२	०	१
१८	१९४१	१५७३	३१३	११	४२	१	१	०	०
१९	१६८७	११८१	३९१	८६	१८	४	०	०	७
जम्मा	५६९१९	२१०८३	३३८८६	४६५	११७८	२१२	६६	०	२९

स्रोत: राष्ट्रिय जनगणना २०७८

नोट: विराटनगर महानगरपालिकामा कर्कटपाताको छाना भएका २१०८३ (३७%) ढलान गरिएका ३३८८६ (६०%) घरहरू रहेका छन् भने ४६५ घरहरू अझैपनि खरले छाएका देखिन्छन् । आगलागीको दृष्टिले यी घरहरू उच्च जोखिममा रहेका देखिन्छन् । खाना पकाउने इन्धनको रूपमा दाउराको प्रयोग गर्नेको संख्या ९,२७० अर्थात् (१६.२७ प्रतिशत) छ । लापरवाही सुख्खा खडेरी वन डढेलोका अतिरिक्त आगलागीको अर्को कारण हाल विस्तार भइरहेको विद्युतीकरण र खाना पकाउने इन्धनको रूपमा एलपि ग्याँसको प्रयोग पनि रहेको छ । ४५६७७ (८०.२१ प्रतिशत) घरले खाना पकाउन ग्याँसको प्रयोग गर्ने गरेका

छन् । यस्ता इन्धनको प्रयोगमा बढोत्तरी भएपनि यसका सुरक्षाका उपाय र आगलागी भएमा नियन्त्रण गर्नसक्ने सीपको कमीका कारण आगलागीका घटनाहरू हुन थालेका छन् । बत्ति बाल्न ५६,२६९ घर (९८.८६ प्रतिशत) ले विद्युतको प्रयोग गर्दछन् तर व्यवस्थित वायरिङ र विद्युतीकरण नहुँदा आगलागीको जोखिम बढिरहेको पाइन्छ ।

तालिका नम्बर १८ : खाना पकाउने मुख्य इन्धन सम्बन्धी विवरण

वडा	जम्मा घरधुरी	इन्धनको प्रकार						
		दाउरा	ग्यास	विजुली	गुइठा	गोवरग्यास	मट्टितेल	अन्य
१	३६५०	३२१	३२८९	२८	५	७	०	०
२	१९७६	७१	१८९१	१४	०	०	०	०
३	५७२६	१५८	५५२५	३५	०	७	०	१
४	५५२१	७४८	४४८२	८२	१९९	८	०	२
५	४३०४	४३८	३७४७	३६	७४	७	२	०
६	४०९८	४७२	३५९९	२२	०	०	२	३
७	१७३६	४४	१६८८	१	१	०	०	२
८	४२५५	७३६	३४७८	३१	८	२	०	०
९	११८६	१११	१०६८	३	१	१	१	१
१०	२७७०	१०५	२६५३	६	१	३	०	२
११	२९८२	२२०	२५५४	३५	२	१६७	१	३
१२	४३४५	७५६	३४८४	२५	७२	७	०	१
१३	१८८५	१६५	१७०४	१३	१	१	०	१
१४	२८१०	१३३८	१३४७	२२	१०१	२	०	०
१५	२७३७	५०९	२१७७	३९	५	०	०	७
१६	१४९९	४२६	१०५८	५	१०	०	०	०
१७	१८११	६८७	१०१४	४	१०६	०	०	०
१८	१९४१	९४१	२६६	२५	७०७	२	०	०
१९	१६८७	१०२४	६३३	१९	४	७	०	०
जम्मा	५६९१९	९२७०	४५६५७	४४५	१२९७	२२१	६	२३

स्रोत : राष्ट्रिय जनगणना २०७८

तालिका नम्बर १९ : परिवारले प्रयोग गर्ने बत्तिको मुख्य स्रोत

वार्ड	जम्मा घरधुरी	परिवारको बत्तिको स्रोत				
		विद्युत	सोलार	मट्टितेल	बायो ग्यास	अन्य
१	३६५०	३६४२	४	४	०	०
२	१९७६	१९६४	८	४	०	०
३	५७२६	५७१८	६	१	०	१
४	५५२१	५४७६	१५	२४	१	५
५	४३०४	४२५७	१९	२५	०	३
६	४०९८	४०७१	५	२०	०	२
७	१७३६	१७३६	०	०	०	०
८	४२५५	४२०८	१५	३१	१	०
९	११८६	११८३	२	१	०	०
१०	२७७०	२७६५	३	२	०	०

वार्ड	जम्मा घरधुरी	परिवारको बत्तिको स्रोत				
		विद्युत	सोलार	मट्टितेल	बायो ग्यास	अन्य
११	२९८२	२९७५	६	१	०	०
१२	४३४५	४२७०	२६	४०	३	६
१३	१८८५	१८८२	२	१	०	०
१४	२८१०	२७१९	१२	७६	१	२
१५	२७३७	२७०४	२८	४	१	०
१६	१४९९	१४९४	२	३	०	०
१७	१८११	१८०२	३	६	०	०
१८	१९४१	१७७३	२६	१३५	२	५
१९	१६८७	१६३०	१७	२९	२	९
जम्मा	५६९१९	५६२६९	१९९	४०७	११	३३

स्रोत : राष्ट्रिय जनगणना २०७८

तालिका नम्बर २० : आगलागीबाट प्रभावित क्षेत्र

वडा नं	आगलागी हुने क्षेत्र वस्ती र घरधुरी	जम्मा घरधुरी	आगलागी हुनुका कारण
१	गंगाटोल (७६) श्रीनगर ख (४१) नयाँवस्ती (२५) बेलगाछी घ (१८) बेलगाछी ख (२२) धर्मशाला (३४) सुनामीटोल (१५) विजयपुर (११)	२४२	केही खरको छाना भएका घर। अधिकाँस कच्ची टाटी र टिनका बाक्लै घरहरू। कमजोर विद्युत वायरिङ । घुर ताप्ने र आगो ननिभाइ छाड्ने। ग्याँसमा खाना पकाउने पनि छन् तर सुरक्षाका उपायको ज्ञान कम छ ।
२	शंकरपुर राजवंशी टोल(१००), कामत टोल(१५०), अमात टोल (२५), विजुली अफिस टोल (५५), सुकुम्बासी टोल (८०)	३८०	अधिकाँस कच्ची टाटी र टिनका बाक्लै घरहरू । कमजोर विद्युत वायरिङले विद्युत सट । घुर ताप्ने र आगो ननिभाइ छाड्ने । ग्याँसमा खाना पकाउने पनि छन् तर सुरक्षाका उपायहरूको ज्ञान कम नै छ । यसै वर्ष काठमिलमा आगोलागी भएको थियो ।
३	कलगडा (२५) राजवंशी टोल (२५) मदननगर (१५)	६५	फुस टाटी र टिनका अधिकाँस घरहरू । कमजोर विद्युत वायरिङ । घुर ताप्ने र आगो ननिभाइ छाड्ने । ग्याँसमा खाना पकाउने पनि छन् तर सुरक्षाका उपायहरूको ज्ञान कम नै छ ।
४	इक्राही (१२०) बङ्गलोरी चोक (५०) दक्षिण यादवटोल (१००)	२७०	फुस टाटी र टिनका अधिकाँस घरहरू। कमजोर विद्युत वायरिङ। घुर ताप्ने र आगो ननिभाइ छाड्ने । ग्याँसमा खाना पकाउने पनि छन् तर सुरक्षाका उपायहरूको ज्ञान कम नै छ ।
५	शंकरवारी (७६), बाबाजी कुटी (३५), धुनिर्यौटोल (२५), प्रगतिटोल (७५), विष्णुटोल (८०), कोचाखाल (३०), कोलरवा (४५), जालपा टोल (३०), समावेशी टोल (२५)	४२१	ग्रामीण क्षेत्र: टाटी सन्ठी झिकाहरूबाट बनेका घर। बाक्लो वस्ती । गुईँठा बाल्ने प्रचलन। हावाहुरी चल्ने। कमजोर र लुज वायरिङका कारण विद्युत सट हुने । शहरी क्षेत्र: विद्युत सर्ट सर्किट, ग्याँस लिकेज, पेट्रोल पम्प, ग्याँस डिपो, लापरवाही, ज्ञानको कमी, भान्साको सुरक्षा मापदण्ड नहुनु । भान्साकोठामा प्रज्वलनशील कपडा लगाउनु।
६	बरमपुराका ४०० घर, सुन्दरटोलका १० घर, लालीगुराँसटोल १००, कारखाना क्षेत्रका ५० घर र लभटोलीका १५० घर	७१०	टाटी टिनका कच्ची घर, परालका टाली, बाक्लो वस्ती, विद्युत सर्ट, ग्याँस लिक र विस्फोटन । ३ वर्ष अगाडि कपास उद्योगमा विद्युतीय कारणले आगलागी हुँदा २९ लाख बराबरको आर्थिक क्षति, कच्ची भवन सखाप भएको तथा छिमेकका ४ घर पूर्णरूपमा नष्ट भई पुननिर्माण गर्नुपरेको ।

७	हरियाली टोलका ६३ घर, सरस्वती टोलका ७ घर, हाटखोलाका ८ घर र शनिमन्दिर लाईनको १० घर	८८	बाक्लो बस्ती, कच्ची घर, विद्युत सर्ट र ग्याँसको चुहावटका कारण आगलागी हुने। २०७३/०७४ मा ग्रेडेड स्कुल अगाडि आगलागी हुँदा पुरेत घर नष्ट भएको
८	भलुवाई टोलका २०० मुस्लिम बस्ती, बालगोपाल टोलका १०० घरधुरी, विश्वकर्मा चोकका १५० घरधुरी, हाटखोलाका डुमहरुको बस्ती, बधशाला, आदर्श टोलका सुकुम्बासीहरुको बस्तीहरु।	६००	फुस, चचरी, टाटीका घरहरु। घुर तापनका लागि बालिएको आगो, मच्छड भगाउन पशुगोठमा बालिने धुप आदिका कारण आगलागी हुने गर्दछ।
९	शिवटोल (१५) सिद्धार्थ टोल (२५) भानुटोल (२५) सोमबारे क्षेत्र (२५)	९०	कच्ची घर र बाक्लो बस्ती। कमसल विद्युत वायरिड। जनचेतनाको कमी। २०८० सालमा कवाडखानामा आगलागी हुँदा ४ जनाको मृत्यु र २ जना घाइते।
१०	धानुक बस्तीका ८५ घर	८५	कच्ची घर र बाक्लो बस्ती। कमसल विद्युत वायरिड। जनचेतनाको कमी।
११	धुधुवा टोलका ६० घर	६०	फुस, चचरी, टाटीका घरहरु। घर नजिकमा परालका टाल घुर तापनका लागि बालिएको आगो, मच्छड भगाउन पशुगोठमा बालिने धुप आदिका कारण आगलागी हुने। धुधुवा टोलमा ३ वर्ष पहिले र उखुवारीमा २ वर्ष पहिले आगलागी भएको थियो
१२	सिमराही (१००), मलहनुवा (१००), सिकियाही (४०), गडाहा (४५), धुधुवा (३०), दरैया (४७), तेलिया पोखरी (३०)	३९२	फुस, उखुका पात चचरी, टाटीका घरहरु। घर नजिकमा परालका टाल। घुर तापनका लागि बालिएको आगो, खाना बनाउन प्रयोग गरिने उखुका पात, मच्छड भगाउन पशुगोठमा बालिने धुप आदिका कारण आगलागी हुने। २०७७ सालमा सिकियाहीमा घरमा आगलागी भएर गाई समेत मरेको।
१३	जयकाली टोल (८०) महतो टोल (८०) नयाँबस्ती (८०) थलाहवा (८०) बाँसबारी टोल (८०)	४००	टाटी सन्ठी झिकाहरुबाट बनेका घर। बाक्लो बस्ती। गुईँठा बाल्ने प्रचलन। हावाहुरी चल्ने। कमजोर र लुज वायरिडका कारण विद्युत सट हुने। आँखा अस्पताल लाईनका घरहरुमा वर्षेनी ग्याँस लिकेज भएर ४/५ वटा आगलागीका घटना हुने गरेका।
१४	कठकुपामा १०० घर, झटियारमा ६०, विष्णु टोलमा १०० घर, घोँघा १ मा ९० घर, घोँघा २ मा ९० घर, महतो टोलमा ५०० घर, शम्भु टोलमा ६० घर	१०००	कच्ची घरहरु, घुर तापने चलन, पशुगोठमा लामखुट्टे धपाउन बालिने आगोका साथै विद्युत सर्ट र ग्याँस विष्फोटनको कारण पनि आगलागी हुने गर्दछ। २०७७ साल माघमा झटियाईमा आगलागी हुँदा १ घर, १जना बच्चा र २ वटा पशुचौपायाको मृत्यु भएको
१५	खत्वे टोल (६०), सिंह टोल (४०), ठाकुर टोल(३०), यादव टोल (६५)	१९५	फुस, उखुका पात चचरी, टाटीका घरहरु। घर नजिकमा परालका टाल। घुर तापनका लागि बालिएको आगो, खाना बनाउन प्रयोग गरिने उखुका पात, मच्छड भगाउन पशुगोठमा बालिने धुप आदिका कारण आगलागी हुने। २०७७ सालमा दिपज्योति टोलमा ग्याँस लिक भएर घरमा आगलागी भएको थियो।
१६	दरैयाका ग्रामीण मुसहर बस्ती (५००)	५००	विपन्न मानिसका बस्तीमा गुईँठा उखुको पात र जराको प्रयोग गरेर खाना पकाउने गरिन्छ। कच्ची र बाक्लै घरहरु भएकोले हावाहुरी र सुख्खा समयमा विद्युत सट भएर पनि आगलागीको हुने गरेकोछ।
१७	पतिटोल (१२५), डडुग्राहा (५०), कासिम टोल (५०), ईस्लामपुर (१००), रघुपति धुनियाँ टोल(५०)लगायतका ग्रामीण बस्ती र रघुपति जुटमिलको क्षेत्रमा भएका बस्तीहरु	३७५	ग्रामीण क्षेत्र: टाटी, सन्ठी, झिकाहरुबाट बनेका घर। बाक्लो बस्ती। प्लाइउडका साना पत्तिहरु, जुटका वेस्टेजहरु बाल्ने प्रचलन। हावाहुरी चल्ने। कमजोर र लुज वायरिडका कारण विद्युत सट हुने। शहरी क्षेत्र: विद्युत सर्ट सर्किट, ग्याँस लिकेज, ग्याँस डिपो, लापरवाही, ज्ञानको कमी, भान्साको सुरक्षा मापदण्ड नहुनु

१८	लवटोलिया २०० घर, फडानीका २०० घर, दमादिधी २०० घर, भेडियारी पूर्व टोल ५०० घर	११००	विपन्न मानिसका वस्तीमा गुईठा उखुको पात र जराको प्रयोग गरेर खाना पकाउने गरिन्छ। कच्ची र बाक्लै घरहरू भएकोले हावाहुरी र सुख्खा समयमा विद्युत सट भएर पनि आगलागीको हुने गरेकोछ ।
१९	सरदार टोल (मिलनचोक उत्तर) (१५६), मुसहरी टोल (३०), सरदार टोल (४०), राजवंशी टोल (३०), सरदार टोल मिलनचोक)देखि पूर्वदक्षिण ३ वटा टोल ८६ घर, चौधरी टोल (६०), काठेपुल टोल (जहदी) मुसहर वस्ती (३५), पासवान टोल (३५), मुस्लिम टोल (८), मण्डल टोल (१०), ढावी टोल (२५) लगायत सबै सुकुम्बासी वस्तीहरू आगलागीको जोखिममा	५१५	गरिवीका कारण टाटी, सन्ठी, झिकाहरूबाट बनेका घर। बाक्लो वस्ती । गुईठा बाल्ने प्रचलन। हावाहुरी चल्ने । कमजोर र लुज वायरिङका कारण विद्युत सट हुने। वर्षेनी केही न केही स साना आगलागीका घटनाहरू हुने गरेका । विद्युत सर्ट सर्किट र ग्याँस लिकेज भएर पनि आगलागी हुने सम्भावना रहेको छ । यसको लागि सुकुम्बासीहरूका लागि एकिकृत वस्ति विकास अन्तरगत सुरक्षित घरहरू निर्माण भएका र हुँदै छन् । खर परालका छाना विस्थापित गर्न कर्कटपाताको लागि बजेट व्यवस्था र कार्यान्वयन । २४ सै घण्टा दमकलको व्यवस्था
	जम्मा	७,४८८ घर	

स्रोत : वडा स्तरीय छलफल २०८२

३.२.६ शीतलहर र त्यसबाट उत्पन्न जोखिमको अवस्था

विराटनगर महानगरपालिकाका प्रायः सबै स्थानहरूमा शीतलहरको प्रभाव छ तर पनि मानिसहरूको आर्थिक अवस्था कमजोर र असुरक्षित घरहरू तातोपनाका लागि प्रयोग गरिने सामग्रीहरूको पहुँच जनचेतना लगायतका पक्षहरूले कतिसम्म प्रभावित हुन्छन् भन्ने कुरा निर्धारण गर्दछ । यसरी हेर्दा गरिवीमा बाँचेको समुदाय सुकुम्बासी ग्रामीण वस्ती कच्ची घरहरू खेती र खोला नजिकका वस्तीहरू शीतलहरमा बढी प्रभावित हुने भएकोले महानगरपालिकाका देहायका वस्तीहरू शीतलहर प्रभावित क्षेत्रको रूपमा रहेका छन् । शीतलहरबाट विशेष गरेर गरिव सुकुम्बासी वस्तीबा वालवालिका र वृद्धवृद्धाहरू उच्च जोखिममा रहने गरेका छन् ।

तालिका नम्बर २१ : शीतलहरबाट उच्च जोखिम क्षेत्रहरूको विवरण

वडा नं	जोखिमयुक्त क्षेत्रहरू
१	गंगा टोल,ने का पार्टी नजिक, कुशल टोल, शंकर टोल, श्रीनगर ख टोल, नयाँवस्ती, बेलगाछी घ, बेलगाछी ख, धर्मशाला टोल, सुनामी टोल, विजयपुर, समता टोल
२	सरस्वती टोल, तीनपैनी पूर्वटोल
३	कलगाडा, मदननगर गोग्राहा टोल
४	चम्राही र खोलाभित्ता, समावेशी टोल, बनलोरी चोक, इकाहीटोल, राजवंशी टोल, दक्षिण यादव टोल, सानो इकाही, विन टोल, नहरछेउ, ज्वालाटोल
५	विष्णु टोल, विशाल चोक, धनियाँटोल, मुस्लिम टोल, कोलरवा, शंकरबारी, जालपा टोल, समावेशी टोल
६	लवटोली, मङ्गलुवा, बरमपुरा, कारखाना टोल, शान्तिजल दक्षिण, लालीगराँस टोल, सूनदर टोल, डुवानमार्ग, विपी टोल, अमाननगर
७	हरियाली टोल, सरस्वती टोल
८	स्वागतम चौक र दक्षिण, बृद्धाश्रम उत्तर मरिक् टोलसम्म
१०	पुरानो सोमबारे वस्ती
११	धुधुवा टोल, रामजानकी, बुद्धविहार, नयाँ प्रगति, रामशाह टोल, बरमपुरा, शितपुर, मरिक् टोल, लङ्काटोल, राम टोल

१२	गडाहाटोल, बखरी शिवमन्दिर टोल, सिमराही, बखरी घ, दरैया राजवंशी टोल, दरैया, पोखरी टोल, सिक्रियाही, मलहनुवा, तेलिया पोखरी
१३	महतो टोल
१४	शिव घोघा टोल, नहर दक्षिण सुकुम्वासी टोल, हँसमुखी सुकुम्वासी टोल, नयाँ टोल, विष्णु टोल, नहर टोल
१५	पारिजात, त्रिवेणी टोल, हरिनगर भट्टाटोल, पारसनाथ पोखरीटोल, सिद्धार्थ टोल, हड्डताली हाट, चौधरी टोल
१६	दरैया दक्षिण टोल, ऋषिदेव बस्ती, चौठी टोल, प्रेमनगर, मिलन टोल, कोलहार, शान्तिटोल दक्षिण गेट
१७	लाईन क्वाटर दक्षिण, हिमालय राईस मिल टोल, इस्लामपुर दशगजा क्षेत्र, पर्तिटोल, गफुरटोल, नयाँवस्ती, डंग्राहा
१८	भेडियारी, खोक्सा, नावघाट, दमादिघी, कालाबज्जार, झटियायी ऋषिदेव टोल
१९	शिवजी आ वि सरदार टोल, धर्मा टोल, खद्रा टोल, माथिल्लो खापटोल, तल्लो खापटोल, सूनदर टोल, घिनाघाट ऋषिदेव टोल, शिशवनी टोल, काठेपुल टोल, धनपुरा चम्पू टोल, थानटोल, खदरा मुसहरवस्ती, विष्णुटोल मुसहरवस्ती, तिर्थटोल मुसहरवस्ती, वडा दक्षिण ऋषिदेव टोल, मिलनचोक उत्तर सरदारटोल

स्रोत : वडास्तरीय छलफल २०८२

३.२.७ विद्युतीय पोल तार र विद्युत दुर्घटना:

सबै वडाहरुमा गरिएको लेखाजोखा र छलफलका आधारमा विद्युतीय पोल तार र विद्युत दुर्घटनाको अवस्था देहाय बमोजिम रहेको छ ।

तालिका नम्बर २२ : जोखिमपूर्ण विद्युतीय सञ्जालको विवरण

वडा नं	विद्युतीय पोल र तार	हाइटेन्सन लाईन
१	<p>वडा नं १ का केही स्थानमा पोलहरु बाङ्गिएका धराप छन् र प्रायः सबैतिरका तारहरु लत्रिएका र गुजुल्टिएका छन् ।</p> <p>वडा नं २ का सबैतिरका तारहरु लत्रिएका र गुजुल्टिएका</p> <p>वडा नं ३ का अधिकाँस टोलहरुमा तारहरु लत्रिएका</p> <p>वडा नं ६ का केशलिया र सरौचियाका सबै क्षेत्रहरु</p> <p>वडा नं ७ का सत्यनारायण स्कूल पछाडि अधिक र अन्य अधिकाँस स्थानहरु</p> <p>वडा नं ९ का सबै क्षेत्र</p> <p>वडा नं ११ का अधिकाँस टोलहरुमा पोल जोखिमपूर्ण</p> <p>वडा नं १२ का अधिकाँसस टोलहरुमा</p> <p>वडा नं १३ को अतिथि मार्ग ट्राइकोट उद्योग पूर्व र अन्यत्र धेरै स्थानहरुमा</p> <p>वडा नं १४ को महतोटोललगायत अन्यत्र धेरै स्थानहरुमा</p> <p>वडा नं १६ को पशुपतिटोल त्रिवेणीटोल भट्टाटोल लगायत अन्यत्र पनि । पोलहरु ढलन लागेका ।</p> <p>वडा नं १६ मा टेलिफोन र केबुलका तार लत्रिएका ।</p> <p>वडा नं १८ का अधिकाँस टोलहरुमा अव्यवस्थित</p>	<p>वडा नं २ को राधाकृष्ण मागदिखि हाइवे सम्म हाइटेन्सन तार वस्ती भित्रै रहेको ।</p> <p>वडा नं ३ मा दुर्गा चोक देखि ढाट सम्म पुरै क्षेत्र वस्तीबाट गएको ।</p> <p>वडा नं ६ को नहर नजिक र विश्वकर्मा मन्दिर क्षेत्र ।</p> <p>वडा नं ७ को हाटखोला चोक छेउमा २०० मिटर जति</p> <p>वडा नं ९ धरमबाँध सडकमा पोल समेत ढलन लागेको ।</p> <p>वडा नं १० मा देवी मार्ग पासाड मार्ग शिवमार्ग टोलहरुमा वस्तीको बीचबाट ।</p> <p>वडा नं १६ को बर्माटोल ग र घ मिल्स मा वि नजिकबाट गएको । बर्माटोल ग मिल्स मा वि उत्तरबाट गएको ।</p> <p>वडा नं १८ मा फडानी क्षेत्रमा</p>

स्रोत : वडा स्तरीय छलफल २०८२

- वडा नं १, २, ३, ४, ६, ७, ९, ११, १२, १३, १४, १५, १८ का अधिकाँस टोलहरुमा विद्युतीय तारहरु लत्रिएका पोको परेका छन् भने बाक्लो वस्ती भएका टोलहरु र बजार क्षेत्रमा केबुल, टेलिफोन, नेट लगायतका तारहरु पनि यिनै पोलहरुबाट

लन्थाउँदै लगेकोले विद्युत दुर्घटना हुनसक्ने सम्भावना छ । वडा नं १, ११, १४, १५ का धेरै ठाउँमा पुराना विद्युतीय पोलहरु ढलन लागेका कोल्टिएका छन् । हावाहुरीका समयमा यी पोलहरु ढलन सक्ने सम्भावना छ ।

- महानगरपालिका क्षेत्रमा वर्षेनी विद्युत दुर्घटना भएर मानिसहरुको मृत्यु र घाइते भएका घटनाहरु छन् भने विद्युत सट भएर घर तथा उद्योगहरुमा आगलागी हुने गरेका घटनाहरु महानगरपालिका भित्र छन् ।

३.२.८ महामारी

१. कोभिड १९

विश्व महामारीको रूपमा फैलिएको कोभिड १९ को संक्रमणले विराटनगर महानगरपालिकालाई अछुतो रहने कुरो भएन । विराटनगर महानगरपालिकामा पनि कोरोना भाइरसको संक्रमण सघन रूपमा फैलियो । तेस्रो भेरिएण्ट सम्मको संक्रमण, मानवीय क्षति तथा यसमा गरिएको प्रयासहरुलाई हेर्दा २०७८ सम्मको जम्मा संक्रमितको संख्या १६८६८ मध्ये निको भएको १६,६६९ र कोभिड १९ को संक्रमणको कारण मृत्यु हुनेको संख्या १९९ रहेको थियो । तर हालका दिनमा यो पूर्णरूपमा नियन्त्रणमा आइसकेको छ ।

हालका दिनमा डेङ्गुका कारण धेरै मानिसहरु संक्रमित भइरहेका छन् र फाइफुट मृत्यु समेत हुने गरेको छ । अन्य महामारीका घटनाहरु कमै देखिन्छन् ।

२. विराटनगर महानगरपालिका क्षेत्रका १० प्रमुख रोगहरु

विराटनगर महानगरपालिका क्षेत्रमा भएका प्रमुख रोगहरुलाई विश्लेषण गर्ने क्रममा खास गरी प्रमुख १० वटा रोगहरुमा आँखाको मोतीया विन्दु, आँखाको ज्योतीमा समस्या, माथिल्लो स्वासप्रस्वास, तल्लो स्वासप्रस्वासमा समस्या, चिनी रोग, ब्लडप्रेसर, ग्याष्ट्रिक, निमोनिया, मृगौलाको रोग, क्यान्सर जस्ता नसर्ने रोगहरुको चाप बढेको देखिन्छ । यसको मुल कारण खानपिन, वातावरण र बढ्दो तापक्रम हुन भन्ने कुरा विराटनगर महानगरपालिकाको स्वास्थ्य शाखाको ठम्याइ छ भने हाल मुटुको रोग, मृगौलाको समस्या र टाउँको दुख्ने समस्यामा अनुदानको लागि महानगरपालिकामा चाप बढेको छ यसको मतलव पनि यो नसर्ने रोगहरुको चाप बढेको छ भन्ने स्वास्थ्य शाखाको बुझाइ रहेको छ ।

तालिका नम्बर २३ : महानगरपालिकाका प्रमुख १० रोगहरु

सि.नं	प्रमुख १० रोगहरु
१	Outpatient Morbidity-Cataract Cases
२	Outpatient Morbidity-Refractive Error Cases
३	OPD-Morbidity-Cardiovascular & Respiratory Related Problems-Hypertension
४	Outpatient Morbidity-Nutritional & Metabolic Disorder-Diabetes Mellitus (DM) Cases
५	Outpatient Morbidity-Other Infected Diseases-ARI/Lower Respiratory Tract Infection (LRTI) Cases
६	Outpatient Morbidity-Other Infected Diseases-Upper Respiratory Tract Infection (URTI) Cases
७	OPD-Morbidity-Other Diseases & Injuries-Gastritis (APD)
८	Outpatient Morbidity-Other Infected Diseases-Pneumonia Cases
९	OPD-Morbidity-Cardiovascular & Respiratory Related Problems-COPD
१०	Outpatient Morbidity-Conjunctivitis Cases

स्रोत : विराटनगर महानगरपालिका स्वास्थ्य शाखा

३.२.९ प्रदूषणजन्य विपद्को जोखिम:

मदननगर देखि परोपकार घाटसम्म पुगेको नहरमा पानी नबग्ने तर मानिसहरूले फोहोर फाल्ने गर्दा धेरै प्रदूषित बनेको छ । नोबेल अगाडीको नहरमा वर्षमा ३ पटक मात्र पानी आउँछ । बाँकी समय यो नहरको सबै ठाउँमा फोहोर फाल्ने गरेकाले डम्पिङ साइटको जस्तै भएको छ । वडा नं १३ मा भएको नहर पनि फोहोर फाल्ने ठाउँ भएको छ । अन्य वडाका नहरहरूको अवस्था पनि यस्तै छ । महानगरपालिकाले फोहोर व्यवस्थापन गर्न वडा नं ६ र १४ मा ३ वटा डम्पिङ साइटहरू बनाएको छ र नियमित फोहोर उठाउने व्यवस्था गरेको छ तर सदस्य नबनेका घरको फोहोर नहरमा सार्वजनिक स्थानमा र अरुको खाली जग्गामा प्रातः वा सन्ध्याकालमा फाल्ने गरेकाले “जहाँ खाली त्यहाँ फोहोर” भएको छ । यस्ता फोहोरहरूलाई सामुदायिक कुकुरहरूले यत्रतत्र बनाइ अझै प्रदूषित बनाइरहेका छन् । यस्ता पैनी सबैभन्दा प्रदूषित छ । बजार क्षेत्रका ढल निकास नोबेल लगायत अस्पतालहरू र उद्योगहरूबाट उत्सर्जन भएको केमिकलयुक्त पानी बग्नाले यति प्रदूषित भएको छ कि यो पैनीमा कुनै पनि जलचर बाँच्न सक्दैनन् । यहाँको पानी प्रयोग गरेमा बिरुवा र जनावरहरू मर्ने गरेका छन् । वडा नं ६ को BFM अगाडीको भट्टा पोखरी अत्यन्त प्रदूषित छ । वर्षादको पानी पोखरीमा भरिएपछि मरिक वस्ती लगायत वरपरको समुदायमा व्यापक प्रदूषण हुने गरेको छ ।

महानगरपालिकाले फोहोर व्यवस्थापन गर्न कम्पोष्ट मल बनाउन परोपकार घाट उत्तर च्याम्बर बनाएर परीक्षण उत्पादन पनि गरिएको थियो तर अहिले बन्द भएको छ । महानगरपालिकाका अधिकाँस नालीको निकास नहुँदा प्रदूषित पानी नालीमा नै जाम भएर झनै प्रदूषित भएको छ भने नालीमा ढक्कन नभएकोले नालीको दुर्गन्ध फैलिने गरेको छ । नाली सफा गर्ने गरिँदैन र गरिएपनि नालीको फोहोर सडक किनारामा राख्नाले थप प्रदूषित बनेको छ । यस्ता नालीहरू लामखुट्टेको प्रजनन केन्द्रको रूपमा विकास भएका छन् । धेरै ठाउँमा सडक निर्माण गर्दा एकातर्फ मात्र रिटेनिड वाल लगाइएको छ । घर नबनेका ठाउँमा नालीको फोहोर बाहिर जाँदा प्रदूषित बनेको छ । अधिकाँस फ्रेस हाउसहरू अव्यवस्थित छन् । फ्रेसहाउसको सबै फोहोर नालीमा हाल्ने गरेकोले नालीहरू झनै प्रदूषित र दुर्गन्धित बनेका छन् । सडक दुर्घटनामा मरेका कुकुर बिरालाहरू धेरै समय उठाइँदैन । उठाए पनि नगाडी खुल्ला स्थानमा फ्याकिने गर्दा आसपासको क्षेत्रमा दुर्गन्ध फैलिने गरेको छ । वडा नं १४ को महतो टोल लगायत कतिपय सुकुम्बासी वस्तीहरूमा सौचालय बनेको भएतापनि खुल्ला दिसामुक्त हुन नसकेकोले आसपासका क्षेत्रहरू प्रदूषित छन् ।

केही आवासीय क्षेत्रमा गाई फर्म र कुखुरा फर्महरू छन् जसले समुदायलाई नै दुर्गन्धित बनाएका छन् । वडा नं ८, ११, १५, १६ का मरिक वा डुम वस्तीहरूमा खुल्लारूपमा पालेका सुँगुरहरूले आसपासको धेरै क्षेत्रमा खोतल्ने कच्ची घरहरू भत्काउने र बालीनालीमा क्षति गर्ने र फोहोर गर्ने गरेको छ । यसबाट वडा नं ५, ६, ८, ११, १५, १६ लगायतका वडाहरू प्रभावित छन् । बजार क्षेत्र भित्रै कवाडी संकलन केन्द्रहरू छन् । ध्वनी प्रदूषणका साथै फुटपाथ र सडकमा कवाडी सामानहरू पुगेर प्रदूषित बनाइरहेका छन् । गाईबस्तु चराउन पिच सडकबाट लैजाँदाको गोबर यत्रतत्र रहेको पाइन्छ । कतिपय वडामा गाईबस्तुहरू छाडा नै सडकमा भेटिन्छन् । बिग्रेका टायर ट्युब मोविल आदि जलाउने गर्दा दुर्गन्ध र प्रदूषण हुने गरेको छ । जस्तै: वडा नं ४ को अच्युत मिल पछाडी । वडा नं १६ लगायत बोर्डरका वडाहरूमा भारत तर्फको फोहोरमैला दशगजा क्षेत्रमा ल्याएर जलाउँदा धुवाँ र दुर्गन्धले यस क्षेत्रका मानिसहरू आजित बनेका छन् । वडा नं १४ मा भएको दक्षिण तर्फको डम्पिङ साइटमा फोहोर जलाउँदा वडा नं १७ मा धुवाँ आएर धेरै क्षेत्रमा नराम्रो असर पुगेको छ भने वर्षादको समयमा फोहोर बगाएर खेत र वस्तीहरूमा छरपस्ट हुने गरेको छ ।

वडा नं १४ मा रहेको छाला उद्योगबाट निस्कने फोहरले त्यो क्षेत्रमा मानव स्वास्थ्य बालीनाली पशुचौपायामा व्यापक असर पुगेको छ। ट्याक्टर र टिफरमा माटो बालुवा नछोपी बजार क्षेत्रका सडकमा ल्याउँदा धुलो झर्ने उड्ने गर्दा सडकमा धुलो र हिलो हुने र पछाडि हुने सवारी साधनका यात्रुलाई असर गर्ने गरेको छ। मस्जिदबाट दैनिक रूपमा आउने प्रार्थनाको आवाजले धेरै ध्वनी प्रदूषण गराएको छ। ढलहरू निर्माण नभएकोले फोहर पानी जमेर प्रदूषित बनेका धेरै टोलहरू छन्। भाडामा बस्ने मानिसले भान्साको फोहर पोको पारेर सडकमा फ्याँक्ने गर्दा फोहोर बढेको देखिन्छ। केही सुकुम्बासी वस्तीहरू छन् जहाँ प्रदूषणका साथै कमजोर घर संरचना भएकोले हावाहुरी र महामारीको सम्भावना छ। महानगरपालिका क्षेत्रमा ८० भन्दा बढी ठूला र मझौला उद्योगहरू छन् र त्यहाँ मापदण्ड अनुसार प्रदूषण नियन्त्रण हुन सकेको छैन। उद्योगमा प्रदूषण नीतिको प्रभावकारी कार्यान्वयन हुन सकेको छैन। उद्योगबाट निष्काशित केमिकलयुक्त फोहोर पानी व्यवस्थित गरिएको छैन। जनचेतना कमी पनि रहेको छ र सरसफाइको संस्कार बन्न सकेको छैन। अधिकाँस वडा र वस्तीमा शुद्ध पानीको अभाव रहेको छ। धेरै घरहरूमा रिडवाला सौचालय रहेका छन्। सफाई कार्डको व्यवस्था गरिएको छैन। यस्तै दिनहुँ हजारौँ सवारी साधनहरू यसै वडाको बाटो चलु र तिनीहरूले उत्सर्जन गरेको धुवाँ र सडकमा उडेको धुलो, हर्न बजाउँदा र गाडी गुड्दा निस्कने ध्वनि प्रदूषण जस्ता कारणले प्रदूषण बढिरहेको अवस्था छ।

तालिका नम्बर २४ : उद्योगहरू सृजित प्रदूषण र त्यसको प्रभाव:

वडा नं	उद्योगको नाम	वातावरणमा भएको असर तथा प्रभाव
१	धनावत म्याच फ्याक्ट्री, जीवन विकास डेरी, पानी उद्योग, विस्कट उद्योग, प्लास्टिकको विको उत्पादन गर्ने उद्योग, केमिकल उद्योग, मिश्री उद्योग, स मिल, काठ उद्योग र साना कुटानी पिसानी उद्योगहरू	धनावतमा सलाई उत्पादन हुँदा तर अविर रङ्ग उत्पादन हुन्छ। रङ्गका कणहरू उडेर आउने गरेको सार्वजनिक नालीमा दुषित केमिकलका कारण व्यापक प्रदूषण भएको। आवासीय क्षेत्रमा रहेका काठ उद्योगबाट ध्वनी प्रदूषण
२	बागमति प्लास्टिक उद्योग, चप्पल उद्योग र साना घरेलु उद्योगहरू	उद्योगहरूबाट खासै प्रदूषण छैन।
३	चन्द्र शिव राइस मिल, कुमार प्लास्टिक पोखरिया, केही छापाखाना र राइस मिलहरू	पहिले चन्द्र शिव राइस मिलबाट खरानी, धुवाँ, गन्ध आदि आउँथ्यो तर अहिले आउन छाडेको छ।
४	विराटनगर दुग्ध विकास संस्थान, घरेलु खानेतेल उद्योग, फष्ट ग्रेभियर उद्योग (डाइ बनाउने), बोरिड उद्योग, लिटो उद्योग, बल्व उद्योग, कपी उद्योग, कोल्ड स्टोर	विराटनगर दुग्ध विकास संस्थानबाट बाहिरिएको प्रदुषित पानीले आसपासको क्षेत्र दुर्गन्धित बनाएको छ।
५	कापी उद्योग, पाउरोटी उद्योग, गार्मेण्टहरू, सिसा उद्योग, जुत्ता चप्पल उद्योग, फायल उद्योग, पानी उद्योग	उद्योगबाट समुदायमा प्रदूषण कम्ती भएको जानकारी आएको।
६	चुना उद्योग, चुनढुङ्गा उद्योग, बोरा उद्योग, पानी उद्योग, पाउरोटी उद्योग	चुनढुङ्गा र चुन उद्योगहरूबाट धुवाँ, धुलो र ध्वनी प्रदूषण छ भने कल्पना पाउरोटी उद्योगबाट रात्रीको समयमा ब्यापक ध्वनी प्रदूषण भएको छ।
७	गञ्जी उद्योग, हल्दिराम भूजिया तथा मिठाइ उद्योग, गार्मेण्ट, ज्वेलरीहरू	उद्योगहरूबाट निस्कने फोहर र केमिकलहरू सार्वजनिक नालीमा पठाउँदा प्रदूषण र दुर्गन्धका साथै धुलो र धुवाँ पनि आउने गरेको छ।
८	पाउरोटी उद्योगहरू, कार्टुन उद्योग, पानी उद्योग,	यिनीहरूबाट सामान्य प्रदूषण मात्र भएको।

	चकलेट उद्योगहरू	
९	गञ्जी उद्योग, मिठाइ उद्योग, त्रिपाल उद्योग, पाउरोटी उद्योगहरू	गञ्जी उद्योगबाट केमिकल, मिठाइ उद्योगबाट चिनीपाक र दुधजन्य फोहरहरू नालीमा पठाउँदा दुर्गन्ध हुने र ध्वनी प्रदूषण हुने गरेको छ ।
१०	मसला उद्योग, अगरवत्ती उद्योग, पाउरोटी उद्योगहरू	यिनीहरूबाट उल्लेख्य प्रदूषण छैन ।
११	प्लास्टिक बोरा उद्योग, प्लास्टिक उद्योग र गार्मेण्टहरू	उद्योगहरूमा महिला पुरुषबीच ज्यालामा भेदभाव छ । कामदारको विमा छैन । यिनीहरूबाट उल्लेख्य प्रदूषण छैन
१२	सिमराहीमा औषधी कारखाना र बखरीमा समिल	वस्तीभन्दा टाढा रहेकाले प्रदूषणको असर छैन ।
१३	बागमति प्लास्टिक, ट्राइकोट उद्योग, नेशनल पाइप, चन्दनवाला दाल उद्योग, बोरा उद्योग, समिल, राइस मिल र गार्मेण्ट उद्योगहरू	उद्योगमा भारतीय नागरिकहरूको बाहुल्यता । ट्राइकोट, नेशनल पाइप, राइसमिल आदिबाट धुलो, धुवाँ, छाई आदि उडाएर अतिथि मार्ग टोल लगायतका वस्तीहरू प्रभावित छन्।
	वडा नं १४ मा रहेको साबुन उद्योगले पनि यस वडामा प्रदूषण बढाएको छ। उद्योगको केमिकल र फोहरहरू सार्वजनिक नाली र खेतमा सिधै बगाउँदा नाली प्रदूषणका साथै जमिनको उर्वराशक्तिमा पनि हास आएको छ। सबै उद्योगहरू नहर देखि दक्षिणमा वस्तीको नजिकमा भएकोले नहर दक्षिणका सबै वस्तीहरू प्रभावित छन्।	
१४	साल्ट ट्रेडिङ कर्पोरेशन, काँटी उद्योग, प्लास्टिक उद्योग, फर्निचर उद्योग, छाला उद्योग	उद्योगको केमिकल र फोहरहरू सार्वजनिक नाली र खेतमा सिधै बगाउँदा नाली प्रदूषणका साथै जमिनको उर्वराशक्तिमा पनि हास आएको छ। छाला उद्योगको दुर्गन्ध र केमिकलयुक्त पानी खुल्लै बगाउँदा वातावरणीय प्रदूषण र मानव स्वास्थ्यमा धेरै नै असर
१५	विराटनगर जुटमिल, अशोक टेक्स्टाइल, सलाई उद्योग, कटन मिल, बटन उद्योगहरू	२०५५ साल तिर देखि नै यी उद्योगहरू बन्द भए । पुराना भवन र क्वाटरहरूमा उ बेलाका मजदुरहरू बसेका छन् जुन बढी नै जोखिममा छन् ।
१६	साना कुटिर तथा घरेलु उद्योग	यिनीहरूबाट उल्लेख्य प्रदूषण छैन ।
१७	रघुपति जुटमिल	जुटमिलबाट जुटको धुलो उडेर लाईन क्वाटर क्षेत्र प्रभावित ।
	वडा नं १४ मा रहेको छाला उद्योगले व्यापक दुर्गन्ध फैलाएको । केमिकलयुक्त प्रदूषित पानी डङ्ग्राहा पैनीमा खुल्लै बगाउँदा बालीनालीमा क्षति, जमिनको उर्वराशक्तिमा हास, जलचरको विनास, वस्तुभाउले खाएमा रोगाणु मर्ने सम्मको समस्या	
१८	साना कुटानी पिसानी मिलहरू	वडामा ठूला उद्योगहरू छैनन् र उद्योगको असर कमै छ
१९	च्यूरा मिल विस्कुट फ्याक्ट्री र भुजिया मिल	च्यूरा मिल र भुजिया मिलको धुलो र छाई उडेर वरपरको समुदायमा वायु प्रदूषण भएको छ ।

स्रोत : वडा स्तरीय छलफल २०८२

वस्तापैनी वा धुधुवा: प्रदूषणको पर्याय

विराटनगर महानगरपालिकाको वडा न ४, ५, ६, ११ र १६ नम्बर वडाहरूमा बग्ने पैनीको उत्तर तिरका वडाहरूमा वस्तापैनी र दक्षिण तिरका वडाहरूमा धुधुवा पैनीले चिनिन्छ । विशेष गरी नोबेल मेडिकल कलेज एण्ड टिचिङ अस्पतालबाट हरेक मिनेट निस्कने सबै किसिमका फोहोर यही वस्ता पैनीमा बिसर्जन गरेको गुनासो यत्रतत्र सबै नागरिकमा छ । उक्त क्षेत्रमा वातावरण नै

दुर्गन्धित बनाउने गरी नोबेल अस्पतालले फोहोर फालेको स्थानीय नागरिकको गुनासो छ । विराटनगर ४ को कञ्चनबारीबाट १-किलोमीटर भित्रै पर्ने बस्ता पैनी बस्तीको बीचबाटै बग्ने गरेको छ । पटक पटक स्थानीय सरकार र अस्पताल प्रशासनसंग अनुरोध गर्दा पनि सुनुवाइ नभएको गुनासो छ । जामुनगाछीदेखि दक्षिण हुँदै डिस्कूल पशु .एस.पि.चिममा त रातो रङ्गको तर लागेको र उक्त पानीमा जिवित जन्तु नपाइने र कहिलेकाही मरेको माछा भेटिने गरेका छन् । यस्तो माछा खाँदा बिरामी भएका, त्यो पानी गाईबस्तुले खादा बिरामी हुने अनि सिंचाइ गर्दा बाली बिरुवा नै ७ घण्टादेखि २ दिन भित्रमा सुक्ने मर्ने गरेको/स्थानीयबाट जानकारी प्राप्त भएको छ । बस्ता वा धुधुवा पैनीले नोबेल दक्षिण र डिएपी स्कूल पश्चिम मात्र होइन माथि उल्लेखित वडाहरू क्रमशः ४, ५, ६, ११ र १६ उत्तिकै प्रभावित छन् । मानव स्वस्थ, पशु स्वस्थ र पर्यावरणीय हिसाबले अत्यन्तै प्रदुषित पैनीलाई बेलैमा व्यवस्थापन गर्न सकिएन भने भोलिका दिनमा यसको असर विराटनगर महानगरपालिका भरी नै पर्न सक्ने छ । नोबेल अस्पताल सुरु हुनुभन्दा पहिले सफा पानी आउने गरेको, खोलाको पानी पशु चौपायाले खाने, मानिसहरूले नुहाउने, कपडा धुने गरेको र अस्पताल संचालनपछि मात्र दुषित पानी आउने गरेकोले सम्बन्धित निकाय र अस्पताल प्रशासनलाई उक्त पानी फिल्टर गरेर मात्र पैनीमा हाल्ने व्यवस्था मिलाउन ढिलो गर्नु हुँदैन भन्ने स्थानीय जनप्रतिनिधि र नागरिकहरूको जोडदार सुझाव छ ।

ख) शौचालयको अवस्था:

विराटनगर महानगरपालिकाले सरसफाइका लागि महत्वपूर्ण कार्यहरू गरिरहेको छ । घरघरबाट फोहोर संकलन गरी डम्पिङसाइटमा लगेर विसर्जन गर्ने कार्यले महानगरलाई स्वच्छ राख्न मद्दत गरेको छ । तथापी सोचेजस्तो स्वच्छता कायम गर्न सकिरहेको छैन । ग्रामीण क्षेत्रमा कतिपय वस्तीमा शौचालय नै नभएको अवस्था पनि छ । महानगरपालिका क्षेत्रमा १७४९ घरमा शौचालय नभएको र सार्वजनिक स्थल र अन्य सामुदायिक संस्थाहरूमा गरेर ३४२ सार्वजनिक शौचालयहरू भएको राष्ट्रिय जनगणना २०७८ को तथ्याङ्क छ । जसलाई तल तालिकामा देखाइएको छ ।

तालिका नम्बर २५ : सरसफाई तथा स्वच्छताको विवरण

वडा	जम्मा घरधुरी	शौचालय प्रयोगको प्रकार				शौचालयको सुविधा नभएको
		फलस शौचालय (सार्वजनिक ढल)	फलस शौचालय (सेप्टिक ट्याङ्की)	पिट शौचालय	सार्वजनिक शौचालय	
१	३६५०	७३	२००८	१५२४	१३	३२
२	१९७६	२३	१६२७	३१३	८	५
३	५७२६	३६	५२५२	४३०	१	७
४	५५२१	१३०	३४८५	१७६८	१३	१२५
५	४३०४	२३५	२८२२	११९४	७	४६
६	४०९८	३२२	२११०	१५२१	११५	३०
७	१७३६	३७	१३६०	३३०	२	७
८	४२५५	१६७	३१२४	८०६	२२	१३६
९	११८६	४५	११०४	३४	०	३
१०	२७७०	३७६	१९८४	४०६	१	३
११	२९८२	१५१	२२६२	५३६	१८	१५
१२	४३४५	८३	३३४२	७८३	८	१२९

१३	१८८५	२०	१४६०	३४८	४९	८
१४	२८१०	४०	१७४३	७२६	७	२९४
१५	२७३७	५६	२४३७	२२८	३	१३
१६	१४९९	१३४	६०७	६५९	२०	७९
१७	१८११	६०	१२८९	३५४	५	१०३
१८	१९४१	२३	२७७	१००६	३४	६०१
१९	१६८७	८	१०३२	५१८	१६	११३
जम्मा	५६९१९	२०१९	३९३२५	१३४८४	३४२	१७४९

स्रोत : राष्ट्रिय जनगणना २०७८

३.२.१० अब्यवस्थित नहर, अस्पताल र त्यसबाट उत्पन्न प्रदूषणको अवस्था

विराटनगर महानगरपालिकामा प्रमुखरूपमा २ वटा नहरहरू छन्

१. वडा नं ३ को मदननगर देखि बिहिबारे हाट हुँदै वडा नं १ मा प्रवेश गरी परोपकार घाट नजिकसम्म पुगेको नहर:

यो नहर क्षेत्रमा सबै वस्ती बसिसकेको र पानी लगाउनु पर्ने धानखेत नभएकोले यसमा प्रायः पानी आउँदैन। वडा नं १ को परोपकार घाट नजिकमा नहर मिचिइसकेको पनि छ । खेतियोग्य जमिन नभएकोले सिंचाइ प्रयोजनका लागि नहरको औचित्य पनि सकिएको छ । नहरमा आसपासका मानिसहरूले फोहर फ्याक्ने गरेकोले प्रदूषित हुँदै गएको छ भने र कतिपय मानिसहरूले नहरको डिलमा खनेर बालीनाली लगाउने गर्दा अतिक्रमण पनि हुँदै गएको छ । यस नहरलाई संरक्षण गरेर हरियाली क्षेत्र, पार्क आदि निर्माण गरी स्वच्छ पानी प्रवाह गराई आकर्षक पर्यटकीय क्षेत्र बनाउन सकिने आम नागरिक र सरोकारवालाहरूको राय छ ।

२. वडा नं ४ को सिमाना बाट नोबेल अस्पतालको पूर्व, विराटनगर विमानस्थलको पूर्व हुँदै वडा नं ५, ६, ११, १२, १३, १६, १४ र १८ सम्म पुगेको मूल नहर:

सुनसरी मोरङ सिंचाइ आयोजना अन्तरगतको यो नहरमा वर्षादको समयमा धानखेती लगाउने समयमा, छठको समयमा र हिउँदे बाली लगाउने समयमा केही दिन पानी पठाइने गरिएको छ । पानी नभएको समयमा नहरमा घरायसी, होटलजन्य, फ्रेस हाउसजन्य, उद्योगजन्य, अस्पतालजन्य सबै प्रकारका फोहरहरू, सडेगलेका वस्तुहरू मरेका पशुचौपायाहरू फ्याक्ने गर्नाले र खुल्ला दिसापिसाव गर्नाले अत्यन्त धेरै प्रदूषित र दुर्गन्धित भएको छ । नहर सफा गर्ने प्रचलन छैन र धेरै वर्ष देखि नहरका अबरोधहरू पन्छाउने गरिएको पनि छैन । पानी आएको बेलामा मात्र फोहर वस्तुहरू बगाएर लैजाने हुनाले वर्षका ८ महिना नहर प्रदूषित रहन्छ । नहर नजिकमा धेरै वस्तीहरू यसको नकारात्मक असर भोगिरहेका छन् । धेरै वडाहरूमा शहरीकरण संगै नहरको औचित्य पनि समाप्त भैसकेको छ ।

समस्या समाधानका उपायहरू: वडा नं ३ को पूर्वतर्फको नहरलाई व्यवस्थित गर्न वडाका जनप्रतिनिधि र जिम्मेवार नागरिकहरूको सुझाव यसप्रकार छ:

- नहरको १ तिर ब्लक हालेर फुटपाथ बनाउने र अर्को तर्फ हलुका सवारी गुड्ने सडक बनाउने, दुवैतिर आलंकारिक विरुवाहरू लगाउने । ठाउँ ठाउँमा फलैँचा बनाउने ।

- नहरलाई सफा गरेर २ तिर भित्तामा ढुङ्गाको गारो मिलाएर लगाउने । वाइपास कल्भर्टहरू निर्माण गर्ने । बाँस, काठ र फलामका पुलहरू ठाउँठाउँमा निर्माण गर्ने ।
- यो क्षेत्रलाई फ्रि वाईफाई जोनको रूपमा विकास गर्ने । यो क्षेत्रलाई हरियाली क्षेत्र, आत्मीयता, प्रकृति प्रेम, मायाँलु वातावरण, प्रातः भ्रमण, सन्ध्याकालिन भ्रमणका लागि उपयुक्त, बालबालिकाहरूका लागि मनमोहक बनाउने । जसले शहरको सौन्दर्यतामा बृद्धि गर्नुका साथै हरियाली र जलवायु परिवर्तनको प्रभावलाई न्यून गर्न सहयोग गर्नेछ ।
- यो कार्य सम्पन्न गर्न सो ठाउँमा रहेका टोल विकास संस्थाहरूसँग कार्यगत साझेदारी गर्ने । यहि मोडलमा पश्चिमको नहरमा पनि गर्न सकिने भएकोले व्यवस्थित योजना बनाएर काम गर्ने ।
- हरेक घर २ विरुवा जग्गा भए खाली, नभएमा गमला दस छतमै हरियाली अभियान चलाउने । सबै वडाका ऐलानी जग्गाहरूको पहिचान गर्ने र घेराबार गर्ने । पार्क, खेलकुद मैदान बनाउने र खुल्ला क्षेत्रको रूपमा विकास गर्ने दमकलको लागि पानीको स्रोतका लागि पोखरीहरू निर्माण गर्ने ।
- ऐलानी जग्गामा बसोबास गरेका जग्गा भएकाहरूलाई न्यायोचित रूपमा हटाउने । ऐलानी जग्गा अतिक्रमण हुनबाट रोक्ने ।
- सार्वजनिक ऐलानी जग्गा व्यक्ति वा संस्थाहरूलाई भवन निर्माणका लागि भोगाधिकार नदिने । ऐलानी जग्गाहरूको थप पहिचान गरी स्थानीयहरूको साझेदारीमा पार्क तथा हरियाली क्षेत्रको रूपमा विकास गर्ने ।
- प्रत्येक नहर र घोघाको दुबतिर डिलमा आलंकारिक विरुवा वृक्षारोपण गर्ने र खोलाको किनारमा बाँस खेती गरी तटीय क्षेत्रमा बसोबास गर्ने नागरिकहरूको जीविकोपार्जन सुधारका लागि संरक्षण र उपयोग गर्ने ।

३. अस्पतालजन्य प्रदूषण र त्यसको प्रभावको अवस्था

स्थानीय नागरिकहरू संग गरिएको छलफल र अन्तरक्रियाका आधारमा हेर्दा २०७१ सालमा खानेपानी र अस्पतालजन्य प्रदूषणका कारण विराटनगरमा व्यापकरूपमा जण्डिस रोगको महामारी फैलिएको थियो । १३ जनाको मृत्यु भएको र धेरै मानिसहरू सिकिस्त विरामी परेका थिए । तर अहिले सबै अस्पतालहरूले अस्पतालजन्य प्रदूषण न्यूनीकरण गरेका छन् । यद्यपी केही मात्रामा अस्पतालजन्य प्रदूषणहरू वस्ता पैनीमा, नहरमा, नालीमा र पैनीहरूमा देख्न पाइन्छ ।

३.२.११ सामुदायिक कुकुर र छाडा पशुचौपाया:

वडा नं ८, ११, १५, १६ मा मरिक (डुम) जातिले पालेका छाडा सुँगुरहरूले वडा नं ५, ६, ७, ८, ११, १२, १५, १६ र आसपासको धेरै क्षेत्रमा खोतल्ने, कच्ची घरहरू भत्काउने, बालीनालीमा क्षति गर्ने र फोहर गर्ने गरेकोले यस क्षेत्रका मानिसहरू आक्रान्त छन् ।

सबै वडामा भएका सामुदायिक कुकुर अत्यन्त ठूलो समस्याको रूपमा रहेको छ । कुकुरले ग्रामीण वस्तीहरूमा बाखा, पाठा, कुखुरा, हाँसहरू खाईदिने र मानिसहरूमा पनि आक्रमण गर्ने गरेको छ भने शहरी क्षेत्रमा सडक दुर्घटना गराउने, मानिसहरूलाई टोक्ने गरिरहेको छ । हरेक टोलमा जत्था बनाएर विचरण गरिरहने कुकुरहरूले रातभरी भुकेर मानिसको निन्द्रा र एकान्तपनमा ठूलो समस्या सिर्जना गरेका छन् । गतवर्ष सामुदायिक कुकुरहरूलाई बन्ध्याकरण गरेपछि केही कमी आएको थियो तर अहिले पुनः यिनीहरूको संख्या बढ्दै गएको छ ।

छाडा साँढेहरू पनि कतिपय क्षेत्रको ठूलो समस्या बनेको छ । खेत जोत्न ट्याक्टरको प्रयोग बढे संगै गाईका बाच्छीहरू पाल्ने र बाच्छाहरू छाडा छोड्ने, भैंसीका पाडीहरू पाल्ने र पाडाहरू छाडा छोड्ने प्रचलन शुरु भएकोले भोलीका दिनमा यो ठूलो समस्या बन्न सक्छ । विराटनगरमा पशु हाटबजार नभएकोले पनि यो समस्या बढेको सम्बन्धित क्षेत्रका किसानहरूको कथन छ ।

समाधानका उपायहरू: निम्न सुभावहरू प्राप्त भएको छ ।

- कुकुरलाई बन्ध्याकरण गर्ने । सम्भव भए बाहिरी बजारमा बेच्ने । छाडा सुँगुरका सम्बन्धमा महानगरपालिकाले नीति बनाउने र खुल्ला छोड्न प्रतिबन्ध लगाउने ।
- छाडा पशुचौपायाहरूको लागि कान्जी हाउस निर्माण गरी आवश्यक नीति बनाई जरिवाना गरेर नियन्त्रण गर्ने ।
- साँढेहरूलाई कोशी टप्पु वन्यजन्तु आरक्षमा पठाउने ।
- उपयुक्त स्थानमा पशुबजारको व्यवस्था गर्ने ।

३.२.१२ टेलिफोनका टावरहरू र त्यसबाट उत्पन्न रेडिएसनको अवस्था

तालिका नम्बर २६ : टेलिफोनका टावरहरू र रेडिएसनको असर

वडा नं	टावरहरू रहेको स्थान र सङ्ख्या	प्रभाव
१	२ वटा	वडा नं १८ को टावर बाहेक अरु सबै टावरहरू बजार क्षेत्रमा भएका आवासीय भवनको छतमा छन् । यस्ता टावरहरूले रेडिएसन प्रवाह गर्दा आसपातका क्षेत्रहरू प्रभावित हुनसक्ने सम्भावना छ । वडा नं १८ को फडानीमा भएको टावर खेतमा राखिएको छ ।
२	NTC को एक र NCELL को १ गरी २ वटा	
३	३ वटा	
४	कञ्चनवारी ख टोलमा NTC को १, नोबेल उत्तरमा १, खार्जी कोहबरामा १, खार्जी कोहबरा क टोलमा २ वटा सहित ४ वटा	
६	लालीगुराँस टोलमा ६० फुट अग्लो NTC टावर	
७	NTC को एउटा ठूलो टावर, जैसवाल मार्गमा NCELL को १ र धाडेवालको भवनमा NCELL को १ गरी ३ वटा	
९	पञ्चमुखी हनुमान मन्दिर चोकमा १, भूमि प्रशासन चोकमा १ र मकालु एफ एमको १ गरी ३ वटा	
१०	प्रगतिचोकमा १, लम्बोदर नेपालको घरमा १, मनकामना टोलमा १, धरमबाँध रोडमा १ गरी ४ वटा	
११	मकालु टीभी, क्लासिक टेक र टीभी नेटका ३ वटा	
१४	महतो टोल उत्तरमा १	
१५	पारिजात टोलमा १	
१७	रघुपति जुटमिल अगाडि १ र रानीवस्तीमा २ वटा गरी ३ वटा	
१८	फडानी खेतमा १	
१९	३ वटा	

स्रोत : वडा स्तरीय छलफल २०८२

३.२.१३ पेट्रोल पम्प सम्बन्धी विवरण:

सहरी क्षेत्रमा आगलागीको प्रमुख कारकत्वको रूपमा यहाँ भएका पेट्रोल पम्पहरू पनि छन् । अति प्रज्वलनशील पदार्थ व्यस्त र घना बजार क्षेत्रमा स्थापना भएका पेट्रोल पम्पहरूमा दुर्घटना भएमा ठूलो मानवीय तथा धनसम्पती हुने सम्भावना उच्च हुन्छ । व्यस्त बजार र घना वस्तीहरूमा भएको पेट्रोल पम्पको विवरण देहायमा उल्लेख गरिएको छ ।

तालिका नम्बर २७ : पेट्रोल पम्पहरूको विवरण

वडा नं	पेट्रोल पम्पको नाम र नजिकमा रहेका घरधुरी	स्थान	प्रभावित हुने घरधुरी	अन्य विवरण
२	<ul style="list-style-type: none"> विजय पेट्रोल पम्प धरान रोड (१०००) राम जानकी पेट्रोल पम्प तीन पैनी (५००) 	सडक पूर्व र पश्चिममा त्रिभुज मार्ग र शंखरपुर मार्गमा घना बस्तीसँगै जोडिएको। पेट्रोल पम्प सँगै बूढानीलकण्ठ स्कुल समेत रहेको छ ।	१५००	विजय पेट्रोलपम्प वरिपरि सयौं घरहरू र बिराट नर्सिङ अस्पताल अवस्थित छ । यस पम्पमा ३ वर्ष अगाडि आगलागी भएको ।
३	<ul style="list-style-type: none"> ए वि पेट्रोल पम्प एयरपोर्ट मोड (२०००) कोशी आयल निगम उदय मार्ग (१८००) 	दुबै पम्पहरू धरान रोडमा पूर्वतर्फ रहेका	३८००	आवासीय र व्यापारिक क्षेत्रमा रहेका । वडाको पश्चिम तर्फ आयल निगम र अरु २ वटा पेट्रोल पम्पहरू
४	<ul style="list-style-type: none"> धिताल पेट्रोल पम्प (२०० घर) तिरूपति पेट्रोल पम्प (२०० घर) हवाइ इन्धनका लागि एयरपोर्ट (३० घर) 	धरान रोडको पश्चिम तर्फ हाइवेमा २०० मिटरको निकटमा रहेका	४००	यी पम्पहरूले वडा नं ३ र ४ मा असर गर्ने । ५०० मिटरको दूरीमा अरु २ वटा पेट्रोल पम्प र आयल निगम समेत रहेको ।
४	नेपाल आयल निगम लिमिटेड प्रादेशिक कार्यालय विराटनगर	धरान रोडको पश्चिम तर्फ	५००	
<p>विराटनगर महानगरपालिका वडा नं ४ मा २०३१ साल मंसिर २५ मा सानो कार्यालय र डिपोको रूपमा स्थापना भएको र २०३९ साल देखि तेल भण्डारण शुरु गरेको आयल निगम ५ विघा १८ कट्टा जग्गामा फैलिएको छ । ९ वटा भर्तिकल ट्याङ्कीमा ७११० किलोलिटर डिजेल र ७१० किलोलिटर मट्टितेलको क्षमता छ भने ८ वटा अण्डरग्राउण्ड ट्याङ्कीहरूमा ५६० किलोलिटर पेट्रोल राख्न सकिन्छ । प्रदेश नं १ का सबै १४ वटै जिल्ला र मधेश प्रदेशका सिरहा र सप्तरी जिल्लासम्म ३५० वटा टैंक ट्रकहरूका माध्यमबाट २१६ वटा पेट्रोल पम्पहरूमा वितरण गर्ने गरिन्छ । भारतका सिलिगुरी, बरौनी र नेपालको अमलेखगञ्जबाट तेल ल्याइन्छ । प्रादेशिक प्रमुख अशोक साहका अनुसार यदि यहाँ आगलागी भएमा ५ किलोमिटरको क्षेत्र प्रभावित हुनसक्ने सम्भावना छ ।</p> <p>अत्यधिक प्रज्वलनशील पदार्थ भएकोले यसको सुरक्षाको अत्यन्त कडा व्यवस्था गरिएको छ । गेटबाटै आगलागीजन्य वस्तुहरू प्रवेश गर्न निषेध छ भने मोवाइल जस्ता डिभाइस प्रतिबन्ध छ । वरीपरी वाटर हाइड्रेण्ट राखिएको छ । ७५ केभिएको फायर इन्जिन, ५ किलोलिटर पानी र १ किलोलिटरको फोम सहितको दमकल, ७०, ५० र १० केजीका ३० वटा फायर एक्स्टिङ्गिसर, जर्किनमा २०० लिटर फोम, २०० वटा फायर बलहरू, २ वटा साइरन लगायतका अग्नी नियन्त्रक सामग्री स्टेण्डवाइ छन् । अझै ९०० किलोलिटर पानी थप्ने योजना छ । सबैको कार्य विभाजन गरिएको छ । कर्मचारीलाई तालिम दिने गरेको छ भने समय समयमा सिमुलेशन गर्ने गरिएको छ । स्थायी कर्मचारीहरूको विमा गरिएको छ । तेल र ट्याङ्करहरूको समेत विमा गरिएको हुन्छ भने हरेक ट्याङ्करमा अग्नि नियन्त्रणका सबै मापदण्ड पुरा गरिएको हुने पने बाध्यकारी व्यवस्था गरिएको छ । ५० ट्याङ्करको पार्किङ भित्रै छ भने बाहिर २ विघा जग्गा भाडामा लिएर पार्किङ गर्ने गरिएको छ । पेट्रोल पम्पहरूको नियमित अनुगमन गर्ने र तालिम दिने पनि गरिएको छ ।</p> <p>थप सुरक्षाका लागि फायर इन्जिनको क्षमता थप गर्ने, वाटर हाइड्रेण्ट विस्तार, फायर हाइड्रेण्टको क्षमता बढाउने, वाटर टैंक बनाउने, लाइटनिङ एरेस्टर राख्ने, डिजिटल गेट निर्माण, अगाडिको पर्खाल १२ फुटको बनाउने योजना गरिएको छ ।</p>				
६	पूर्वाञ्चल पेट्रोल पम्प (५०० घर)	सरोचिया, धरानरोड हाइवेमा	५००	

११	एस लाल पेट्रोल पम्प (४०० घर)	महेन्द्र चोक हाइवेमा	४००	
१३	अमन आयल स्टोर (१००० घर)	भेटेरिनरी मोड हाइवेमा	१०००	
१५	सुनसरी आयल स्टोर (२५० घर)	त्रिवेणी टोल हाइवेमा	२५०	
१७	रघुपति जुटमिल भित्र तेल स्टक गरिन्छ	उद्योग परिसरमा		
१८	देवमोना ट्रेडर्स (५ घर) २०७७ साल	झटियाही	नमुना १ लाख २८ हजार लि.	
<ul style="list-style-type: none"> • कुल १ बिघाहा ११ धुर जमिनमा अवस्थित पेट्रोल पम्पमा नमुनाका लागि १ कठ्ठा जमिन थप गरिएको छ । यस पेट्रोल पम्पबाट ३ किलोमिटरको दुरीमा मात्र अर्को पेट्रोल पम्प रहेको छ । • पेट्रोल पम्पमा कार्यरत कर्मचारीहरूको बैंक खाता मार्फत कारोबार हुने गरेको । • पेट्रोल पम्पमा ७५ केजी क्षमताका २ थान र ५ लिटर क्षमताका ८ थान फायर एस्टिङ्ग्वीसर रहेका छन् । • कम्पाउण्ड बाहिर १० कठ्ठा क्षेत्रफमा पानी पोखरी निर्माण गरिएको छ । पेट्रोल पम्पमा हुनसक्ने आगलागी न्यूनीकरणका लागि उक्त पोखरीमा नियमित पानीको व्यवस्था गरिएको छ । • पेट्रोल पम्पको बीमा गरिएको छ । तर कर्मचारीको विमा गरिएको छैन । • हाल यस पेट्रोल पम्पको परिपरी २०० मिटर क्षेत्रभित्र कुनै बस्ती नभएकोले कुनै जोखिम नभएको तर भर्खर केही घरहरू निर्माणाधिन रहेकोले भविष्यमा केही जोखिम हुन सक्ने देखिन्छ । 				
१९	कान्तिपुर पेट्रोल पम्प (५० घर)	विराटनगर - विराटचोक सडकमा रहेको	५०	
	जम्मा प्रभावित हुने घरधुरी		८४००	

स्रोत : वडा स्तरीय छलफल २०८२

३.२.१४ ग्याँस डिपो र डिलर सम्बन्धी विवरण:

सहरी क्षेत्रमा आगलागीको प्रमुख कारकत्वको रूपमा यहाँ भएका ग्याँस डिपो र डिलर पनि हुन् । व्यस्त र घना बजार क्षेत्रमा भएका ग्याँस डिपोहरूको विवरण देहायमा उल्लेख गरिएको छ ।

तालिका नम्बर २८ : ग्याँस डिपो र डिलरहरूको विवरण:

वडा नं	ग्याँस डिपो रहेको स्थान संख्या र प्रभावित घरधुरी सहितको विवरण	प्रभावित घरधुरी
१	शंकरचोकमा १५० सिलिण्डर (२०० घर) नेताचोकमा २०० (२५० घर) बुद्धचोकमा २०० (३५० घर) धर्मशालामा ४०० सिलिण्डर (१०० घर) । अरु साना खुद्रा बिक्रेताहरू पनि रहेका । सुरक्षाका उपायहरू र पूर्वतयारीको व्यवस्था नभएको ।	९००
२	यादवको ग्याँस डिपोमा ५०० सिलिण्डर (३५० घर), तीनपैनी पूर्व दाहालको ग्याँस डिपोमा २०० सिलिण्डर (२०० घर) गोपीनाथ मार्ग निशान्त शाहको २५० सिलिण्डर (१५० घर) तथा मेनरोडमा भागत पालको २०० सिलिण्डर (३५० घर) सुरक्षाका उपायहरू र पूर्वतयारीको व्यवस्था नभएको ।	१०५०

३	ढाट गेटचोकमा १ वटा (८० घर) खार्जीमा १ (५० घर) राजवंशी चोकमा १ (३० घर) आयल निगममा १ (५० घर) कञ्चनवारीमा २ (४०० घर) बरगाछीमा २ (५०० घर) । सुरक्षा र पूर्वतयारीका कुनै उपाय अवलम्बन नगरिएको ।	१११०
४	कञ्चनवारीमा १०० र १५० सिलिण्डरका २ वटा (१०० र १५० घर) ढाटमा १ (५० घर) खार्जीमा १ (५० घर) राजवंशी चोकमा १ (५० घर) आयल निगममा १ दुध फाराममा १ पिपलचोकमा १ (२५० घर) चाँदनी चोकमा ८०० सिलिण्डर १ (३५० घर) जामुनगाछीमा १०० सिलिण्डर १ (२०० घर) इक्राहीमा १ गरी वडामा १० वटा डिपो र बिक्रेता रहेका छन् । सुरक्षा र पूर्वतयारीका कुनै उपाय अवलम्बन गरिएको छैन ।	१३००
५	सम्झना चोकमा २०० सिलिण्डर (२०० घर), शान्तिचोकमा १०० सिलिण्डर (६० घर) र कोचाखालमा २०० सिलिण्डर (३० घर) अन्य स्थानमा १६० घर। आवास क्षेत्रमा राखिएका छन् तर सुक्षाका उपाय अवलम्बन नगरिएको ।	४५०
६	महावीर चोकमा २०० सिलिण्डर (४०० घर), माछालाईनमा ३५० सिलिण्डर (१०० घर), हार्जी चोकमा ३०० सिलिण्डर (१०० घर) र मनितारा अगाडि ४०० सिलिण्डर (४०० घर) क्षमता रहेको। सबै ग्याँस पसल आवास क्षेत्र र बजारको बीचमा अवस्थित छन् ।	१०००
७	मेनरोड २ वटा (५००/५०० घर) धरानरोड १ (३५० घर) रंगेली रोड १ (२५० घर) धर्मभक्त मार्गमा २ (२०० घर) राष्ट्र बैंक उत्तर १ (२५० घर)	२०५०
८	वडाका विभिन्न टोलमा १०० देखि २५० सिलिण्डर क्षमताका १२ वटा ग्याँस डिपो रहेका छन् जसबाट करिब ८०० घर प्रभावित हुनसक्छन् तर सुरक्षा र पूर्वतयारीका कुनै उपाय अवलम्बन गरिएको छैन।	८००
९	घोघापुल चोक (२००) (३५० घर) शिवटोल (२००) (२०० घर) देवकोटा चोक (२००) (४०० घर) भानुटोल (३००) (४५० घर) शिवटोल (२५०) (३५० घर)	१७५०
१०	सिद्धार्थ मार्गमा ३५० सिलिण्डर (४०० घर), किशोर चोकमा १५० सिलिण्डर (३०० घर), दाहाल ग्याँस डीलरले ४०० सिलिण्डर (३०० घर), पिपलचोकमा २०० सिलिण्डर (४०० घर) काका ग्यास पसल १५० सिलिण्डर (२५० घर), डिल्ली खतिवडा २५० सिलिण्डर (३०० घर)। सुरक्षाका उपाय अवलम्बन नगरिएको ।	१९५०
११	पिचरा चोकमा ४०० सिलिण्डरका ३ वटा (३०० घर) बसपार्कमा १ (५० घर) केशलिया रोडमा ४ वटा (५०० घर) जनपथ टोलमा एउटा (५० घर) । सुरक्षा र पूर्वतयारीका कुनै उपाय अवलम्बन गरिएको छैन ।	९००
१२	प्रगति टोल गणेश मन्दिरमा एउटा (५० घर) । सुरक्षा र पूर्वतयारीका कुनै उपाय नगरिएको ।	५०
१३	बाँसवारीमा २ वटा (१०० घर) रानीपथ नहरचोकमा १ (५० घर) कोभिड अस्पताल अगाडी १ (५० घर) आश्रमटोलमा १ (८० घर) सैनिक टोलमा १ (५० घर)। सुरक्षाका उपाय अवलम्बन गरिएको छैन।	३३०
१४	भगवती मार्गमा १ र शाक्य फर्निचर नजिक १ ग्याँस डिपो सञ्चालन भएको । २०० मिटर मा २०/२५ घर रहेका तर बस्तीमा हालसम्म कुनै प्रकारको असर नभएको । सुरक्षाका उपाय अवलम्बन गरिएको छैन।	४५
१५	पेट्रोल पम्प नजिकमा २ वटा (४०० सिलिण्डर/१५० घर) पोखरी टोलमा १ (५० घर) अरुण सिनेमा नजिक १ (५० घर) दीपज्योती टोलमा १ (५० घर) ठाकुर टोलमा १ (३० घर) दुर्गा मन्दिर बजार टोलमा २ (१०० घर) । अग्नि नियन्त्रणका लागि कुनै प्रकारको पूर्वतयारी गरिएको छैन ।	४३०

१६	वडा नम्बर १५ मा समित लामाको ४०० सिलिण्डर क्षमताको । (विद्यालय र मन्दिर सहित १०० घर प्रभावित हुने) वडा नम्बर १५ तर्फ सूर्यमानको ४०० सिलिण्डर क्षमताको । (१०० घर प्रभावित हुने) दरैया चोकमा वडा नं १२ तर्फ १०० सिलिण्डर क्षमताको । (९० घर प्रभावित हुने) । सुरक्षाका उपाय अवलम्बन गरिएको छैन ।	२९०
१७	रानीवस्तीमा ३ वटा (१०० घर) मटेरवामा २ वटा (१०० घर) रघुपति उत्तर टोलमा २ वटा (१०० घर) । सुरक्षाका उपाय अवलम्बन गरिएको छैन ।	३००
१८	ICP प्रवेशद्वार अगाडि १ र फडानीमा १ गरी २ वटा डिपो । फडानी स्थित ग्याँस डीलरको आसपासमा करिब १०० घरधुरी र ICP प्रवेशद्वार आसपासमा करिब ५० घरधुरीको बसोबास रहेको । सुरक्षा र पूर्वतयारीका कुनै उपाय अवलम्बन नगरिएको ।	१५०
१९	मिलन चोक	२००
	जम्मा	१५,०५५

स्रोत : वडा स्तरीय छलफल २०८२

३.२.१५ विराटनगर विमानस्थल

विराटनगरमा रहेको एकमात्र विमानस्थल २०२५ सालमा स्थापना भएको हो । हाल १२२ विघा क्षेत्रफलमा रहेको र अब १२६ विघा जमिन थप्ने तयारीमा रहेको यस विमानस्थलमा दैनिक बुद्ध यति सौर्य श्री र गुण एयरलाइन्सका औसत २२ वटा उडान हुने गरेका छन् । पहिले पूर्वी पहाडी जिल्लाका विमानस्थलमा पनि उडान भर्ने गरेकोमा अहिले हटाइएको छ । काठमाण्डौं संग मात्र सिधा सम्पर्क छ । यसलाई अन्तर्राष्ट्रिय विमानस्थलको रूपमा विकास गर्ने सरकारी योजना छ । मुख्यगरी बाढी डुवान, शीतलहर, कुहिरो आदिका कारण उडान स्थगित हुने गर्दछ । २०७४ सालको बाढीमा ८ दिन सम्म र २०७८ साल कार्तिकको बेमौसमी बाढीमा ३ दिनसम्म उडान अवरुद्ध भएको थियो । हवाइ फिल्ड क्षेत्रमा झाडिहरू भएकाले वन्यजन्तुहरू स्याल, निलगाई र चराहरूका कारण र सामुदायिक कुकुरहरूका कारण दुर्घटनाको सम्भावना हुने गर्दछ । अर्को आकस्मिक इन्जिन फायर हुने, लेण्डिङ गेयर लक वा अन्य प्राविधिक कारणले समस्या उत्पन्न हुने गर्दछ ।

विमानस्थल सुरक्षाका लागि बाहिरी पेरिमिटरको सुरक्षा मेजरको कमाण्डमा रहेको नेपाली सेनाको ६० जनाको टोलीले र आन्तरिक चेकजाँच, खानतलासी, टर्मिनल सुरक्षा, यात्रु व्यागेज आदिको काम नेपाल प्रहरीको २० जनाको टोलीले गर्दछ । सशस्त्र प्रहरीबल नेपाल र राष्ट्रिय अनुसन्धानको एक एक जना प्रतिनिधिहरूले निगरानी गरिरहेका हुन्छन् ।

जोखिम न्यूनीकरण र पूर्वतयारीका लागि जेनेरेटर, २ वटा दमकल, १ एम्बुलेन्स, प्रसस्त मात्रामा ६ किलोका फायर एक्स्टिङ्ग्वीसरहरू, फोमहरूको व्यवस्था गरिएको छ । Rescue and fire fighting service section छ र सबै पूर्वतयारी र प्रतिकार्यको काम यहि सेक्सनले सह्याल्ने गर्दछ ।

नजिकमा नेपाल आयल निगमको हवाइ इन्धन पम्प छ । यसको सुरक्षा नेपाल आयल निगमले नै गर्दछ ।

३.२.१६ जलवायु परिवर्तनको प्रभाव

पृथ्वीको तापमान गत १५० वर्षमा मानव गतिविधिका कारण १ डिग्रीले बढेको छ । पृथ्वीको वायुमण्डलका केही ग्याँसहरू जस्तै हरितगृह ग्याँसहरू (कार्बनडाइअक्साइड, मिथेन आदि) ले ताप पृथ्वीबाट बाहिर निस्कन रोक्दछ । यी ग्याँसहरू प्राकृतिक रूपमा नै वायुमण्डलमा हुन्छन् र पृथ्वीलाई स्थिर तापक्रममा राख्दछन् यद्यपि मानवीय क्रियाकलापहरू - जस्तै जीवाश्म ईन्धनहरू (पेट्रोल, डिजल) जलाउनु, सबारी साधनहरू चलाउनु, खाद्यान्न उत्पादन, वन विनाश तथा अत्यधिक खपतले वातावरणमा अधिक मात्रामा हरितगृह ग्यास उत्सर्जित गर्दछ जसले प्राकृतिक चक्रलाई नै परिवर्तन गरी पृथ्वीलाई तातो बनाइ राखेको छ । जलवायु परिवर्तनले समाज, अर्थव्यवस्था र पारिस्थितिक प्रणाली (Ecosystem) लाई असर गर्न सक्छ ।

यसले जटिल तथा खतरनाक मौसमका घटनाहरू, जैविक विविधतामा हास, स्वास्थ्य जोखिम बढाउने, र मानिस विस्थापित हुनुपर्ने सम्मको स्थिति निम्त्याउन सक्दछ। जलवायु परिवर्तनका कारणले बढ्दै गइरहेको जटिल मौसमजन्य घटनाहरूका कारण प्रकोपका घटनाक्रमहरू बढ्ने र यसले गर्ने क्षतिमा समेत वृद्धि हुँदै गैरहेको छ।

यस नगरपालिकामा जलवायु परिवर्तनको प्रभाव वन तथा जैविक विविधता, उर्जा, मानव स्वास्थ्य, पर्यटन, पूर्वाधार विकास लगायत जीविकोपार्जनसँग जोडिएको क्षेत्रहरूमा प्रत्यक्ष वा अप्रत्यक्ष महसुस गरिएको छ। जसबाट बाढी, हावाहुरी तथा डढेलो जस्ता जलवायुजन्य प्रकोपहरूका कारण हरेक वर्ष ठूलो संख्या र मात्रामा जनधनको क्षति भइरहेको छ। यो पृष्ठभूमिमा जलवायु परिवर्तनका असरहरूको जोखिम न्यूनीकरण गर्दै उत्थानशील समाजको निर्माण गर्नेतर्फ विभिन्न तह र विषयगत क्षेत्रहरूमा नीतिगत अभ्यास गर्ने उद्देश्यले जलवायु परिवर्तनको जोखिमका विषयहरूलाई यो स्थानीय विपद् तथा जलवायु उत्थानशील योजनामा समेटिएको छ। यसको लागि समुदायले अनुभूत गरेका जलवायु परिवर्तनका सवालहरूलाई निम्न अनुसार प्रस्तुत गरिएको छ।

(क) बालीनालीमा जलवायु परिवर्तनको प्रभाव

जलवायुको कारण बालीको जीवन चक्रमा परिवर्तन भएको समुदायले महसुस गरेका छन्। यो महानगरपालिका ग्रामीण क्षेत्र कृषि, पशुपालन क्षेत्रको लागि अत्यन्तै उपयुक्त क्षेत्र मानिन्छ। हाल यहाँको स्थानीय जातको नुनिया, वीरम्फुल, चनाचुर, मोटा जात, बलम्सार धान, मन्सुली, दुम्सी धान, कर्मा, नागी, रश्मी धान, सिँगारे उखु, अघनी धान, खेरहा धान, लोकल सेतो बासमति जस्ता पुरानो बिउहरू हराईसकेको किसानहरूको अनुभव छ। अहिले सबैले स्थानीय जातका सट्टामा हाइब्रिड बिउको प्रयोग गर्ने गरेको पाइएको छ। रैथाने बिउको तुलनामा हाइब्रिड बिउबाट कृषि उत्पादन धेरै र थोरै समयमा हुने भएकोले किसानको आकर्षण बढेको देखिन्छ। यसैगरी महानगरपालिकाले पकेट क्षेत्र विस्तार गरी तोकिएका क्षेत्रहरूमा थप पशुपालन वा कुखुरा पालन र बंगुरपालनलाई प्रोत्साहन गरी अनुदानका कार्यक्रमहरू सञ्चालन गर्नुपर्ने देखिन्छ। यसरी खेती गर्दा रासायनिक मल र विषादीको प्रयोग विस्तारै घटाउन सहयोग पुग्दछ। यसरी खेती गर्ने ढाँचा, जलवायु परिवर्तनले मौसम तथा वातावरणमा पारेको प्रभाव जस्ता कुराहरूले गर्दा कृषकहरूले गर्ने खेतीपातीको पात्रोमा समेत प्रभाव पारेको छ, जसलाई तालिकामा देखाइएको छ।

तालिका नम्बर २९, जलवायु परिवर्तनले कृषिमा परेका असरहरू

क्र.स	जलवायु परिवर्तनका जोखिमहरू	क्र.स	जलवायु परिवर्तनका प्रभावहरू
१	पुराना रैथाने बालीनालीहरू लोप हुँदै गएका। जसले गर्दा रोग प्रतिरोधात्मक बालीनालीको सट्टा हालका दिनमा उत्पादन बढी दिने हाइब्रिड बालीको प्रयोग बढेको।	१	नुनीया, बिरम्फुल, चनाचुर, मोटा जात, बलम्सार धान, बास धान, दुम्सी धान, मन्सुली धान, कर्मा, नागी, रश्मी धान, सिँगारे उखु, अघनी धान, खेरहा धान, लोकल सेतो बासमती धानहरू लोप
२	बालीको असफलता र उत्पादनमा हेरफेर हुनु। परम्परागत रूपमा भइरहेको बाली लोप हुँदै जानु वा उत्पादन घट्दै गएकोले किसानले नलगाउनु	२	वार्षिक रूपमा हुने मनसुन तथा वर्षाचक्रमा हेरफेर हुनु
३	बालीनाली छिटो पाक्ने तर कम पौष्टिक तत्व भएका हुने	३	अतिवृष्टि, अनावृष्टि, खण्डवृष्टि हुने।
४	बालीनाली लगाउने तरिका र व्यवस्थापनमा परिवर्तन	४	ठण्डा दिन र रात दुवैको संख्या पहिले भन्दा कम भएको।
५	जमिनको गुणस्तर तथा उत्पादकत्वमा हास	५	लामो समय सम्म खडेरी
६	सिँचाईको लागी बढी पानीको आवश्यकता तथा सिँचाई खर्चमा वृद्धि	६	लम्बिदो गर्मी मौसम

क्र.स	जलवायु परिवर्तनका जोखिमहरू	क्र.स	जलवायु परिवर्तनका प्रभावहरू
७	परम्परागत कृषि प्रणालीमा परिवर्तन	७	दिन रात दुवै पहिलेको भन्दा तातो भएको
८	घरपालुवा र जङ्गली जनावरलाई आवश्यक पर्ने पानीको मागमा वृद्धि	८	वर्षामा छोटो समयमा धेरै पानी परेर बाढी तथा डुवान आउँदा भूक्षय तथा कृषि जमिनमा असर पर्ने
९	खेतीबालीमा रोग कीराको बढ्दो प्रकोप	९	बालीनालीको उत्पादन तथा गुणस्तरमा कमी
१०	घरपालुवा जनावरहरूमा खोरेत, लम्पिस्किन लगायतका संक्रमणमा वृद्धि	१०	घरपालुवा जनावरको मृत्यु

स्रोत : वडास्तरीय छलफल २०८२

तालिका नम्बर ३० कृषि अनुकुलनका कार्यहरू र जलवायु परिवर्तनबाट यस क्षेत्रमा परेका असरहरू

क्र.स	जलवायु मैत्री कृषि अनुकुलन कार्यहरू	क्र.स	वातावरणीय परिवर्तनबाट कृषि क्षेत्रमा हुने मुख्य मुख्य असरहरू
१	दिगो कृषि प्रणालीको लागि स्रोतको सदुपयोग ।	१	वातावरणमा कार्बन डाइअक्साईडको मात्रा बढी भएमा गहुँ तथा बोडी, भटमास जस्ता कोसेबालीको उत्पादनमा ३० प्रतिशत सम्म वृद्धि हुन्छ
२	जलवायु परिवर्तन अनुकुलन हुने बालीनालीका जातको विकास	२	धेरै गर्मी भएमा सुख्खा खडेरी भइ बालीनालीको उत्पादनमा हास आउँछ भने अधिक वर्षा भएका कारण लगाएको अन्नबाली क्षति
३	फडानी र डढाउने कृषि प्रणालीलाई निरुत्साहन ।	३	विश्वव्यापी उष्णताले धेरैजसो बालीको उत्पादनमा कमी भई खाद्य सामग्रीको मुल्य वृद्धि हुने सम्भावना हुन्छ ।
४	पूर्व अनुमान र पूर्व जानकारी प्रणालीको विकास ।	४	बढी उष्णताले पशुहरूमा दुध उत्पादनमा कमी आउने, वाँझोपना बढ्ने र रोगको प्रकोप बढी हुने गर्दछ ।
५	धान खेत तथा वस्तुभाउवाट उत्सर्जन हुने मिथेन ग्याँसको व्यवस्थापन ।	५	बढी सुख्खा भएमा चरणको अभाव हुन गई पशुदानाको उपलब्धतामा निकै कमी आउँछ ।
६	जल तथा वातावरण प्रदूषण	६	रोगका कारण दुध उत्पादनमा कमी र वाँझोपनामा वृद्धि हुन्छ

स्रोत : वडास्तरीय छलफल २०८२

अधिकांश भू-भाग खेतियोग्य जमिन भएतापनि बढ्दो शहरीकरणले यस क्षेत्रको विकासमा व्यवस्थित योजना बनाई कार्य गर्नुपर्ने जरुरी भएको अवस्था छ । महानगरपालिकाको बजार क्षेत्र बाहेकका अन्य क्षेत्रहरू कृषियोग्य जमिनको रूपमा रहेका छन् ।

तालिका नम्बर ३१ : बाली पात्रो

विराटनगर महानगरपालिकाको बालीपात्रो															
बाली			वैशाख	जेठ	असार	श्रावण	भाद्र	अश्विन	कार्तिक	मंसिर	पुस	माघ	फाल्गुण	चैत	कैफियत
धान	बिउ राख्ने	३० वर्ष पहिले		✓											
		अहिले	✓	✓											
	रोप्ने	३० वर्ष पहिले			✓	✓	✓								
		अहिले		✓	✓	✓									
काट्ने	३० वर्ष पहिले							✓	✓	✓					

		अहिले	√	√	√			√	√	√					
गहुँ	छर्ने	अहिले								√	√				
		३० वर्ष पहिले								√	√				
	काट्ने	३० वर्ष पहिले	√											√	
		अहिले	√											√	
मकै	छर्ने	३० वर्ष पहिले											√	√	
		अहिले							√	√					
	काट्ने	३० वर्ष पहिले	√	√	√										
		अहिले	√	√	√									√	√
दाल	छर्ने	३० वर्ष पहिले								√	√				
		अहिले		√	√		√		√	√					
	काट्ने	३० वर्ष पहिले		√					√	√	√	√	√	√	
		अहिले		√					√	√	√	√	√	√	
तोरी	रोप्ने	३० वर्ष पहिले						√							
		अहिले						√	√	√					
	काट्ने	३० वर्ष पहिले									√	√			
		अहिले									√	√			
वर्खेधान	रोप्ने	३० वर्ष पहिले										√			
		अहिले								√	√				√
	काट्ने	३० वर्ष पहिले					√								
		अहिले	√	√	√		√								

स्रोत : वडास्तरीय छलफल २०८१

जलवायु परिवर्तन र त्यसबाट उत्पन्न प्रकोप, मानिसको जीवनस्तरमा परेको असरको लेखाजोखा गर्न यस बालीपान्त्रोले सहयोग गरेको छ। यसका साथै यस नगरपालिकाका विभिन्न वडा तथा बस्तीहरूमा खाद्यान्न बालीमा लाई, डडुवा, दुसी, गवारो, पात सुक्ने, पतेरो आदी जस्ता रोगहरू लाग्ने गरेको छ भने तरकारीमा विशेषगरी लाई, खुम्भे, डडुवा, दुसी तथा गवारो, राते जस्ता रोग देखा परेको छ। यसका अतिरिक्त फौजी कीरा, सलह जस्ता कीराहरूले दुःख दिने गरेको देखिन्छ। पशुपालनमा खोरेत, पिपिआर, नाम्ले, जुका, लम्की स्किन जस्ता रोगहरू देखिएका छन्। सामुदायिक छलफलबाट तयार गरिएको बालीपान्त्रोका आधारमा निम्न अवस्था देखिएको छ।

- धान पहिले एक बाली मात्र हुन्थ्यो भने हाल सिँचाइ र हाईब्रिड तथा उन्नत जातका बीउको सुविधा रहेका ठाउँहरूमा दुई बाली लगाउने गरेको देखिन्छ। पहिले एक बाली मात्र हुने र अहिले दुई बाली धान उत्पादन हुँदा यहाँ धानको उत्पादन बढेको कृषकको अनुभव छ।
- समुदाय स्तरमा भएका छलफलले बालीमा जलवायु परिवर्तनको असर देखिन थालेको निष्कर्षमा पुग्न सकिन्छ। उदाहरणका लागि चैत्र वैशाखमा फल्ने सजिउन कार्तिक महिनामा नै फल्न थालेको देखिएको छ।
- केही वर्षयता बालीनाली पहिला भन्दा छिटो पाक्ने गरेको छ, गर्मीयाम लामो समयसम्म रहने हुँदा छिटो पाक्न थालेको स्थानीयको अनुभव रहेको पाइन्छ।

- गेडागुडी लगाउने समयमा व्यापक परिवर्तन देखिन थालेको छ। वर्षा हुने समय परिवर्तन हुन थालेको र रोप्ने बेला र फूल तथा दाना लाग्ने बेला हुने खडेरीले गर्दा यसको खेतीमा पर्याप्त मात्रामा असर परेको देखिन थालेको छ।
- हिउँदै वर्षा घट्दै गएका कारण गहुँ खेती क्रमशः घट्दै गएको अनुभव किसानहरूको रहेको छ ।

(ख) जलवायु परिवर्तन र विपद् जोखिम बारे सूचना

जलवायु परिवर्तन भन्नाले विश्वव्यापी रूपमा तापमान र मौसमको स्वरूपमा लामो अन्तरालमा आउने परिवर्तनलाई बुझाउँछ। जलवायु प्राकृतिक रूपमा नै परिवर्तनशील छ तर हालको जलवायु परिवर्तन, विश्वव्यापी तापमानमा वृद्धिका कारण भएको हो। यसको मुख्य कारक मानवीय गतिविधि हुन् जसले वायुमण्डलको संरचनामा बदलाव ल्याएको छ। भूमण्डलीय उष्णीकरण (Global warming) भनेको धेरै वर्षमा अभिलेख गरिएको पृथ्वीको तापमानमा भएको वृद्धि हो।

परापूर्वकालदेखि नै नेपाली सनातन परम्पराले विभिन्न वनस्पति तथा प्राणीलाई विभिन्न भगवानका रूपमा आस्था राखी पूजा गर्दै आएको छ। विशेषगरी सबै धर्मावलम्बीले वर, बेल, रुद्राक्ष र अशोकलाई भगवान् शिव, पीपल र बाबियोलाई भगवान् विष्णु, शमी र दुबोलाई गणेश, तुलसी र अमलालाई लक्ष्मी, कुश र पल्लोलाई ब्रह्मा अनि खयरलाई अग्निका रूपमा स्वीकारेको देखिन्छ। त्यसैगरी किरात मुन्धुमलाई त पूर्ण रूपमै भूमि तथा जैविक विविधताका पुजारी मानिन्छ।

नाग पञ्चमीमा सर्पको पूजा गर्ने, पानी नपर्दा भ्यागुताको विवाह गराउने, घरमा तुलसीको मोठ बनाउने, बाटोमा वर पिपल रोपेर चौतारा निर्माण गर्ने, धान नाच गर्ने, दही, चामलको अक्षता बनाउने, कुभिण्डोको वलि चढाउने, फूलपातीको चलन आदिले नेपालमा रहेका विभिन्न जातजातिका मानिसहरू परम्परादेखि नै जैविक विविधतासँग कुनै न कुनै रूपमा जोडिएका छन् भन्ने प्रमाण दिन्छन्।

धार्मिक, सांस्कृतिक, औषधी उपचार, खाद्यान्न, नगदेबाली, लत्ता कपडा आदि कुरामा वनस्पति तथा विविध जनावरसँगको सामिप्यता देख्न सकिन्छ। कृषि कार्यमा सहयोग पुर्याइरहेका गाई, गोरु, राँगा, भैँसी, भेडाबाखा, तिनको गोबरको महत्वको व्याख्या गरेर सकिन्छ। चिया कफी पिउनेदेखि अभिजालो र चरीअमिलो माडेर खोकीको औषधि गर्ने हाम्रा हजुरबा र हजुराआमाबाट सिकेका हौं। जथाभावी उम्रने आँकका पातले सेक्नेदेखि घोडताप्रेका पातको पानी खान हामीले अधिल्लो पुस्ताबाटै सिकेका हौं। नेपालमा करिब बाह्र हजार प्रजातिका वनस्पतिहरू सूचीकृत छन्। त्यस्तै दुई सय १८ प्रजातिका स्तनधारी, दुई सय ३० प्रजातिका माछा, छ सय ५३ प्रजातिका पुतली, आठ सय २२ प्रजातिका हुसी र च्याउ, तीन सय ८३ प्रजातिका ऊनिउँ, तीन सय ६३ प्रजातिका सुनाखरी, आठ सय ९१ प्रजातिका चराहरू सूचीकृत भएका छन् भन्ने जैविक विविधताका अध्येताहरूको लेख पढ्न पाइन्छ।

(ग) जलवायु परिवर्तनका परिदृश्यहरू र त्यसका प्रत्यक्ष असरहरू

यस महानगरपालिकामा जलवायु परिवर्तनका प्रत्यक्ष असरहरू कम देखिएता पनि विस्तारै यसको प्रभाव बढ्दै गएको तथ्य बडास्तरीय छलफलबाट प्राप्त भएको छ। छलफलकै क्रममा वर्षा थोरै समयमा धेरै मात्रामा हुने र यसले जनधनको क्षति पुर्याएको छ। साथै यस्ता अतिवृष्टिका कारण बाढीजन्य विपद्हरू सृजना हुन्छ र कृषि बालीलाई धेरै प्रभाव पारेको छ।

यस महानगरपालिकामा रहेका सिँधिया खोला, केशलिया खोला, बस्ता पैनी, चेङ्गामारी पैनी लगायतका खोला पैनीहरू रहेका छन्।

यस महानगरपालिका क्षेत्रमा एक वर्षमा परिवर्तन हुने मौसमको अवस्था वा मौसमी चक्र र त्यहाँ उत्पन्न हुने प्रकोपको अवस्थाको पहिचान गरिएको छ। समुदायमा आधारित सूचना तथा सङ्कलित सूचना अनुसार विगत ३० वर्षको तुलनामा अहिले गर्मी, जाडो दुबैको अवधि लम्बिएको छ। यसैगरी वर्षभरी हुने वर्षाको मात्रा उस्तै रहेता पनि छोटो अवधिमा धेरै पानी पर्ने गरेको छ जसले गर्दा

बाढी तथा डुवानको घटना बढ्नुका साथै यसबाट हुने क्षति पनि बढेको छ । त्यसैको आधारमा विपद्जन्य घटनामा पनि परिवर्तन भएको देखिएको छ ।

गर्मी

१० वर्ष पहिले वैशाख, जेष्ठ, आषाढ, श्रावण र भाद्रको दोस्रो सातासम्म गर्मी हुने गरेकोमा हाल त्यसको अवधि फाल्गुणको तेस्रो सातादेखि भाद्र महिनासम्म गर्मी हुने गरेको छ । यसबाट स्पष्ट हुन्छ गर्मीको समय बढ्दै गएको र एकाएक गर्मी बढ्ने क्रम तीव्र हुँदैछ । यसले तापक्रम वृद्धि हुँदै आएको स्पष्ट हुन्छ ।

जाडो

यस क्षेत्रमा कार्तिक महिनादेखि माघ फागुनसम्म जाडो हुने गरेकोमा फागुनको दोस्रो सातासम्म चिसो हुने गरेको छ र यस क्षेत्रमा हुस्सु बेलाबेलामा प्रकोपको रूपमा देखिन्छ भने हाल कम हुँदै गएकोछ । यसबाट स्पष्ट हुन्छ कि यस महानगरपालिकामा जाडोको समय क्रमशः घट्दै गइरहेको छ ।

वर्षा:

समुदायमा भएको छलफलका आधारमा वर्षाको प्रवृत्तिमा समेत अनियमिता हुने गरेको छ । अतिवृष्टि, अनावृष्टि र खण्डवृष्टि हुने गरेको छ । वर्षा हुने समय पनि पहिलाको तुलनामा कम र वर्षा शुरु हुने समय अलि पछि धकेलिएको छ । साथै हिउँदमा हुने वर्षा कमजोर हुँदै गएको भएतापनि कुनै वर्ष वेमौसमी अत्यधिक वर्षा भई खेतबारीमा लगाएको बालीनाली क्षति हुने गरेको छ । २०७८ को कार्तिक महिनामा भएको वेमौसमी वर्षाले ठूलो धनजनको नक्शानी यस पालिकाले पनि व्यहोरेको छ ।

बाढी/डुवान

पालिकाले बाढी डुवानको क्षति न्यूनीकरणका लागि खोलानालाहरूमा तटबन्धहरू गरेको छ । तर अझै पनि खोलाधार तथा खोला उकास क्षेत्रमा बसोबास रहेकोले ती बस्तीहरू बाढीबाट उच्च जोखिममा रहेका छन् । केहि बस्तीमा वर्षा याममा हरेक वर्ष विस्थापित हुने पर्ने अवस्था रहेको छ ।

खडेरी:

समुदायमा छलफल गरी तयार भएको मौसमी पात्रो अनुसार खडेरी पनि पहिलेको तुलनामा धेरै लम्बिन थालेको छ । खडेरीका कारण अन्नबाली उत्पादनमा हास आउनुका साथै खोलानालाहरू सुकेर तथा प्रदुषणका कारण प्रयोगका लागि पानी समेत अभाव हुने अवस्था सिर्जना भएको छ । खडेरीका कारण बालीमा रोग लाग्ने र उत्पादन समेत घट्ने घट्दै गएको छलफलका क्रममा सहभागीहरूले बताएका छन् ।

हुरीबतास तथा असिना:

हावाहुरी आउने समयमा पनि वृद्धि भएको छ र क्षति पनि बढ्दै गएको छ । पहिले फागुनदेखि वैशाखसम्म बढी हुरीबतास चल्थ्यो भने पछिल्लो समयमा जेठ र असार महिनामा समेत हुरी चल्ने गरेको छ । हावाहुरी र असिनाका कारण घर तथा विद्यालय भवनको छाना उडाउने अन्नबाली, तरकारी, फलफुल तथा नगदे बाली क्षति भइ आर्थिक नोक्सानी धेरै भएको छलफलबाट प्राप्त तथ्याङ्कले देखाएको छ ।

समग्रमा जलवायु उत्पन्न प्रकोपहरूको लेखाजोखा अनुसार खडेरी र असिना पर्ने समयमा परिवर्तन देखिएको छ । साथै, अन्य प्रकोपका घटनाको बारम्बारता वा दोहोरिने क्रम बढ्दो रूपमा रहेको छ । चट्याड जुनसुकै बेलामा पर्ने र यसको दर अहिले वृद्धि हुँदै गएको छ र यसबाट मानवीय क्षति तथा धनसम्पत्तिको नोक्सानी समेत बढ्दै गएको छ । यसरी जलवायु परिवर्तनका अमुक कारणले प्रकोपको प्रारूप र त्यसले पर्ने प्रभाव पनि निरन्तर परिवर्तन हुने क्रम बढेको छ ।

३.२.१७ विपद् जोखिममा समावेशी सवाल

क) लैङ्गिक सवाल:

घरको सबैभन्दा बढी जोखिमयुक्त स्थान भान्सा कोठा नै हुन्छ र भान्सा कोठामा महिलाहरू नै बढी समय रहन्छन्। अक्सर घरमा आगलागीको सम्भावना भान्सामा भएको ग्याँस लिक भएर हुने गरेको छ। महिलाहरूले धेरै समय आगोसंग खेल्नु पर्ने हुन्छ। हिटर, राइस कुकर, इलेक्ट्रिक जग, फ्रिज लगायतका उपकरणहरू एकैसाथ चलाउँदा विद्युत सट भएर आगलागी हुने र विद्युतीय दुर्घटना वा करेण्ट लागेर महिलाहरू घाइते हुने वा मृत्यु हुने गरेको छ। भान्सा कोठामा पानीको धेरै प्रयोग हुन्छ र ओशिलो पनि हुन्छ भिजेको हातले स्वीच चलाईन्छ जहाँ करेण्ट लाग्नसक्ने सम्भावना बढी हुन्छ। टायल मार्बल लगाइएको भान्सा कोठामा पानी पोखिँदा चिप्लिएर महिलाहरू लडेर घाइते हुने गरेका घटनाहरू धेरै नै छन्। महिलाहरूको पोषाक पनि भान्सामा काम गर्दाका लागि छुट्टै हुँदैन छिटो आगो टिप्ने खालका अर्थात् प्रज्वलनशील पहिरन नै प्रायः हुन्छन्। प्रेशर कुकर पड्किने गरेका घटनाहरू पनि छन्। भान्सामा महिलाहरूसंग साना बालबालिकाहरू पनि हुन्छन् र विपद्बाट उनीहरू पनि प्रभावित हुन्छन् र विपद्को समयमा महिलाहरूले आफ्ना बालबालिकाहरूको संरक्षण गर्ने क्रममा महिलाहरू थप जोखिममा रहन्छन्।

यसरी जोखिम क्षेत्रमा काम गर्दा सुरक्षित रहने र पूर्वतयारीका उपायबारेको ज्ञान सीप महिलाहरूसंग कम छ। महिलाहरूलाई आगो र भान्सा कोठाको सुरक्षा सम्बन्धी प्रभावकारी रूपमा तालिम वा सचेतना दिन थालिएको छ। साना बालबालिकाहरूलाई विद्यालय पठाउने वा लिन जानेमा अधिकाँस महिलाहरू नै हुन्छन् र उनीहरू बालबालिकाहरूसंग सडक वारपार गरिरहेका हुन्छन्। सडकमा जेन्ना क्रसिड, ५ स्थानमा ट्राफिक लाईट, ट्राफिक व्यवस्थापन, ट्राफिक नियमको जानकारी वा यस्तै प्रकारका सुरक्षाको व्यवस्था गरिँदै आएको छ। जसले गर्दा जोखिम केहीहदसम्म कम भएको छ। शहरी क्षेत्रमा जागिरे महिलाहरूको भूमिका अझै बढी हुन्छ र बढी व्यस्त हुन्छन्। जागिर घरायसी काम भान्साको काम सामुदायिक काम जस्ता त्रिआयामिक भूमिका हुन्छ। सबै काम हतारमा गर्नुपर्ने हुन्छ। जसले गर्दा दुर्घटनामा पर्नसक्ने र अन्य समस्याहरू आउने गरेको छ। भवन सुरक्षाका लागि मापदण्डहरू बनाइएको भएतापनि भान्सा कोठाको सुरक्षाको कुनै मापदण्ड बनाइएको छैन। विपद्को बेलामा महिला मैत्री सौचालय सुरक्षित वासस्थान तथा स्तनपान कक्षको व्यवस्था गर्ने गरिएको छैन। विपद् व्यवस्थापन गर्दा गर्भवती सुत्केरी महिनावारी भएका बच्चालाई स्तनपान गराइरहेका महिलाहरूको सुरक्षामा राम्ररी ध्यान दिएर पूर्वतयारी गर्ने गरिएको छैन। महिलाहरू मकै पोल्ने, भक्का बनाउने, चिया पकाउने जस्ता कामहरू सडक पेटीमा बसेर गरिरहेका हुन्छन् जो धुवाँ, धुलो, दुर्घटनाबाट जोखिममा हुन्छन्।

(ख) विपद् जोखिममा अपाङ्गता भएका व्यक्तिहरूको अवस्था:

- अस्पताल, स्वास्थ्य संस्थाहरू, सार्वजनिक तथा सामुदायिक भवन, सरकारी कार्यालयहरू तथा शिक्षण संस्थाहरूमा अपाङ्गमैत्री संरचनाहरू कमैमा मात्र बनेका छन्।
- अपाङ्गताका भएका व्यक्तिहरूका लागि विपद् मैत्री संरचनाहरू निर्माण भएका छैनन्।
- विपद् व्यवस्थापनको निर्णय तहमा अपाङ्गता भएका व्यक्तिहरूको सहभागिता न्यून रहेको छ।

(ग) निर्माण कार्यमा संलग्न कामदारहरूको सुरक्षा:

- निर्माण कार्यमा संलग्न कामदारहरूको सुरक्षाको मापदण्ड तयार भएपनि निजी क्षेत्रमा काम गर्दा होस् वा सरकारी निर्माण कार्यमा संलग्न हुँदा होस् कुनै पनि निर्माण कार्यमा मापदण्डअनुसार हेलमेट तथा बुटहरू लगाउने गरिएको छैन।
- कामदारहरूको दुर्घटना विमा गर्ने प्रचलन पनि छैन। कथंकदाचित दुर्घटनामा परी घाइते भएमा स्वयं कामदारले नै उपचार गर्नुपर्ने हुन्छ। यसबाट उसको गरिबी झनै बढ्दै जान्छ।

३.३ विगतका बहुप्रकोप जोखिमका असरहरू

३.३.१ मानवीय क्षति

नेपाल सरकार गृह मन्त्रालयको अभिलेख अनुसार यस नगरपालिकामा विपद्का कारण मानवीय मृत्यु, भौतिक संरचना तथा पूर्वाधारको क्षति र धनसम्पत्ती नोक्सान भएको छ । बि सं २०७२ साल देखि २०८१ सालसम्मको तथ्याङ्क अनुसार यस महानगरपालिकामा बाढी, हावाहुरी, आगलागी, भूकम्प, महामारी, जनावर आतङ्क, चट्याङ जस्ता विपद्का ४२ घटनामा जम्मा १० जनाको मृत्यु, २ जना घाइते भएको तथ्याङ्कबाट देखिएको छ । प्रभावित भएका ६८५ परिवारमा भौतिक संरचनाको आंशिक क्षति ६०९ र पूर्ण क्षति ८ घरमा भएको गाईवस्तुमा क्षति १३ रहेको र समग्र रूपमा छ । २ करोड ३ लाख ६७ हजार वरावरको क्षति भएको गृह मन्त्रालयको तथ्याङ्कमा छ । तर वडास्तरको छलफलबाट सन् २०७० साल देखि हालसम्मको तथ्याङ्क हेर्दा विभिन्न विपद्हरूबाट २३२ जनाको ज्यान गइसकेको र ३११९ जना घाइते भएको तथ्याङ्क देखिएको छ । यसले के देखाएको छ भने हाम्रो सूचना व्यवस्थापन क्षमता कमजोर छ ।

तालिका नम्बर : ३२ विपद्को कारण भएको मानवीय क्षतिको विवरण

वडा	बाढी		सितलहर		भूकम्प		सडक दर्घटना		आगलागी		महामारी		जनावर आतङ्क		हुरी वतास असिना		विद्युतीय दुर्घटना		चट्याङ	
	मृत्यु	घाइते	मृत्यु	घाइते	मृत्यु	घाइते	मृत्यु	घाइते	मृत्यु	घाइते	मृत्यु	घाइते	मृत्यु	घाइते	मृत्यु	घाइते	मृत्यु	घाइते	मृत्यु	घाइते
१		१५०		१०				३०						२०		५०	५	१०		१०
२		५०		१०			१०	७०						१०		२०		५		
३							३०	२००					१०							
४	२	२०	३	२५			१०	१५०						१०		३०		५		
५		२०		२०		११	१	१००		५				८			१			
६	२	२५		५	१			५०						१०		४०				३
७		३०							२											
८	४	२०		५				५०												
९					२	५०			४	१००	२	५००								
१०																				
११	५	३०	१	२०			१	२०						१०		१५		५		
१२			३				२०	१००	६		४		१०							
१३				५				१२						२०		२५		५		
१४	१	१२	२	२०		२		५		४				१२		१५		६	२	
१५				५		२	२	२५						५		१०		७		
१६	५	२००		१०	२				५					१०		२०		५		
१७		२०	५	५					१०					२२		५०				१
१८		२०		३५		१०			५					२५		५०		१०		
१९	२	१००	२	३०		५		१०		१०	७०	५०		१०		४०	२	८	१	१०
जम्मा	२१	७०७	१६	२०५	३	८२	७४	८५७	१२	४९	१३	१००	२	१६२	०	३६५	८	६६	६	२१

स्रोत : वडा स्तरीय छलफल २०८२

३.३.२ विगतमा विपद् जोखिमका कारण असर भोगेका मुख्य क्षेत्रहरू

(क) विपद्का कारण भएको घर तथा सम्पतिको क्षति विवरण

भूकम्पका कारण २०४५ सालमा समग्र रूपमा ४० प्रतिशत घरमा र २०७२ सालको भूकम्पमा २५ प्रतिशत घरहरू चर्किएर क्षति पुगेको वडा स्तरको छलफलबाट आएको छ । २०७४ सालको बाढीमा सिंघिया कोरिडोर नहर पश्चिमको क्षेत्रमा ५० प्रतिशत घरहरूमा क्षति पुगेको थियो। २०५५ सालमा केशलियाको बाँध फुटेर वडा नं ११ को वस्तीमा पानी पसेको । २०७८ सालको बाढीमा वस्तीहरू धेरै डुवानमा परेका थिए भने पाकेको धानबालीमा औसत ६० प्रतिशत नोकसानी भएको थियो । २०६२ मा आगलागीको कारण विराटनगर ११ को वीरा फ्याक्ट्री र पाउरोटी कारखाना जलेको थियो । यस्तै आगलागी हावाहुरी जस्ता प्रकोपका कारण पनि समय समयमा घर वस्तीमा क्षति भइरहने गरेको वडाहरूमा गरिएको छलफलबाट आएको छ ।

तालिका नम्बर : ३३ विपद्को कारण भएको घरको क्षतिको विवरण

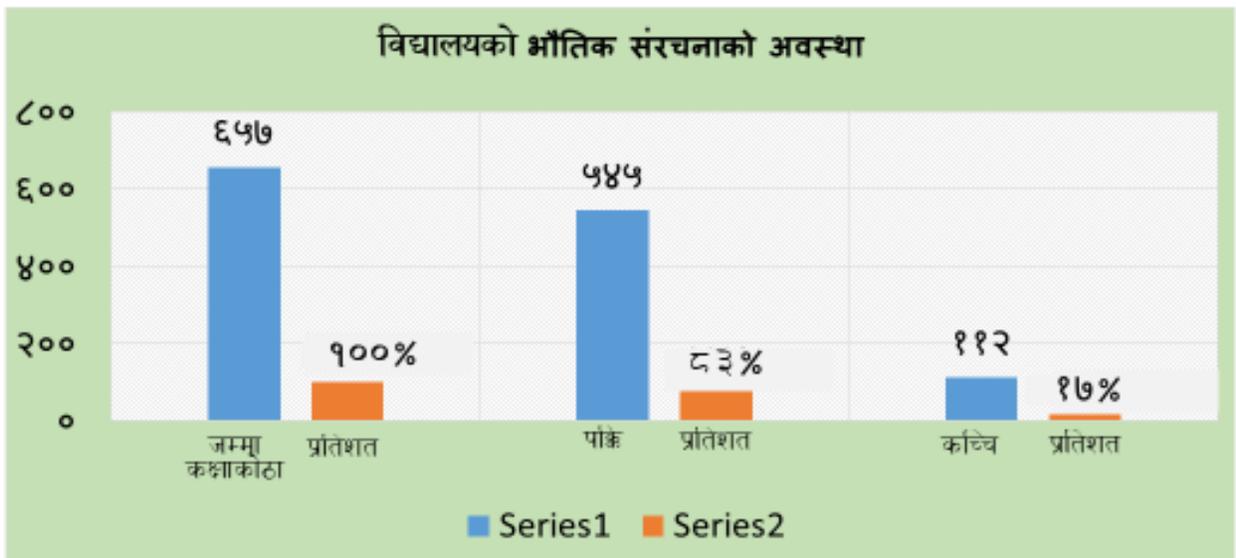
वडा नं	विवरण							कलकारवा नामा भएको आगलागीको संख्या
	बाढीका कारण पूर्णरूपमा क्षति भएको	बाढीका कारण आंशिक क्षति भएका	भूकम्पको कारण पूर्ण क्षति भएको	भूकम्पको कारण आंशिक क्षति भएको घर	आगलागीको कारण पूर्णरूपमा क्षति भएको	हुरी वतासको कारण क्षति भएको	बाढीको कारण क्षति भएको विद्यालयको	
१	८०		७					
२	१६५	६५	१०	५०				
३								
४	१५०	३००		३५०	६२		४	
५								
६								
७		९५०			१	१३००	४	
८								
९			१०	१८५	२००			
१०	७							
११								
१२							३	
१३	१०२				३	७०		
१४								
१५			३०	५०		३५	३	
१६	४०	७००					१	
१७	६३७		२५			६००	१	
१८								२
१९					६४	१००		
जम्मा	११८१	२०१५	८२	६३५	३३०	२१०५	१६	२

स्रोत: वडास्तरीय छलफल २०८२

(ख) शिक्षा तथा विद्यालयहरु

विराटनगर महानगरपालिका क्षेत्रमा जम्मा ८० वटा सामुदायिक विद्यालयहरू रहेका छन् । तर संस्थागत विद्यालयहरूको संख्या १२३ रहेको छ । सबैभन्दा मानिसहरूको जमघट हुने स्थान मध्ये विद्यालय एक हो। सुरक्षा ब्यवस्था र पूर्वतयारी कमजोर भएको अवस्थामा विपद्को समयमा ठूलो क्षति हुनसक्छ। विराटनगर महानगरपालिकामा १७ प्रतिशत विद्यालय भवन र कक्षाकोठाहरू कमजोर अवस्थामा छन् यदि आपत्कालिन अवस्था भएको खण्डमा १७ प्रतिशत कमजोर संरचनाको कारण ठूलो धनजनको क्षति हुन सक्छ । पुनर्निर्माण र प्रवलीकरण गर्नुपर्ने विद्यालयको सूची अनुसूचीमा राखिएको छ । विद्यालयमा विद्यालय स्तरको विपद् व्यवस्थापन समिति गठन कुनै पनि विद्यालयमा गठन भएको छैन । विद्यालयमा अध्ययन अध्यापनको लागि विपद् व्यवस्थापनको विषय समेत समेटिने गरी स्थानीय पाठ्यक्रम निर्माण गरिएको छ ।

ग्राफ नम्बर : १ सुरक्षित विद्यालयको अवस्था

स्रोत:

वडास्तरीय छलफल २०८२

(ग) स्वास्थ्य तथा स्वास्थ्य सुविधाका संरचनाहरु:

विराटनगर महानगरपालिकामा प्रत्येक वडामा स्वास्थ्य केन्द्रहरू रहेका छन् । जसमा १७ वटा आधारभूत स्वास्थ्य सेवा केन्द्र, १ वटा प्राथमिक स्वास्थ्य केन्द्र र १ स्वास्थ्य चौकी रहेका छन् । प्रत्येक वडामा आफ्नै भवन सहित सेवा सञ्चालन गरेको पाइन्छ । प्राथमिक स्वास्थ्य केन्द्र रानीमा ल्याव सेवा उपलब्ध छ भने स्वास्थ्य चौकी वैजनाथपुरमा गाउँघर क्लिनिक सेवा उपलब्ध छ । तर अन्य आधारभूत स्वास्थ्य सेवा केन्द्रहरूमा ल्याव सेवा उपलब्ध छैन । कुनै पनि स्वास्थ्य केन्द्रहरूमा वेड सुविधा छैन भने प्रसुती सेवा पनि उपलब्ध छैन । तर सबै स्वास्थ्य केन्द्रहरूमा परिवार नियोजन सेवा, खोप सेवा क्लिनिकहरू रहेको छलफलमा आएको छ ।

आपतकालिन अवस्थाको लागि प्रत्येक वडामा RRT टोलीलाई व्यवस्थित परिचालन गर्नु पर्ने देखिएको छ भने कोभिड १९ जस्तो महामारीसंग प्रतिकार्य गर्नको लागि भौतिक संरचना तथा मानव स्रोतको क्षमता विकासमा काम गर्नु पर्ने देखिएको छ ।

तालिका नम्बर ३४ : स्वास्थ्य केन्द्रहरूको भौतिक संरचना

आधारभूत स्वास्थ्य सेवा केन्द्रको संख्या	प्राथमिक स्वास्थ्य केन्द्रको संख्या	स्वास्थ्य चौकीको संख्या	शैया संख्या	प्रसूती सेवा	ल्याव	उपलब्ध सेवा तथा सुविधा				
						गाउँघर क्लिनिक	एक्सरे सेवा	परिवार नियोजन	खोप सेवा क्लिनिक	रक्तसञ्चार सेवा
१७	१	१	०	०	१	१	१	१९	१९	०

स्रोत : विराटनगर महानगरपालिका स्वास्थ्य शाखा

(घ) खानेपानी, सरसफाइ तथा ढल निकास

Secondary Towns Integrated Urban Environmental Improvement Project(**STIUEIP**) and Regional Urban Development Project (RUDP) मार्फत विराटनगरमा ६ अर्बको ढल निकास परियोजना सञ्चालनमा छ । यसले ८० किलोमिटर पिच सडक र ३७ किलो मिटर ठूला नाला र साडे ७७ किलो मिटर सडकछेउको नाला, ६२ किलो मिटर ढल प्रणाली जडान भएको विराटनगर महानगरपालिका पूर्वाधार विकासको शाखाका इन्जिनियर भरतकुमार नेउपानेको भनाइ रहेको छ । ४,९०६ वटा हाउस कनेक्सन च्याम्बर ४० किलोमिटर सडक पेट्टी निर्माण गरेको । १३ विघा जमिनमा करिव एक अर्बको खर्चमा ट्रिटमेण्ट प्लान्ट निर्माण गरेको छ । यसको दीगोपनाको लागि महानगरपालिकाले सेवा शुल्कसंग जोडेर सेवाग्राही र ब्यावसायीहरूबाट रकम लिने गरेको छ । हरेक नगरवासीहरूलाई सो ढल सन्जालमा जोडिन नीतिगत व्यवस्था गरेको छ ।

(ङ) खानेपानी:

विराटनगर महानगरपालिकामा २०२२ साल तिर नै तीनपैनीको ट्याङ्की निर्माण गरी खानेपानी वितरण गर्न शुरू गरिएको थियो । देवकोटा चोकको ट्याङ्की २०४० सालमा तयार गरी पानी वितरण गरियो । नेपाल खानेपानी संस्थानका देवकोटा चोक, मुनालपथ, तीनपैनी र रानीमा गरी ४ वटा ओभरहेड ट्याङ्की र कञ्चनवारी, BFM अगाडि र पिचरामा गरी ३ वटा पम्प हाउसहरू निर्माण गरी विराटनगरका अधिकाँस स्थानमा खानेपानी वितरण गरिएका छन् । मानगढ, जामुनगाछीको ट्याङ्कीबाट सप्लाई हुने बाहेक दैनिक करिव ९० लाख लिटर पानी १३,००० घरधुरीमा यसै संस्थानबाट पानी वितरण हुने गरेको छ ।

कार्यालय प्रमुखका अनुसार बजार क्षेत्रमा पुराना DI, CI, GI पाइपहरू छन् जुन खिया लागेका र चुहिने भएका छन् । पानी फिल्टर गर्ने गरिएको छैन । आइरनको मात्र ०.५ सम्म छ । ०.७ सम्मको पानी पिउन योग्य मानिन्छ । पाइपको चुहावट भएको स्थानबाट प्रदूषित पानी र केमिकल पाइलाइनमा मिसिन सक्छ । त्यसैले पानी फिल्टर गरेर र उमालेर पिउन सुझाव दिनुहुन्छ कार्यालय प्रमुख । वि एफ एम र पिचरामा फिल्टर राखेर पुराना पाइपहरू फेर्ने आगामी योजना खानेपानी संस्थानको छ । वडाहरूबाट संकलन गरिएको सूचना अनुसार महानगरपालिकामा वडागतरूपमा खानेपानीको अवस्था देहायबमोजिम रहेको छ ।

तालिका नम्बर ३५ : खानेपानीको अवस्था

वडा नं	खानेपानी आयोजनाको नाम	पानीको अवस्था	विकल्प
१	नेपाल खानेपानी संस्थान नमुना मार्ग	फिल्टर नगरिएको। कहिलेकाहीं लेदो जस्तो पहेलो पानी पनि आउने हुँदा स्वच्छ र पिउनयोग्य छैन। पाइपलाईन पनि पुरानो छ ।	वडा नं ३ को मानगढ खानेपानी आयोजनाको शुद्ध र पिउनयोग्य पानी नमूना मार्ग उत्तरमा वितरण भएको छ ।
२	नेपाल खानेपानी संस्थान नमुना मार्ग	फिल्टर नगरिएको। कहिलेकाहीं लेदो जस्तो पहेलो पानी पनि आउने हुँदा स्वच्छ र पिउनयोग्य छैन। पाइपलाईन पनि पुरानो छ र चुहावट छ ।	फिल्टर गरेर खाने गरेको । पिउनका लागि अधिकाँसले जारको पानी प्रयोग गर्दछन्।

३	मानगढ खानेपानी आयोजना	३ वटा फिल्टर राखेर स्वच्छ र पिउनयोग्य बनाइएको छ। पाइपलाईन पनि नयाँ नै छ । तर वडाको दक्षिणतर्फ यो पानी आउँदैन। वडा नं २ र ३ को ट्याङ्कीको पानी प्रयोग गरिन्छ।	कञ्चनवारी उत्तरमा स्वच्छ पानी तर दक्षिणमा फिल्टर गरेर खाने गरेको। पिउनका लागि अधिकाँसले जारको पानी प्रयोग गर्दछन्।
४	नेपाल खानेपानी संस्थान	ट्याङ्की पनि छैन र फिल्टर पनि छैन। बोरिड गरेर सिधै पाइपमा पानी पठाएर वितरण गरिएको छ । पानी शुद्ध छैन।	फिल्टर गरेर खाने गरेको । पिउनका लागि अधिकाँसले जारको पानी प्रयोग गर्दछन्।
५	नेपाल खानेपानी संस्थान जामुनगाछी	फिल्टर नगरिएको। कहिलेकाहीँ लेदो जस्तो पहेंलो पानी पनि आउने हुँदा स्वच्छ र पिउनयोग्य छैन। पाइपलाईन पनि पुरानो छ र चुहावट छ ।	फिल्टर गरेर खाने गरेको । पिउनका लागि अधिकाँसले जारको पानी प्रयोग गर्दछन्। ग्रामिण क्षेत्रमा चापाकल ।
६	नेपाल खानेपानी संस्थान	पुरानो खानेपानीको पाईप लिकेज छ । वि एफ एम अगाडीको पम्प हाउसको पानी सोझै फिल्टर नगरी धारामा पठाइन्छ ।	फिल्टर गरेर खाने गरेको । पिउनका लागि अधिकाँसले जारको पानी प्रयोग गर्दछन्। ग्रामिण क्षेत्रमा चापाकल ।
७, ८, ९, १०	नेपाल खानेपानी संस्थान देवकोटा चोक	फिल्टर नगरिएको पानी। कहिलेकाहीँ लेदो जस्तो पहेंलो पानी पनि आउने हुँदा स्वच्छ र पिउनयोग्य छैन। पाइपलाईन पनि पुरानो छ र चुहावट छ ।	फिल्टर गरेर खाने गरेको । पिउनका लागि अधिकाँसले जारको पानी प्रयोग गर्दछन्। ग्रामिण क्षेत्रमा आइरन र आर्सेनिकयुक्त चापाकलको पानी प्रयोग हुन्छ।
११	नेपाल खानेपानी संस्थान देवकोटा चोक र बिराट खानेपानी आयोजना वडा नं १२	देवकोटा चोकको खानेपानीको लाईन स्वच्छ छैन। ३ वटा फिल्टर सहितको वडा नं १२ को ट्याङ्कीको पानील प्रयोग गर्न थालिएको छ । यो स्वच्छ छ ।	ग्रामिण क्षेत्रमा चापाकलको पानी पिउँछन् तर आइरन र आर्सेनिक छ ।
१२	बिराट खानेपानी आयोजना वडा नं १२ प्रगतितोल	३ वटा फिल्टर सहितको वडा नं १२ को ट्याङ्कीको पानी प्रयोग गर्न थालिएको छ । यो स्वच्छ छ ।	सबैले प्रयोग गर्दैनन्। आइरन र आर्सेनिकयुक्त चापाकलको पानी प्रयोग गर्दछन्।
१३	नेपाल खानेपानी संस्थान	फिल्टर गरिएको छैन। पुरानो चुहावट भएको फलामको पाइपलाईन। शुद्ध छैन ।	अधिकाँसले आइरन र आर्सेनिकयुक्त चापाकलको पानी प्रयोग गर्दछन्।
१४	खानेपानी आयोजना	खानेपानी ट्याङ्की निर्माण भएको तर सञ्चालनमा नआएको ।	सबैले आइरन र आर्सेनिकयुक्त चापाकलको पानी प्रयोग गर्दछन्।
१५	नेपाल खानेपानी संस्थान रानी थाना	सप्लाइको पानी त्रिभूवन चोकसम्म मात्र छ तर स्वस्थकर छैन।	९० प्रतिशतले आइरन र आर्सेनिकयुक्त चापाकलको पानी प्रयोग गर्दछन्।
१६	नेपाल खानेपानी संस्थान	२५ वर्ष पुरानो ट्याङ्की र पाइपलाईन। बेलाबेलामा फोहर आउँछ। चुहावट पनि छ।	अधिकाँसले आइरन र आर्सेनिक युक्त चापाकलको पानी प्रयोग गर्दछन्।
१७	सप्लाइको पानी छैन । वडाका	सबैले चापाकलको पानी प्रयोग गर्दछन्।	

१८	सप्लाइको पानी छैन । वडाका सबैले चापाकलको पानी प्रयोग गर्दछन् ।
१९	सप्लाइको पानी छैन । वडाका सबैले चापाकलको पानी प्रयोग गर्दछन् ।

स्रोत : वडा स्तरीय छलफल २०८२

तालिका नम्बर ३६ विराटनगर महानगरपालिकाको खानेपानीको स्रोतको विवरण

वडा नं	घरधुरी	घरभित्र धारा	घर बाहिर धारा	चापाकल	कुवा	खोला	जार वा बोतल	अन्य
१	३६५०	२४९०	१५२	९२९	८	०	६६	५
२	१९७६	११८२	१९५	३९९	१४	०	१७१	१४
३	५७२६	४६५९	१७९	६६६	१२	१	२०५	२
४	५५२१	१७३९	१३९	३२८५	५२	०	२८९	१४
५	४३०४	७९२	१५३	२९८९	१८	१	३२६	२३
६	४०९८	३९६	५०	३२५४	११	१	३६५	९
७	१७३६	९७२	२९०	२४०	०	१	१९९	०
८	४२५५	१४३०	५९	२४६२	१७	०	२८०	२
९	११८६	५०५	४०	५७६	०	०	६४	१
१०	२७७०	१२९२	१०१	१३०२	४	०	६४	०
११	२९८२	२३५	१३७	२१०८	२६	३	४५८	६
१२	४३४५	४६५	९५	३५३५	१४	१	२२६	३
१३	१८८५	९८	४१	१६११	८	२	१२१	२
१४	२८१०	८९	२८	२५८२	४	०	१००	०
१५	२७३७	१९५	६३	२३५८	२१	०	९८	०
१६	१४९९	६७	२७	१३४५	३	०	९	०
१७	१८११	१९	३२	१६५५	५	१	९८	१
१८	१९४१	६९	२८	१८११	११	०	१	२०
१९	१६८७	२११	२१	१४५०	५	०	०	०
जम्मा	५६९१९	१६९०५	१८३०	३४५५७	२३३	११	३१४०	१०२

स्रोत: राष्ट्रिय जनगणना २०७८

विराटनगर महानगरपालिकामा सबैभन्दा बढी अर्थात् ३४५५७ (६०.७१%) परिवारले चापाकलको पानी प्रयोग गर्दछन् । सबै ग्रामीण वस्तीमा सुरक्षित खानेपानी उपलब्ध हुन सकेको छैन । सहरी क्षेत्रमा भने ओभरहेड ट्याङ्की मार्फत खानेपानी वितरण गरिएको छ जुन १८७३६ अर्थात् करिब ३३ प्रतिशतले प्रयोग गर्दछन् । धाराको पानी पनि सबैतिर फिल्टर गरिएको शुद्ध नभएको अवस्था छ ।

च) कृषि तथा जीविकोपार्जन

२०७८ सालको बेमौसमी बर्षा र त्यसको असर

विराटनगर महानगरपालिका क्षेत्रमा पनि २०७८ को वेमौसमी वर्षाको कारणले ९२० कृषकको जम्मा १०,६९५ कट्टामा लगाएको धानवाली नष्ट गरेको छ । महानगरपालिकाले संकलन गरेको क्षतिको कूल मूल्याङ्कन रू २ करोड ९९ लाख ७९ हजार २९८ भएको महानगरपालिका संग तथ्याङ्क छ । राज्यबाट कुनै पनि किसानले राहत वा क्षतिपूर्ति पाएका छैनन् । विराटनगर

महानगरपालिकाले किसान समूहमा आवद्ध भएका मध्ये ६० प्रतिशतले उन्नत जातको गहुँ र मकैको बीउ ५० प्रतिशत अनुदानमा समूह मार्फत उपलब्ध गराएको छ । जस अन्तरगत मकैको बीउ १,१७६ किलोग्राम र गहुँको बीउ १४,००० किलोग्राम वितरण गरिएको छ ।

तालिका नम्बर ३७ : वेमौसमी वर्षाको कारण विराटनगर महानगरपालिकाका कृषिवालीमा भएको क्षति

वडा नं	कृषक संख्या	खेती गरेको जमिनको क्षेत्रफल (कठामा)	क्षति भएको वालीको प्रकार	अन्य विवरण
४	१४४	१४०५	धान वाली	यो विवरण विराटनगर महानगरपालिकामा वडाहरुले सिफारिस गरी पठाएको र किसान आफैँ उपस्थित भई विवरण दिएको आधारमा तयार भएको छ । यि बाहेक अन्य वडाहरु वडा नं ११, १६, १७ मा पनि बाढीबाट व्यापक क्षति तथा नोकसानी भएको थियो र वडा नं ५ र ६ मा ४ जनाको मात्र नभइ सैर्यौँ किसानको वाली क्षति भएको थियो तर यसमा समावेश भएको छैन । यसमा समावेश अन्य वडामा पनि अरु थप क्षति भएको थियो ।
५ र ६	४	७०	धान वाली	
१२	१७३	१५६६	धान वाली	
१४	१०४	१३६५	धान वाली	
१८	४२८	५४६१	धान वाली	
१९	६७	८२८	धान वाली	
जम्मा	९२०	१०६९५		

स्रोत: विराटनगर महानगरपालिका कृषि शाखा

२०७८ सालको वेमौसमी वर्षाबाट पशुपंक्षिहरुमा भएको क्षतिको विवरण

२०७८ मा भएको वेमौसमी वर्षाको कारण विराटनगर महानगरपालिका क्षेत्रको व्यवसायिक पशुपालन गर्ने कृषकहरुमा पनि ठूलो क्षति गरेको तथ्याङ्क महानगरपालिकासंग रहेको छ ।

तालिका नम्बर ३८ : वेमौसमी वर्षाको कारण विराटनगर महानगरपालिकाका विभिन्न वडामा भएको क्षति

वडा नं	कृषक संख्या	क्षतिको विवरण								क्षति भएको रकम
		गाई	भैंसी	बाखाको संख्या	बंगुर	कुखुरा / हाँसको संख्या	टर्की	वटाइ	माछा पोखरी, कुखुराको खोर संख्या	
३	३	०	०	०	०	२०,०००	०	०	२	४,००,०००/-
४	३	१	०	१४	०	२,२००	०	०	०	२३,६७,१०७/-
५	४	०	१	१०	०	२,७००	१६३	४००	०	२५,९०,०००/-
१२	३	०	२	०	०	२००	०	०	३	५,१०,०००/-
१८	१९	२	१	२	०	०	०	०	२१	३६,५२,०००/-
जम्मा		३	४	२६	०	२५,१००	१६३	४००	२६	९५,१९,१०७/-

स्रोत: विराटनगर महानगरपालिका कृषि शाखा

(छ) सिंचाइ:

विराटनगर महानगरपालिकामा भएका २ वटा नहर मध्ये पूर्वतर्फको नहर आसपासमा सहरीकरण भएकोले खेतीयोग्य जग्गा नहुँदा नहरमा पानी आउँदैन र सिंचाइको आवश्यकता पनि छैन ।

पश्चिम तर्फ वडा नं ४ को सिमानाबाट नोबेल अस्पतालको पूर्व, विराटनगर विमानस्थलको पूर्व हुँदै वडा नं ५, ६, ११, १२, १३, १६, १४ र १८ सम्म पुगेको मूल नहरबाट भने धेरै जमिनमा सिंचाइ हुने गरेको छ । यद्यपी सहरीकरण संगै सिंचाइ गर्ने क्षेत्र पनि कम हुँदै गएको छ । एकातिर नहर क्षेत्र अतिक्रमणको चपेटामा पर्दै गएको छ भने अर्को तिर नहरहरुमा व्यापक

प्रदूषण भइरहेको छ । विराटनगरमा भएका खोला नदीबाट सिंचाइ नहुने हुँदा नहर नपुगेका स्थानहरूमा बोरेड गरेर र मोटर लगाएर सिंचाइ गरिन्छ ।

३.४. सम्मुखता (exposure)

विपद् तथा जलवायु परिवर्तनको जोखिमको अवस्था हरेक क्षेत्रमा दिनानुदिन बढेर गइरहेको छ । यसबाट हुने जोखिम न्यूनीकरण तथा विपद् व्यवस्थापनको लागि स्थानीय तहमा नीतिगत तथा संस्थागत संरचनाको पूर्णरूपमा विकास भइसकेको छैन । यो कार्य समुदाय, स्थानीय तह, जिल्ला, प्रदेश, संघीय तह तथा अन्तर्राष्ट्रिय तहसम्म समन्वय र साझेदारी विना सम्भव नहुने अहिलेको कोभिडको विश्वव्यापी महामारी तथा हामीकहाँ हुने गरेका ठूला ठूला विपद्का घटना र त्यसको व्यवस्थापनका लागि भएका कार्यहरूले देखाएको छ । एक स्थानमा उत्पत्ती भएको विपद्को जोखिमले धेरै स्थानमा असर गरिरहेको हुन्छ । त्यसैले स्थानीय तहले हरेक विकास निर्माणको कामहरूलाई विपद् व्यवस्थापनको आँखाले हेरी यसको पूर्वतयारी र जोखिम न्यूनीकरणको हिसावले विश्लेषण गर्न जरुरी छ । त्यसका लागि हरेक स्थानीय तहले आफ्नो क्षेत्रमा रहेका विपद्को असर, विपद्को सम्मुखताको स्तर पहिचान गरी त्यसलाई घटाउनका लागि योजनाबद्ध रूपमा कार्य गर्न जरुरी देखिन्छ । यसका लागि यस विराटनगर महानगरपालिकाको बहुप्रकोप जोखिम विश्लेषण कार्यका लागि वडा स्तरीय जोखिम विश्लेषणबाट प्राप्त तथ्याङ्कका आधारमा विराटनगर महानगरपालिकाको विपद् तथा जलवायु परिवर्तनको सम्मुखता निर्धारण गरिएको छ ।

वडा तथा टोलमा रहेका प्राकृतिक स्रोतको सम्मुखतालाई हेर्दा महानगरपालिकाको वडा नं २, ३, ४, ६, ११, १२ र १९ टोलहरू बहुप्रकोपको हिसावले उच्च सम्मुखतामा रहेको छ । जसलाई निम्नानुसार प्रस्तुत गरिएको छ ।

तालिका नम्बर ३९ : महानगर क्षेत्रको बहुप्रकोपको जोखिम नक्साङ्कन

वडा नं	मानवीय क्षति		घर क्षति		जोखिमको स्तरीकरण		
	मृत्यु	घाइते	पूर्ण	आंशिक	उच्च	मध्यम	निम्न
१	५	२८०	८७	०		मध्यम	
२	१०	१६५	१७५	११५	उच्च		
३	४०	२००	०	०		मध्यम	
४	१५	२४०	२१२	६५०	उच्च		
५	२	१६४	०	०			निम्न
६	६	१३०	०	०	उच्च		
७	२	३०	१	२२५०			निम्न
८	४	७५	०	०		मध्यम	
९	४	६५०	२१०	१८५		मध्यम	
१०	०	०	७	०			निम्न
११	७	१००	०	०	उच्च		
१२	४३	१००	०	०	उच्च		
१३	०	६७	१०५	७०			निम्न
१४	५	७६	०	०		मध्यम	
१५	२	५४	३०	८५			निम्न
१६	५	२५२	४०	७००		मध्यम	
१७	५	१०८	६६२	६००		मध्यम	
१८	०	१५५	०	०			निम्न
१९	७७	२७३	६४	१००	उच्च		
जम्मा	२३२	३११९	१५९३	४७५५	७	६	६

स्रोत: वडा स्तरीय छलफल २०८२

नोट : सम्मुखताको मापन स्तर गर्दा मानवीय क्षति ५ भन्दा माथि भएकालाई उच्च, ३ देखि ५ भएकालाई मध्यम र ३ भन्दा कम भएकालाई न्यून स्तरमा वर्गीकरण गरिएको छ । घरको क्षति र सामाजिक क्षतिमा ५० देखि माथि घर तथा सामाजिक क्षतिलाई उच्च, २० देखि ५० सम्मको क्षतिलाई मध्यम तथा ३० भन्दा मुनिको क्षतिको संख्यालाई निम्न जोखिमको रूपमा वर्गीकरण गरिएको छ ।

३.५ संकटासन्नता (vulnerability)

(क) अपाङ्गता भएका मानिसहरूको अवस्था:

विपद्को समयमा खास गरी महिला, अपाङ्गता भएका मानिसहरू, जेष्ठ नागरिकहरू र बालबालिकाहरू उच्च जोखिममा रहने गरेका छन् । अपाङ्गता भएका मानिसहरूलाई विशेष हेरचाहको अवस्था विपद्को वेलामा हुन्छ । त्यसैले समुदायको जोखिम स्थानहरूमा अपाङ्गता भएका मानिसहरू के कति, कस्तो अवस्थामा छन् भन्ने कुराको तथ्याङ्क नियमित अध्यावधिक गरिराख्नु पर्छ । विराटनगर महानगरपालिकामा अपाङ्गता भएका मानिसहरूको संख्या ३४६८ रहेको छ । पालिका क्षेत्रमा अपाङ्गताको औसत रेट १.४० रहेको छ । जसको विवरण देहायबमोजिम रहेको छ ।

तालिका नम्बर ४० : अपाङ्गता भएका मानिसहरूको विवरण

वडा	जनसंख्या				अपाङ्गता भएका मानिसहरूको औसत दर
	जम्मा	अपाङ्गता भएका	अपाङ्गता नभएका	थाहा नभएको	
१	१४४६३	१९१	१४२७०	२	१.३२
२	८३२८	११९	८२०९	०	१.४३
३	२११००	२८३	२०८१६	१	१.३४
४	२१९४४	२५६	२१६८८	०	१.१७
५	१७६०२	२२१	१७३८०	१	१.२६
६	१९८९२	३६६	१९५२६	०	१.८४
७	६५७१	६७	६५०४	०	१.०२
८	१८०७६	२३९	१७८३३	४	१.३२
९	५७७६	८८	५६८८	०	१.५२
१०	१११८३	१८३	११०००	०	१.६४
११	१२८२७	१३४	१२६९३	०	१.०४
१२	१९००६	२३३	१८७७३	०	१.२३
१३	७७७२	९९	७६७३	०	१.२७
१४	१३८५०	२२०	१३६३०	०	१.५९
१५	१२५३७	२८५	१२२५२	०	२.२७
१६	६८५६	७८	६७७८	०	१.१४
१७	९३२७	१२२	९२०५	०	१.३१
१८	९६०९	१७५	९४३४	०	१.८२
१९	७२०८	१०९	७०९९	०	१.५१
जम्मा	२४३९२७	३४६८	२४०४५९	८	१.४२

स्रोत : राष्ट्रिय जनगणना २०७८

(ख) जेष्ठ नागरिकहरू र जोखिमको अवस्था

विपद्को समयमा जेष्ठ नागरिकहरू उच्च जोखिममा रहने गर्दछन् । त्यसैले विपद्को समयमा प्रतिकार्य गर्दा होस वा जोखिम न्यूनीकरणको काममा होस महिला बालबालिका र वृद्धवृद्धाहरूलाई केन्द्रमा राखेर काम गर्नु पर्दछ । विराटनगर महानगरपालिकामा ९३३० जना वृद्धवृद्धाहरू रहेका छन् । बहुप्रकोपको दृष्टिकोणबाट उनीहरू उच्च संकटासन्न अवस्थामा रहेका छन् ।

तालिका नम्बर ४१ : जेष्ठ नागरिकहरूको विवरण

जेष्ठ नागरिकता ७० वर्ष माथि																			
१	२	३	४	५	६	७	८	९	१०	११	१२	१३	१४	१५	१६	१७	१८	१९	जम्मा
७०२	४८१	११८४	८२५	६७५	५७५	३७७	६२७	२९४	५५८	४५९	६१४	२३७	३७५	४५३	२६३	२२५	१९८	२०५	९३३०

स्रोत : राष्ट्रिय जनगणना २०७८

(ग) बालबालिकाहरू र जोखिमको अवस्था

विपद्को समयमा साना बालबालिकाहरू उच्च जोखिममा रहने गर्दछन् । त्यसैले विपद्को समयमा प्रतिकार्य गर्दा होस वा जोखिम न्यूनीकरणको काममा होस महिला बालबालिका र वृद्धवृद्धाहरूलाई केन्द्रमा राखेर काम गर्नु पर्दछ । विराटनगर महानगरपालिकामा २०८०९ जना ५ वर्ष मुनिका बालबालिकाहरू रहेका छन् । बहुप्रकोपको दृष्टिकोणबाट उनीहरू उच्च संकटासन्न अवस्थामा रहेका छन् ।

तालिका नम्बर ४२ : बालबालिकाहरूको विवरण

बालबालिका ५ वर्ष भन्दा मुनी																			
१	२	३	४	५	६	७	८	९	१०	११	१२	१३	१४	१५	१६	१७	१८	१९	जम्मा
१११२	५००	१३७२	१७९१	१४११	१३५१	३१७	६३३१	४१७	७०६	२६८	५६३१	४९४	१५१५	१५०१	६२६	११५९	५२१६	४६१	१०८०९

स्रोत : राष्ट्रिय जनगणना २०७८

(घ) खोला उकास जग्गा ऐलानी र अरुको जग्गामा बसेका समुदायको विवरण

विराटनगर महानगरपालिकामा वसोवासको हिसावले व्यवस्थित योजना भएको देखिदैन । वृद्धो सहरीकरणको कारण ग्रामीण क्षेत्रबाट शहर तिर मानिसहरूको वसाईसराइ तिब्र भइरहेको सन्दर्भमा विराटनगर महानगरपालिकामा पनि यसको चाप उच्च रहेको छ । यसरी वसाईसराइबाट भएको वसोवासको चाप सिंघिया खोलाको किनार तथा ऐलानी पर्ती जग्गाहरूमा बढेको छ । ऐलानी, बाटो तथा अरुको जग्गामा वसोवास गरिएका १३६ वटा वस्तीमा २,४३८ घरधुरीहरू रहेको तथ्याङ्कले देखाएको छ । यी घरधुरीहरू भवन निर्माण संहिताको मापदण्ड अनुसार बनेका छैनन् त्यसैले भूकम्पको जोखिमको हिसावले मात्र होइन कि बहुप्रकोपको उच्च जोखिममा रहेको अवस्था छ ।

तालिका नम्बर ४३ : सुकुम्बासी तथा अव्यवस्थित वसोवासको विवरण

वडा नं	वस्तीको नाम	घरधुरी	जग्गाको स्वामित्व	वडा नं	वस्तीको नाम	घरधुरी	जग्गाको स्वामित्व
--------	-------------	--------	-------------------	--------	-------------	--------	-------------------

१	गंगा टोल	७६	ऐलानी जग्गा	२	कामत टोल	३०	ऐलानी जग्गा
	ने का पार्टी नजिक	५	ऐलानी जग्गा		तीनपैनी पूर्वटोल	११४	
	कुशल टोल	१०	ऐलानी जग्गा		राजवंशी टोल	१५	
	शंकर टोल	३७	ऐलानी जग्गा	३	मदननगर	७	
	श्रीनगर ख टोल	४१	ऐलानी जग्गा		कलगडा	४	
	नयाँवस्ती	२५	ऐलानी जग्गा		हलेसी	२	
	बेलगाछी घ	१	ऐलानी जग्गा		गोग्राहा टोल	१३	
	बेलगाछी ख	३	ऐलानी जग्गा		राजवंशी टोल	१५	
	धर्मशाला टोल	१८	ऐलानी जग्गा	इच्छा मार्ग	५		
	सुनामी टोल	४	ऐलानी जग्गा	४	बनलोरी चोक	२००	ऐलानी
	श्रीनगर	१५	ऐलानी जग्गा		इक्राही चोक	३०	ऐलानी
	शान्तिचोक	१०	ऐलानी जग्गा		दक्षिण यादव टोल	५	ऐलानी
	भट्टाचोक पूर्व	१	सडकको जग्गा		वस्ताटोल	५	ऐलानी
५	विष्णु टोल	७	ऐलानी जग्गा		पहाडे टोल	३०	ऐलानी
	विशालचोक धनियाँ टोल मुस्लिम टोल	१५	ऐलानी जग्गा		ज्वालाटोल	५	ऐलानी
	कोलरवा	१५	ऐलानी जग्गा		चम्राही	१७	ऐलानी
	शंकरबारी नहरपूर्व	३	ऐलानी जग्गा	खार्जी मुसहरी	५०	ऐलानी	
	जालपा टोल	१	ऐलानी जग्गा	उत्तरी मुसहरी	३२५	ऐलानी	
	कोचाखाल	१	ऐलानी जग्गा	आयल निगम मुसहरी	१५०	ऐलानी	
	हाइवे क्षेत्र	१०	ऐलानी जग्गा	६	लवटोली मङ्गलुवा बरमपुरा	२००	ऐलानी
	शंकरवारी नहर पश्चिम	१६	ऐलानी जग्गा		लालीगुराँस टोल	४	ऐलानी
८	बालगोपाल टोल	३५	ऐलानी जग्गा		सुन्दर टोल	७	ऐलानी
	पशु बधशाला क्षेत्र	३५	ऐलानी जग्गा		डुवान मार्ग खजुरगाछी	६	ऐलानी
	वृद्धाश्रम क्षेत्र	३५	ऐलानी जग्गा		सरोचिया	१००	चन्दु धाडेवाल
९	रोडशेष क्षेत्र	७	ऐलानी जग्गा	१०	सोमबारे धानुक वस्ती	८५	ऐलानी
	चुलाचुली सडक	५	ऐलानी जग्गा	११	धुधुवा टोल	१५	ऐलानी जग्गा
१२	शंकरटोल	२०	ऐलानी जग्गा	१२	बरमपुरा टोल	२०	खोला उकास
	बखरी शिवमन्दिर	१४	ऐलानी जग्गा		शितपुर टोल	२५	खोला उकास
	बखरी स्कूल टोल	६४	ऐलानी जग्गा		जनपथ टोल नहरपूर्व	२५	ऐलानी जग्गा
	सिमराही	६५	ऐलानी जग्गा		मरिक टोल	१२०	ऐलानी जग्गा
	बखरी घ	७	ऐलानी जग्गा		रौनियार मार्ग	१०	व्यक्तिको जग्गा
	दरैया राजवंशी टोल	३	ऐलानी जग्गा	नहर आसपास	२५	नहरको जग्गा	
	दरहिया	१३	ऐलानी जग्गा	१३	महतो टोल	३	ऐलानी जग्गा
	मलहनुवा कामत	५	ऐलानी जग्गा		कोशी प्रोजेक्ट क्षेत्र	१२	कोशी प्रोजेक्ट
	मलहनुवा ऋषिदेव	२५	ऐलानी जग्गा		सैनिक टोल	५	ऐलानी जग्गा
	मलहनुवा राजवंशी	४	ऐलानी जग्गा		जयकाली टोल	५	ऐलानी जग्गा
	गडाहा र धुधुवा	१६+ ४	ऐलानी जग्गा	नयाँ वस्ती	५	ऐलानी जग्गा	
	मोची र पटवारी	२०	ऐलानी जग्गा	१४	पूर्व ठाकुर टोल	५	ऐलानी जग्गा
	तालिम केन्द्र मोची	६५	ऐलानी जग्गा		वयरवना	१	ऐलानी जग्गा
कोशी प्रोजेक्ट क्षेत्र	१०	ऐलानी जग्गा	शिव घोघा टोल		९५	ऐलानी जग्गा	
पोखरी टोल	१३	ऐलानी जग्गा	नहर दक्षिण सुकुम्बासी		३५	ऐलानी जग्गा	
१५	पशुपति टोल	२	ऐलानी		हँसमुखी सुकुम्बासी टोल	५०	ऐलानी जग्गा
	पारिजात र त्रिवेणी	१०	ऐलानी	विष्णु टोल	५०	ऐलानी जग्गा	
	हरिनगर भट्टाटोल ख	१७०	ऐलानी	नहर टोल	९०	ऐलानी जग्गा	

	हरिनगर भट्टाटोल क	१००	ऐलानी		विद्युत टोल	३	ऐलानी जग्गा	
	हडताली हाट	१२०	ऐलानी		कवी टोल	१५	ऐलानी जग्गा	
१६	दरैया दक्षिण	१००	जनता आ वि	१७	लाईन क्वाटर दक्षिण	१४५	रघुपति जुटमिल	
	प्रेम नगर	२६	जनता आ वि		हिमालय राईस मिल टोल	४५	रघुपति जुटमिल	
	मिलन टोल	१४	जनता आ वि		पतिटोल	६०	ऐलानी	
	दरैया कोलहार	६०	जनता आ वि		डङ्ग्राहा	३०	ऐलानी	
	शान्तिटोल दक्षिण	२३५	जुटमिल, सुगरमिल		इस्लामपुर	३०	विनोद साह	
	आर्य टोल	४८	जनता आ वि		लाईनक्वाटर उत्तर भन्सार पूर्व	४५०	रघुपति जुटमिल	
	बर्माटोल क	५	सलाई मिल		जुटमिल उत्तर धुनियाँ	७०	ऐलानीमा	
	बर्माटोल ड	७	गणपति कटन		मदरसा गफुर र भेटयर्वा	७५	बबुल मियाँ	
	चौठी टोल	५	जनता आ वि		१९	सुन्दर टोल	३२	ऐलानी
१८	खोक्सा	३०	ऐलानी	ऋषिदेव टोल घिनाघाट	३२	ऐलानी		
	दमादिघी	१२०	ऐलानी	शिशवनी टोल	११५	ऐलानी		
	झटियायी पूर्व ऋषिदेव	७५	ऐलानी	काठेपुल टोल	३५	ऐलानी		
१९	शिवजी सरदार टोल	१३	ऐलानी	धनपुरा चम्पू टोल	२४	ऐलानी		
	धर्मा टोल	६	ऐलानी	राजवंशी टोल साविक ३	२२	ऐलानी		
	खद्रा टोल	५	ऐलानी	पूर्व दक्षिण सरदारटोल	१४२	ऐलानी		
	माथिल्लो खापटोल	४८	ऐलानी	नमुना वस्ती	३२	ऐलानी		
	तल्लो खापटोल	५५	ऐलानी	थानटोल	१५	ऐलानी		
	उत्तर सरदारटोल	१४२	ऐलानी	खदरा मुसहरवस्ती	७०	ऐलानी		
	राजवंशी टोल	२४	ऐलानी	विष्णुटोल मुसहरवस्ती	१५	ऐलानी		
	चौधरी पूर्व ऋषिदेव	३०	ऐलानी	तिर्थटोल मुसहरवस्ती	४०	ऐलानी		
	धनपुरा पूर्व मुसहरी	३२	ऐलानी	वडा दक्षिण ऋषिदेव टोल	३०	ऐलानी		
	मण्डल र ढावी टोल	२८	ऐलानी	सरदारटोल साविक ४	४०	ऐलानी		
		जम्मा	१३६	वस्ती			२,४३८	घरधुरी

स्रोत : वडास्तरीय कार्यशाला २०८२

(ड) बाढीजन्य प्रकोपबाट उच्च जोखिम क्षेत्रहरू

तालिका नम्बर ४४ : बाढीजन्य प्रकोपबाट उच्च जोखिम क्षेत्रको विवरण

वडा नं	जम्मा घरधुरी	बाढीबाट उच्च संकटासन्न घरधुरी	टोलहरू
१		३८३	गंगाटोल, कुशल टोल, शंकर, श्रीनगर, नयाँवस्ती, वेलगाछि क र ख, धर्मशाला, सुनामी, विजयपुर र समता
२		३२५	शसस्वती, तीनपैनी,
३		३०८	कलगडा, मदन नगर, बुद्धचोक, उदयमार्ग, गोम्राहा र राजवंशी टोल
४		१००	समावेशी, बनलोरी चोक, इक्राइ, राजवंशी, दक्षिण यादव, चम्प्राही र खोला भित्ता, महाडे टोल, सानो इक्राइ, विन टोल र ज्वाला टोल
५		६०४	विष्णु टोल, विशाल चोक, धनियाँ, मुस्लिम टोल, कोलरवा, शंकरवारी, नरहपूर्व, जालपा, समावेशी, धनीया र प्रगति टोल
६		९४५	लवटोल, मलडवा, बरमपुरा, बरमपुरा पश्चिम, कारखाना, शान्तिजल, लालीगुराँस, सुन्दर, बिपि र अनामनगर टोल
७		२०५	हरियाली, सरस्वती, संसारी साकम्बरी, हाटखोला, गहेली र धर्मभक्त टोल
८		१५४	स्वागतम, स्वस्थानी मन्दिर देखि १४ नम्बर सिमाना
१०		८५	पुरानो सोमबारे, धानुक वस्ती

११		७२८	धुधुवा, धुधुवा पैनीपूर्व, रामजानकी, बुद्ध विहार, नयाँ प्रगति, रामसाह, शितपुर, जनपथ, मरिक, लका, विहानीपथ, शिव मन्दिर र रामटोल ।
१२		७२५	मिथिला, गडाहा, समावेशी, वखरी, सिमराही, वखरी घ, दरैया राजवंशी, दरैया, पोखरी, दरैया आदर्श, सिकियाही, तालीमकेन्द्र उत्तर नहर सम्म, मलहनुवा कामत, मलहनुवा ऋषिदेव, मलहनुवा राजवंशी, तेलीय
१३		८०	महतो टोल
१४		१९५०	पूर्व ठाकुर, वयरवना, शिवघोघा, नहर दक्षिण सुकुम्वासी, हंशमुखि सुकुम्वासी, नयाटोल, विष्णु टोल, भगवती, बन्दरगाहा वाटो, उत्तर, उँ साइ टोल, महतो टोल नहर पश्चिम, गौशाला, गुरुकुल र नहर टोल
१५		१९९५	पशुपती, पारीजात, हरिनगर, पारसनाथ, सिद्धार्थ, शान्ति, पानीटंकी, हड्तालीहाट, चौधरी टोल ।
१६		१५४९	दरैया दक्षिण, ऋषिदेव, चौठी, प्रेमनगर, मिलन, कोलहार, शान्तिटोल दक्षिण गेटसम्म, आर्य टोल, दरैया १ नं., बर्माटोल क, ख, ग, घ, ङ
१७		३८५	नयाँ वस्ती, लाईन क्वाटर, हिमालय राइस मिल, इक्षामपुर, दसगजा, गफुरटोल नयाँ वस्ती डंग्राहा
१८		९१३	भेडियारी, खोक्सा, नावघाट, दमादिधी, कालावन्जर, झटियायी पूर्व ऋषिदेव टोल
१९		७५४	शिवजी आवि पूर्व सरदार, धर्मा, खद्रा, माथिल्लो र तल्लो खाप, सुन्दर, ऋषिदेव, घिनाघाट, शिञ्जनी, काठेपुल, धनपुरा, थानटोल, खदरा मुसहरी, चौधरी टोल, विष्णुटोल मुसहरी, तिर्थ टोल मुसहरी, वडा कार्यालय दक्षिण ऋषिदेव, मिलनचोक उत्तर सरदार टोल
		१२१८८	

स्रोत : वडा स्तरीय छलफल २०८२

(च) ३० वर्षदिखि यता बाढीका ठूला विपदहरूबाट विराटनगर महानगरपालिका क्षेत्रमा भएका क्षतिको विवरण

तालिका नम्बर ४५ : बाढीबाट भएको क्षतिको विवरण

वडा नं	साल महिला	स्थान	क्षतिको विवरण
१	२०७४ साउन २८	सिंघिया तटीय क्षेत्र	८० घर पूर्ण क्षति, डुवानका कारण सबै घरमा भएको सरसामान क्षति । माटो थुप्रिएको, घरहरू पुरिएका ५ करोडको क्षति । मानिसमा रोग र प्रदुषण समस्या । वन जङ्गल कटान, पुल भत्किएको, केही घर बगाएको
	२०७८ कार्तिक	सिंघिया तटीय क्षेत्र	अधिकाँस घरहरू डुवानमा । धानबालीमा व्यापक क्षति ।
२	२०४४ साल	सिंघिया खोला	पूर्ण क्षति २५ घर आंशिक क्षति १५ घर । करिव १० लाखको क्षति ।
	२०७४	वडा भरी	पूर्ण क्षति १४० घर आंशिक क्षति ५० घर । करिव २० लाख आर्थिक क्षति ।
	२०७८	सिंघिया खोला	पूर्ण क्षति ६५ घर आंशिक क्षति १५० घर । करिव १० करोडको क्षति ।
३	२०७४ साउन	वडा भरी	दुध फाराम दक्षिण धरानरोड पूर्व २०० मिटर सम्मका अधिकाँस घरहरू डुवानमा । करोडौंको नोक्सानी ।
	२०७८ कार्तिक	वडा भरी	दुध फाराम दक्षिण धरानरोड पूर्व २०० मिटर सम्मका अधिकाँस घरहरू डुवानमा । करोडौंको नोक्सानी ।
४	२०४४ साउन	विराटनगर ४	१०० घरमा क्षति । एयरपोर्ट ४ दिनसम्म पुरै डुवानमा । हवाइसेवा अवरुद्ध । विद्यालयहरूमा क्षति । २० लाख जति नोक्सानी ।
	२०७४ साउन २८	विराटनगर ४	१५० घर पूर्ण क्षति र ३०० घर आंशिक क्षति । एयरपोर्ट ८ दिनसम्म पुरै डुवानमा । ८ दिन हवाइसेवा अवरुद्ध ५ करोड जति आर्थिक क्षति । पशुचौपायाहरू बगाएको ।

	२०७८ कार्तिक	विराटनगर ४	धानबालीमा ८० प्रतिशत नोक्सानी । जनजीवन कष्टकर । एयरपोर्ट ३ दिनसम्म पुरै डुवानमा । हवाईसेवा अवरुद्ध ।
५	२०७४ साउन	नहर पश्चिम केसलिया सम्म	अधिकाँस घरहरूमा क्षति। धेरै बाटोहरू भत्किएका । गाई, बाख्रा, कुखुरा आदि बगाएको । ७ दिनसम्म जनजीवन कष्टकर। बालीनालीमा व्यापक क्षति । केशलियाको तटीय क्षेत्र कटान । करोडौंको नोक्सानी ।
	२०७८ कार्तिक	नहर पश्चिम केसलिया सम्म	१० घर डुवानमा परि भत्किएका । सबैभन्दा बढी धानबालीमा क्षति भएको । किसानहरूले काटेर सुकाएको धान डुवानका कारण खेतमै शतप्रतिशत नष्ट भयो ।
६	२०७४ साउन	वडाका पश्चिमी क्षेत्रहरू	२०७४ को बाढीमा लालीगुराँस टोलका ३५ घर, विपी टोलका ५० घर, धर्मभक्त टोलका २० घर, उदय टोलका ३६ घर र अमाननगर टोलका २०० घर डुवान भएको । भौतिक रूपमा घरमा भण्डार गरिएको खाद्यान्न नष्ट भएको । यसबाट अरबौं बराबरको अर्थिक क्षति भएको ।
	२०७८ कार्तिक	वडाको पश्चिमी क्षेत्र	७ घर डुवानमा परि भत्किएका । पाकेको धानबालीमा ८० प्रतिशत क्षति भएको । करोडौंको क्षति ।
७	२०७४ साउन	वडाभरी	धेरै घर मन्दिर र विद्यालयहरू डुवानमा परेका। जनजीवन कष्टकर । तल्लो तलामा भएका सबै सामान नष्ट।
	२०७८ कार्तिक	वडाभरी	केही भाग डुवानमा परेका । जनजीवन कष्टकर।
८	२०७४ साउन	दक्षिणी क्षेत्र	दक्षिणतर्फ पानी निकास नहुँदा बालगोपाल टोलमा १२ घर बगाएको, जमिन कटान गरेको र खाद्यान्न नष्ट गरेको । वडाका अधिकाँस टोलहरू डुवानमा परी तल्लो तलामा भएका सबै सामान नष्ट।
	२०७८ कार्तिक	वडाभरी	सामान्य जीवन यापनका निम्ति कठिनाई भएको, तर कुनै प्रकारको भौतिक तथा मानवीय क्षति नभएको ।
९	२०७४ र २०७८	वडाभरी	सामान्य जीवन यापनका निम्ति कठिनाई भएको
१०	२०७४ श्रावण	वडाको दक्षिणी क्षेत्र	७ वटा घर पुरै क्षति, पक्का घरमा पानी पसेको वडा भित्रको सडकहरूमा क्षति। ५० लाख जतिको क्षति ।
	२०७८ कार्तिक	धानुक वस्ती, जतुवा	माटोका १० घर भत्किएका । अधिकास घरमा पानी पसेर नोक्सानी भएको । करिब ५ लाखको क्षति ।
११	२०४४ भाद्र	विराटनगर ११	घर क्षति, पशुजन्य क्षति बाटो, विद्यालय पाँचलाख जती दुर्गा मन्दिर क्षति
	२०५५	विराटनगर ११	केशलियामा बाँध फुटेर घरभित्र पानी पस्यो। दुर्गामन्दिर लड्यो, भत्कियो। एक लाख जति
	२०६७/६/१	विराटनगर ११	कच्चि घरहरू चर्किए । एक लाख जति
	२०७४/४/२८	वडाका अधिकाँस टोल	बाटो, नाला, घर, पशुजन्य वस्तुहरू, कुखुरा फर्म सबै नष्ट भएको । विद्यालय भवनहरूमा पानी पसेर भित्रका डेक्स, बेन्च लगायत सबै नष्ट भएको । मन्दिर, सामाजिक भवनमा पानी पसेर नष्ट भएको । एक करोड। ठूला ठूला रुखहरू सबै लडे बाटो, पिच, नाला भत्किए ।
	२०७८ कार्तिक	धुधुवा बरमपुरा	पाकेको काटेर सुकाएको धान ९० प्रतिशत बगाएर नष्ट भएको। अधिकाँस टोलहरू डुवानमा। जनजीवन कष्टकर।
१२	२०५२ साउन २६	वडा भरी	१०२ घर बगायो। बालीनालीमा व्यापक क्षति। २ वटा विद्यालय एक हप्ता प्रभावित । ७ लाख सम्मको क्षति ।
	२०५७ भदौ ४	वडाको पश्चिमी क्षेत्र	घर र बालीनालीमा धेरै क्षति पुग्यो । विद्यालय, सडक अवरुद्ध । १० लाखको क्षति ।
	२०६५ भदौ १	वडाको पश्चिमी क्षेत्र	घर र बालीनाली धेरै नोक्सानी । ३ वटा विद्यालय बाटोमा धेरै क्षति भएको थियो । ५० लाख जतिको आर्थिक क्षति।
	२०७४ साउन २८	वडा भरी	घर बालीनालीमा ठूलो क्षति पुगेको। सबै घरको तल्लो तलामा पानी र लेदो पसेर करोडौंको नोक्सानी। पानी, सडक, विद्यालय, संघसंस्था सबै प्रभावित ।

	२०७८ कार्तिक	पुरै वडा	कच्ची घरहरूको टाटीको लिउन सबै गयो। घर र विद्यालयका तल्लो तलामा पानी र लेदो पसेर ठूलो क्षति। धानबाली ८० प्रतिशत बगाएको। ३ जनाको मृत्यु भएको।
१३	२०७४ श्रावण	१३ नं वडा सबै	१०२ घरधुरी पूर्ण रूपमा क्षतिग्रस्त भएको। ५ वटा कल्भर्ट पूर्णरूपमा भत्किएको, बालमन्दिर विद्यालयमा शौचालयमा क्षति। करिब १ करोडको नोक्सानी।
	२०७८ कार्तिक	पुरै वडा	कच्ची घरहरूको टाटीको लिउन र २५ घरको टाटी भत्किएको। घर र विद्यालयका तल्लो तलामा पानी र लेदो पसेर ठूलो क्षति। बाल मा वि को बालविकासको कोठाका सबै सामग्रीमा क्षति। १० विद्याको धानबाली ८० प्रतिशत बगाएको।
१४	२०७४ श्रावण	१४ नं वडा सबै	लगाएको अन्नबाली सबै नष्ट, ५० प्रतिशत घरहरू भत्किएका, बाटोमा धेरै क्षति, २५ वटा गाईवस्तु बगाएको, विद्यालय मन्दिर सबै डुवेका। ७ दिनसम्म जनजीवन अत्यन्त कष्टकर। करिब ४ करोडको क्षति। उर्वर भूमि बालुवाले पुरेको। धरमबाँध पूर्वका सबै वस्तीहरू वर्षेनी डुवानमा पर्ने गरेका।
	२०७८ कार्तिक	पुरै वडा	धरमबाँध पूर्वका सबै टोलहरू ३ दिनसम्म डुवानमा परेका। घर र विद्यालयका तल्लो तलामा पानी र लेदो पसेर ठूलो क्षति। पाकेर काटेको सबै धान बगाएको।
१५	२०७४ श्रावण	वडाभरी	प्रायः प्रत्येक घरमा पानी भरिएको, १५ दिन पछि मात्र घर र बाटाहरूमा सहजता भएको। १५ दिन सम्म घरबाट बाहिर निस्कन कठिन भएको। १ करोड २५ लाखको क्षति
	२०७८ कार्तिक	वडाभरी	पशुपति पारिजात हरिनगर क र ख पारशनाथ टोल मा पानी पसेर डुवान हुँदा घरमा भएका सामानहरूमा व्यापक क्षति। हडताली हाटमा धेरै दिनसम्म डुवान हुँदा विरामी घाइते। हाडवे देखी २०० मिटर पश्चिम सम्मको सबै भाग हरेक वर्ष डुवान हुने गरेको।
	प्रत्येक साल	वडाको पूर्व र दक्षिण बढी डुवान	प्रतिवर्ष पक्की र कच्ची गरी ३५ प्रतिशत घर डुवान हुने। विद्या विकास विद्यालयमा १० दिन जति डुवान हुन्थ्यो अहिले नाला निर्माण छ। ६० लाखको आर्थिक क्षति।
१६	२०४६ श्रावण	दरैयाँ उत्तर देखि दक्षिण सम्म	करिब ४० घर बगायो, पशुको सामान क्षति। विद्यालयको फर्निचर, कागजात अन्य सामग्रीमा क्षति। करिब १० करोड, गाई, बाखा, भैंसी, कुखुरा, धान, चामल सबै बगायो। करिब ५० जना घाइते। खेतीयोग्य जग्गामा पटान, सम्पूर्ण बाली नोक्सान
	२०७४ श्रावण	दरैयाँ उत्तर देखि दक्षिण सम्म	करिब ८७५ घर क्षति। विद्यालयको फर्निचर, कागजपत्र क्षति। करिब १५ करोड, गाई, बाखा, गाई, भैंसी, धान, चामल, सम्पत्तिमा क्षति। ६० जना जति विरामी। खेती योग्य जग्गा पटान, बाली नोक्सानी। १ जनाको मृत्यु।
	२०७८ कार्तिक २	दरैया	१०० विद्या भन्दा बढी जग्गामा लगाएको पाकेको धानबालीमा ८० प्रतिशत भन्दा बढी नोक्सानी। बाँकी धानको गुणस्तरमा हास। खेतीयोग्य जमिन बालुवाले पटान गरेर उर्वराशक्तिमा हास आएको।
	प्रत्येक वर्ष	१६ नं वडा सबै	प्रत्येक साल बाढी आउने तथा बाढीले आर्थिक, भौतिक, प्राकृतिक क्षति हुने गरेको तर ३० वर्ष यता सबै भन्दा बढी क्षति गर्ने बाढी २०४६ र २०७४ सालको बाढी
१७	२०७४ श्रावण	वडाको पूर्वी दक्षिणी क्षेत्र	६३७ घर क्षति। मदरसा कोवा कच्ची भवन बगायो। हाँस, कुखुरा, बाखाहरू, घर समेत करिब २ करोड। २० जना घाइते। धान बाली पुरै सखाप, बोट विरुवामा क्षति
	२०७८ कार्तिक	वडाको सबै क्षेत्र	३०० विद्याको पाकेको धानबाली ५० प्रतिशत भन्दा बढी नोक्सानी भएको
१८	२०७४ श्रावण	वडाको सबै क्षेत्र	माटोको घरहरू अधिकाँस भत्किएको, बाटोघाटो टुटेको, खेतीपाती नष्ट भएको। बाढीमा परी २ जनाको मृत्यु भएकोमा १ जनाको सनाखत हुन नसकेको। ५७० घर विस्थापित भएको। सबैजसो कच्ची घरहरू भत्किएको, बाटोघाटो टुटेको, बालबालिकाको किताव कपी नष्ट भएको। मानिसहरूमा रोगव्याधीको प्रकोप बढेको, खेतीपाती नष्ट। करिब एक करोडको क्षति। झाडापखाला आदी रोगको प्रकोप केही गाछीहरू नष्ट।
	२०७८ कार्तिक	लवटोलिया झट्टीयाई	पुरै क्षेत्र डुवान। १०० भन्दा बढी घरहरू भत्किएका। २५ घरपरिवार विस्थापित भएको करिब १००० विगाहा खेतमा लगाइएको धानबाली पूर्णरूपले नष्ट भएको। १ जनाको मृत्यु।

	<p>नावघाटको ४०० बढी घरधुरीमा केसलिया र सिंघीयाको पानी मिसिदा डुवान हुने गरेको छ। दमादिघी टोलका करिब ५०० घरधुरीमा डुवानको जोखिम रहेको छ । केशलिया खोला भारततर्फबाट विराटनगर नगरपालिकाको वडा नं १३,१४ र १७ हुँदै बहने पानीका कारण डुवान हुन्छ ।</p> <p>नेपाल भारतको बोर्डर छेउका २०० घरधुरीमा पनि डुवानको जोखिम रहेको छ । अन्तर्राष्ट्रिय सिमाना भएकाले उक्त स्थानमा पानीको उचित निकास नभएको कारणले यस क्षेत्रमा डुवानको जोखिम बढेको देखिएको छ । वडा नं १४,१५,१७ र सो भन्दा उत्तरतर्फका सबै वडाबाट आएको पानीको भल रेलवे मुनी जम्मा भै बाहिर जाने निकास साँघुरो भएको कारणले खोक्साहा क्षेत्र डुवानको उच्च जोखिममा रहेको देखिन्छ भने वडा नं १४ मा उद्यान निर्माण भएको र उक्त उद्यानका कारण निकास मार्ग अवरुद्ध हुँदा भल आउने जोखिम पनि त्यत्तिकै रहेको छ ।</p>		
१९	२०७४ साउन २०७८ कार्तिक र हरेक वर्षजसो	खापटोल, सूनदरटोल, घिनाघाट मुसहरटोल, धनपुरा शिशवनी, काठेपुल, चम्पुटोल,शिवजी स्कूल पूर्व सरदारटोल, खदरा थानटोल	सिंघिया कुरिन्वा र खदरा खोलाका किनारमा नदी उकास जग्गामा बसेका सुकुम्बासी वस्तीहरूमा हरेक वर्ष बाढी कटान तथा डुवान हुने गरेको छ। २०७४ सालको बाढीमा अनुमान गर्दै नसक्ने गरी क्षति भएको थियो। यी टोलहरूका ८० प्रतिशत घरहरू पूर्णरूपमा भत्किएका र मानिसहरू सबै विस्थापित भएका थिए। २०७८ सालको बाढीमा पनि व्यापक क्षति भएको र धानबालीमा ७५ प्रतिशत नोकसानी भएको थियो। महानगरपालिकाको सबैभन्दा बढी बाढीबाट क्षति हुने वडामा यो पर्दछ।

स्रोत : वडा स्तरीय छलफल २०८२

(छ) २०४५ र २०७२ सालको भूकम्प र त्यसबाट भएको क्षतिको

क्षति तथा नोकसानी गर्ने प्रकारका २ वटा भूकम्प नेपालमा आएका थिए जसका कारण विराटनगर आंशिक रूपमा प्रभावित भएको थियो। वडाहरूमा गरिएको लेखाजोखामा उक्त भूकम्पहरूले गरेको क्षति देहायमा उल्लेख गरिएको छ ।

तालिका नम्बर ४६ : भूकम्पबाट भएको क्षतिको विवरण

वडा नं	२०४५ सालको भूकम्पमा क्षति	२०७२ सालको भूकम्पमा क्षति
१	७ घरमा आंशिक क्षति, केही पर्खालहरू भत्किएका । करिब ५० लाखको क्षति ।	धेरै घर चर्किएका । केही पर्खाल भत्किएको । मठ मन्दिर विद्यालयहरू चर्किएका। करिब २ करोडको क्षति
२	१० घर पूर्ण क्षति र ५० घरमा आंशिक क्षति।	२५ घरमा आंशिक क्षति। करिब १५ लाखको आर्थिक क्षति
३	सामान्य क्षति मात्र	सामान्य क्षति मात्र
४	सामान्य क्षति मात्र	सामान्य क्षति मात्र
५	५० वटा घर र केही पर्खालहरू चर्किएका । विद्यालय भवन मन्दिरहरू चर्किएका । ११ जना घाइते ।	केही घर र पर्खालहरू चर्किएका ।
६	केही घर र पर्खालहरू चर्किएका	केही घरहरू चर्किए। विद्यालय र मन्दिरहरूमा आंशिक क्षति
७	सामान्य क्षति मात्र	सामान्य क्षति मात्र
८	सामान्य क्षति मात्र	सामान्य क्षति मात्र
९	१० घरमा पूर्ण क्षति। १२५ घर चर्किएका। मठ मन्दिर विद्यालय भवन चर्किएका । २ जनाको मृत्यु। ५० जना घाइते	६० घर चर्किएका। करिब ४० लाखको नोकसानी । ८ जना सामान्य घाइते
१०	३ घर भत्किएका । विद्यालयका भित्ताहरू चर्किएको। ५ लाख जतिको क्षति। ४ जना घाइते ।	सामान्य क्षति मात्र
११	६ वटा कच्ची घर लडे। विद्यालय भवन र घरहरू चर्किए। दस लाख जतिको क्षति। दुर्गा मन्दिर पुरै क्षति।	अधिकांश घरहरू चर्किए, मानवीय आतंक मच्चियो । एक महिनासम्म पटक पटक भूकम्पको झड्काले मानिसमा डर त्रास। पचास लाख जतिको क्षति ।
१२	घरहरू सामान्य चर्किए	सामान्य क्षति मात्र
१३	सामान्य क्षति मात्र	सामान्य क्षति मात्र

१४	२० घर पूर्ण क्षति। ६० घरमा आंशिक क्षति। १० वटा विद्यालय र मठमन्दिरमा आंशिक क्षति। एक करोड भन्दा बढी नोक्सानी	केही घरहरूमा आंशिक क्षति। पर्खाल चर्किए । मन्दिर र विद्यालय भवनहरू चर्किए । करिब ५० लाख जतिको क्षति
१५	३० घर पूर्ण क्षति, पर्खाल भत्किए, ५० घरमा आंशिक क्षति । २ वटा विद्यालयमा आंशिक क्षति । करिब १ करोड ५० लाखको नोक्सानी	केही पर्खाल भत्किए, १० घर पूर्ण क्षति, विद्यालय भवन पुरानो भएकोले जिर्ण भए, मन्दिर भत्किएको । विद्याविकास आ .वि .मा क्षति, मन्दिरहरूमा आंशिक क्षति । करिब १ करोड जति नोक्सानी । २ जना महिलाको मृत्यु ।
१६	सामान्य क्षति मात्र	सामान्य क्षति मात्र
१७	२५ घरहरू सामान्य चर्किए। तत्कालिन २० लाखको क्षति। सामान्य चोटपटक डर र त्रास	सामान्य क्षति मात्र
१८	घरहरूको दिवाल भत्किएको, चिरा परेको । २ वटा विद्यालयको दिवाल भत्किएको । करिब १५ लाखको नोक्सानी। मानिसहरूमा सामान्य चोटपटक	घरको दिवाल भत्किएको, चिरा परेको, पशुचौपायालाई चोटपटक लागेको ।
१९	५ घर भत्केका र करिब ५० घर चर्किएका।	घरहरू सामान्य चर्किएका ।

स्रोत: वडा स्तरीय छलफल २०८२

खण्ड चार

राष्ट्रिय रणनीतिक कार्ययोजना प्राथमिकताका क्षेत्र सम्बन्धी विषयहरू

४.१ विपद् जोखिमबारेको बुझाइको विकास

विपद् जोखिम न्यूनीकरण तथा व्यवस्थापनको लागि प्रकोप सम्मुखता संकटासन्नता जोखिम विपद्को कारण कारकतत्व यसबाट हुने असरहरू जोखिम न्यूनीकरणका लागि गर्नुपर्ने उपायहरू तथा व्यवस्थापनका तरिकाहरूबाट आम नागरिक किशोरी किशोरी युवा सरोकारवाला जनप्रतिनिधि तथा कर्मचारी सबैमा साझा बुझाइको विकास हुनु आवश्यक छ । विराटनगर महानगरपालिकाले विपद् जोखिमबारेको बुझाइको विकास गर्न विभिन्न तालिमहरू सञ्चालन गरेको छ ।

- समुदायमा आगलागी नियन्त्रण बारेको अभिमुखीकरण कार्यक्रम
- द्रुत प्रतिकार्यका लागि युवा स्वयंसेवकहरूलाई विपद् जोखिम न्यूनीकरण तथा व्यवस्थापन तालिम
- द्रुत लेखाजोखा समितिका पदाधिकारीहरूलाई क्षमता विकास तालिम र द्रुत लेखाजोखा सम्बन्धी सिमुलेशन
- जेष्ठ नागरिकहरूका लागि विपद् व्यवस्थापन सम्बन्धी क्षमता विकास तालिम
- महिलाहरूका लागि विपद् व्यवस्थापन सम्बन्धी क्षमता विकास तालिम
- बालबालिकाहरूका लागि विपद् व्यवस्थापन सम्बन्धी क्षमता विकास तालिम
- अपाङ्गता भएका व्यक्तिहरूका लागि विपद् व्यवस्थापन सम्बन्धी क्षमता विकास तालिम
- महानगर प्रहरीहरूका लागि प्रतिकार्य सम्बन्धी तालिम र बाढी प्रतिकार्य अभ्यास (सिँधिया खोलामा)
- उद्योगीहरूका लागि व्यवसाय निरन्तरता सम्बन्धी एक दिवसीय अभिमुखीकरण

४.१.१ जलवायु परिवर्तन र विपद् जोखिमबारे सूचनाहरू

विकासको नाममा उत्सर्जन भएको कार्बनडाइअक्साइड ग्याँसको कारण विश्व समुदाय आक्रान्त बनिरहेको अवस्थामा नेपाल पनि प्रभावित नहुने कुरै भएन । कार्बन उत्सर्जनमा नेपालको न्यून भूमिका रहेको विभिन्न अध्ययनका तथ्याङ्कहरूले देखाएता पनि जलवायु परिवर्तनको प्रभावको रूपमा वन तथा जैविक विविधता, उर्जा, मानव स्वास्थ्य, पर्यटन, पूर्वाधार विकास लगायत जिविकोपार्जनकोसंग जोडिएका क्षेत्रहरूमा प्रत्यक्ष महसुस गरिएको छ । यसका अलावा बाढी, हावाहुरी तथा कटान जस्ता जलवायुजन्य प्रकोपहरूका कारण हरेक वर्ष ठूलो संख्या र मात्रामा जनधनको क्षति भइरहेको छ । यो पृष्ठभूमिमा जलवायु परिवर्तनका असरहरूको जोखिम न्यूनीकरण गर्दै उत्थानशील समाजको निर्माण गर्नेतर्फ विभिन्न तह र विषयगत क्षेत्रहरूमा नीतिगत अभ्यास गर्ने उद्देश्यले जलवायु परिवर्तनको जोखिमका विषयहरूलाई यो बहुप्रकोप जोखिम विश्लेषणमा समेटिएको छ । यसको लागि समुदायले अनुभूत गरेका जलवायु परिवर्तनका सवालहरूलाई देहायअनुसार राखिएको छ ।

४.१.२ जलवायु परिवर्तनका परिदृश्यहरू र यसका प्रत्यक्ष असरहरू

यस खण्डमा वडास्तरीय जोखिम विश्लेषणका क्रममा छलफलमा आएका र जलवायु परिवर्तनको प्रत्यक्ष र अप्रत्यक्ष रूपमा महसुस गरिएका असरहरू समेटिएका छन् । समुदायको प्रमुख बाली वा वनस्पतिसंग सम्बन्धित विभिन्न क्रियाकलापहरू कुन कुन समयमा

गरिन्छ र यसका जलवायु परिवर्तनको प्रभाव पहिचान गर्न यो तालिकाबाट पनि हेर्न सकिन्छ । जसलाई निम्नानुसार प्रस्तुत गरिएको छ ।

तालिका नम्बर : ४७ बाली र वनस्पती पात्रो

विवरण		कैशाख	फेठ	असार	साउन	भदौ	असोज	कात्तिक	मङ्सिर	पुस	माघ	फागुन	चैत
धानको बीउ राख्ने	३० वर्ष पहिले		√										
	अहिले		√	√									
धान रोप्ने	३० वर्ष पहिले		√	√	√								
	अहिले			√	√								
धान काट्ने	३० वर्ष पहिले							√	√				
	अहिले						√	√	√				
विरुवामा फूल लाग्ने	३० वर्ष पहिले											√	√
	अहिले										√	√	√
गहुँ छर्ने	३० वर्ष पहिले								√				
	अहिले								√				
गहुँ काट्ने	३० वर्ष पहिले	√											√
	अहिले	√											√
मकै छर्ने	३० वर्ष पहिले											√	√
	अहिले											√	√
मकै भाँच्ने	३० वर्ष पहिले		√	√									
	अहिले		√	√									
दाल छर्ने	३० वर्ष पहिले							√	√				
	अहिले							√	√				
दाल काट्ने	३० वर्ष पहिले	√											√
	अहिले	√											√

स्रोत : बडा स्तरीय छलफल २०८२

विगतमा जेष्ठको तेस्रो हप्तादेखि मनसुन शुरु हुने गरेको र हाल असार दोस्रो हप्ता देखि मात्र शुरु हुने गरेको । समयमा पानी नपर्ने र नहरको पानी नछाडिदिनाले बीउ राख्ने समय ढिला भएको छ भने समयमा नहरमा पानी नआउनाले धान रोप्ने समयमा पनि ढिलाई भएको छ । पहिले मनसुन र हिउँदे वर्षा नियमित हुन्थ्यो र वर्षाको भरमा खेती लगाइन्थ्यो । तर आजकल मनसुनी वर्षाको प्रवृत्तिमा परिवर्तन भएको छ । लामो समय वर्षा नहुने र वर्षा हुँदा मुसलधारे हुने हुँदा बालीनाली सखाप पार्ने डुवान गर्ने हुन्छ । हिउँदमा प्रायः पानी नपर्ने कारणले हिउँदे बाली लगाउन नपाएर खेत बाँझै बस्छ । सक्नेले मोटर लगाएर र बोरिड गरेर हिउँदे खेती लगाउँछन् । अहिले सिंचाइ सुविधा हुने हो भने सबै समयमा बाली लगाउन सकिन्छ र छिटो पाक्छ पनि । गहुँको स्थानीय बीउबाट उत्पादन कम हुन्छ र उन्नत बीउ पाईदैन त्यसैले गहुँ लगाउनै छाडेका छन् । मकैको उत्पादन पहिलेको भन्दा बढेको छ । उखु, सनपाट, मुड, मुसुरीको उत्पादन धेरै घटेको छ । धेरै मेहनत पर्ने तर मेहनत अनुसारको मूल्य नपाइने भएकोले सनपाटको उत्पादन गर्न छाडेका छन् । पुरै ग्रामिण क्षेत्र कृषिमा निर्भर छ र बजार व्यापक हुँदा पनि किसानले ज्ञानको कमी, रासायनिक मल र उन्नत बीउको अभावका कारण कृषि क्षेत्र व्यवसायिक हुन सकेको छैन । थोरै मानिसहरूले मात्र व्यवसायिक तरकारी खेती लगाउने गरेका छन् । सिमा क्षेत्रका किसानले उन्नत बीउ भारतबाट ल्याउने गरेका छन् । हिउँदे वर्षा विगतमा प्रसस्त हुने गरेकोमा हाल कुनै कुनै वर्षमात्र थोरै पानी पर्छ र हावाहुरी बढी चल्ने गरेको छ । विद्युत सेवा विस्तार संगै आगलागीको प्रकृतिमा परिवर्तन भएको छ । विद्युत सट भएर र ग्याँस लिक भएर अहिले कुनै पनि समयमा आगलागी हुने गर्दछ । पहिले कार्तिक देखि नै जाडो शुरु हुनेमा हाल पौष र माघमा मात्र जाडो हुने गरेको छ ।

४.२ विपद् तथा जलवायु उत्थानशील शासकीय पद्धति

तालिका नम्बर : ४८ विपद् व्यवस्थापन सम्बन्धी नीति र संरचनाहरूको अवस्था

तहगत विवरण	नीति, ऐन, कानून	संस्थागत संरचना	कोषको व्यवस्थापन	जनशक्ति	तहगत एवं निकायगत समन्वय	क्षमता	अनुगमन तथा मूल्याङ्कन
समुदाय स्तर	भएको छैन	भएको छैन	छैन	छैन	कमी रहेको छ	कमजोर	भएको छैन
वडा स्तर	भएको छैन	विपद् व्यवस्थापन समिति र द्रुत लेखाजोखा टोली गठन	छैन	वडा नं १९ मा स्वयमसेवक समूह गठन	प्रयास छैन	कमी रहेको छ	कमजोर
महानगरपालिका स्तर	DPRP, LDCRP, विपद् कोष सञ्चालन निर्देशिका विपद् व्यवस्थापन ऐन नीति रणनीतिक कार्ययोजना निर्माण भएको छ ।	विपद् व्यवस्थापन समिति विषयगत क्षेत्र र द्रुत प्रतिकार्य टोली (RRT) हरू गठन	छ	विपद् व्यवस्थापन सम्पर्क व्यक्ति तोकिएको छ	भइरहेको छ	न्यून	समिति छ । विपद् आवश्यक फर्मेटहरू विकास गर्नुपर्ने देखिन्छ ।
जिल्ला स्तर	जिल्ला विपद् पूर्वतयारी तथा प्रतिकार्य योजना	जिल्ला विपद् व्यवस्थापन समिति विषयगत क्षेत्र द्रुत प्रतिकार्य टोली (RRT)	विपद् व्यवस्थापन कोष छ	चार प्रकारका सुरक्षापलहापि निकाय रेडक्रस आदि संग छ	भइरहेको छ	राम्रो छ	भइरहेको छ तर नियमित हुन सकेको छैन

स्रोत : वडा स्तरीय छलफल २०८२

४.२.१ विपद् जोखिम र जलवायु परिवर्तनका लागि शासकीय पद्धतिहरूमा गरिएका सुदृढीकरणका प्रयासहरू:

विपद् जोखिम न्यूनीकरण तथा व्यवस्थापन ऐन अनुसार पालिका तहमा स्थानीय विपद् व्यवस्थापन समिति गठन गरिएको छ । वडास्तरमा विपद् व्यवस्थापन समितिहरू गठन भएका छन् । बाढीको प्रतिकार्यका लागि कृत्रिम अभ्यासहरू गरिएका छन् । क्षमता अभिवृद्धिको तालिम सञ्चालन गरी ४० जना स्वयम सेवकहरू विकास गरिएको छ । जसलाई आपतकालीन प्रतिकार्यमा परिचालन गर्न सकिने छ । हरेक वडामा ५ सदस्यीय द्रुत लेखाजोखा समिति गठन गरी तालिम मार्फत क्षमता विकास गरी सकिएको छ । महानगरपालिकाले विपद् जोखिम न्यूनीकरण तथा व्यवस्थापन ऐन २०७५ निर्माण गरी लागु गरिएको छ । महानगरपालिकामा वन वातावरण तथा विपद् व्यवस्थापन शाखा स्थापना गरी विपद् व्यवस्थापन सम्पर्क व्यक्तिको व्यवस्था गरिएको छ । स्थानीय विपद् तथा जलवायु उत्थानशील योजना र विपद् विपद् पूर्वतयारी तथा प्रतिकार्य योजना तयार गरी कार्यान्वयनमा छ । महानगरपालिकाको क्षेत्रगत विकास योजना तथा वार्षिक योजनामा विपद् तथा जलवायु उत्थानशीलतालाई मूलप्रवाहीकरणको लागि प्रयास भइरहेको छ ।

विराटनगर महानगरपालिकामा विपद् सम्बन्धी बनेका दस्तावेजहरू:

१. महानगर विपद् व्यवस्थापन ऐन २०७५
२. विपद् व्यवस्थापन नीति २०७६
३. विपद् जोखिम न्यूनीकरण रणनीतिक कार्ययोजना २०७६ (अद्यावधिक २०८१)
४. विपद् व्यवस्थापन कोष सञ्चालन कार्यविधि २०८१
५. विपद् प्रभावितहरूका लागि राहत मापदण्ड २०८१
६. महानगरपालिकाको बहुप्रकोप संकटासन्नता तथा क्षमता पार्श्वचित्र २०७८
७. जोखिम संवेदनशील भू उपयोग योजना २०८०

८. स्थानीय विपद् तथा जलवायु उत्थानशील योजना २०८२(LDCRP)
९. विपद् पूर्वतयारी तथा प्रतिकार्य योजना अद्यावधिक २०८१ (DPRP)
१०. भान्साकोठाको सुरक्षा मापदण्ड २०८१
११. पेट्रोल पम्प सञ्चालन मापदण्ड २०८१
१२. द्रुत प्रतिकार्यका समूह परिचालन निर्देशिका २०८०
१३. स्थानीय आपत्कालीन कार्यसञ्चालन केन्द्र सञ्चालन कार्यविधि २०८०
१४. स्थानीय अनुकूलन योजना २०८१ (LAPA)

४.२.२ विपद् जोखिम र जलवायु परिवर्तनका लागि शासकीय पद्धतिमा भएका मुख्य कमी कमजोरीहरू

विपद् जोखिम न्यूनीकरण तथा व्यवस्थापनका लागि आवश्यक नीति तथा रणनीतिक योजनाहरू निर्माण गरिएका छन् । निर्माण भएका ऐन तथा निर्देशिकाहरू पूर्णरूपमा कार्यान्वयनमा आउन आउन थालेका छन् । विपद् जोखिम न्यूनीकरणका कृयाकलापहरू महानगरपालिकाको प्राथमिकताको क्षेत्रमा परेको छ र व्यवस्थित भै रहेको छ । विपद् जोखिम न्यूनीकरण तथा व्यवस्थापन सम्बन्धी बुझाईको कमीले कानून तथा योजना निर्माणमा कठिनाई भइरहेको छ । निर्वाचित प्रतिनिधि तथा स्थानीय समुदायमा विपद् व्यवस्थापन सम्बन्धी ज्ञान र चेतनाको कमी रहेको छ । यसका लागि क्षमता अभिवृद्धि गर्नु पर्ने देखिन्छ । विपद् प्रतिकार्यका लागि विषयगत क्षेत्रहरू गठन गरिएको भएपनि आवद्ध सदस्यहरूलाई आफ्नो भुमिका तथा जिम्मेवारी प्रष्ट भएको पाइएन । महानगरपालिकाको क्षेत्रगत विकास योजनामा विपद् तथा जलवायु उत्थानशीलतालाई मूलप्रवाहीकरणका लागि प्रयास गरेको पाइन्छ । यस कार्यका लागि कार्यरत कर्मचारीहरूको बुझाई तथा क्षमता रहेको देखिन्छ । विकास निर्माणको काममा विपद्को प्रभाव मूल्याङ्कन गर्ने अभ्यास मापदण्ड नै तयार गरी गरिएको छ । तर कार्यान्वयनमा आउन नसकेकोले अव्यवस्थित बाटोघाटो, पूर्वाधार तथा संरचना निर्माणले जोखिमलाई बढाएको छ । महानगरपालिकाले नै ठूलो स्रोत र शक्ति खर्चेर हुर्काएको टोल विकास संस्थाहरूलाई विपद् व्यवस्थापनको क्षेत्रमा स्वयमसेवकको रूपमा परिचालन गर्न सक्ने सम्भावनाहरू भए पनि महानगरपालिकाले वेवास्ता गर्दै निस्कृय बनाइरहेको गुनासो समुदायको छ ।

४.३ विपद् जोखिम न्यूनीकरण गर्न बृहत्तर जोखिमका जानकारीमा आधारित निजि तथा सार्वजनिक लगानी

विराटनगर महानगरपालिकाले उद्योग बाणिज्य संघ तथा व्यापार संगठनहरूलाई पनि स्थानीय विपद् व्यवस्थापन समितिको बैठकमा सहभागी गराउने गरेको छ । जसको कारण विपद् प्रतिकार्यमा सहकार्य र सहयोगमा योगदान पुगेको छ । अझैपनि विपद् जोखिम न्यूनीकरणको कार्यमा निजि क्षेत्रलाई संलग्नता गराउन सकिएको छैन । यसका अलावा विकास साझेदारहरू र अन्तर्राष्ट्रिय गैरसरकारी संस्थाहरूको समेत समन्वय र साझेदारी रहँदै आएको छ । नेपाल रेडक्रस सोसाइटीसंग महानगर प्रहरीले विपद् प्रतिकार्यमा सहकार्य गर्दै आएको छ । महानगरपालिका क्षेत्रभित्र रहेका सहकारी तथा वित्तीय संस्थाहरूलाई विपद् व्यवस्थापनको क्षेत्रमा पर्याप्त मात्रामा परिचालन गर्न सकिएको छैन ।

४.३.१ विपद् जोखिम न्यूनीकरणका लागि समर्पित योजना तथा कार्यक्रमहरूमा लगानी

महानगरपालिकामा विपद् जोखिम न्यूनीकरण तथा जलवायु अनुकूलनका लागि योजना निर्माण गरी लागु गरेको छ । विपद् प्रतिकार्यका लागि विपद् व्यवस्थापन कोष स्थापना गरी प्रभावितहरूलाई राहत वितरण कार्य हुँदै आएको छ । पछिल्लो वर्षहरूमा खोलाबाट सृजित जोखिम कम गर्नको लागि तटबन्ध निर्माणका लागि पूर्वाधार विकास समिति अन्तर्गत योजनाहरू तयार गरी लागू गरिएको छ । यस महानगरपालिकामा हुने विपद्को जोखिम कम गर्न सिँधीया खोला र केशलीया खोलाको माथिल्लो र तल्लो तटीय क्षेत्रसंग जोडेर योजना निर्माण भएको देखिँदैन । यसका अलावा महानगरपालिकाले भौतिक पूर्वाधार, शिक्षा, स्वास्थ्य, खानेपानी सरसफाई, महिला बालबालिका अपाङ्गता तथा जेष्ठ नागरिक तथा अन्य क्षेत्रगत विकास योजनामा विपद् जोखिम न्यूनीकरणका क्षेत्रमा लगानी बढाएको देखिँदैन ।

४.३.२ विषयगत क्षेत्रहरूमा विपद् जोखिम न्यूनीकरण तथा जलवायु अनुकुलन एकीकृत योजनाहरूका लागि लगानी

विषयगत क्षेत्रहरूमा विपद् जोखिम न्यूनीकरण तथा जलवायु उत्थानशीलतालाई मूलप्रवाहीकरण गरी कार्यक्रमहरू निर्माण भएका छन् । विकास निर्माणका कामहरूमा विपद्को प्रभाव मूल्याङ्कनको कार्य थालिएको छ । विपद् व्यवस्थापन क्षेत्रमा नीजि क्षेत्र, गैसस तथा सरकारी निकायहरू बीचमा समन्वयमा कमी रहेको देखिन्छ । निर्वाचित प्रतिनिधिहरूको विपद् व्यवस्थापन सम्बन्धी बुझाईको कमिले भौतिक पूर्वाधारमा बढी ध्यान केन्द्रित भएको छ जसले गर्दा गरेका विकासहरूमा दिगोपना देखिदैन । तसर्थ सबै क्षेत्रगत विकास समितिहरूले एकीकृत रूपमा उत्थानशील विकास अवधारणा अनुसार विकास प्रयासको थालनी गर्नु पर्ने देखिन्छ ।

४.४ प्रभावकारी प्रतिकार्य र पुर्नलाभ

विराटनगर महानगरपालिकामा विपद् पूर्वतयारी र प्रतिकार्यका लागि ८ वटा क्लष्टरहरू निर्माण गरि काम गरिरहेको छ । सोहि अनुसार संघीय मामिला तथा सामान्य प्रशासन मन्त्रालयले तयार पारेको नमुना योजना अन्तर्गत रहेर विपद् पूर्वतयारी तथा प्रतिकार्य योजना तयार पारिएको छ । तथापी निर्वाचित प्रतिनिधि तथा महानगरपालिकाका कर्मचारीहरूमा यस सम्बन्धी ज्ञान तथा क्षमताका अभावमा एकीकृत प्रतिकार्य हुन सकेको छैन । यसका साथै क्लष्टर प्रमुख तथा यसका सदस्यहरूलाई आफ्नो भूमिका तथा जिम्मेवारी वारे प्रष्टता भएको पाइएन । यसका लागि क्षमता अभिवृद्धि तथा कृत्रिम घटना अभ्यास हुन जरूरी देखिन्छ । यसका साथै जोडिएका अन्य स्थानीय तह, जिल्ला, प्रदेश तथा संघीय तहमा समन्वय प्रभावकारी बनाउनु पर्ने देखिन्छ ।

आपतकालीन कार्यसञ्चालन केन्द्र व्यवस्थित गर्न खोजिएतापनि विपद् व्यवस्थापन सूचना प्रणाली व्यवस्थित हुन सकेको छैन । जसका कारण अभिलेख भएका विपद्का घटना, यसबाट भएको क्षति र समुदायमा गरिएको छलफल तथा भेलाबाट आएको तथ्याङ्क बीच मेल खाएको पाइएन । महामारी नियन्त्रण तथा रोकथाम र प्रतिकार्यमा विराटनगर महानगरपालिकाको भूमिका महत्वपूर्ण रहेको भए पनि समन्वयको पाटोमा कमजोर देखियो । तथापी टेष्टिङ ,ट्रेसिङ र ट्रिटमेन्टका साथै क्वारेण्टाइन, होल्डिङ सेन्टर, आइसोलेसन स्थापना तथा कोभिड हस्पिटल स्थापना गरी संक्रमण फैलन नदिन महानगरपालिकाको भूमिका अहम रहेको पाइन्छ । यसै गरी पूर्णरूपमा वन्दावन्दिको अवस्थामा गरिव तथा रोजगारी गुमेका परिवारलाई राहत वितरणमा महानगरपालिकाले नेतृत्व लिइ कार्य गरेको पाइएको छ । विद्यालयहरू बन्द भइ औपचारिक शिक्षा सञ्चालन गर्न नसकिएको अवस्थामा अनलाईन तथा अन्य माध्यमबाट शिक्षालाई सुचारू गर्न महानगरपालिकाले पहल गरेको पाइन्छ । स्वास्थ्य क्षेत्रमा आवश्यक पूर्वाधार निर्माण तथा उपकरणका लागि महानगरपालिकाले खेलेको भूमिका सहाहनीय देखिन्छ ।

४.५ विराटनगर महानगरपालिकाको विपद् जोखिम न्यूनीकरणका लागि क्षमता नक्साङ्कन

विपद्का समयमा परिचालित हुन सक्ने महिला समूह, सहकारी तथा वित्तीय संस्था, वन समूह, कृषि समूह तथा पशुपालन समूह, शिक्षक, पत्रकार तथा सामाजिक समूहहरूका साथै निजिक्षेत्र समेत यस महानगरपालिकामा रहेका छन् । आगलागी नियन्त्रणका लागि दमकल साथै एम्बुलेन्स सेवा सञ्चालनमा रहेको छ । वातावरण प्रवर्द्धनका लागि महानगरपालिका भित्र भएका पोखरीहरूको निर्माण तथा संरक्षण एवम ६ लेनको मुख्य सडकको दुबै किनारामा वृक्षारोपण कार्य गरिएको छ । माथि उल्लेख गरिएको महानगरपालिकाको विपद् तथा जलवायु उत्थानशील क्षमतालाई निम्न अनुसार विश्लेषण गरिएको छ ।

४.५.१ स्थानीय तहको क्षमता

तालिका नम्बर ४९ : स्थानीय तहको क्षमता नक्साङ्कन

क्र.सं.	प्रश्नहरू	चिन्ह	
		छ	छैन
१.	वडा अथवा सामुदायिक तहमा जोखिम न्यूनीकरण र व्यवस्थापन समितिहरूलाई सो सम्बन्धी तालिम दिइएको छ ?	छ	छैन
२.	वडा अथवा महानगर तहमा जोखिम व्यवस्थापन कोष बढाउने योजना बनाइएको छ ?	छ	
३.	यस महानगरपालिकामा स्थानीय आपत्कालीन कार्यसंचालन केन्द्र (local emergency operations center) छ ?	छ	
४.	विपद् जोखिम न्यूनीकरण तथा व्यवस्थापन र जलवायु परिवर्तन अनुकूलन कार्यका लागि छनोट भएका मध्ये कुनै व्यक्तिले जोखिम न्यूनीकरण र व्यवस्थापन र जलवायु परिवर्तन सम्बन्धी तालिम लिएका छन् ?		छैन
५.	कुनै कर्मचारीहरूले विपद् जोखिम न्यूनीकरण तथा व्यवस्थापन नीति र ऐन सम्बन्धी तालिम लिएका छन् ?	छ	
६.	कुनै कर्मचारीहरूले विपद् जोखिम मूल्याङ्कन सम्बन्धी तालिम लिएका छन् ?	छ	
७.	कुनै कर्मचारीहरूले विपद् जोखिम न्यूनीकरण सम्बन्धी तालिम लिएका छन् ?	छ	
८.	कर्मचारीहरूले विपद् पश्चातको क्षति तथा आवश्यकता आँकलन (Post disaster needs assessment) सम्बन्धी तालिम लिएका छन् ?	छ	
९.	स्थानीय युवा स्वयंसेवीहरूलाई आपत्कालीन प्रतिकार्यका लागि तालिम प्रदान गरिएको छ ?	छ	
१०.	स्थानीय तहका कर्मचारीहरूले अरु कुनै विपद् जोखिम न्यूनीकरण तथा व्यवस्थापन सम्बन्धी तालिम लिएका छन् ?	छ	

स्रोत : वडा स्तरीय छलफल २०८२

४.५.२ विराटनगर महानगरपालिका क्षेत्रमा रहेका नेपाल प्रहरीका युनिटहरू:

जिल्ला प्रहरी कार्यालय मोरङ विराटनगर, प्रहरी चौकी बरगाछी, वडा प्रहरी कार्यालय क, वडा प्रहरी कार्यालय ख हाटखोला, CRV जतुवा, CRV केसलिया, CRV सिटि बैंक, CRV पञ्जावी पेट्रोल पम्प, CRV भट्टाचोक, बखरी प्रहरी चौकी, ईलाका प्रहरी कार्यालय रानी, सिमा प्रहरी चौकी रानी, जिल्ला ट्राफिक प्रहरी कार्यालय विराटनगर समेत महानगरपालिका भित्र १७ वटा प्रहरी युनिटहरू रहेका छन् ।

४.५.३ विराटनगर महानगरपालिका क्षेत्रमा रहेका नेपाली सेनाका युनिटहरू:

श्री भैरव दल गण अन्तरगत सुरक्षा बेल एयरपोर्ट, सुरक्षा वेश नेपाल राष्ट्र बैंक र सुरक्षा वेश कारागार गरी नेपाली सेनाका ३ वटा युनिटहरू महानगरपालिका भित्र रहेका छन् ।

४.५.४ विराटनगर महानगरपालिका क्षेत्रमा रहेका सशस्त्र प्रहरीबल नेपालका युनिटहरू:

सशस्त्र प्रहरीबल नेपाल राजश्व तथा भन्सार सुरक्षा गुल्म रानी र सशस्त्र प्रहरीबल नेपाल वि ओ पि बखरी गरी २ वटा सशस्त्र प्रहरी बल नेपालका युनिटहरू महानगरपालिका भित्र रहेका छन् ।

४.५.५ विराटनगर महानगरपालिका विद्यमान पूर्वतयारी तथा प्रतिकार्य क्षमता

विराटनगर महानगरपालिका र पालिका क्षेत्रमा भएका विपद् प्रतिकार्यका लागि आवश्यक मानवीय, संस्थागत, विषयगत, आर्थिक, सामाजिक आदि स्रोतहरूको विवरण अनुसूचीमा समावेश गरिएको छ ।

खण्ड : पाँच

योजनाका प्राथमिकताहरू

५.१ विपद् जोखिम न्यूनीकरण तथा व्यवस्थापन र जलवायु परिवर्तनको प्रभावका कारण देखिएका समस्याहरू

५.१.१ नीतिगत संस्थागत सुदृढीकरण

- सबै वडा र समुदायहरूमा विपद् व्यवस्थापन समिति निर्माण भएता पनि क्षमता विकास र परिचालन नभएको ।
- विपद् व्यवस्थापन समिति तथा विषयगत क्षेत्रका पदाधिकारीहरूको कार्य विवरण र भूमिका प्रष्ट नभएको ।
- उच्च संकटासन्न समुदायमा समेत विपद् व्यवस्थापन समितिहरू गठन र परिचालन गर्नुपर्ने ।
- वडामा विपद् व्यवस्थापन कोषको स्थापना नभएको ।
- विपद् जोखिम न्यूनीकरण सम्बन्धी लैङ्गिक सम्बेदनशील नीति र रणनीतिक योजनाको अभाव ।

५.१.२ सूचना व्यवस्थापन र सम्प्रेषण

- महानगरपालिकाका सबै तहमा विपद् व्यवस्थापन सम्बन्धी बुझाइमा कमी ।
- जलवायु परिवर्तन र विपद् सम्बन्धी एकिकृत सूचना व्यवस्थापनमा कमी ।
- आपतकालीन कार्य सञ्चालन केन्द्रमा सञ्चालन निर्देशिका सहित सामग्री व्यवस्थापन भए पनि व्यवस्थित सञ्चालन हुन नसकेको ।
- समुदाय देखि महानगरपालिकासम्म विपद् सम्बन्धी सूचना प्रचार प्रसार चुस्त दुरूस्त नभएको ।
- सडक दुर्घटनाग्रस्त क्षेत्रहरूमा ट्राफिक संकेतहरूको अभाव, जस्तै विद्यालय क्षेत्र, वजार क्षेत्र आदी ।
- विपद् व्यवस्थापनको लागि खण्डित तथ्याङ्क नहुनु ।

५.१.३ निकायगत समन्वय

- विपद् व्यवस्थापनाको कार्यमा संघ, प्रदेश र जिल्ला तहमा समन्वय कमजोर रहेको ।
- महानगरपालिकामा रहेका शाखाहरूबीच विपद् व्यवस्थापनको एकिकृत कार्ययोजनाको लागि समन्वयको कमी ।
- विपद् जोखिम न्यूनीकरण तथा जलवायु अनुकूलनका क्रियाकलापहरूको लागि सरकारी र गैरसरकारी तथा निजी क्षेत्रको बीचमा समन्वय र लगानीको अभाव ।

५.१.४ विपद् तथा जलवायु उत्थानशील विकास अवधारणाको मूलप्रवाहीकरण

- महानगरपालिकाको क्षेत्रगत विकास योजना तर्जुमा प्रक्रिया र चरणमा विपद् जोखिम न्यूनीकरणको सवाल मूलप्रवाहीकरण नहुनु ।
- महानगरपालिकाका सबै शाखा प्रमुख तथा कार्यरत कर्मचारीहरूमा विपद् जोखिम न्यूनीकरण सम्बन्धी ज्ञानको कमी ।
- विपद् तथा जलवायु उत्थानशील विकास कृयाकलाप पहिचान र महानगरपालिकाको विषयगत क्षेत्र योजनामा मूलप्रवाहीकरण हुन नसकेको ।
- टोल विकास संस्थाहरूलाई समावेशी र लैङ्गिकमैत्री बनाउने नीतिको अभाव ।

५.१.५ भौतिक पूर्वाधार

- भवन आचार संहिताको पूर्ण पालना हुन नसकेको ।
- महानगरपालिकाको आफ्नो भवन मापदण्डको अभाव ।
- भूकम्पीय जोखिम वारे सचेतनामा कमी ।
- वस्ती तथा निजी भवन, सडक, विद्युत वितरण प्रणाली, खानेपानीका संरचना, विद्यालय लगायतका पूर्वाधार जोखिमयुक्त हुनु ।
- व्यवस्थित र सुरक्षित आश्रयस्थलको अभाव ।
- वजार क्षेत्रमा अपाङ्गतामैत्री तथा बालमैत्री सडक पेटीको अभाव ।
- सडकमा व्यवस्थित ढल निकासको अभावले समुदायमा डुवानको समस्या वढेको ।

- हरियाली सडकको अभावमा पर्या-पर्यटन विकासमा कमी ।
- सडक सुरक्षा र प्रयोगबारे ज्ञान, चेतना र सन्देशको अभावमा सडक अनुसार सवारी गति निर्धारण नभइ सडक दुर्घटना बढेको ।
- भूउपयोग नीति र योजना नभएको जसको कारण अव्यवस्थित वसोवास बढिरहेको ।
- महानगरपालिकामा विपद् जोखिम प्रभाव मूल्याङ्कन कार्यविधि नभएको ।
- अपाङ्गता तथा बालमैत्री धारा, शौचालय लगायतका संरचनाहरूको अभाव ।

५.१.६ प्राकृतिक स्रोत सम्पदा तथा जलाधार व्यवस्थापन

- प्राकृतिक सम्पदा माथि अतिक्रमण र विनाश बढ्दो क्रममा रहेको ।
- पानीका सतह सुक्दै गएको ।
- जैविक विविधतामा हास ।
- पुराना पैनी कुलो र खोल्सीहरू नासिएका छन् जसको कारण जमेको पानीबाट ढुवानको समस्या बढ्दै गएको ।

५.१.७ विपद् उत्थानशील कृषि विकास

- भूमिगत पानीको प्रयोग भइरहेको भए पनि हिउँदको समयमा नहरमा पानी समयमा नआउँदा सिँचाइका लागि पर्याप्त नभएको ।
- वालीनालीमा रोगकीराको प्रकोप र विषादीको बढ्दो प्रयोग तथा जनावरहरूबाट हुने जोखिम बढेको ।
- खाद्यान्न र अन्य बाली उत्पादनमा हास ।
- उत्पादित वस्तुको संरक्षण र उचित मूल्य नहुनु, उत्पादनको लागत मूल्य बढी हुनु ।
- कृषिमा भएको क्षतिको तथ्याङ्क राख्ने संयन्त्र र प्रणाली व्यवस्थित नहुनु ।
- वीउविजन संरक्षणका लागि प्रयास नभएको ।
- स्थानीय तथा परम्परागत वालीनाली लोप हुँदै गएको ।
- उत्पादनको न्यूनतम मूल्य निर्धारण नहुनु ।

४.१.८ विपद् उत्थानशील स्वास्थ्य सेवा

- महामारी नियन्त्रणका लागि पूर्वाधार, दक्ष जनशक्ति, उपकरण र नीतिगत संरचनामा अझै काम गर्नु पर्ने ।
- आपत्कालीन स्वास्थ्य सेवालार्ई अझ प्रभावकारी बनाउनु पर्ने ।
- विद्यालयहरूमा आपत्कालीन स्वास्थ्य सेवा उपलब्ध गराउनु पर्ने ।
- स्वास्थ्य विमा सबैको पहुँचमा नपुगेको र सिमित अस्पतालमा लागु भएको स्वास्थ्य विमा कार्यक्रमले समयमा उपचार हुन नसकेको ।

५.१.९ विपद् उत्थानशील शिक्षा .

- सुरक्षित विद्यालय सम्बन्धी अवधारणाको कमी ।
- विद्यालय व्यवस्थापन समिति, शिक्षक, विद्यार्थी र अभिभावकमा विपद् सम्बन्धी बुझाइको कमी ।
- विपद् तथा जलवायु परिवर्तन र यसले निम्त्याएका समस्या र समाधानका उपाय सहितको स्थानीय पाठ्यक्रमको अभाव ।
- विद्यालय विपद् व्यवस्थापन समिति गठन नभएको ।
- विद्यालयको संकटासन्नता विश्लेषण नभएको ।
- विपद् व्यवस्थापन फोकल शिक्षक तथा लैङ्गिक, अपाङ्गता तथा सामाजिक समावेशीकरण सम्पर्क शिक्षकको व्यवस्था नभएको ।
- विपद्ले निम्त्याएका समस्याहरू पहिचान नगरिएको ।
- विपद् बाट सुरक्षित हुनका लागि कार्ययोजनाको अभाव ।
- विपद् सम्बन्धी अतिरिक्त क्रियाकलाप तथा सिमुलेशनहरू हुने नगरेको ।

५.१.१० विपद् व्यवस्थापनमा लैंगिक तथा समावेशीकरण

- महिला, दीर्घरोगी, जेष्ठनागरिक, अपाङ्गता भएका ब्यक्ति र बालबालिकाहरूमा विपद् व्यवस्थापनको ज्ञानको अभाव ।

- योजना तर्जुमामा लक्षित समूहको अर्थपूर्ण सहभागिताको कमी ।
- योजना कार्यान्वयन र निर्णय प्रक्रियामा ढिलाई तथा सहभागिताको कमी ।
- लक्षित समूहलाई विपद् प्रतिकार्यमा प्राथमिकता नदिनु ।
- लैङ्गिक सम्बेदनशील सामग्रीहरूको व्यवस्थापन तथा क्षमता अभिवृद्धि तालिमहरू नभएको ।
- विपद् प्रतिकार्यमा विपद् प्रभावितहरूको सहभागितामा कमी ।

५.१.११ विपद् प्रतिकार्य

- खोज उद्धार तथा राहत सामग्रीको अभाव ।
- नगर प्रहरीहरूका लागि खोज तथा उद्धार सम्बन्धी तालिमहरू सञ्चालन नहुनु ।
- विषयगत क्षेत्र (क्लष्टर) अनुसार सामग्री भण्डारण गृहको अभाव ।
- आपतकालीन प्रवन्धका सामग्रीहरूको अभाव ।
- आपतकालीन अवस्थामा सूचना संकलनका लागि (IRA/MIRA) गर्न सक्ने दक्ष जनशक्तिको अभाव ।
- भौतिक पूर्वाधारको योजना कार्यान्वयन पछि, यसको मर्मत सम्भारको योजनाहरू नवन्नु ।
- विपद् व्यवस्थापनमा विषयगत क्षेत्रलाई प्राथमिकता नदिनु ।
- अनिवार्य विमाको व्यवस्था नहुनु ।

५.२ जोखिम न्यूनीकरण तथा उत्थानशीलता विकासका लागि समस्या समाधानका उपायहरू

५.२.१ तटबन्ध तथा स्परहरू निर्माण:

- पूर्वतर्फको सिंघिया खोला, पश्चिम तर्फको केशलिया खोला र बीचमा रहेको वस्ता पैनीमा तटबन्ध निर्माण गर्ने र खोला किनारबाट सडक निर्माण गरी बैकल्पिक मार्ग निर्माण गर्ने ।

५.२.२ हरियाली प्रवर्द्धन:

- खोला किनारमा बाँस लगायतका बहुउपयोगी विरुवाहरूको वृक्षारोपण गर्ने र बेम्बो सहकारी सञ्चालन गरेर प्रशस्त मात्रामा बाँस उत्पादन हुन थालेपछि बाँसमा आधारित उद्योगहरू सञ्चालन गर्ने। उदाहरणका लागि: टुथ पिन उद्योग, प्लाइ उद्योग (बाँसको प्लाइ सबैभन्दा उच्च गुणस्तरको हुन्छ।), घर निर्माण गर्ने विभिन्न साइजका बेम्बो बोर्डहरू (यी बोर्डहरू धेरै टिकाउ र सामान्य आगोले असर गर्न नसक्ने हुन्छन्), टिस्युपेपर उत्पादन, नेपाली कागज उत्पादन, खोला किनारका वस्तीहरूलाई सुरक्षित स्थानमा स्थानान्तरण गर्ने ।
- स्थानीय समुदायको आर्थिक समृद्धिको आधार निर्माण गर्ने। बाँसले नदी कटान रोक्छ, हरियाली बढाउँछ, जलवायु परिवर्तनको नकारात्मक असरलाई न्यून गर्छ, धुवाँ धुलोलाई कम गराउँछ, पारिस्थितिक पदतिलाई सन्तुलित राख्छ, पशुपालन लगायत साना, मझौला र ठूला उद्योगहरू सञ्चालन गर्ने कच्चा पदार्थ प्राप्त हुन्छ, नागरिकहरूको आमदानीको बलियो स्रोत बन्छ ।
- मुख्यरूपमा ६ लेखको सडक र अन्य सबै सडकहरूका आसपासमा हरियाली प्रवर्द्धन गर्न आलङ्कारिक रुखहरू लगाउने ।
- नगर क्षेत्रमा कौशी खेतीलाई प्रवर्द्धन गर्ने ।

५.२.३ ड्रेन तथा नाली निकास:

- महानगरपालिका उत्तरबाट खदरामा जाने ढललाई सुचारु गर्ने ।
- वडा नं ३ को मदनमार्गबाट, राजवंशी चोकबाट, उदयमार्गबाट र कञ्चनमार्गबाट ड्रेन बनाएर पानी सिंघियामा मिसाउने र पूर्वतयारीको लागि ३ थान पम्पिङ्गसेट तयारी अवस्थामा राख्ने ।
- वडा नं ५ मा दाना उद्योगबाट दक्षिण गएको नालीलाई नहरको छेउबाट केशलिया रोडको नालीमा मिसाउने । दाना उद्योग देखि शान्तिचोक हुँदै BFM बाट केशलिया रोडमा जोड्ने ।

- चाँदनी चोक देखि वस्ता पैनीमा जोड्ने । सरोचियाको पानी केशलिया सडकको उत्तरतर्फको नालीबाट रामपुर हुँदै धुधुवामा पठाउने ।
- वडा नं ६ मा कृषि भवनदेखि केशलिया रोडसम्म नाली जोड्ने ।
- वडा नं ८ र ९ का सबै नालीहरूको निकास सिंघिया खोलामा पुर्याउने । सुशिक्षा स्कूल टोल देखि सिंघिया सम्म जाने नालाको क्षमता बृद्धि गर्ने ।
- आर.के. चिल्ड्रेन अस्पताल देखि जयनेपाल चोक सम्म नाली बनाएर सिंघियासम्म विस्तार गर्ने । हाम्रो चोकदेखि हरिहर चोकसम्म बाटोको दुबै साइडमा नाली निर्माण गरी सिंघियामा मिसाउने ।
- वडा नं १० को घोघा खोलेर ठूलो बनाउने । नेशनल ट्रेडिङ्ग भित्रबाट ह्युमपाईप लगाएर निकास बाहिर पठाउने ।
- वडा नं ११ र १२ मा नहरको दायाँ बायाँ ड्रेन बनाएर सबै नालीहरूको पानी हाल्ने र चेङ्गामारी पैनीमा पठाउने । सबै नालीको क्षमता बढाउने ।
- कोशी प्रोजेक्ट दक्षिणको बाटोमा नाली निर्माण गरी १३ नं हुँदै १४ नं वडाबाट सिंघियामा पठाउने । चक्रपथमा भएको सानो निकासलाई ठूलो बनाउने ।
- चेङ्गामारी पैनीको कल्भर्टको साइज बढाउने ।
- वडा नं १३ मा रोडशेष देखि छुट्टै नाली मलायारोड देखि वडा नं. १५ को मण्ठा पोखरी सम्म निर्माण गर्ने ।
- हड्ताली हाटमा ठूलो नाली बनाउने ।
- वडा नं १४ र १८ को लागि ४ लेनको सडक र रेलवेमा भएको ८ फुटको कल्भर्टको क्षमता २५ फुटको बनाउने ।
- वडा नं १६ मा धारी खोलालाई सफा गर्ने ।
- खदम पैनीलाई गहिराउने, चेङ्गामारी धार व्यवस्थापन गर्ने, दशगजा नजिक पानीको ड्रेन बनाएर निकास गर्ने ।
- वडा नं १७ लाईन क्वाटरको पूर्वी दिवालको बाटो पूर्वबाट पूर्व ड्रेन बनाएर डङ्ग्राहा पैनी सम्म पुर्याउने, रघुपति उत्तरको पानीलाई वडा कार्यालय हुँदै ड्रेन बनाएर डङ्ग्राहा पैनी सम्म पुर्याउने र डङ्ग्राहा पैनी लाई सफा गर्ने र केही गहिर्याउने ।
- २०७७ सालमा पानीको निकासका लागि ईस्लामपुरको कल्भर्ट बनाउँदै गर्दा भारतीय पक्षले अवरोध गरेपछि आधा भाग कल्भर्ट र आधा भाग ह्युमपाइप राखेर बनाउन बाध्य हुनु पर्यो ।
- ICP को पहिलेको बहाव हुने ईस्लामपुरको दक्षिण खोक्साहामा खोलेर भेडिहारी तिर पानी पठाउने ।
- वडा नं १९ मा घिनाघाटको उत्तरतर्फबाट बग्ने पानीको निकासका लागि सडक मुनी ठूलो ह्युम पाईप गाडेर पानी निकास गराई सिंघियामा मिसाउने ।
- मुख्यरूपमा सबै टोलहरूमा बनेका नालीहरूको निकास खोला पैनीसम्म पुर्याउने र पैनीहरू अतिक्रमण हुन नदिइ खोल्ने र नियमित सफा गर्ने ।
- खोला र पैनीहरूमा थुप्रिएर रहेको माटो तथा बालुवा निकाल्ने ।

५.२.४ पेट्रोल पम्प र ग्याँस डिलर:

पेट्रोल पम्प र ग्याँस डिलरको मापदण्ड तयार भएको छ । यसलाई दृढताका साथ कार्यान्वयन गर्ने । नियमित अनुगमन गर्ने । न्यूनतम सुरक्षाका उपाय अपनाउन अनिवार्य गर्ने । अग्नि नियन्त्रण सम्बन्धी तालिम दिने । पूर्वतयारी लाई अनिवार्य गर्ने । टोल विकास संस्थाहरूलाई तालिममा सहभागी गराएर टोल टोलमा सचेतीकरण गर्ने ।

खण्ड : छ

समस्या, प्राथमिकता र योजना

६.१ विपद् जोखिम न्यूनीकरण रणनीतिक कार्ययोजनाका प्राथमिकताहरू

यो योजना विराटनगर महानगरपालिकाको विकास निर्माणको योजना निर्माणमा सहयोगी बन्न सको भन्ने उद्देश्य राखिएको छ । त्यसैले माथि उल्लेखित समस्याहरूको सम्बोधनका लागि विपद् जोखिम न्यूनीकरण नीति तथा रणनीतिक कार्ययोजनाका आधारमा यस महानगरपालिकाले बहुप्रकोप जोखिम विश्लेषणमा निम्नानुसार प्राथमिकता प्राप्त क्षेत्र र प्राथमिकता प्राप्त कार्यहरू निर्धारण गरेको छ ।

तालिका नम्बर ५०: रणनीतिक कार्ययोजनाका प्राथमिकताहरू

महानगरपालिकाको योजना निर्माणका लागि विषयगत क्षेत्रहरू		प्राथमिकता प्राप्त कार्य	
१	वातावरण तथा विपद् व्यवस्थापन		विपद् जोखिमबारे बुझाइ अभिवृद्धि
			विपद् जोखिम शासकीय पद्धतिको विकास
			विपद् जोखिम संवेदनशील लगानी प्रवर्द्धन
			प्रभावकारी विपद् पूर्वतयारी
२	सुशासन तथा संस्थागत विकास		विपद् जोखिमबारे बुझाइ अभिवृद्धि
			विपद् जोखिम शासकीय पद्धतिको विकास
			विपद् जोखिम संवेदनशील लगानी प्रवर्द्धन
			प्रभावकारी विपद् पूर्वतयारी
३	सामाजिक विकास		विपद् जोखिमबारे बुझाइ अभिवृद्धि
			विपद् जोखिम शासकीय पद्धतिको विकास
			विपद् जोखिम संवेदनशील लगानी प्रवर्द्धन
			प्रभावकारी विपद् पूर्वतयारी
४	पूर्वाधार विकास		विपद् जोखिमबारे बुझाइ अभिवृद्धि
			विपद् जोखिम शासकीय पद्धतिको विकास
			विपद् जोखिम संवेदनशील लगानी प्रवर्द्धन
			प्रभावकारी विपद् पूर्वतयारी
५	आर्थिक विकास		विपद् जोखिमबारे बुझाइ अभिवृद्धि
			विपद् जोखिम शासकीय पद्धतिको विकास
			विपद् जोखिम संवेदनशील लगानी प्रवर्द्धन
			प्रभावकारी विपद् पूर्वतयारी

खण्ड : सात

समस्या, प्राथमिकता र योजना

विराटनगर महानगरपालिकाको वार्षिक योजना निर्माणको काममा विपद् तथा जलवायु उत्थानशील योजनालाई आधार बनाउन सहज होस भन्ने उद्देश्यले महानगरपालिकाको ५ वटा विषयगत समितिका कामहरूलाई नेपाल सरकारले तय गरेको रणनीतिक प्राथमिकताका आधारमा विराटनगर महानगरपालिकाको विपद् तथा जलवायु उत्थानशील योजनामा निम्नलिखित क्रियाकलापहरू तय गरिएका छन् ।

हरेक विषयगत क्षेत्रहरूको कामलाई विपद् व्यवस्थापन मैत्री बनाउन र सरकारले प्रतिवद्धता गरेको रणनीतिक योजनाको प्राथमिकता प्राप्त क्षेत्र र कार्यहरूलाई आधार बनाएर विराटनगर महानगरपालिकाको विपद् तथा जलवायु उत्थानशील योजनाका कृयाकलापहरू तय गरिएको छ ।

७.१. वातावरण तथा विपद् व्यवस्थापन

तालिका नम्बर ५१ : विपद् तथा जलवायु उत्थानशील योजनाका कृयाकलापहरू

क्र.सं.	क्रियाकलाप	जिम्मेवार निकाय	अनुमानित बजेट रू लाखमा			समयावधि	सहयोगी निकाय
			रु	रु	रु		
क	विपद् जोखिमबारे बुझाई महानगरपालिकामा हुने र हुनसक्ने प्रकोप र प्रकोपका कारण उत्पन्न हुने विपद्को जोखिम पहिचान, नक्शाङ्कन, अभिलेखीकरण र समुदायमा सम्प्रेषण गर्न देहायका क्रियाकलाप सञ्चालन गरिनेछः						
१	विपद् जोखिम लेखाजोखा र नियमित अध्यावधिक गर्ने : महानगरपालिकामा हुने सबै प्रकारका प्रकोपको पहिचान र विश्लेषण गरी नियमित अध्यावधिक गरिनेछ ।	विपद् व्यवस्थापन महाशाखा	५	३	२	अल्पकालीन	प्रदेश सरकार विषयगत शाखाहरू वडा कार्यालय दातृ निकाय प्राज्ञिक निकाय सामुदायिक संस्था विकास साझेदार
	सुरक्षित आश्रयस्थलको विकास गर्ने: शहरी तथा ग्रामीण दुबै क्षेत्रमा खुला स्थानको पहिचान तथा व्यवस्थापन गरी आपत्कालीन समयमा उपयोग गर्न सकिने गरी सुरक्षित आश्रयस्थलको विकास गर्ने	विपद् व्यवस्थापन महाशाखा				दीर्घकालीन	प्रदेश सरकार वडा कार्यालय दातृ निकाय विकास साझेदार
	विषयगत समूह (Cluster) को गठन : महानगरपालिका स्तरमा आवश्यकता अनुसार विषयगत क्षेत्रको व्यवस्था गरी विपद्का समयमा परिचालन गर्न सकिने गरी तयारी अवस्थामा राख्ने ।	विपद् व्यवस्थापन महाशाखा	खर्च नलाग्ने			अल्पकालीन	विषयगत महाशाखा दातृ निकाय सामुदायिक संस्था विकास साझेदार

२	विकासका विषयगत क्षेत्रको जोखिम लेखाजोखा तथा नक्साङ्कन गर्ने: प्राकृतिक विपदको मात्र होइन कृषि, पशुपालन, शिक्षा, स्वास्थ्य, पर्यटन, उद्योग तथा व्यापार, सहकारी, सञ्चार, भौतिक पूर्वाधार, वन तथा वातावरण र जैविक विविधता लगायत विकासका विषयगत क्षेत्रको विपद् तथा जलवायुजन्य जोखिमको पहिचान एवं लेखाजोखा गरी नक्साङ्कन गर्ने ।	महानगरपालिकाका सबै विषयगत समिति तथा महाशाखाहरू	५	४	१	अल्पकालीन	प्रदेश सरकार विषयगत महाशाखा दातृ निकाय सामुदायिक संस्था विकास साझेदार उद्योग बाणिज्य संघ व्यापार संघहरू लगायत निजी क्षेत्र
३	सञ्चार माध्यमको उपयोग गर्ने: सञ्चार सेवा प्रदायकसँग समन्वय गरी बहूविपद् पूर्वसूचना अवधारणा अनुसार नेपाली भाषा र स्थानीय भाषामा सन्देशहरू तयार गरी सूचना सम्प्रेषणको कार्य प्रभावकारी बनाउने ।	विपद् व्यवस्थापन महाशाखा	१	१	०	अल्पकालीन	विद्युतीय सञ्चार माध्यमहरू छापा सञ्चार माध्यम
४	जनचेतना अभिवृद्धि : • विभिन्न सञ्चार माध्यमसँगको साझेदारी र सामाजिक सञ्जाल मार्फत महानगरपालिकावासीलाई विपद् र जलवायु परिवर्तनबाट उत्पन्न जोखिमबारे जानकारी सम्प्रेषण तथा कार्यक्रमहरू सञ्चालन गरी जनचेतना अभिवृद्धि गर्ने । • समुदाय तहमा समुदायमा आधारित विपद् जोखिम न्यूनीकरण तथा व्यवस्थापन सम्बन्धी तालिम सञ्चालन गर्ने ।	विपद् व्यवस्थापन महाशाखा	१०	८	२	अल्पकालीन	विद्युतीय सञ्चार माध्यमहरू छापा सञ्चार माध्यम वडा कार्यालयहरू विकास साझेदार गैरसरकारी संस्थाहरू
५	अभिलेखीकरण, प्रकाशन र प्रसार गर्ने: विपद् र जलवायु परिवर्तनको जोखिम नक्साङ्कन तथा लेखाजोखाबाट प्राप्त नतिजा, अनुसन्धान प्रतिवेदनहरू प्रकाशन र सञ्चारमाध्यमबाट समेत प्रसार तथा सम्प्रेषण गर्ने ।	विपद् व्यवस्थापन महाशाखा	५	४	१	अल्पकालीन	छापा सञ्चार माध्यम वडा कार्यालयहरू विकास साझेदार गैरसरकारी संस्थाहरू
६	सिकाइ आदानप्रदान गर्ने: महानगरपालिकामा भएका विपद् व्यवस्थापनका कार्य र उपलब्धि, विपद्को प्रकार, प्रकृति, प्रभाव र मानिसमा विपद्को सामना क्षमता लगायतका विषयमा अनुभव आदानप्रदानका लागि वर्षमा कम्तीमा दुईपटक कार्यक्रम आयोजना गर्ने ।	विपद् व्यवस्थापन महाशाखा	१	१	०	अल्पकालीन	विषयगत शाखाहरू साझेदार संस्थाहरू सरोकारवाला निकायहरू

७	सामुदायिक विपद् जोखिम लेखाजोखा तथा नक्साङ्कन गर्ने: विपद्को उच्च जोखिममा रहेका क्षेत्रका समुदायको सङ्कटासन्नता, क्षमता र जोखिम लेखाजोखा र नक्साङ्कनमा लगानी बढाउने।	विपद् व्यवस्थापन महाशाखा	१०	६	४	अल्पकालीन	बडा कार्यालय गैरसरकारी संस्थाहरु
ख	विपद् जोखिम शासकीय पद्धतिको विकास						
१	सुरक्षित स्वास्थ्य सेवाको विकास: महानगरपालिकामा रहेका स्वास्थ्य सेवालाई प्रभावकारी रूपमा आपत्कालीन सेवा समेत दिनसक्ने बनाउन सार्वजनिक तथा निजी अस्पताल, स्वास्थ्य केन्द्रको संरचनात्मक र गैरसंरचनात्मक सुदृढीकरण गर्ने ।	विपद् व्यवस्थापन महाशाखा स्वास्थ्य महाशाखा				दीर्घकालीन	भौतिक पूर्वाधार महाशाखा निजी स्वास्थ्य क्षेत्र विकास साझेदार गैरसरकारी संस्थाहरु
२	नीतिगत व्यवस्थामा सुधार गर्ने : विपद् जोखिम न्यूनीकरणलाई सशक्त र प्रभावकारी बनाउन आवश्यकता अनुसार ऐनमा संशोधन गर्ने, नीति तथा मार्गदर्शन कार्यविधि र निर्देशिका आदि तयार गर्ने । (खोला पैनी बहाव व्यवस्थापन सम्बन्धी वैज्ञानिक मापदण्डको विकास, निर्माण कार्यमा विपद् प्रभाव मूल्याङ्कन, विद्यालय सुरक्षा योजना, जोखिम न्यूनीकरण योजना आदि)	विपद् व्यवस्थापन महाशाखा शिक्षा महाशाखा भौतिक पूर्वाधार महाशाखा	५	४	१	अल्पकालीन	संघीय सरकार प्रदेश सरकार बडा कार्यालय दातृ निकाय प्राज्ञिक निकाय विकास साझेदार
३	अनुगमन इकाईको स्थापना: सार्वजनिक सेवा, सामाजिक सुरक्षा, जोखिम हस्तान्तरण, पूर्वाधार विकास र आपत्कालीन पूर्वतयारीका कार्यको सुनिश्चितताका लागि नागरिकको सहभागिता रहेको अनुगमन इकाई गठन गर्ने।	विपद् व्यवस्थापन महाशाखा	२	२	०	अल्पकालीन	महानगरपालिकाका अन्य महाशाखाहरु
ग	विपद् जोखिम संवेदनशील लगानी प्रवर्द्धन						
१	विपद् प्रतिरोधी पूर्वाधारमा लगानी अभिवृद्धि गर्ने: सरकारी, सार्वजनिक र निजी क्षेत्रबाट निर्माण हुने भवनका साथै विद्यालय, सडक, पुल, कल्भर्ट, खानेपानीका पूर्वाधार, विद्युत वितरण, सञ्चारका साधन, पर्यटन लगायतका भौतिक पूर्वाधार निर्माण सम्बन्धी कार्यक्रम तर्जुमा, डिजाइन र निर्माण गर्दा जोखिम न्यूनीकरणका लागि आवश्यक बजेट र स्रोतको व्यवस्था गर्ने	विपद् व्यवस्थापन महाशाखा भौतिक पूर्वाधार महाशाखा				दीर्घकालीन	भौतिक पूर्वाधार महाशाखा शिक्षा महाशाखा
घ	प्रभावकारी विपद् पूर्वतयारी						

१	विपद् पूर्वतयारी तथा प्रतिकार्य योजनाको कार्यान्वयन: आपत्कालीन समयमा खोज, उद्धार र राहत व्यवस्थापनका लागि तयार भएको विपद् पूर्वतयारी तथा प्रतिकार्य योजना कार्यान्वयन गर्ने ।	विपद् व्यवस्थापन महाशाखा विषयगत क्षेत्रहरू	१०	७	३	अल्पकालीन	महानगरपालिकाका अन्य महाशाखाहरू
२	विषयगत पूर्वतयारी योजना तयार गर्ने: दूरसञ्चार, विद्युत्, बैङ्क, उद्योग, कलकारखाना, शिक्षालय, अस्पताल र स्वास्थ्य केन्द्र लगायत निजी तथा सार्वजनिक क्षेत्रका अत्यावश्यक सेवा प्रदायक निकायको आपत्कालीन योजना तयारीका लागि आवश्यक सहयोग र मार्गनिर्देश गर्ने ।	विपद् व्यवस्थापन महाशाखा विषयगत क्षेत्रहरू	५	४	१	अल्पकालीन	महानगरपालिकाका अन्य महाशाखाहरू
३	आपत्कालीन सामग्री भण्डार गृह स्थापना गर्ने: प्रत्येक वडाका सुरक्षित स्थानमा आपत्कालीन सामग्री भण्डारणका लागि भण्डार गृह स्थापना गरी विपद्को प्रकृति र जनसङ्ख्याका आधारमा राहत सामग्री मौज्दात राख्ने ।	विपद् व्यवस्थापन महाशाखा विषयगत क्षेत्रहरू	५०	३०	२०	अल्पकालीन	महानगरपालिकाका अन्य महाशाखाहरू वडा कार्यालयहरू साझेदार संस्थाहरू
४	समुदायमा आधारित समूहहरू गठन र परिचालन गर्ने: विपद्को प्रकार, प्रकृति र प्रभावका आधारमा विशिष्ट कार्यक्रम तयार गरी समुदाय स्वयंलाई परिचालन गरेर विपद् जोखिम व्यवस्थापन कार्यक्रम सञ्चालनका लागि लगानी प्रवर्द्धन गर्ने ।	विपद् व्यवस्थापन महाशाखा विषयगत क्षेत्रहरू	१०	८	२	अल्पकालीन	महानगरपालिकाका अन्य महाशाखाहरू वडा कार्यालयहरू साझेदार संस्थाहरू
५	संरक्षण र मनोसामाजिक परामर्श सेवा सुनिश्चित गर्ने: विपद्का कारण त्रासमा परेका मानिस र महिला, बालबालिका, वृद्धवृद्धा तथा अपाङ्गता भएका व्यक्ति वा परिवारको संरक्षण र आवश्यक मनोसामाजिक परामर्श सेवा प्रदान गर्ने विज्ञ वा संस्था वा निकायको पूर्व पहिचान गरी पूर्वतयारी अवस्थामा राख्ने ।	विपद् व्यवस्थापन महाशाखा विषयगत क्षेत्रहरू	५०	३०	२०	अल्पकालीन	सामाजिक विकास महाशाखा महिला तथा बालबालिका शाखा साझेदार संस्थाहरू

७.२ सुशासन तथा संस्थागत विकास

सुशासन तथा संस्थागत विकासको क्षेत्रमा गर्नपर्ने विपद् जोखिमवारे बुझाइ, सुशासन, निजि लगानी र प्रभावकारी पूर्वतयारीको क्षेत्रमा निम्न कृयाकलापहरू योजना गरिएको छ ।

तालिका नम्बर ५२ : सुशासन तथा संस्थागत विकासको क्षेत्रका योजनाहरू

क्र.सं.	क्रियाकलाप	जिम्मेवार निकाय	अनुमानित बजेट रू लाखमा			समयावधि	सहयोगी निकाय
			कुल	आन्तरीक	बाह्य		
क	विपद् जोखिमवारे बुझाई						
१	मौसम पूर्वानुमान सम्प्रेषण गर्ने: मानवजीवन, खेतीपाती, पर्यटन र अन्य व्यवसायलाई समेत लक्षित गरी सबै प्रकारका मौसमी गतिविधिको पूर्वसूचना प्रणालीलाई सरल र सबैले बुझ्ने भाषामा सम्प्रेषण गर्ने।	विपद् व्यवस्थापन महाशाखा	१	१	०	अल्पकालीन	मौसम पूर्वानुमान महाशाखा
२	महानगरपालिकाको विपद् पोर्टल सबैको पहुँचमा पुर्याउने: महानगरपालिकाको विपद् पोर्टललाई दैनिक नियमितरूपमा अद्यावधिक गर्ने र सरोकारवाला निकाय तथा सर्वसाधारणको पहुँच हुने गरी व्यवस्था मिलाउने	विपद् व्यवस्थापन महाशाखा	खर्च नलाग्ने			अल्पकालीन	साझेदार संस्थाहरू
ख	विपद् जोखिम शासकीय पद्धतिको विकास						
१	विपद् जोखिम संवेदनशील भूउपयोग योजना निर्माण गर्ने: बहुविपद् जोखिम न्यूनीकरण गर्न समेत उपयुक्त हुनेगरी महानगरपालिकाको विपद् जोखिम संवेदनशील भूउपयोग योजना तयार गर्ने ।	विपद् व्यवस्थापन महाशाखा	२०	२०	०	अल्पकालीन	प्रदेश सरकार साझेदार निकायहरू
२	वडा तहमा विपद् जोखिम व्यवस्थापन इकाई गठन गर्ने: महानगरपालिकाका सबै वडामा विपद् व्यवस्थापन समिति अन्तर्गत विपद् व्यवस्थापन इकाई स्थापना गर्ने । संकटासन्न समुदायमा समुदायमा आधारित विपद् व्यवस्थापन समितिहरू गठन गरी सक्रिय गर्ने	विपद् व्यवस्थापन महाशाखा	२	२	०	अल्पकालीन	वडा कार्यालयहरू गैरसरकारी संस्थाहरू

क्रसं.	क्रियाकलाप	जिम्मेवार निकाय	अनुमानित बजेट रू लाखमा			समयावधि	सहयोगी निकाय
			कुल	आन्तरीक	बाह्य		
क	विपद् जोखिमबारे बुझाई						
३	राहत मापदण्ड तयार गर्ने: विपद्बाट प्रभावित व्यक्ति तथा समुदायलाई मानवीय सहायता उपलब्ध गराउन आधारभूत मानवीय मापदण्डको विकास गरी कार्यान्वयन गर्ने ।	विपद् व्यवस्थापन महाशाखा	२	२	०	अल्पकालीन	साझेदार संस्थाहरु
४	पुनर्निर्माण तथा पुनःस्थापना कार्यविधि र मापदण्ड तयार गर्ने: विपद्पछि हुने सबै प्रकारका भौतिक पूर्वाधारको पुनर्निर्माण र प्रबलीकरणका लागि आवश्यक मापदण्ड तयार गर्ने ।	विपद् व्यवस्थापन महाशाखा	२	२	०	अल्पकालीन	साझेदार संस्थाहरु
५	लगत तयार गर्ने: खोला नदीको Right of way पहिचानका लागि नापी नक्सा तयार गर्ने र नदी किनारका उकास वा पर्ती जग्गाको लगत तयार गर्ने ।	विपद् व्यवस्थापन महाशाखा भौतिक पूर्वाधार महाशाखा	३	३	०	अल्पकालीन	वडा कार्यालय नापी कार्यालय
ग	विपद् जोखिम संवेदनशील लगानी प्रवर्द्धन						
१	विपद् तथा जलवायु परिवर्तन सिकाइ केन्द्र स्थापना गर्ने: महानगरपालिका अन्तर्गत विपद् र जलवायुजन्य जोखिम न्यूनीकरण सम्बन्धी नियमित जानकारी र ज्ञान प्रवाहका लागि सिकाइका गतिविधिहरू आपतकालिन कार्यसञ्चालन केन्द्रमा व्यवस्थित गर्ने ।	विपद् व्यवस्थापन महाशाखा	५	४	१	अल्पकालीन	विषयगत शाखाहरु
२	आपत्कालीन कार्य सञ्चालन केन्द्रको सुदृढीकरण गर्ने: महानगरपालिकामा स्थापित आपत्कालीन कार्यसञ्चालन केन्द्रलाई स्रोत, साधनयुक्त र क्रियाशील बनाएर प्रदेश र केन्द्रीय आपत्कालीन कार्यसञ्चालन केन्द्रसँग सञ्जालीकरण गर्ने ।	विपद् व्यवस्थापन महाशाखा	१०	५	५	अल्पकालीन	राष्ट्रिय आपत्कालीन कार्यसञ्चालन केन्द्र प्रदेश आपत्कालीन कार्यसञ्चालन केन्द्र जिल्ला आपत्कालीन कार्यसञ्चालन केन्द्र
३	आपत्कालीन स्वास्थ्य सेवा व्यवस्थित गर्ने:	जनस्वास्थ्य महाशाखा	५	४	१	अल्पकालीन	सरकारी तथा निजी अस्पताल

क्रसं.	क्रियाकलाप	जिम्मेवार निकाय	अनुमानित बजेट रू लाखमा			समयावधि	सहयोगी निकाय
			कुल	आन्तरीक	बाह्य		
क	विपद् जोखिमबारे बुझाई						
	विपदमा परेर घाइते भएका व्यक्तिको तत्कालीन उपचारका लागि दक्ष उपचारकर्मी, उपचार सामग्री सहित उपचार स्थलको उपलब्धता सुनिश्चित गर्ने।						तथा स्वास्थ्य केन्द्रहरु वडा कार्यालय
४	वारुणयन्त्रको सुदृढीकरण गर्ने: महानगरपालिकाको विकास र भौतिक पूर्वाधार समेतलाई दृष्टिगत गरी सम्भावित आगलागीको सामना गर्न मौजुदा वारुणयन्त्रको प्रणाली र क्षमतालाई सुदृढ बनाउने। अगला घरहरुमा लाग्ने आगो समेत निभाउन सक्ने दमकलको व्यवस्था गर्ने।	विपद् व्यवस्थापन महाशाखा	१००	६०	४०	अल्पकालीन	संघीय सरकार प्रदेश सरकार
घ	प्रभावकारी विपद् पूर्वतयारी						
१	विपद् व्यवस्थापन सूचना प्रणालीको विकास गर्ने: महानगरपालिकाको आफ्नै विपद् व्यवस्थापन सूचना प्रणालीको विकास गरी केन्द्र र प्रदेश सरकारबाट तयार सूचना प्रणालीसँग सञ्जालीकरण गर्ने। (विपद् पोर्टल, आपतकालिन कार्य सञ्चालन केन्द्र)	विपद् व्यवस्थापन महाशाखा	५	४	१	अल्पकालीन	प्रदेश वपद् व्यवस्थापन कार्यकारी समिति वडा कार्यालय टोल विकास समिति
२	क्षेत्रगत भूमिका निर्धारण गर्ने: विपद् जोखिम व्यवस्थापनका लागि महानगरपालिकाका विषयगत शाखा र वडाहरु, उद्योग, व्यापार, सञ्चार र नागरिकको भूमिका र जिम्मेवारी निर्धारण गर्ने	विपद् व्यवस्थापन महाशाखा	२	२	०	अल्पकालीन	वडा कार्यालयहरु टोल विकास संस्थाहरु संयुक्त टोल संगठन
३	समन्वय संयन्त्र स्थापना गर्ने: संघीय सरकार, प्रदेश सरकार, अन्तरस्थानीय तह, महाशाखा तथा शाखा, सरोकारवाला निकायबीच विपद् जोखिम व्यवस्थापन, पूर्वतयारी एवं आपत्कालीन समयमा खोज, उद्धार र मानवीय सहायतालाई प्रभावकारी बनाउन	विपद् व्यवस्थापन महाशाखा	१	१	०	अल्पकालीन	संघीय सरकार, प्रदेश सरकार, अन्तरस्थानीय तह, महाशाखा तथा शाखा,

क्रसं.	क्रियाकलाप	जिम्मेवार निकाय	अनुमानित बजेट रू लाखमा			समयावधि	सहयोगी निकाय
			कुल	आन्तरीक	बाह्य		
क	विपद् जोखिमबारे बुझाई						
	विशेष समन्वय संयन्त्रको स्थापना गर्ने।						

७.३ सामाजिक विकास

तालिका नम्बर ५३ : सामाजिक विकासको क्षेत्रका योजनाहरू

क्रसं.	क्रियाकलाप	जिम्मेवार निकाय	अनुमानित बजेट रू लाखमा			समयावधि	सहयोगी निकाय
			कुल	आन्तरीक	बाह्य		
क	विपद् जोखिमबारे बुझाई						
१	सचेतनाका लागि सन्देश सम्प्रेषण: मौसमी प्रकोपहरूबाट सचेतनाका लागि पर्चा पम्पलेट पोष्टरहरू तयार गरी सम्प्रेषण गर्ने ।	विपद् व्यवस्थापन महाशाखा	१	१	०	अल्पकालीन	कृषि ज्ञान केन्द्र कृषि तथा पशु विकास शाखा
२	भान्साकोठाको सुरक्षा: गृहिणी महिलाहरूलाई भान्साकोठाको सुरक्षा सम्बन्धमा अभिमुखीकरण गरी सुसूचित गर्ने ।	विपद् व्यवस्थापन महाशाखा	५	४	१	अल्पकालीन	सामाजिक विकास महाशाखा महिला तथा बालबालिका शाखा
३	टोल विकास संस्थाको क्षमता विकास: टोल विकास संस्थाहरूलाई क्रियाशील बनाउने र पूर्वतयारी स्वरूप विपद् जोखिम न्यूनीकरण सम्बन्धी तालिम सञ्चालन गर्ने ।	विपद् व्यवस्थापन महाशाखा	५	४	१	अल्पकालीन	टोल विकास संस्थाहरू संयुक्त टोल संगठन
४	शैक्षिक पाठ्यक्रममा विपद् जोखिम व्यवस्थापन समावेश गर्ने: सबै तहका शैक्षिक पाठ्यक्रममा विपद् र जलवायुजन्य जोखिम न्यूनीकरण तथा व्यवस्थापन विषयका पाठ्यक्रम निर्माण गरी अध्यापन गराउने । विद्यालयमा हुने अतिरिक्त क्रियाकलापहरूमा विपद् व्यवस्थापनका विषयहरू समावेश गर्ने । समय समयमा विद्यालयहरूमा	विपद् व्यवस्थापन महाशाखा	५	३	२	अल्पकालीन	प्रदेश सामाजिक विकास मन्त्रालय शिक्षा महाशाखा प्राज्ञिक क्षेत्र

क्रसं.	क्रियाकलाप	जिम्मेवार निकाय	अनुमानित बजेट रू लाखमा			समयावधि	सहयोगी निकाय
			कुल	आन्तरीक	बाह्य		
क	विपद् जोखिमबारे बुझाई						
	कृत्रिम घटना अभ्यास कार्यक्रम सञ्चालन गरी सचेत गराउने						
ख	विपद् जोखिम शासकीय पद्धतिको विकास						
१	बहुप्रकोप पूर्वसूचना प्रणालीको प्रवर्द्धन गर्ने: जलवायु जोखिम तथा अन्य प्रकोपका पूर्वतयारी तथा प्रतिकार्यका लागि संघ र प्रदेश सरकारसँग समेत समन्वय गरेर पूर्वसूचना प्रणालीको विकास र विस्तार गर्ने ।	विपद् व्यवस्थापन महाशाखा	५	३	२	अल्पकालीन	संघीय सरकार प्रदेश सरकार अन्तरस्थानीय तह
२	अध्ययन तथा अनुसन्धान प्रवर्द्धन गर्ने: महानगरपालिका र आसपासका क्षेत्रमा विपद् र जलवायु परिवर्तनबाट उत्पन्न हुने जोखिमबारे अध्ययन तथा अनुसन्धान गर्ने ।	विपद् व्यवस्थापन महाशाखा	१०	५	५	दीर्घकालीन	संघीय सरकार प्रदेश सरकार अन्तरस्थानीय तह प्राज्ञिक क्षेत्र साझेदार संस्थाहरू
ग	विपद् जोखिम संवेदनशील लगानी प्रवर्द्धन						
१	पेट्रोल पम्प ग्याँस डिपो: पेट्रोल पम्प ग्याँस डिपोको तयारी मापदण्डअनुसार सञ्चालक तथा कर्मचारीहरूलाई आगलागी सम्बन्धी सचेतनामूलक तालिमहरू सञ्चालन गरी जोखिम संवेदनशीलताका लागि तयार गर्ने ।	विपद् व्यवस्थापन महाशाखा	५	४	१	अल्पकालीन	सामाजिक विकास महाशाखा निजी क्षेत्र
२	सुरक्षित विद्यालय निर्माण: शिक्षालयलाई संरचनागत तथा गैरसंरचनात्मक रूपमा सुरक्षित बनाएर विपद् उत्थानशीलता अभिवृद्धि गर्ने ।	विपद् व्यवस्थापन महाशाखा शिक्षा शाखा				दीर्घकालीन	सामाजिक विकास महाशाखा
घ	प्रभावकारी विपद् पूर्वतयारी						
१	नदी र खोल्सीहरूको वहाव सभ्यतामा सुधार: सिंधिया खोला र केशलिया खोलाको वहाव सभ्यतामा सुधार गर्नका लागि नीतिगत सुधारहरू गर्ने । खोल्सी	विपद् व्यवस्थापन महाशाखा				दीर्घकालीन	संघीय सरकार प्रदेश सरकार अन्तरस्थानीय तह भौतिक पूर्वाधार महाशाखा

क्रसं.	क्रियाकलाप	जिम्मेवार निकाय	अनुमानित बजेट रू लाखमा			समयावधि	सहयोगी निकाय
			कुल	आन्तरीक	बाह्य		
क	विपद् जोखिमबारे बुझाई						
	नदी, पैनी र नहरहरूको मापदण्ड निर्धारण गरी कार्यान्वयन गर्ने ।						साझेदार संस्थाहरू

७.४ पूर्वाधार विकास

तालिका नम्बर ५४ : पूर्वाधार विकासको क्षेत्रका योजनाहरू

क्रसं.	क्रियाकलाप	जिम्मेवार निकाय	अनुमानित बजेट रू लाखमा			समयावधि	सहयोगी निकाय
			कुल	आन्तरीक	बाह्य		
क	विपद् जोखिमबारे बुझाई						
१	सडक सुरक्षा सूचना व्यवस्थापन गर्ने: सबै प्रकारका सडकमा स्पष्ट लेन, ट्रफिक लाईट, सडक बत्ती, जेब्रा क्रसिड निर्माण, सवारी सञ्चालन अनुशासन र नागरिक अनुशासनमा सुधार गरी सडक सुरक्षाका विधि, दुर्घटनाप्रस्त क्षेत्रका सङ्केत सहित पूर्वजानकारी सङ्केतका चिन्ह र उपकरण जडान गर्ने ।	विपद् व्यवस्थापन महाशाखा भौतिक पूर्वाधार महाशाखा	५०	३०	२०	दीर्घकालीन	संघीय सरकार प्रदेश सरकार नेपाल प्रहरी ट्रफिक प्रहरी साझेदार संस्थाहरू
२	पुनर्निर्माण प्रविधि हस्तान्तरण गर्ने: विपद्पछिको पुनर्निर्माणलाई अझ बलियो र राम्रो बनाउन राष्ट्रिय तथा अन्तर्राष्ट्रिय प्रविधि प्राप्त गर्न पहल गर्ने ।	विपद् व्यवस्थापन महाशाखा				दीर्घकालीन	पूर्वाधार विकास महाशाखा अन्य महाशाखाहरू
ख	विपद् जोखिम शासकीय पद्धतिको विकास						
१	विपद् जोखिम न्यूनीकरण मूलप्रवाहीकरण गर्ने: महानगरपालिकाका विकासका विषयगत योजना तर्जुमा तथा कार्यान्वयनमा विपद् जोखिम न्यूनीकरण मूलप्रवाहीकरण गर्न लगानी सुनिश्चित गर्ने ।	विपद् व्यवस्थापन महाशाखा भौतिक पूर्वाधार महाशाखा				दीर्घकालीन	संघीय सरकार प्रदेश सरकार साझेदार संस्थाहरू
२	अपाङ्गमैत्री संरचनामा लगानी बढाउने: सरकारी कार्यालय, सामुदायिक भवन, विद्यालय, अस्पताल र आश्रयस्थलहरू बालबालिका, निजी	विपद् व्यवस्थापन महाशाखा				दीर्घकालीन	संघीय सरकार प्रदेश सरकार साझेदार संस्थाहरू निजी क्षेत्र

क्रसं.	क्रियाकलाप	जिम्मेवार निकाय	अनुमानित बजेट रू लाखमा			समयावधि	सहयोगी निकाय
			कुल	आन्तरीक	बाह्य		
क	विपद् जोखिमबारे बुझाई						
	क्षेत्रका व्यवसायिक र व्यापारिक भवनहरू बालबालिका, बृद्धबृद्धा तथा अपाङ्ग मैत्री बनाउन लगानी बढाउने र यसका लागि निजी क्षेत्रलाई प्रोत्साहित गर्ने ।	भौतिक पूर्वाधार महाशाखा					
ग	विपद् जोखिम संवेदनशील लगानी प्रवर्द्धन						
१	सुरक्षित सडकको विकास गर्ने: महानगरपालिका, प्रदेश र संघीय सरकारको सहयोगमा हुने सडक निर्माणका क्रममा नै सम्भावित दुर्घटना न्यूनीकरणका उपाय अवलम्बन गर्ने र सडकको उपयोगबारे चेतना अभिवृद्धि गरी सडक सुशासन सुनिश्चित गर्न लगानी बढाउने ।	भौतिक पूर्वाधार महाशाखा				दीर्घकालीन	संघीय सरकार प्रदेश सरकार विकास साझेदारहरू निजी क्षेत्र
२	शहरी ढल व्यवस्थापनमा लगानी बढाउने: शहरी ढल निकास प्रणालीलाई वैज्ञानिक पद्धतिबाट निर्माण गर्ने तथा विद्यमान ढल निकास प्रणालीको स्तरोन्नति गर्ने ।	भौतिक पूर्वाधार महाशाखा				दीर्घकालीन	संघीय सरकार प्रदेश सरकार विकास साझेदारहरू निजी क्षेत्र
३	खोला नदीहरूबाट सुरक्षित बनाउन लगानी बढाउने: महानगरपालिकाका २ तिर रहेका सिंधिया र केशलीया खोलाहरूबाट मावन जीवन आर्थिक स्रोत र भौतिक पूर्वाधारहरूलाई सुरक्षित बनाउन दीर्घकालीन योजना तयार गरी कार्यान्वयन गर्ने ।	विपद् व्यवस्थापन महाशाखा भौतिक पूर्वाधार महाशाखा				दीर्घकालीन	संघीय सरकार प्रदेश सरकार साझेदार संस्थाहरू
४	शहरी डुवान कम गर्न लगानीमा बृद्धि गर्ने: महानगरपालिकाका डुवान हुने क्षेत्रहरूलाई सुरक्षित बनाउन ड्रेन तथा नाली निकासको दीर्घकालीन योजना सहितको व्यवस्था मिलाउने	विपद् व्यवस्थापन महाशाखा भौतिक पूर्वाधार महाशाखा				दीर्घकालीन	संघीय सरकार प्रदेश सरकार साझेदार संस्थाहरू
५	सबै वर्ग र समूह मैत्री संरचना निर्माणमा लगानी प्रवर्द्धन गर्ने: विपद् प्रभावित क्षेत्रमा भौतिक पूर्वाधार जस्तै बृद्धाश्रम, अनाथालय,	विपद् व्यवस्थापन महाशाखा				दीर्घकालीन	संघीय सरकार प्रदेश सरकार साझेदार संस्थाहरू

क्र.सं.	क्रियाकलाप	जिम्मेवार निकाय	अनुमानित बजेट रू लाखमा			समयावधि	सहयोगी निकाय
			कुल	आन्तरीक	बाह्य		
क	विपद् जोखिमबारे बुझाई						
	सामुदायिक भवन आदिको पुनर्निर्माण तथा मर्मत सम्भार गर्दा महिला, जेष्ठ नागरीक, अपाङ्गता भएका व्यक्तिहरू र बालबालिकाको विशेष आवश्यकताको सम्बोधन गर्ने।	भौतिक पूर्वाधार महाशाखा					
घ	प्रभावकारी विपद् पूर्वतयारी						
१	विपद् जोखिम प्रवलीकरण गर्ने: जोखिमयुक्त अवस्थामा रहेका विद्यालय, अस्पताल, स्वास्थ्य चौकी, खानेपानीका संरचना, तथा सार्वजनिक भवनहरू, ऐतिहासिक सम्पदा र निजी क्षेत्रका पूर्वाधारको प्रवलीकरणमा लगानी बढाउने र साझेदारी प्रोत्साहन गर्ने	विपद् व्यवस्थापन महाशाखा भौतिक पूर्वाधार महाशाखा				दीर्घकालीन	संघीय सरकार प्रदेश सरकार साझेदार संस्थाहरू निजी क्षेत्र
२	जैविक इञ्जीनियरिङ प्रविधिको प्रयोगमा लगानी बढाउने: नदी तटीय क्षेत्रमा बाढीबाट हुने कटान, पटान र डुवान क्षेत्रको पुनःस्थापनका कार्यमा जैविक इञ्जीनियरिङ विधिको प्रवर्द्धनमा लगानी बढाउने।	विपद् व्यवस्थापन महाशाखा भौतिक पूर्वाधार महाशाखा				दीर्घकालीन	प्रदेश सरकार डिभिजन वन कार्यालय साझेदार संस्थाहरू

७.५ आर्थिक विकास

तालिका नम्बर ५५ : आर्थिक विकासको क्षेत्रका योजनाहरू

क्र.सं.	क्रियाकलाप	जिम्मेवार निकाय	अनुमानित बजेट रू लाखमा			समयावधि	सहयोगी निकाय
			कुल	आन्तरीक	बाह्य		
क	विपद् जोखिमबारे बुझाई						
१	ब्याज र करमा सुविधा दिने: जोखिमयुक्त निजी आवास, होटल, सपिङ्ग मल, व्यवसायिक तथा औद्योगिक भवनहरू प्रवलीकरणको लागि कम ब्याज दरमा ऋण, कर सुविधाका माध्यमबाट प्रोत्साहन गर्ने।	आर्थिक विकास महाशाखा				अल्पकालीन	निजी क्षेत्र

क्रसं.	क्रियाकलाप	जिम्मेवार निकाय	अनुमानित बजेट रू लाखमा			समयावधि	सहयोगी निकाय
			कुल	आन्तरीक	बाह्य		
क	विपद् जोखिमबारे बुझाई						
२	समुदायमा आधारित बिमाको प्रवर्द्धन गर्ने: समुदायमा आधारित, लघु बीमा, पशु बीमा, खेती बीमा, कृषक आरक्षित कोषको व्यवस्था गरी सिमान्तीकृत र भूमिहीन वर्ग र गरीबीको रेखा मुनी रहेको परिवारको बिमालाई अनुदानमा आधारित बनाएर बिमक स्वतः लाभग्राही हुने व्यवस्था गर्ने	आर्थिक विकास महाशाखा				अल्पकालीन	निजी क्षेत्र जीवन तथा निर्जिवन विमा कम्पनीहरु
३	व्यक्तिगत बिमा गराउने: विपद्को उच्च जोखिममा रहेको व्यक्ति, परिवार र समूह तथा विपद् जोखिम व्यवस्थापनमा कार्यरत वा संलग्न कर्मचारी वा स्वयंसेवकको दुर्घटना र जीवन विमाको सुनिश्चित गर्ने	विपद् व्यवस्थापन महाशाखा आर्थिक विकास महाशाखा				अल्पकालीन	निजी क्षेत्र जीवन तथा निर्जिवन विमा कम्पनीहरु
ख	विपद् जोखिम शासकीय पद्धतिको विकास						
१	सार्वजनिक तथा निजी सम्पत्तिको बिमा गराउने: सार्वजनिक भवनहरु, विद्यालय, अस्पताल, स्वास्थ्य चौकी तथा महत्वपूर्ण पूर्वाधारहरुका साथै निजी भवनहरु, उद्योग, व्यवसाय, कलकारखाना आदि सबै प्रकारका सम्पत्तिको बिमा गरी जोखिम हस्तान्तरणलाई अनिवार्य गराउने ।	आर्थिक विकास महाशाखा				अल्पकालीन	निजी क्षेत्र जीवन तथा निर्जिवन विमा कम्पनीहरु
ग	विपद् जोखिम संवेदनशील लगानी प्रवर्द्धन						
१	व्यवसाय निरन्तरता योजना निर्माण गर्ने: सरकारी निकाय, शिक्षालय, अस्पताल एवं सार्वजनिक निकाय र सबै प्रकारका व्यापार तथा उद्योगहरुलाई विपद्को समयमा पनि व्यवसाय निरन्तर सञ्चालन गर्नसक्ने गरी योजना तयारी र कार्यान्वयन गर्न प्रोत्साहन गर्ने ।	विपद् व्यवस्थापन महाशाखा				अल्पकालीन	सम्बन्धित सरकारी निकाय सामाजिक विकास महाशाखा शिक्षा शाखा शिक्षालयहरु निजी क्षेत्र
घ	प्रभावकारी विपद् पूर्वतयारी						
१	पारीवारिक विपद् जोखिम व्यवस्थापन योजना बनाउन सहयोग गर्ने:	विपद् व्यवस्थापन				अल्पकालीन	आर्थिक विकास महाशाखा तथा विषयगत शाखाहरु

क्रसं.	क्रियाकलाप	जिम्मेवार निकाय	अनुमानित बजेट रू लाखमा			समयावधि	सहयोगी निकाय
			कुल	आन्तरीक	बाह्य		
क	विपद् जोखिमबारे बुझाई						
	महानगरपालिकावासीको पारिवारिक विपद् जोखिम व्यवस्थापन योजना तर्जुमाका लागि प्रोत्साहन दिन त्यस्तो योजना निर्माण गर्ने परिवारलाई महानगरपालिकाले दिने विभिन्न सेवा शुल्कमा सुविधा उपलब्ध गराई प्रोत्साहन दिने ।	न महाशाखा					वडा कार्यालय
२	कृषिमा विपद् जोखिम बिमाको प्रवर्द्धन गर्ने: महानगरपालिकाभित्र सञ्चालन हुने सबै प्रकारका कृषि, वागवानी, कृषि भूमि र मत्स्यपालन तथा पशुपालनको बिमा अनिवार्य गर्ने ।	आर्थिक विकास महाशाखा					कृषि विकास शाखा पशु विकास शाखा कृषक सहकारीहरु
३	जोखिम हस्तान्तरणमा अनुदान: विपद् जोखिम हस्तान्तरणका विधि अवलम्बन गर्न आवश्यक कार्यविधि तयार गरी जोखिम हस्तान्तरण विधिमा निजी लगानीलाई प्रोत्साहित गर्ने ।	आर्थिक विकास महाशाखा					आर्थिक विकास महाशाखा निर्जिवन विमा कम्पनीहरु

खण्ड : आठ

विपद् जोखिम न्यूनीकरणका लागि क्रियाकलापहरू

८.१. विपद् जोखिम न्यूनीकरण क्रियाकलापहरू

तालिका नम्बर ५६ विपद् जोखिम न्यूनीकरण क्रियाकलापहरू

क्रसं	समस्या तथा जोखिम	व्यवस्थापनका क्रियाकलाप	अनुमानित लागत	मुख्य जिम्मेवारी	स्रोतको व्यवस्था		समय अवधि
					आन्तरिक	बाह्य	
१. भूकम्प							
	भूकम्प	<ul style="list-style-type: none"> भूकम्पीय सुरक्षाका सम्बन्धमा नागरिकहरूलाई सचेतनामूलक कार्यक्रमहरू सञ्चालन गर्ने । भवन निर्माण संहिताको पालना हुने गरी नक्सापास गरेर मात्र घर निर्माण गर्ने गराउने । घर तथा भवनहरूमा रहेका फलामे औजार, विद्युतीय उपकरण, दराज, च्याक लगायतका घर भित्र वा बाहिरका गैरसंरचनात्मक सामग्रीहरूको व्यवस्थित तरिकाबाट सुरक्षित गर्ने वा गैरसंरचनात्मक अल्पीकरण गर्ने । महानगरपालिकाका विद्यालयका असुरक्षित भवनहरू हटाएर भूकम्प प्रतिरोधि तरिकाले निर्माण गर्ने र कमजोर भवनहरूको प्रवलीकरण गर्ने र कम्पाउण्डवाल निर्माण गर्ने । शैक्षिक संस्थाहरू तथा स्वास्थ्य संस्थाहरूको भौतिक संरचनाहरूको जोखिम अध्ययन गरी कमजोर 		सम्बन्धित विद्यालय महानगरपालिका शिक्षा विकास तथा समन्वय ईकाइ	महानगरपालिका वडा समिति	प्रदेश सरकार सम्बन्धित विद्यालय महानगरपालिका	५ वर्षभित्र

क्रसं	समस्या तथा जोखिम	व्यवस्थापनका क्रियाकलाप	अनुमानित लागत	मूख्य जिम्मेवारी	स्रोतको व्यवस्था		समय अवधि
					आन्तरिक	बाह्य	
		पहिचान भएका विद्यालय र स्वास्थ्य संस्थाहरू पुनर्निर्माण र प्रवलीकरण गर्ने ।					
२. बाढी, कटान तथा डुवान							
वडा नं १							
	करिव ३६४ घर सिंघिया खोलाको किनारमा बस्ने भूमिहिन वस्ती कटान र डुवानको समस्या	<ul style="list-style-type: none"> केही भागमा तटबन्ध भएको छ अब बाँकी भागमा सिंघिया खोलामा स्पर सहितको ५ किलोमिटर तटबन्ध निर्माण गर्ने । खोला किनारमा बाँस र अन्य बहुउपयोगी वृक्षारोपण गर्ने । खोला किनारका असुरक्षित करिव १०० घरलाई सुरक्षित स्थानमा स्थानान्तरण गर्ने । 	करिव १ करोड	महानगरपालिका वडा समिति	महानगरपालिका	संघीय सरकार प्रदेश सरकार विकास साझेदार	यसैवर्ष देखि आरम्भ गरी ५ वर्षभित्र सम्पन्न गर्ने
	सबै ठाउँमा नाली नबनेकाले डुवान हुने	<ul style="list-style-type: none"> वडाका सबै बाटो र वस्तीहरूमा नाली निर्माण गरी सिंघिया खोलामा निकास गर्ने । 	२० लाख	महानगरपालिका वडा समिति	महानगरपालिका		३ वर्षभित्र
वडा नं २							
	करिव ३५० घर सिंघिया खोलाको किनारका भूमिहिन वस्ती कटान र डुवानको समस्या	<ul style="list-style-type: none"> सरस्वती टोल र वडाका अन्य स्थानहरूमा सिंघिया खोलामा स्पर सहितको १०० मिटर तटबन्ध निर्माण गर्ने । खोला किनारमा बाँस र अन्य बहुउपयोगी वृक्षारोपण गर्ने । खोला किनारका असुरक्षित करिव १०० घरलाई सुरक्षित स्थानमा स्थानान्तरण गर्ने । 	करिव २ करोड	महानगरपालिका वडा समिति	महानगरपालिका	संघीय सरकार प्रदेश सरकार विकास साझेदार	यसैवर्ष देखि आरम्भ गरी ५ वर्षभित्र सम्पन्न गर्ने

क्रसं	समस्या तथा जोखिम	व्यवस्थापनका क्रियाकलाप	अनुमानित लागत	मूख्य जिम्मेवारी	स्रोतको व्यवस्था		समय अवधि
					आन्तरिक	बाह्य	
	कमल पोखरी टोल गहिरो भएकोले डुवानको समस्या	<ul style="list-style-type: none"> अहिले ब्लक भएको महानगरपालिकाको उत्तरबाट खदरामा जाने ढललाई व्यवस्थितरूपमा सफा गरी चलाउने । वडाका सबै टोलहरुका सडक किनारमा व्यवस्थित नाली निर्माण गर्ने । धरानरोडको नाली क्लियर गर्ने । 	२० लाख	महानगरपालिका वडा समिति	महानगरपालिका		यसैवर्ष देखि आरम्भ गरी ३ वर्षभित्र सम्पन्न गर्ने
वडा नं ३							
	माथिल्लो क्षेत्रमा नाली नहुनु र तल्लो क्षेत्र (राजवंशी चोक देखि बरगाछी सम्म हाईवे देखि ४०० मिटर पूर्व सम्मको क्षेत्र) नाली व्यवस्थित नहुनुले घरबाट निस्कने पानी सडकमा जाने गरेकोले प्रदूषण र डुवानको समस्या	<ul style="list-style-type: none"> ढाटदेखि आउने पानीलाई मदनमार्गबाट खदरा हुँदै सिँघिया तिर पठाउने । राजवंशी चोक माथिको पानीलाई पुष्पलाल चोक हुँदै सिँघियामा पठाउने । उदयमार्गबाट वडा नं. १ हुँदै नहर साईडबाट नाला निर्माण गरी सिँघियामा पठाउने । कञ्चनमार्गबाट आधा पश्चिम तर्फ र आधा भागको नमुनामार्ग हुँदै सिँघियामा पठाउने । घर निर्माण गर्दा जगको पूर्वाधार एकनास बनाउन मापदण्ड बनाएर लागु गर्ने । पूर्वतयारीको लागि ३ थान पम्पिङ्गसेट तयारी अवस्थामा राख्ने । 		महानगरपालिका वडा समिति	महानगरपालिका	संघीय सरकार प्रदेश सरकार विकास साझेदार	
वडा नं ४							
	चम्राही वस्तीमा केशलियाको बाढीले वस्ती र खेतीबाली	<ul style="list-style-type: none"> चम्राहीको १७ घरलाई सुरक्षित स्थानमा स्थानान्तरण गर्ने । केशलियामा मुडेरी (बुढीगंगा) देखि तटबन्ध निर्माण गर्ने । 	१ करोड	महानगरपालिका वडा समिति	महानगरपालिका	संघीय सरकार प्रदेश सरकार विकास साझेदार	यसैवर्ष देखि आरम्भ गरी ५ वर्षभित्र सम्पन्न गर्ने

क्रसं	समस्या तथा जोखिम	व्यवस्थापनका क्रियाकलाप	अनुमानित लागत	मूख्य जिम्मेवारी	स्रोतको व्यवस्था		समय अवधि
					आन्तरिक	बाह्य	
	पनि हरेक वर्ष कटान र डुवान गर्छ	<ul style="list-style-type: none"> खोला किनारलाई ग्रिनवेल्डको रूपमा विकास गर्ने । साईडमा सडक निर्माण गर्ने । खोला देखि १०० मिटर टाढामा मात्र वस्ती विकास गर्ने । 					
	ईक्राही, मुसहर वस्ती केशलियाको बाढी बुढीगंगाको दक्षिण भेगमा नदी मोडिएको ठाउँबाट पस्छ र पुरैगाउँ डुवाउँछ	<ul style="list-style-type: none"> ईक्राहीमा ९५ घर सुकुम्बासी वस्तीलाई अन्यत्रै स्थानान्तरण गर्ने । केशलियामा तटबन्ध निर्माण गर्ने । 		महानगरपालिका वडा समिति	महानगरपालिका	संघीय सरकार प्रदेश सरकार विकास साझेदार	यसैवर्ष देखि आरम्भ गरी ५ वर्षभित्र सम्पन्न गर्ने
	वडाको अधिकाँस क्षेत्र माथिल्लो भागबाट आएको पानीले डुब्छ	<ul style="list-style-type: none"> वडाको माथिल्लो क्षेत्रबाट आउने पानीको निकासका लागि सबै टोलमा नालीहरूको निर्माण गरेर कञ्चनबारीको पश्चिम जाने ठूलो नालीमा मिसाउने । 	करिव ५० लाख	महानगरपालिका वडा समिति	महानगरपालिका		२ वर्षभित्र
वडा नं ५							
	खोला उकास जग्गा र एयरपोर्टको निकास पैनीको डिलको ऐलानी जग्गामा बसेको शंकरबारी उराव टोल र कोलरुवा ।	<ul style="list-style-type: none"> शंकरबारी टोलका ३५ घर र कोलरुवाका २० घरलाई त्यहाँबाट उठाएर रिङ्गरोडको आसपास सुरक्षित स्थानमा एकिकृत वस्ती विकास गर्ने । केशलिया खोलामा २०० मिटर तटबन्धन गर्ने । खोला किनारमा ग्रिनवेल्ड बनाउने। पार्क बनाउने । 	करिव २ करोड	महानगरपालिका वडा समिति	महानगरपालिका	संघीय सरकार प्रदेश सरकार विकास साझेदार	यसैवर्ष देखि आरम्भ गरी ५ वर्षभित्र सम्पन्न गर्ने
	हाईवे पछाडिको शान्तिचोक क्षेत्र र उत्तर जामुनगाछी क्षेत्रमा निकास छैन	<ul style="list-style-type: none"> सूर्यमार्गमा एक घरको अवरोध हटाइ हुलाकी मार्गको नाली क्लियर गर्ने । सदगनिया पैनीको अवरोध हटाउने । 	करिव ६० लाख	महानगरपालिका वडा समिति	महानगरपालिका		२ वर्षभित्र

क्रसं	समस्या तथा जोखिम	व्यवस्थापनका क्रियाकलाप	अनुमानित लागत	मूख्य जिम्मेवारी	स्रोतको व्यवस्था		समय अवधि
					आन्तरिक	बाह्य	
		<ul style="list-style-type: none"> दाना उद्योगबाट दक्षिण गएको नालीलाई नहरको छेउबाट केशलिया रोडसम्म पुऱ्याएर ठूलो नालीमा मिसाउने । दाना उद्योग देखि शान्तिचोक हुँदै BFM बाट केशलिया रोडमा जोड्ने । गणेश चोक (चाँदनी चोक) देखि वस्ता पैनी (जामुनगाछी पश्चिम) मा जोड्ने जुन पैनी बोर्डरसम्म जान्छ । 					
वडा नं ६							
	ब्रह्मपुरा, मंगलुवा, लालीगुराँस टोल (धुदुवा पश्चिम टोल) केसलिया र धुदुवा खोलाको बाढीले पुरै वस्ती र खेतीबाली पनि हरेक वर्षजसो डुवान र कटान गर्छ	<ul style="list-style-type: none"> वडा नं. ५ को माथिल्लो क्षेत्रमा नहरबाट पानी धुँदुवामा मिसाएको छ । केशलिया र धुदुवाको कटान बढेकोले जोखिमयुक्त भागमा तटबन्धन गर्ने । खोला किनारमा वृक्षारोपण गर्ने । रिङ्गरोडलाई अलि अग्लो बनाउने । 		महानगरपालिका वडा समिति	महानगरपालिका	संघीय सरकार प्रदेश सरकार विकास साझेदार	यसैवर्ष देखि आरम्भ गरी ५ वर्षभित्र सम्पन्न गर्ने
	सरोचिया क्षेत्र बाढीले डुवाउँछ ।	<ul style="list-style-type: none"> सरोचियाको पानी केशलिया सडकको उत्तरतर्फको नालीबाट रामपुर हुँदै धुदुवामा पठाउने । कृषि भवन देखि केशलिया सडकसम्म जोड्ने (BFM हुँदै) व्यवस्थित नाली निर्माण गर्ने । 	१० लाख २० लाख	महानगरपालिका वडा समिति	महानगरपालिका		२ वर्षभित्र
वडा नं ७							
	सन्सारी क्षेत्र	<ul style="list-style-type: none"> हाटखोला, हरियाली, साकम्बरीमा केही स्थानमा सिंघिया खोलामा केही तटबन्ध गरिएको छ अब 	१ करोड ५० लाख	महानगरपालिका वडा समिति	महानगरपालिका	संघीय सरकार प्रदेश सरकार	यसैवर्ष देखि आरम्भ गरी

क्रसं	समस्या तथा जोखिम	व्यवस्थापनका क्रियाकलाप	अनुमानित लागत	मुख्य जिम्मेवारी	स्रोतको व्यवस्था		समय अवधि
					आन्तरिक	बाह्य	
	सिंघिया खोला अव्यवस्थित छ । बाढीको समयमा तिब्र कटान हुन्छ । तटबन्ध छैन । हरियाली टोल (सुकुम्बासी वस्ती) खोलाको किनारमा छ	हाटखोलामा करिब १ किलोमिटर र साकम्बरीमा २०० मिटर तटबन्ध निर्माण गर्ने । <ul style="list-style-type: none"> नदी किनारको ऐलानी जग्गामा बसोबास गरेका ५२ घर सुकुम्बासीहरुको पहिचान गरी अन्यत्र स्थानान्तरण गर्ने । जग्गा हुनेहरुलाई हटाउने । हरियाली, सुगन्धमार्ग, साकम्बरी, हाटखोला र सरस्वती टोल डुवानग्रस्त स्थानमा नाली निर्माण गरेर समस्या समाधान गर्ने । 	८० लाख ३ लाख			विकास साझेदार	५ वर्षभित्र सम्पन्न गर्ने
वडा नं ८							
	बालगोपाल टोल, पशु बधशाला क्षेत्र, विराटेश्वर बृद्धाश्रम क्षेत्र, स्वागतम टोल, बलुवाही र विश्वकर्मा चोक सिंघियाको किनारमा भएकोले डुवान र कटान	<ul style="list-style-type: none"> सिंघिया खोलालाई व्यवस्थित गर्न सर्वप्रथम खोलामा तटबन्ध निर्माण गर्ने । नदी किनारको ऐलानी जग्गामा बसोबास गरेका ५० घर सुकुम्बासीहरुको पहिचान गरी अन्यत्र स्थानान्तरण गर्ने । जग्गा हुनेहरुलाई हटाउने । सबै टोलहरुमा नाली निर्माण गरेर त्यसको निकास सिंघिया खोलामा पुऱ्याउने । 		महानगरपालिका वडा समिति	महानगरपालिका	संघीय सरकार प्रदेश सरकार विकास साझेदार	यसैवर्ष देखि आरम्भ गरी ५ वर्षभित्र सम्पन्न गर्ने
	मधुमारा क्षेत्रमा नाली व्यवस्थित नभएकोले डुवानको ठूलो समस्या छ ।	<ul style="list-style-type: none"> सुशिक्षा स्कूल टोलको डुवान समस्या समाधान गर्न टोल देखि सिंघिया सम्म जाने नाला सानो भएकोले यसको क्षमता बृद्धि गर्ने । जयनेपाल चोक बाँके विहारी मन्दिर, आर.के. अस्पताल जाने क्षेत्रसमेतको लागि आर.के. चिल्ड्रेन अस्पताल देखि जयनेपाल चोक सम्म नाली बनाएर सिंघियासम्म विस्तार गर्ने । 		महानगरपालिका वडा समिति	महानगरपालिका		२ वर्षभित्र

क्रसं	समस्या तथा जोखिम	व्यवस्थापनका क्रियाकलाप	अनुमानित लागत	मूख्य जिम्मेवारी	स्रोतको व्यवस्था		समय अवधि
					आन्तरिक	बाह्य	
		<ul style="list-style-type: none"> हाम्रो चोकदेखि हरिहर चोकसम्म बाटोको दुबै साइडमा नाली निर्माण गरी सिंघियामा मिसाउने । गिता मार्गक्षेत्रमा नाला सानो छ । यसको सरसफाई र स्तरबृद्धि गर्ने । नम्बर १ को ड्रेन ज्ञानकुन्ज प्रा वि देखि सिंघिया खोला सम्म २ किमि निर्माण गर्ने । नम्बर २ को ड्रेन असोक चोक देखि विस्वकर्मा चोक सम्म पानीको निकास खोल्ने । नम्बर ३ को प्रस्तावित ड्रेन अमर टोल देखि विस्वाकर्मा चोक सम्म निर्माण गर्ने । नम्बर ४ को ड्रेन अमर टोल देखि स्वागतम चोक सम्म निर्माण गर्ने । 					
वडा नं ९							
	नाली व्यवस्थित नहुँदा डुवानको समस्या हुने	<ul style="list-style-type: none"> हस्पिटल चोक, भानुटोल (क) र (ख) को डुवान कम गर्ने यी टोलहरुमा नाली निर्माण गरेर त्यसको निकास सिंघिया पुर्याउने । 	५० लाख	महानगरपालिका वडा समिति	महानगरपालिका		२ वर्षभित्र
वडा नं १०							
	धानुक वस्ती र मिनी जतुवा: घोघा पैनी मासिदै गएकोले माथिबाट आएको पानी नेसनल ट्रेडिङमा दिवालको सानोमात्र निकास	<ul style="list-style-type: none"> धानुक वस्ती र मिनी जतुवाको पानीको निकासका लागि घोघा खोलेर ठूलो बनाउने । नेशनल ट्रेडिङ भित्रबाट ह्युमपाईप लगाएर निकास बाहिर पठाउने । वडाको सिमाना सडकमा ड्रेन बनाउन शुरु भएको छ । पानीलाई सो ड्रेनबाट धरमबाँध रोड हुँदै 	१० लाख ५ लाख	महानगरपालिका वडा समिति	महानगरपालिका		२ वर्षभित्र

क्रसं	समस्या तथा जोखिम	व्यवस्थापनका क्रियाकलाप	अनुमानित लागत	मूख्य जिम्मेवारी	स्रोतको व्यवस्था		समय अवधि
					आन्तरिक	बाह्य	
	भएकोले वस्ती डुवानमा पर्ने गरेको	ट्रिटमेण्ट प्लाण्ट भएर (वडा नं.१४) भएर सिंघिया खोलामा मिसाउने ।					
वडा नं ११							
	धुदुवा पश्चिम टोल: केसलिया र धुदुवा खोलाको बाढीले पुरै वस्ती र खेतीवाली हरेक वर्ष डुवाउँछ	<ul style="list-style-type: none"> धुदुवा पश्चिम टोलको सुरक्षाका लागि वडा नं. ६ को नदी किनारको माटो बेच्ने काम रोकनु पर्दछ । केशलिया खोलामा २ मिटर अग्लो तटबन्ध निर्माण गर्ने । 	???	महानगरपालिका वडा समिति	महानगरपालिका	संघीय सरकार प्रदेश सरकार विकास साझेदार	यसैवर्ष देखि आरम्भ गरी ५ वर्षभित्र सम्पन्न गर्ने
	पिचरा टोल: एयरपोर्ट नजिकबाट केशलिया खोला फुटेर आएको र नहरको पानी पसेर पनि डुवाउँछ, निकास छैन	<ul style="list-style-type: none"> पिचरा टोलमा हुने डुवान र प्रदूषणको समस्या समाधानका लागि नालीहरुको लेवलिङ्ग गर्ने । नहरको पश्चिममा गहिरो नालीको निर्माण गर्ने र साना नालीहरुको पानी सो ठूलो नालीमा मिसाउने । 	करिव ५० लाख	महानगरपालिका वडा समिति	महानगरपालिका	संघीय सरकार प्रदेश सरकार विकास साझेदार	यसैवर्ष देखि आरम्भ गरी ३ वर्षभित्र सम्पन्न गर्ने
	डुम टोल: आकासबाट परेका पानीले नै डुब्छ ।	<ul style="list-style-type: none"> नाली निर्माण गर्ने र श्रीलंका टोल हुँदै नहरमा निकाल्ने । (करिव ३०० मिटर) 	करिव १० लाख	महानगरपालिका वडा समिति	महानगरपालिका		२ वर्षभित्र
	जनपथ टोल बर्षादको पानी, माथिल्लो भागबाट आएको पानी र नहरबाट आएको पानीले डुवान हुन्छ	<ul style="list-style-type: none"> जनपथ टोलमा पनि डुवान र प्रदूषणको समस्या समाधानका लागि नालीहरुको लेवलिङ्ग गर्ने । नहरको पूर्वमा गहिरो नालीको निर्माण गर्ने र साना नालीहरुको पानी सो ठूलो नालीमा मिसाउने । सो नालीलाई सिधै दक्षिणमा लगेर खोल्सीमा मिसाउने । 	करिव ५० लाख	महानगरपालिका वडा समिति	महानगरपालिका		२ वर्षभित्र
वडा नं १२							

क्रसं	समस्या तथा जोखिम	व्यवस्थापनका क्रियाकलाप	अनुमानित लागत	मूख्य जिम्मेवारी	स्रोतको व्यवस्था		समय अवधि
					आन्तरिक	बाह्य	
	मलहनुवा र बखरी टोलमा केसलिया खोलाको बाढीले पुरै वस्ती र खेतीबाली पनि हरेक वर्षजसो डुवाउँछ ।	<ul style="list-style-type: none"> • केशलिया खोलाको वडा नं. ६ बेलाहा रोडबाट पानी पस्ने भएकोले उक्त स्थानदेखि तलसम्म तटबन्ध गर्नु पर्ने • खोला किनारमा ग्रिनबेल्ट निर्माण गर्ने । 		महानगरपालिका वडा समिति	महानगरपालिका	संघीय सरकार प्रदेश सरकार विकास साझेदार	यसैवर्ष देखि आरम्भ गरी ५ वर्षभित्र सम्पन्न गर्ने
	गडाहा धुदुवा टोल गहिरो भएकोले पानी जम्छ , निकास छैन	<ul style="list-style-type: none"> • नहरको २ साईडमा नाली क्लियर गर्ने । 	१० लाख				
	शुक्रवारे हाट र सगरमाथा मोचीटोल पटवारी टोल गहिरो भएकोले पानी जम्छ	<ul style="list-style-type: none"> • अभिवादन टोलको दक्षिणतर्फको हाल बन्द रहेको साईडफन खोलेर तीनवटै बाटोको साईडमा नाली निर्माण गरेर च्याडुवारी पैनीमा मिसाउने । • वडाका सबै नाली क्लियर गर्ने । 	१० लाख २० लाख	महानगरपालिका वडा समिति	महानगरपालिका		२ वर्षभित्र
	कोशी प्रोजेक्ट क्षेत्र माथिल्लो भाग देखिको सबै पानी बगेर आउने ठाउँ यतै हो । गहिरो भएकोले डुवान हुन्छ	<ul style="list-style-type: none"> • कोशी प्रोजेक्ट दक्षिण रहेको नहरको बाटो नाली निर्माण गरी १३ नं वडा हुँदै १४ नम्बरबाट सिंघियामा पठाउने । • नालीको आकार वर्षाको पानी थग्न सक्ने क्षमताको बनाउने । • यसमा भएको प्राविधिक कमजोरी हटाउने । • प्लटिङ्ग गर्दा गहिरो र डुबने ठाउँमा नगर्न नियमन गर्ने । 	करिव ५० लाख	महानगरपालिका वडा समिति	महानगरपालिका		२ वर्षभित्र
वडा नं १३							
	वडाको सबै क्षेत्रमा व्यवस्थित नाली नहुनु,	<ul style="list-style-type: none"> • सबैभन्दा बढी डुवानको समस्या भएकोले नाला निर्माण गरेर रोडशेष देखि छुट्टै नाली मलायारोड 	करिव ५० लाख	महानगरपालिका वडा समिति	महानगरपालिका		२ वर्षभित्र

क्रसं	समस्या तथा जोखिम	व्यवस्थापनका क्रियाकलाप	अनुमानित लागत	मूख्य जिम्मेवारी	स्रोतको व्यवस्था		समय अवधि
					आन्तरिक	बाह्य	
	माथिल्लो भागको पानी यतै भएर बग्नु र गहिरो भूभाग भएकोले डुवानको समस्या	देखि वडा नं. १५ को मण्ठा पोखरी सम्म लगेर छाडेमा डुवानको समस्या समाधान हुन्छ । • प्रत्येक टोलका नालीहरु क्लियर गर्ने ।					
वडा नं १४							
	कोशी राजमार्ग पूर्वको माथिल्लो क्षेत्रको पानी, हाइवे पश्चिममा रहेका वडा नं. १३, १५ सबै र १२ को केही, पानीसंग नाली र सौचालयको प्रदूषित पानी, सिंघिया खोलाको पानी बाढी आउँदा र यो वडामा परेको पानीले पनि वडालाई डुवाउँछ ।	<ul style="list-style-type: none"> सडक र रेलवेमा रहेका ८ फुटका कल्भर्ट (निकास) लाई चौडा गर्ने वा करसेकम २५ फुटको बनाउने । नालीहरु सफा राख्ने र ढल नालाको क्षमतालाई बढाउने । बिराटनगरको सबै प्रदुषित पानी यहि वडामा जाने भएकोले प्रदुषण बढ्दै गएको छ । व्यवस्थित ढलनाला निर्माण गर्ने । बिराटनगरको डम्पिङ्ग साईट वडानं. ८ र १४ को सिमानामा रहेको छ । पछि यसले प्रदुषणको ठूलो समस्या आउने भएकोले यसलाई व्यवस्थित गर्नु पर्ने । सिंघिया खोलाको माथिल्लो भाग वडा नं. १, २, ७, ८, १४ र १८ को अन्त्य सम्म तटबन्धन गर्ने । खोला किनारमा ग्रिनवेल्ड बनाउने र खोला किनारमा सडक निर्माण गर्ने । 	करिव ५० लाख	महानगरपालिका वडा समिति	महानगरपालिका	संघीय सरकार प्रदेश सरकार विकास साझेदार	यसैवर्ष देखि आरम्भ गरी ५ वर्षभित्र सम्पन्न गर्ने
वडा नं १५							
	घरहरु भन्दा हाईवे अग्लो छ र सडकको	• हाईवेको साइडमा रोडशेपचोक देखि नाली निर्माण गर्ने र सबै टोलको पानी त्यो नालीमा मिसाउने ।	१ करोड	महानगरपालिका वडा समिति	महानगरपालिका	संघीय सरकार प्रदेश सरकार	यसैवर्ष देखि आरम्भ गरी

क्रसं	समस्या तथा जोखिम	व्यवस्थापनका क्रियाकलाप	अनुमानित लागत	मूख्य जिम्मेवारी	स्रोतको व्यवस्था		समय अवधि
					आन्तरिक	बाह्य	
	नाली पनि अग्लो छ । धेरै माथिदेखि आएको पानीका कारण डुवान हुन्छ । हाईवे बाट वडा नं. १४ तिर पानी जान हाईवेमा २ वटा साना कल्भर्ट मात्र छन् पुरै पानी जान सक्दैन । वडा नं. १४ मा पनि घोघा ब्लक भएकोले पानी राम्ररी जान सक्दैन ।	<ul style="list-style-type: none"> वडाका सबै नालीहरुको पानीको निकासका लागि हाईवेमा च्यानल बेनेको छ, त्यसैबाट वडा नं. १४ को घोघामा पठाउने र वडा नं. १४ को घोघा क्लियर गर्ने । 	५० लाख			विकास साझेदार	४ वर्षभित्र सम्पन्न गर्ने
वडा नं १६							
	केशलिया बढेर धारीमा पस्छ र धारी खोलाले गाउँमा पसेर पुरै वस्ती डुवाउँछ । भारतको बोर्डरमा अग्लो बाटो बनेकोले पानी फेरि यतै फर्किन्छ ।	<ul style="list-style-type: none"> केशलिया खोलामा कमसेकम ४ फिट अग्लो तटबन्ध निर्माण गर्ने । धारी खोलालाई सफा गरेर निकास हुने व्यवस्था गर्ने । दशगजा नजिक पानीको ड्रेन बनाएर माथिल्लो क्षेत्रबाट आएको पानीलाई निकास गर्ने । वडाका सबै टोलहरुमा नालीहरुको निर्माण गर्ने । 	२ लाख ५० लाख ३० लाख	महानगरपालिका वडा समिति	महानगरपालिका	संघीय सरकार प्रदेश सरकार विकास साझेदार	यसैवर्ष देखि आरम्भ गरी ५ वर्षभित्र सम्पन्न गर्ने
वडा नं १७							
	लाईन क्वाटर दक्षिण	<ul style="list-style-type: none"> IPC को पहिलेको बहाव हुने ईस्लामपुरको दक्षिणी 	१० लाख	महानगरपालिका	महानगरपालिका	संघीय सरकार प्रदेश सरकार	यसैवर्ष देखि आरम्भ गरी

क्रसं	समस्या तथा जोखिम	व्यवस्थापनका क्रियाकलाप	अनुमानित लागत	मूख्य जिम्मेवारी	स्रोतको व्यवस्था		समय अवधि
					आन्तरिक	बाह्य	
	हिमालय राईस मिल टोल, ईस्लामपुर गफुरटोल पूर्व पर्तिटोल कासिम टोल पूर्व डंग्राहा टोलहरुमा माथिल्लो क्षेत्रको पानीले डुवान गर्ने गरेको छ । अन्तर्राष्ट्रिय कस्टम अफिस IPC को पर्खालले पानीको बहाव रोकेर डुवान	खोकसाहामा खोलेर भेडिहारी तिर पानी पठाउने । त्यहाँ खोला छ त्यसमा मिसाउने । • वडा नं. १७ बाट जाने डंग्राहा पैनीबाट गएको पानी ८ फुटेलाई हटाएर कमसेकम १५ फुटे निर्माण गर्नुपर्दछ ।	३० लाख	वडा समिति		विकास साझेदार	३ वर्षभित्र सम्पन्न गर्ने
वडा नं १८							
	झटियाही, लवटोलिया फडानी, नावघाट दमादिघी, भेडिहारी खोकसा टोलहरुमा माथिल्लो क्षेत्रको पानीले डुवान गर्ने । भारततिरबाट पनि पानी आएर डुवाउँछ । सिंघियाको पानी पनि जान्छ ।	<ul style="list-style-type: none"> सडक र रेलवेमा रहेका ८ फुटका कल्भर्ट (निकास) लाई चौडा गर्ने वा कमसेकम २५ फुटको बनाउने । बिराटनगरको सबै प्रदुषित पानी यहि वडामा जाने भएकोले बाढीको समयमा प्रदुषण बढ्दै गएको छ । व्यवस्थित ढलनाला निर्माण गर्ने । सिंघिया खोलाको माथिल्लो भाग वडा नं. १, २, ७, ८, १४ र १८ को अन्त्य सम्म तटबन्धन गर्ने । खोला किनारमा ग्लिनवेल्ट बनाउने र खोला किनारमा सडक निर्माण गर्ने । 	३० लाख २० लाख	महानगरपालिका वडा समिति	महानगरपालिका	संघीय सरकार प्रदेश सरकार विकास साझेदार	यसैवर्ष देखि आरम्भ गरी ३ वर्षभित्र सम्पन्न गर्ने

क्रसं	समस्या तथा जोखिम	व्यवस्थापनका क्रियाकलाप	अनुमानित लागत	मूख्य जिम्मेवारी	स्रोतको व्यवस्था		समय अवधि
					आन्तरिक	बाह्य	
वडा नं १९							
	सिंधिया खोलाको बाढीको उच्च जोखिममा रहेका शिशवनी टोलका ५० घर, धनपुराका ८ घर, खापटोलका ३५ घर र काठेपुलका २० घर मुसहर वस्ती	<ul style="list-style-type: none"> उच्च जोखिममा रहेका घरधुरीलाई सुरक्षित स्थानमा स्थानान्तरण गर्ने । वस्तीको नजिकमा रहेको सिंधिया खोलाको खापटोल देखि धनपुरा सम्म करिव २.५ किलोमिटर क्षेत्रमा तटबन्ध निर्माण गर्ने । खोला किनारमा बाँस लगायत बहुउपयोगी वृक्षारोपण गर्ने । 	करिव ५० लाख २ करोड	महानगरपालिका वडा समिति	महानगरपालिका	संघीय सरकार प्रदेश सरकार विकास साझेदार	यसैवर्ष देखि आरम्भ गरी ३ वर्षभित्र सम्पन्न गर्ने
	घिनाघाट देखि उत्तर खापटोल सम्मको खोला किनारको क्षेत्र	<ul style="list-style-type: none"> घिनाघाटको उत्तरतर्फबाट बग्ने पानीको निकासका लागि सडक मुनी ठूलो ह्युम पाईप गाडेर पानी निकास गराई सिंधियामा मिसाउने । सिंधिया खोलाले माथिबाट हान्ने लखन्तरी र महानगरपालिकाको सिमानामा २०० मिटर तटबन्ध निर्माण गर्ने । नयाँवस्तीको ढल निकास गर्ने । 	४ लाख करिव ५० लाख करिव ५ लाख	महानगरपालिका वडा समिति	महानगरपालिका	संघीय सरकार प्रदेश सरकार विकास साझेदार	यसैवर्ष देखि आरम्भ गरी ३ वर्षभित्र सम्पन्न गर्ने
	शिवजी आ.वि. पूर्व सरदार टोल(१३ घर) कुरन्वा खोलाको बाढीले हरेकवर्ष डुवान गर्ने, घर भत्किने र बाली क्षति हुने	<ul style="list-style-type: none"> सिमानाको कुरन्वा खोलालाई स्काईवेटर लगाएर सफा गर्ने वा अवरोधहरू हटाउने । NCELL टावर पूर्वको भौडाहा जाने सडकमा कुरन्वा खोलामा पुल वा कल्भर्ट निर्माण गर्ने र सोभन्दा दक्षिणमा खोला सफा गर्ने । यसो गर्दा सो भागमा १ बिगाहा जति ऐलानी जग्गा निस्कन्छ सो स्थानमा असुरक्षित वस्तीलाई व्यवस्थापन गर्ने 	५ लाख करिव १ करोड	महानगरपालिका वडा समिति	महानगरपालिका	संघीय सरकार प्रदेश सरकार विकास साझेदार	२ वर्षभित्र

क्रसं	समस्या तथा जोखिम	व्यवस्थापनका क्रियाकलाप	अनुमानित लागत	मूख्य जिम्मेवारी	स्रोतको व्यवस्था		समय अवधि
					आन्तरिक	बाह्य	
	धद्रा खोला किनारमा धर्माटोलका ६ र खद्रा टोलका ५ घर उच्च जोखिममा	<ul style="list-style-type: none"> • खद्रा खोलालाई एक्सावेटर लगाएर सफा गर्ने । • खद्रा टोलमा करिव २०० मिटर तटबन्ध गर्ने । • खोला किनारमा बाँस खेती गर्ने । 	५० लाख	महानगरपालिका वडा समिति	महानगरपालिका		२ वर्षभित्र
	मिलनचोक दक्षिण कटहरी जोड्ने सडकमा खवास टोल र राजवंशी टोलमा पैनी खोलाको पानी ओभरफलो भएर डुवान हुने	<ul style="list-style-type: none"> • मिलनचोक—कटहरी सडकको राजवंशी टोलमा पानीको निकास नहुँदा जाम भएर वर्षाको समयमा डुवान हुने भएकोले सडकको पूर्वतर्फ नाली निर्माण गरेर पानी जाने व्यवस्था मिलाउने । • पासलालको घर नजिक ह्युम पाईपको बदलामा कलभर्ट निर्माण गर्ने । • वडाका सबै नाली र खोलाहरूलाई सफागरी पानीको निकास गराउने । 	१ लाख १० लाख १ लाख	महानगरपालिका वडा समिति	महानगरपालिका	संघीय सरकार प्रदेश सरकार विकास साझेदार	२ वर्षभित्र
	मिलनचोक तथा विराटनगर — विराट चोक सडकको उत्तरी भागमा हुने बाढी तथा डुवान	<ul style="list-style-type: none"> • मिलनचोक उत्तरको पानी निकासको लागि जागेश्वरको घरदेखि मिलनचोकसम्म करिव ७५० मिटर नाली निर्माण गरी ढल निकासको व्यवस्था गर्ने । • मिलनचोक उत्तर पोखरीको डिलमा करिव १०० मिटर लम्बाई र ४ फिट अग्लो ग्याविनवाल निर्माण गर्ने । 	५ लाख २० लाख	महानगरपालिका वडा समिति	महानगरपालिका	प्रदेश सरकार विकास साझेदार	२ वर्षभित्र
		<ul style="list-style-type: none"> • धनपुरा टोल विकास संस्थाको १५ घरधुरी कटानको उच्च जोखिममा छन् । यसमा ग्रामथान देखिको पानी सोहोरिएर आउँछ र खदरा पैनीले कटान गरिरहेको छ । यसमा खदरा पैनीमा पक्की पुल हालेर जोखिम न्यूनीकरणको कामको प्रस्ताव गरिएको छ । 	करिव २ करोड	महानगरपालिका वडा समिति	महानगरपालिका	प्रदेश सरकार विकास साझेदार	३ वर्षभित्र

क्रसं	समस्या तथा जोखिम	व्यवस्थापनका क्रियाकलाप	अनुमानित लागत	मूख्य जिम्मेवारी	स्रोतको व्यवस्था		समय अवधि
					आन्तरिक	बाह्य	
		<ul style="list-style-type: none"> ग्रामथान देखिको पानीले उज्यालो वस्ती सरदार टोललाई डुवाउने गरेको छ । यसलाई ड्रेन निर्माण गरी कुडनुवा खोलामा मिसाउनु पर्छ । यसलाई सरदारटोल, राधाकृष्ण टोल हुदै दुर्गामन्दिर टोलबाट सिंघियासम्म ड्रेन बनाएर पानी कटाउनु पर्छ । मिलनचोक, घिनाघाट पन्चकन्या टोल र ड्रिम गार्डेन सपना टोलको डुवानबाट हुने जोखिम न्यून गर्न घिनाघाट विराटचोक सडक खण्डको दक्षिण भागमा ड्रेन निर्माण गरी सिंघियामा पानि कटाउनु पर्छ । 					
३ सडक दुर्घटना							
	सडक दुर्घटना ट्राफिक व्यवस्थापनमा कमजोरी, सडकमा नै हटिया लाग्ने, मादक पदार्थको खुल्ला व्यापार र बोर्डरबाट लागु औषध भित्रिने र यसको सेवन गरेर सवारी चलाउने,साँढे, घरपालुवा छाडा पशु चौपायाहरु र सामुदायिक कुकुरको संख्यामा अत्यधिक वृद्धि भएको र ति सडकमा नै दौडिरहने,	<ul style="list-style-type: none"> सडकमै हटिया लगाउन नदिई हटियालाई अन्यत्र व्यवस्थापन गर्ने । मुख्य सडकहरुमा जेब्रा क्रसिङ्ग निर्माण गर्ने । व्यस्त सडक हुने क्षेत्रका चोक तथा टोलमा सडक चेतना होडिङ्गबोर्ड राख्ने । ट्राफिक व्यवस्था कडा बनाई सडक सुशासन कार्यक्रम सञ्चालन गर्ने । बजारक्षेत्रमा, पशु आवतजावत गर्ने स्थान, घुम्ती तथा मोडहरुमा २x३ साईजका टल्कीने होडिङ्गबोर्डहरु राख्ने । सडक पेटीमा सामान फिजाउन र व्यापार गर्न रोक लगाउने । सडक किनारामा निर्माण सामग्री भण्डार गर्न नदिने । 	करिव २० लाख	महानगरपालिका वडा समिति	महानगरपालिका ट्राफिक प्रहरी नेपाल प्रहरी	प्रदेश सरकार	१ वर्षभित्र

क्रसं	समस्या तथा जोखिम	व्यवस्थापनका क्रियाकलाप	अनुमानित लागत	मूख्य जिम्मेवारी	स्रोतको व्यवस्था		समय अवधि
					आन्तरिक	बाह्य	
	फुटपाथमा व्यापार गरेका कारण मानिसहरु सडकबाट हिंड्न बाध्य हुनु, निर्माण सामग्रीहरु सडकमा राख्ने गर्नु, सडकमा टाँसिएका घरहरु र बालबालिका सडकमा नै खेल्ने हुनाले सडक दुर्घटना हुने गरेको छ ।	<ul style="list-style-type: none"> सामुदायिक कुकुर नियन्त्रण तथा छाडा पशुचौपायाको उचित व्यवस्थापन गर्ने नीति तयार गरी कार्यान्वयन गर्ने । वडागतरूपमा सडक प्रयोग सम्बन्धी सचेतनामूलक कार्यक्रम र अभिमुखीकरण गर्ने । 					
४. (क) जनावर आतङ्क (घरपालुवा छाडा जनावर र छाडा साँढे साँढी)							
	साँढे साँढीहरु, छाडा चरणका गाई, भैसी, बाखाहरु, छाडिएका बुढापशुहरु सडकमा भौतारिईरहेका हुन्छन् मानिसलाई हात्ते, बाली विनास गर्ने, पसलको सामान नष्ट गर्ने र सडक दुर्घटना गराउने भएकोले जनजीवन कष्टकर बनाएका छन्	<ul style="list-style-type: none"> हाल भएका साँढे साँढीहरुलाई कोशी टप्पु वन्यजन्तु आरक्षमा लगेर छाडिदिने । धर्मको नाममा साँढे छोड्नेलाई गाउँ शहरमा हैन की साँढे छोड्ने संस्कारमा परिवर्तन गरी जङ्गलमा लगेर छाड्न नियम बनाई कार्यान्वयन गर्ने । त्यसै छाडिएका बुढा पशुहरुलाई पनि वन्यजन्तु आरक्षमा लगेर छाड्ने । घरपालुवा पशुहरुलाई खुल्ला छाड्न निषेध गर्ने गरी नियम बनाई कार्यान्वयन गर्ने । जरिवाना गर्ने नियम बनाउने । वडा नं. १५ आसपास, बीच शहरी क्षेत्र र माथिल्लो क्षेत्रमा आवश्यकतानुसार कान्जी हाउस बनाउने र 	करिव ५० लाख	महानगरपालिका वडा समिति	महानगरपालिका वडा समिति पशु सेवा कार्यालय	प्रदेश सरकार	१ वर्षभित्र सम्पन्न गर्ने र निरन्तर

क्रसं	समस्या तथा जोखिम	व्यवस्थापनका क्रियाकलाप	अनुमानित लागत	मूख्य जिम्मेवारी	स्रोतको व्यवस्था		समय अवधि
					आन्तरिक	बाह्य	
	। यो समस्या सबै वडामा छ ।	छाडा पशु चौपायाहरुलाई त्यहाँ राखेर जरिवाना गर्ने संयन्त्रको विकास गर्ने ।					
४. (ख) जनावर आतङ्क (सामुदायिक कुकुर)							
	सबै वडामा सामुदायिक कुकुरका हुलका हुल छन् । जसले हरेक महिना ५० जना भन्दा बढीलाई टोकेको छ, बालबालिका विद्यालय जाँदा समस्या हुने, सडक दुर्घटना गराउने, प्रातः तथा संध्या भ्रमणमा खतरा हुने, बाखाका पाठा, हाँस, कुखुरा पनि मार्ने गरेको छ ।	<ul style="list-style-type: none"> सामुदायिक कुकुर नियन्त्रणको लागि गम्भिररूपमा पहल गर्ने । डाँगोलाई वन्द्याकरण र छाउरी लाई डिपोप्रोभेरा पद्धती अपनाउने । कुकुरपालकहरुलाई खुल्ला नछाड्न निर्देशन गर्ने । कुकुरहरुलाई एण्टिरेविज भ्याक्सिन दिने प्रवन्ध गर्ने । रेविज लागेका कुकुरहरुलाई तत्काल मार्ने व्यवस्था गर्ने । विशेषगरी कुकुरको प्रजननको समयमा छाउरीहरुलाई खुल्ला नछोड्ने वा बन्द गरेर राख्ने व्यवस्था मिलाउने । 		महानगरपालिका वडा समिति	महानगरपालिका वडा समिति पशु सेवा कार्यालय	प्रदेश सरकार सामाजिक संघसंस्था	१ वर्षभित्र सम्पन्न गर्ने र निरन्तर
४. (ग) जनावर आतङ्क (सुँगुर)							
	वडा नं. ११ का डुम जातिले करिब ५०० को संख्यामा खुल्ला रूपमा पालेका सुँगुरहरुले दिन रात नै गाउँ पसेर घर	<ul style="list-style-type: none"> यहाँ पालेका सुँगुर हरुका कारण अरु नजिकका वडाहरुमा समेत व्यापक असर परिरहेकोले त्यसलाई व्यवस्थित गर्न नियम तथा कानुन बनाउने र नियमन गर्ने । सुँगुरहरुलाई खोरमा व्यवस्थित पाल्ने व्यवस्था मिलाउने । 		महानगरपालिका वडा समिति	महानगरपालिका वडा समिति पशु सेवा कार्यालय	प्रदेश सरकार गैससहरु	१ वर्षभित्र सम्पन्न गर्ने र निरन्तर

क्रसं	समस्या तथा जोखिम	व्यवस्थापनका क्रियाकलाप	अनुमानित लागत	मूख्य जिम्मेवारी	स्रोतको व्यवस्था		समय अवधि
					आन्तरिक	बाह्य	
	कोट्याउने, भत्काउने, बाली विनास, परालको टाल भत्काउने, बाखालाई पनि लखेट्ने, मार्ने र मानिसलाई पनि घाइते बनाउने गर्छन् । यी सुँगुरहरूका कारण वडा नं. ५, ६, ११, १२ र हाईवे पूर्व पनि आतंकित छ	<ul style="list-style-type: none"> मरिक वा डुम टोलमा जनचेतना जागरण गराउने । 					
५. प्रदूषण							
	<ul style="list-style-type: none"> सौचालयका लागि छुट्टै ढलको व्यवस्था गरिएको छैन । बाह्रै महिना नालीमा फोहोर भैरहन्छ । वडा नं. ३ को माथिल्लो क्षेत्र बाहेक खानेपानीका पाईपहरू धेरै पुराना र फुटेका छन् । 	<ul style="list-style-type: none"> खसी कुखुरा काट्ने, माछा व्यापारीहरूबाट हुने प्रदूषणको रोकथामको लागि व्यवस्थित फ्रेसहाउस र पशु बधशालाको स्थान निर्धारण गरी व्यवस्था गर्ने । खुल्लारूपमा सञ्चालित फ्रेसहाउस बन्द गर्ने र व्यवस्थित रूपमा चलाउन मापदण्ड निर्धारण गर्ने । फ्रेसहाउसको फोहोरलाई व्यवस्थित गर्न नियमन र प्रभावकारी अनुगमन गर्ने । नालीमा फोहोर फाल्न नदिने । सबै टोलहरूमा नाली निर्माण गरेर त्यसको निकास खोला तथा पैनीमा पुऱ्याउने । सबै खानेपानी आयोजनाहरूमा फिल्टरको व्यवस्था गरी खानेपानीको स्वच्छता कायम गर्ने । खानेपानीका पुराना पाईपहरू फेर्ने । 	करिव ५० लाख	महानगरपालिका वडा समिति	महानगरपालिका वडा समिति पशु सेवा कार्यालय	प्रदेश सरकार सामाजिक संस्थाहरू	१ वर्षभित्र सम्पन्न गर्ने र निरन्तर

क्रसं	समस्या तथा जोखिम	व्यवस्थापनका क्रियाकलाप	अनुमानित लागत	मूख्य जिम्मेवारी	स्रोतको व्यवस्था		समय अवधि
					आन्तरिक	बाह्य	
	<ul style="list-style-type: none"> • बंगुर पालन छाडा रूपमा गरिएको छ। • सडकको धुलो सफा गर्ने चलन नभएकोले हावाहुरी को बेला व्यापक धुलो उडेर वायु प्रदूषण बढेको छ। • घरबाट निस्कने फोहोर सडकमा जथाभावि छन् । • पशुहरु पनि छाडा नै हुने गर्छन् । • नालीको पानीको बाईपास नभएकोले अत्यन्तै प्रदुषित र दुर्गन्धित छ । • उद्योग, अस्पताल हरुको प्रदूषित पानीका कारण प्रदूषण बढेको । • स्मसान घाट पनि व्यवस्थित नहुँदा प्रदुषण बढेको छ। 	<ul style="list-style-type: none"> • सौचालयको लागि ढल निर्माण अनिवार्य भएको । • छाडा बंगुर तथा चौपायाहरुहरुको उचित व्यवस्थापनका लागि आवश्यक नीति तयार गरी कार्यान्वयन गर्ने । • प्लास्टिक मुक्त महानगरको रूपमा विकास गर्ने । • सबै वडाका सबै टोलका मा डस्टविनहरुको व्यवस्था गर्ने र प्रत्येक दिन फोहोर उठाउने व्यवस्था मिलाउने। • सरसफाई कार्यक्रममा सबै घरलाई अनिवार्य सदस्य बनाउने । • फोहोर गर्नेलाई जरिवाना गर्ने प्रवन्ध मिलाउने । यसका लागि टोल विकास संस्थाहरुसंग समन्वय गर्ने। • सौचालय नालीमा मिसाउनेलाई सार्वजनिक अपराध अन्तरगत सख्त कारवाही गर्ने । • सरसफाईमा कडा नीति अपनाउने । सूचना दिनेलाई पुरस्कृत गर्ने । • स्मशानघाटलाई व्यवस्थितरूपमा निर्माण गर्ने । • उद्योगबाट उत्सर्जन हुने प्रदूषित पानीलाई प्रसोधन गरेर मात्र नालीमा बगाउन नियमन गर्ने । • होटलको फोहोर, अस्पतालको फोहोर , सिसाजन्य वस्तुहरुको उचित व्यवस्थापनका लागि होटल, अस्पताल तथा उद्योगहरुलाई व्यवस्थापनका लागि नियमन गर्ने र परेमा आवश्यक जरिवाना गर्ने । 	गर्दा पनि हुन्छ				

क्रसं	समस्या तथा जोखिम	व्यवस्थापनका क्रियाकलाप	अनुमानित लागत	मूख्य जिम्मेवारी	स्रोतको व्यवस्था		समय अवधि
					आन्तरिक	बाह्य	
६ आगलागी र हावाहुरी							
	महानगरपालिका भित्र करिब ६,०४६ घरहरू सुकुम्बासी र अरुको जग्गामा बसेका छन् भने पराल र काठका घरमा आगलागी र हावाहुरीको प्रकोप अधिक रहेको छ ।	<ul style="list-style-type: none"> आगलागीको प्रमुख कारकतत्वको रूपमा रहेको बाँस र पराल प्रयोग गरी निर्माण भएका अति विपन्न करिब घर टहरा सुकुम्बासी घरधुरीका झुप्रा घरहरू भएकोले कमसेकम कर्कटपाताको छाना भएका घर निर्माण गर्ने । सुकुम्बासीवस्तीहरूलाई सुरक्षित स्थानमा एकिकृत वस्तीको रूपमा विकास गर्ने । व्यवस्थित र सुरक्षित घरहरू निर्माण गर्न नसक्नुको कारक तत्व गरिबी भएकोले जीविकोपार्जनका विकल्पहरूको खोजी गरी कार्यान्वयन गर्ने । होचा घरहरू भएकोले पनि आगलागीको जोखिम बढेकोले अब बन्ने घरहरू केही अगला निर्माण गर्ने । बाक्लै वा जोडिएका घरहरूको निर्माण नगरी सम्भव भएसम्म केही दूरीमा घर निर्माण गर्ने । सबै वडाका टोलसम्म दमकल पुग्ने बाटोको निर्माण गर्ने । शहरी क्षेत्रमा ११ तल्ला सम्मका घरहरू छन् तर दमकलको क्षमता ३ तल्लासम्म मात्र भएकोले बढी क्षमताको दमकलका लागि प्रयास गर्ने । आगलागीको समयमा दमकलमा पानी भर्न Water Point का लागि उपयुक्त हरेक वडाका सार्वजनिक जग्गामा पोखरी निर्माण गर्ने र सो स्थानमा पार्क समेत बनाउने । 	सम्पूर्ण सुकुम्बासी व्यवस्थापन गर्न करिब १ अर्ब ५० करोडको आवश्यकता पर्नजान्छ	महानगरपालिका वडा समिति	महानगरपालिका वडा समिति	प्रदेश सरकार संघीय सरकार सामाजिक संस्थाहरू	निरन्तर

क्रसं	समस्या तथा जोखिम	व्यवस्थापनका क्रियाकलाप	अनुमानित लागत	मूख्य जिम्मेवारी	स्रोतको व्यवस्था		समय अवधि
					आन्तरिक	बाह्य	
७ शीतलहर							
	शीतलहरको प्रकोप विपन्न ग्रामिण वस्ती तथा सुकुम्वासी वस्तीहरूमा बढी छ र मानवीय क्षतिका अतिरिक्त हिउँदे वाली र पशु चौपायामा बढी नै क्षति हुने गरेको छ ।	<ul style="list-style-type: none"> शीतलहरको बढी प्रभाव ग्रामीण र विपन्न वस्तीमा हुने हुन्छ । महानगरपालिकाका दशौं हजार घरहरू कमजोर प्रकृतिका छन् । यस्ता घरहरूको क्षमता विकास गर्नु पर्छ । गरिबीको न्यूनीकरणका लागि कृषिको माध्यमबाट आर्थिक समृद्धिको योजना तयार गरी कार्यान्वयन गर्ने । शीतलहरको समयमा पूर्व चेतावनीका कुराहरू सञ्चार माध्यम र पोष्टर, पम्पलेटबाट आम समुदायमा गराउने । तरकारी उत्पादन गर्ने किसानले टनेलमा खेती गर्ने प्रविधिको विकास गर्ने । 		महानगरपालिका वडा समिति	महानगरपालिका वडा समिति	प्रदेश सरकार संघीय सरकार सामाजिक संस्थाहरू	तत्काल शुरु गरेर ३ वर्षभित्र सम्पन्न गर्ने
८. विद्युत दुर्घटना							
	केही विद्युत पोलहरू गुणस्तरीय छैनन् । सडकमा पोलहरू व्यवस्थित गाडिएका पनि छैनन् । विद्युत हुकिङ गरेर प्रयोग गर्ने गरिएको ।	<ul style="list-style-type: none"> विद्युत हुकिङ गरी चोरी गर्ने प्रचलन रहेकोले यसलाई तत्काल रोक लगाउने । अर्थिङ सहितका व्यवस्थित विद्युत वायरिङ गर्ने । विद्युत वायरिङ गर्दा लुज तारको प्रयोग नगर्ने । काठ र बाँसका कमजोर पोलहरू फेरबदल गरेर बलियो पोलहरूबाट विद्युतीकरण गर्ने । विद्युत प्रयोग सम्बन्धी सचेतीकरण गर्ने । 		वडा समिति विद्युत प्राधिकरण	महानगरपालिका	गैरसरकारी तथा सामाजिक संस्थाहरू	निरन्तर
९. महामारी							

क्रसं	समस्या तथा जोखिम	व्यवस्थापनका क्रियाकलाप	अनुमानित लागत	मूख्य जिम्मेवारी	स्रोतको व्यवस्था		समय अवधि
					आन्तरिक	बाह्य	
	प्रदुषित खानेपानी, नालीमा फोहोर जम्नाले र विशेष गरी तल्लो क्षेत्रमा माथिल्लो क्षेत्रको प्रदुषित पानी गएर जम्नाले जण्डिस, पेटको समस्या, टाइफाइड, झाडापखाला आदिका महामारी र लामखुट्टेका कारण डेन्गुको महामारी बढ्दै गएको ।	<ul style="list-style-type: none"> सरसफाईमा कडा नीति अपनाउने । सूचना दिनेलाई पुरस्कृत गर्ने । लामखुट्टेको नियन्त्रणका लागि समय समयमा औषधी छर्कने । सबै टोलहरूमा नाली निर्माण गरी निकासको व्यवस्था गर्ने, आयल निगम अगाडि ट्याँकरवालाहरूले फोहोर बोरामा हालेर नालीमा फाल्ने गरेकोले यसलाई बन्द गर्न कारवाहीको दायरामा ल्याउने । सडकको नाली नियमित सफा गर्ने । खानेपानीका पुराना पाईपहरू फेर्ने र खानेपानीका आयोजनाहरूमा अनिवार्यरूपमा फिल्टरको व्यवस्था गर्ने/गराउने । विभिन्न स्थानमा पशु बधशालाको निर्माण गर्ने । माछा मासु फुटपाथमा भुईँमा वा खाटमा राखेर बेचन निषेध गर्ने । सरसफाई सम्बन्धी सचेतना अभियान सञ्चालन गर्ने । 		वडा समिति खानेपानी आयोजनाहरू	महानगरपालिका	प्रदेश सरकार संघीय सरकार गैरसरकारी तथा सामाजिक संस्थाहरू	२ वर्षभित्र
१०. जलवायु परिवर्तन र हरियाली शहर विराटनगर							
	जलवायु परिवर्तनको प्रभाव उच्च रहेको, निरन्तर तापक्रम बढ्दै गएको, रुखविरुवाहरू मासिँदै गएको, सडक विस्तारसंगै धेरै	<ul style="list-style-type: none"> महानगरपालिकाको पहिलो नमूनाकोरूपमा वडा नं ३ को पूर्वतर्फको नहरलाई व्यवस्थित गर्ने । जसमा निम्न कामहरू गर्ने नहरको २ तिर ब्लक हालेर ४ फुटको बाटो बनाउने, दुवैतिर आलंकारिक विरुवाहरू लगाउने । ठाउँ ठाउँमा फलैँचा बनाउने । 	करिव १० करोड र क्रमशः गर्दै जाने	महानगरपालिका वडा समिति	महानगरपालिका वडा समिति वन कार्यालय	प्रदेश सरकार संघीय सरकार सामाजिक संस्थाहरू	यसैवर्ष शुरु गरेर ३ वर्षभित्र सम्पन्न गर्ने

क्रसं	समस्या तथा जोखिम	व्यवस्थापनका क्रियाकलाप	अनुमानित लागत	मूख्य जिम्मेवारी	स्रोतको व्यवस्था		समय अवधि
					आन्तरिक	बाह्य	
	रुखहरु काटिएका, नहरहरु मासिंदै पानी बग्ने छाडेका, हरियालीपना निरन्तर कम हुँदै गएको ।	<ul style="list-style-type: none"> • नहरलाई सफा गरेर २ तिर भित्तामा ढुङ्गाको गारो मिलाएर लगाउने । • वाइपास कल्भर्टहरु निर्माण गर्ने । • बाँस, काठ र फलामका पुलहरु ठाउँठाउँमा निर्माण गर्ने । • यो क्षेत्रलाई फ्रि वाईफाई जोनको रूपमा विकास गर्ने • यो क्षेत्रलाई हरियाली क्षेत्र, आत्मीयता, प्रकृति प्रेम, मायाँलु वातावरण, प्रातः भ्रमण, सन्ध्याकालिन भ्रमणका लागि उपयुक्त, बालबालिकाहरुका लागि मनमोहक बनाउने । जसले शहरको सौन्दर्यतामा वृद्धि गर्नुका साथै हरियाली र जलवायु परिवर्तनको प्रभावलाई न्यून गर्न सहयोग गर्नेछ । • यो कार्य सम्पन्न गर्न सो ठाउँमा रहेका टोल विकास संस्थाहरुसंग कार्यगत साझेदारी गर्ने । • वडा नं. ३ को माथिको मोडलमा पश्चिमको नहरमा पनि गर्न सकिने भएकोले यसको व्यवस्थित योजना बनाएर काम गर्ने । • “हरेक घर २ विरुवा जग्गा भए खाली, नभएमा गमला दश छतमै हरियाली” अभियान चलाउने । • सबै वडाका ऐलानी जग्गाहरुको पहिचान गर्ने र घेराबार गर्ने । पार्क, खेलकुद मैदान बनाउने र खुल्ला क्षेत्रको रूपमा विकास गर्ने दमकलको लागि पानीको स्रोतका लागि पोखरीहरु निर्माण गर्ने । 					

क्रसं	समस्या तथा जोखिम	व्यवस्थापनका क्रियाकलाप	अनुमानित लागत	मूख्य जिम्मेवारी	स्रोतको व्यवस्था		समय अवधि
					आन्तरिक	बाह्य	
		<ul style="list-style-type: none"> • ऐलानी जग्गामा बसोबास गरेका जग्गा भएकाहरूलाई न्यायोचित रूपमा हटाउने । ऐलानी जग्गा अतिक्रमण हुनबाट रोक्ने । • सार्वजनिक ऐलानी जग्गा व्यक्ति वा संस्थाहरूलाई भोगाधिकार दिन बन्द गर्ने । • ऐलानी जग्गाहरूको थप पहिचान गरी स्थानीयहरूको साझेदारीमा पार्क तथा हरियाली क्षेत्रको रूपमा विकास गर्ने • वडा भित्रका नदी नहरलाई ग्रिनपार्क र सुरक्षित स्थानको रूपमा विकास गर्ने । • यसैगरी महानगरपालिका सबै वडाहरूमा यस्तै प्रकारका योजनाहरू तयार गरी कार्यान्वयन गर्दै जाने । • मुख्य सडक, प्रत्येक नहर र घोघाको दुबैतिर डिलमा आलंकारिक विरुवा वृक्षारोपण गर्ने । • खोलाको किनारमा बाँस खेती गरी तटीय क्षेत्रमा बसोबास गर्ने नागरिकहरूको जीविकोपार्जन सुधारका लागि संरक्षण र उपयोग गर्ने । 					
११ सुख्खा खडेरी							
	महानगरपालिकाका ग्रामिण क्षेत्रहरूमा अत्यधिक खेतहरू भएको र सिंचाईको सुविधा नहुँदा समयमा	<ul style="list-style-type: none"> • महानगरपालिकाका खेतियोग्य स्थानमा डिप बोरिङ्ग वा कृषि मोटरहरू लगायतका योजनाहरू तयार गरी कार्यान्वयन गर्ने । • हाल भएका नहरहरूको मर्मत सम्भार गरी पानी सुचारु गराउने । 	करिव ११ करोड २० लाख	महानगरपालिका वडा समिति	महानगरपालिका वडा समिति	प्रदेश सरकार, संघीय सरकार जिल्ला सिंचाई कार्यालय, भूमिगत जलस्रोत	३ वर्ष भित्र

क्रसं	समस्या तथा जोखिम	व्यवस्थापनका क्रियाकलाप	अनुमानित लागत	मूख्य जिम्मेवारी	स्रोतको व्यवस्था		समय अवधि
					आन्तरिक	बाह्य	
	खेती लगाउन नसकिने र उत्पादनमा कमी					डिभिजन, गैससहरु	

८.२. वडा/टोल स्तरीय सूचना र प्रस्तावित योजना

तालिका नम्बर ५७ टोलस्तरीय सूचना र प्रस्तावित योजना

वडा नं.	हेलीप्याड निर्माणस्थल	खोज, उद्धार तथा राहत सामग्री भण्डारण	ऐलानी तथा सार्वजनिक जग्गा	पुनर्निर्माण गर्नुपर्ने विद्यालयहरु	सुरक्षित सामुदायिक गृहहरु निर्माण स्थल	सार्वजनिक सौचालयहरु निर्माणस्थल
१	डनबस्को स्कूल प्राङ्गण, परोपकार घाट	वडा कार्यालय	वडा भरिमा करिव ३ बिगाहा र खोला किनारमा करिव १२ बिगाहा	सयपत्री आ.वि.मा ८ कोठा, शिव आ.वि.मा ८ कोठा		वडा कार्यालय नजिक निर्माण गर्नुपर्ने
२	शंकरपुर आ वि मोरङ सहकारी अस्पताल	राहत सामग्री: वडा कार्यालय	सिधिया किनारमा करिव २ बिगाहा	शंकरपुर आ.वि.मा ८ कोठा, महेन्द्र रात्री मा.वि.मा ५ कोठा	सनातन सेवा सदन सुकुम्बासी टोलमा पनि स्थान छ	महेन्द्र रात्री स्कूल शनिहाट
३	-	राहत सामग्री: वडा कार्यालय र रेडक्रस	हलेसी टोलमा ५ कट्टा, दुधफाराम टोलमा (नागवेली मार्ग) २ कट्टा, सुनौलो विहानी टोलमा २ कट्टा र १ कट्टा, तालिम केन्द्रमा १० कट्टा (वस्ती सहित), कन्या क्याम्पसको मुखमा २ कट्टा, घोघा छेउमा ८ कट्टा, मदननगर र शान्तिनगर सिमानामा १ कट्टा १७ धुर, शहिद आ.वि. (उदयटोल)मा १ कट्टा १५ धुर, उदयमार्ग देवी पाञ्चायन मन्दिरमा ८ धुर र त्यसको उत्तरतर्फ	शहिद आ.वि.मा ५ कोठा	मदननगर, विहिबारे टोल, ऐलानी र नहर डिल	नगरपालिका गेट, सेल्फरोड, राजवंशी चोक, विहिबारे हटिया, कन्चनबारी चोक, बरगाछी चोक, बुद्ध चोक, एयरपोर्ट मोड, मानगढ चौतारा

वडा नं.	हेलीप्याड निर्माणस्थल	खोज, उद्धार तथा राहत सामग्री भण्डारण	ऐलानी तथा सार्वजनिक जग्गा	पुनर्निर्माण गर्नुपर्ने विद्यालयहरू	सुरक्षित सामुदायिक गृहहरू निर्माण स्थल	सार्वजनिक सौचालयहरू निर्माणस्थल
			१० धुर, मानगढ खानेपानी परिसरमा ५ कट्टा । मदननगरमा १० कट्टा (वस्ती)			
४	विराटनगर विमानस्थल	वडा कार्यालय	नोबेल उत्तर १ विगाहा ८ कट्टा, चम्पाहीमा ३ विगाहा, राम मन्दिरमा १० कट्टा, एयरपोर्ट उत्तर नरिवल टोलमा १ विगाहा १० कट्टा, खार्जीमा नहरपारी २ विगाहा ब्रह्मपुरामा ६० घर	श्री आ.वि. कञ्चनबारीमा ५ कोठा जनता मा.वि.ईकाहीमा ६ कोठा ज्योति आ.वि. खार्जीमा ५ कोठा	ईकाही, खार्जी पश्चिम नहर छेउमा	-
५	शान्तिचोक शुक्रबारे हटिया ३ कट्टा जग्गामा	वडा कार्यालय	डि.पि.एस. पूर्व ५ कट्टा, आदर्श टोलमा १० कट्टा, केशलिया खोला नजिककट्टा, सिद्धकाली वस्ती र कोलरुवामा ५ विगाहा ७ कट्टा	आधारभूत विद्यालय (बहिरा स्कूल)	डि।पि।एस।पूर्व, आदर्शटोल, कोलरुवा	-
६		वडा कार्यालय	रामपुरमा ४ कट्टा, । श्रीराम मार्गमा वि.एफ.एम.अगाडि ३.५ कट्टा, शैलेस मन्दिर र ब्रह्मपुरामा ६० घर	जनचेतना आ.वि.मा ३ कोठा र धरणिधर आ.वि.ब्रह्मपुरामा ५ कोठा प्रवलीकरण गर्ने	रामपुर चोकमा २ वटा र अरु स्थानमा २ वटा बन्दैछन्	वि एफ एम, वडा कार्यालय, केशलिया नहर छेउमा
७	शहिद रंगशाला, आदर्श विद्यालय	रंगशाला छेउको खाद्य गोदाम	हरियाली टोल विकास संस्था क्षेत्रमा १५ कट्टा जति	आदर्श बालिका विद्यालय, संसारी साकम्बरी सेवा भवन, सरस्वती मन्दिर, सत्यनारायण मा.वि.	हाटखोला टोल विकास संस्था क्षेत्रमा १ विगाहा जमिन छ	हाटखोला, हस्पिटल चोक, वसपार्क, प्रधानमन्त्री पार्क
८	-	-	-	-	-	-
९	-	-	गुट्टी A र B प्लटमा ३ कट्टा	सरस्वती मा.वि.मा १५ कोठा	-	घोघापुल चोक ट्राफिक चोक भानुटोल

वडा नं.	हेलीप्याड निर्माणस्थल	खोज, उद्धार तथा राहत सामग्री भण्डारण	ऐलानी तथा सार्वजनिक जग्गा	पुनर्निर्माण गर्नुपर्ने विद्यालयहरू	सुरक्षित सामुदायिक गृहहरू निर्माण स्थल	सार्वजनिक सौचालयहरू निर्माणस्थल
१०	पुरानो हवाईफिल्ड	-	धानुक वस्ती । हवाई फिल्डको १८ कट्टामा बसेको	राणाकालिन संरचना भएको भानु आ.वि. सन्सारीमाईथानमा भवन पुनर्निर्माण गर्नुपर्ने ।	-	ट्राफिक चोक, न्यूरो अस्पताल क्षेत्र, सोमबारे हाट र अस्पताल क्षेत्र
११	-	-	डुम वस्ती १७ कट्टा जग्गामा १२० परिवार बसेका	जनपथ मा.वि.को स्रोतकेन्द्र भवन पुनर्निर्माण गर्नुपर्ने र पश्चिम तर्फको टिनको छाना भएको २ वटा कोठा, अरुणोदय आ.वि. २ तले ४ कोठे भवन पुनर्निर्माण गर्नुपर्ने	-	बसपार्क, नहर छेउ र केशलिया रोड (नहर), रामपुर र नयाँ गुद्रीमा
१२	महेन्द्र मोरङ्ग कलेज, बखरी आधारभूत विद्यालय	खोज तथा उद्धार सामग्री: प्रहरी चौकीमा र राहत सामग्री: वडा कार्यालय	-	बखरी स्कूलको १० कोठे भवन र जनता आ.वि. मलहनुवामा ८ कोठे भवन पुनर्निर्माण गर्नुपर्ने	-	बखरी स्कूल टोल, सिमराही, मलहनुवा
१३	वडा नं. १४ को पुरानो हवाईफिल्ड	ईलाका प्रहरी कार्यालय रानी, सशस्त्र प्रहरीबल नं ९ गुल्म पूर्व क्षेत्रीय प्रहरी तालिम केन्द्र,	-	बाल मा.वि.को १२ कोठे भवन पुनर्निर्माण	-	शिवशानी चोक, शिवमार्ग, आइतबारे हटिया, रोडशेष
१४	पुरानो हवाईफिल्ड, डिग्री क्याम्पस	ईलाका प्रहरी कार्यालय रानी	सरस्वती चोक दक्षिणमा रहेको १५ कट्टा र अन्य फाटफुट जग्गा	बाल मा.वि.को भवन जिर्ण भएकोले १२ कोठाको भवन	सरस्वती चोक दक्षिणमा रहेको १५ कट्टा ऐलानी जग्गामा	-
१५			-	विद्या विकास आ.वि.मा ५ कोठा पुनर्निर्माण गर्नुपर्ने	उपयुक्त स्थान नै छैन	-

वडा नं.	हेलीप्याड निर्माणस्थल	खोज, उद्धार तथा राहत सामग्री भण्डारण	ऐलानी तथा सार्वजनिक जग्गा	पुनर्निर्माण गर्नुपर्ने विद्यालयहरू	सुरक्षित सामुदायिक गृहहरू निर्माण स्थल	सार्वजनिक सौचालयहरू निर्माणस्थल
१६	पूर्व क्षेत्रीय प्रहरी तालिम केन्द्र, गणपति कटनमिल, जुद्ध म्याच फ्याक्ट्रीको फिल्ड	ईलाका प्रहरी कार्यालय रानी, सशस्त्र प्रहरीबल नं ९ गुल्म राजश्व तथा भन्सार गस्ती, प्रदेश नं. १ स्तरीय नेपाल प्रहरी कार्यालय, पूर्व क्षेत्रीय प्रहरी तालिम केन्द्र,	मुसहर वस्ती	मिल्स मा.वि.का ११ वटा कोठा महामार्ग आ.वि.का २ कोठा	-	दक्षिण गेट, झमेली चोक (तालिम केन्द्र पूर्व)
१७	वडा समितिको भवन निर्माण हुँदै गरेको छाला उद्योग भएको स्थानमा	वडा कार्यालय	छाला उद्योग नजिक १.५ बिगाहा, पर्तिटोल, भन्सारपूर्व टोल,	रघुपति आ.वि.मा ८ कोठे भवन र गफुरटोलको मदरसा फरिदिया रियाजुल उलुममा २ कोठा पुनर्निर्माण गर्नुपर्ने	छाला उद्योग नजिक	नयाँ भन्सार गेट पूर्व ट्याक्सी स्टेण्डमा
१८	सुख्खा वन्दरगाह, रेल्वे स्टेशन, दिधी पोखरी, झटियाही पोखरी डिल	ईलाका प्रहरी कार्यालय, सशस्त्र प्रहरी बल	भेडिहारीमा ३ बिघा, झटियाहीमा १५ कट्टा, दमादिधीमा ३.५ बिघा, बिराटराजाको दरवारमा २.५ बिघा डग्राहा टोलमा ५० घर, पर्तिटोलमा ५० घर	जनक आ.वि. (४ कोठा), बिराट आ.वि. (५ कोठा), जनता बाल आ.वि. (४ कोठा), श्रीराम आ.वि. (२ कोठा), दिधी आ.वि. (५ कोठा)	-	भेडिहारी, फडानी चोक, बिराटराजाको दरवार, खोक्सा, वडा कार्यालय
१९	अन्तराष्ट्रिय खेलमैदान (स्टेडियम)	खोज तथा उद्धार सामग्री: प्रहरी चौकी घिनाघाट, राहत सामग्री: वडा कार्यालय	मण्डलटोल पूर्व खापटोल, शिशवनी, खद्राटोल, धनपुरा, सरदारटोल (साविक ६)	श्री सार्वजनिक मा.वि. श्री पञ्चकन्या नि.मा.वि. श्री शिवजी प्रा. वि. श्री जागृति आ वि	घिनाघाट, मिलनचोक, काठेपुल	घिनाघाट, मिलनचोक

अनुसुची १ : वडास्तरीय प्रकोप स्तरीकरण

वडा नं १, प्रकोप स्तरीकरण-२०८२

प्रकोप	भूकम्प	बाढी, डुवान	महामारी	हावाहुरी	सडक दुर्घटना	आगलागी	शीतलहर	प्रदूषण	चट्याड	विद्युत दुर्घटना	जनावर आतङ्क
भूकम्प		भूकम्प	भूकम्प	भूकम्प	भूकम्प	भूकम्प	भूकम्प	भूकम्प	भूकम्प	भूकम्प	भूकम्प
बाढी			बाढी	बाढी	बाढी	बाढी	बाढी	बाढी	बाढी	बाढी	बाढी
महामारी				महामारी	महामारी	महामारी	महामारी	महामारी	महामारी	महामारी	महामारी
हावाहुरी					हावाहुरी	हावाहुरी	हावाहुरी	हावाहुरी	हावाहुरी	हावाहुरी	हावाहुरी
सडक दुर्घटना						सडक दुर्घटना	सडक दुर्घटना				
आगलागी							आगलागी	आगलागी	आगलागी	आगलागी	आगलागी
शीतलहर								शीतलहर	शीतलहर	शीतलहर	शीतलहर
प्रदूषण									प्रदूषण	प्रदूषण	प्रदूषण
चट्याड										चट्याड	चट्याड
विद्युत दुर्घटना											विद्युत दुर्घटना
जनावर आतङ्क											
अङ्कभार	११	१०	९	८	७	६	५	४	३	२	१
स्तर	१	२	३	४	५	६	७	८	९	१०	११

वडा नं २, प्रकोप स्तरीकरण-२०८२

प्रकोप	भूकम्प	बाढी, डुवान	महामारी	प्रदूषण	सडक दुर्घटना	हावाहुरी	शीतलहर	विद्युत दुर्घटना	आगलागी	जनावर आतङ्क	चट्याड
भूकम्प		भूकम्प	भूकम्प	भूकम्प	भूकम्प	भूकम्प	भूकम्प	भूकम्प	भूकम्प	भूकम्प	भूकम्प
बाढी			बाढी	बाढी	बाढी	बाढी	बाढी	बाढी	बाढी	बाढी	बाढी
महामारी				महामारी	महामारी	महामारी	महामारी	महामारी	महामारी	महामारी	महामारी
प्रदूषण					प्रदूषण	प्रदूषण	प्रदूषण	प्रदूषण	प्रदूषण	प्रदूषण	प्रदूषण
सडक दुर्घटना						सडक दुर्घटना	सडक दुर्घटना	सडक दुर्घटना	सडक दुर्घटना	सडक दुर्घटना	सडक दुर्घटना
हावाहुरी							हावाहुरी	हावाहुरी	हावाहुरी	हावाहुरी	हावाहुरी
शीतलहर								शीतलहर	शीतलहर	शीतलहर	शीतलहर
विद्युत दुर्घटना									विद्युत दुर्घटना	विद्युत दुर्घटना	विद्युत दुर्घटना
आगलागी										आगलागी	आगलागी
विद्युत दुर्घटना											जनावर आतङ्क
जनावर											
अङ्कभार	११	१०	९	८	७	६	५	४	३	२	१
स्तर	१	२	३	४	५	६	७	८	९	१०	११

वडा नं ५, प्रकोप स्तरीकरण -२०८२

प्रकोप	भूकम्प	बाढी, डुवान	महामारी	सडक दुर्घटना	प्रदूषण	शीतलहर	हावाहुरी	जनावर आतङ्क	विद्युत दुर्घटना	आगलागी	चट्याड
भूकम्प		भूकम्प	भूकम्प	भूकम्प	भूकम्प	भूकम्प	भूकम्प	भूकम्प	भूकम्प	भूकम्प	भूकम्प
बाढी			बाढी	बाढी	बाढी	बाढी	बाढी	बाढी	बाढी	बाढी	बाढी
महामारी				महामारी	महामारी	महामारी	महामारी	महामारी	महामारी	महामारी	महामारी
सडक दुर्घटना					सडक दुर्घटना	सडक दुर्घटना	सडक दुर्घटना				
प्रदूषण						प्रदूषण	प्रदूषण	प्रदूषण	प्रदूषण	प्रदूषण	प्रदूषण
शीतलहर							शीतलहर	शीतलहर	शीतलहर	शीतलहर	शीतलहर
हावाहुरी								हावाहुरी	हावाहुरी	हावाहुरी	हावाहुरी
जनावर आतङ्क									जनावर आतङ्क	जनावर आतङ्क	जनावर आतङ्क
विद्युत दुर्घटना										विद्युत दुर्घटना	विद्युत दुर्घटना
आगलागी											आगलागी
चट्याड											
अङ्कभार	११	१०	९	८	७	६	५	४	३	२	१
स्तर	१	२	३	४	५	६	७	८	९	१०	११

वडा नं ६, प्रकोप स्तरीकरण -२०८२

प्रकोप	भूकम्प	बाढी, डुवान	महामारी	हावाहुरी	सडक दुर्घटना	आगलागी	शीतलहर	जनावर आतङ्क	विद्युत दुर्घटना	प्रदूषण	चट्याड
भूकम्प		भूकम्प	भूकम्प	भूकम्प	भूकम्प	भूकम्प	भूकम्प	भूकम्प	भूकम्प	भूकम्प	भूकम्प
बाढी			बाढी	बाढी	बाढी	बाढी	बाढी	बाढी	बाढी	बाढी	बाढी
महामारी				महामारी	महामारी	महामारी	महामारी	महामारी	महामारी	महामारी	महामारी
हावाहुरी					हावाहुरी	हावाहुरी	हावाहुरी	हावाहुरी	हावाहुरी	हावाहुरी	हावाहुरी
सडक दुर्घटना						सडक दुर्घटना	सडक दुर्घटना	सडक दुर्घटना	सडक दुर्घटना	सडक दुर्घटना	सडक दुर्घटना
आगलागी							आगलागी	आगलागी	आगलागी	आगलागी	आगलागी
शीतलहर								शीतलहर	शीतलहर	शीतलहर	शीतलहर
जनावर आतङ्क									जनावर आतङ्क	जनावर आतङ्क	जनावर आतङ्क
विद्युत दुर्घटना										विद्युत दुर्घटना	विद्युत दुर्घटना
प्रदूषण											प्रदूषण
चट्याड											
अङ्कभार	११	१०	९	८	७	६	५	४	३	२	१
स्तर	१	२	३	४	५	६	७	८	९	१०	११

वडा नं ७, प्रकोप स्तरीकरण -२०८२

प्रकोप	भूकम्प	बाढी, डुवान	महामारी	प्रदूषण	सडक दुर्घटना	विद्युत दुर्घटना	आगलागी	हावाहुरी	चट्याड	जनावर आतङ्क	शीतलहर
भूकम्प		भूकम्प	भूकम्प	भूकम्प	भूकम्प	भूकम्प	भूकम्प	भूकम्प	भूकम्प	भूकम्प	भूकम्प
बाढी			बाढी	बाढी	बाढी	बाढी	बाढी	बाढी	बाढी	बाढी	बाढी
महामारी				महामारी	महामारी	महामारी	महामारी	महामारी	महामारी	महामारी	महामारी
प्रदूषण					प्रदूषण	प्रदूषण	प्रदूषण	प्रदूषण	प्रदूषण	प्रदूषण	प्रदूषण
सडक दुर्घटना						सडक दुर्घटना					
विद्युत दुर्घटना							विद्युत दुर्घटना				
आगलागी								आगलागी	आगलागी	आगलागी	आगलागी
हावाहुरी									हावाहुरी	हावाहुरी	हावाहुरी
चट्याड										चट्याड	चट्याड
जनावर आतङ्क											जनावर आतङ्क
शीतलहर											
अङ्कभार	११	१०	९	८	७	६	५	४	३	२	१
स्तर	१	२	३	४	५	६	७	८	९	१०	११

वडा नं ८, प्रकोप स्तरीकरण -२०८२

प्रकोप	भूकम्प	बाढी, डुवान	महामारी	हावाहुरी	सडक दुर्घटना	शीतलहर	प्रदूषण	आगलागी	जनावर आतङ्क	चट्याड	विद्युत दुर्घटना
भूकम्प		भूकम्प	भूकम्प	भूकम्प	भूकम्प	भूकम्प	भूकम्प	भूकम्प	भूकम्प	भूकम्प	भूकम्प
बाढी			बाढी	बाढी	बाढी	बाढी	बाढी	बाढी	बाढी	बाढी	बाढी
महामारी				महामारी	महामारी	महामारी	महामारी	महामारी	महामारी	महामारी	महामारी
हावाहुरी					हावाहुरी						
सडक दुर्घटना						सडक दुर्घटना					
शीतलहर							शीतलहर	शीतलहर	शीतलहर	शीतलहर	शीतलहर
प्रदूषण								प्रदूषण	प्रदूषण	प्रदूषण	प्रदूषण
आगलागी									आगलागी	आगलागी	आगलागी
जनावर आतङ्क										जनावर आतङ्क	जनावर आतङ्क
चट्याड											चट्याड
विद्युत दुर्घटना											
अङ्कभार	११	१०	९	८	७	६	५	४	३	२	१
स्तर	१	२	३	४	५	६	७	८	९	१०	११

वडा नं ११, प्रकोप स्तरीकरण -२०८२

प्रकोप	भूकम्प	बाढी डुवान	हावाहुरी	महामारी	शीतलहर	सडक दुर्घटना	प्रदूषण	जनावर आतङ्क	विद्युत दुर्घटना	आगलागी	चट्याड
भूकम्प		भूकम्प	भूकम्प	भूकम्प	भूकम्प	भूकम्प	भूकम्प	भूकम्प	भूकम्प	भूकम्प	भूकम्प
बाढी			बाढी	बाढी	बाढी	बाढी	बाढी	बाढी	बाढी	बाढी	बाढी
हावाहुरी				हावाहुरी	हावाहुरी	हावाहुरी	हावाहुरी	हावाहुरी	हावाहुरी	हावाहुरी	हावाहुरी
महामारी					महामारी	महामारी	महामारी	महामारी	महामारी	महामारी	महामारी
शीतलहर						शीतलहर	शीतलहर	शीतलहर	शीतलहर	शीतलहर	शीतलहर
सडक दुर्घटना							सडक दुर्घटना	सडक दुर्घटना	सडक दुर्घटना	सडक दुर्घटना	सडक दुर्घटना
प्रदूषण								प्रदूषण	प्रदूषण	प्रदूषण	प्रदूषण
जनावर आतङ्क									जनावर आतङ्क	जनावर आतङ्क	जनावर आतङ्क
विद्युत दुर्घटना										विद्युत दुर्घटना	विद्युत दुर्घटना
आगलागी											आगलागी
चट्याड											
अङ्कभार	११	१०	९	८	७	६	५	४	३	२	१
स्तर	१	२	३	४	५	६	७	८	९	१०	११

वडा नं १२, प्रकोप स्तरीकरण -२०८२

प्रकोप	भूकम्प	बाढी डुवान	सडक दुर्घटना	महामारी	हावाहुरी	आगलागी	शीतलहर	प्रदूषण	विद्युत दुर्घटना	जनावर आतङ्क	चट्याड
भूकम्प		भूकम्प	भूकम्प	भूकम्प	भूकम्प	भूकम्प	भूकम्प	भूकम्प	भूकम्प	भूकम्प	भूकम्प
बाढी			बाढी	बाढी	बाढी						
सडक दुर्घटना				सडक दुर्घटना	सडक दुर्घटना	सडक दुर्घटना	सडक दुर्घटना	सडक दुर्घटना	सडक दुर्घटना	सडक दुर्घटना	सडक दुर्घटना
महामारी					महामारी	महामारी	महामारी	महामारी	महामारी	महामारी	महामारी
हावाहुरी						हावाहुरी	हावाहुरी	हावाहुरी	हावाहुरी	हावाहुरी	हावाहुरी
आगलागी							आगलागी	आगलागी	आगलागी	आगलागी	आगलागी
शीतलहर								शीतलहर	शीतलहर	शीतलहर	शीतलहर
प्रदूषण									प्रदूषण	प्रदूषण	प्रदूषण
विद्युत दुर्घटना										विद्युत दुर्घटना	विद्युत दुर्घटना
जनावर आतङ्क											जनावर आतङ्क
चट्याड											
अङ्कभार	११	१०	९	८	७	६	५	४	३	२	१
स्तर	१	२	३	४	५	६	७	८	९	१०	११

वडा नं १३, प्रकोप स्तरीकरण -२०८२

प्रकोप	भूकम्प	बाढी डुवान	हावाहुरी	महामारी	सडक दुर्घटना	शीतलहर	प्रदूषण	आगलागी	विद्युत दुर्घटना	जनावर आतङ्क	चट्याड
भूकम्प		भूकम्प	भूकम्प	भूकम्प	भूकम्प	भूकम्प	भूकम्प	भूकम्प	भूकम्प	भूकम्प	भूकम्प
बाढी			बाढी	बाढी	बाढी	बाढी	बाढी	बाढी	बाढी	बाढी	बाढी
हावाहुरी				हावाहुरी	हावाहुरी	हावाहुरी	हावाहुरी	हावाहुरी	हावाहुरी	हावाहुरी	हावाहुरी
महामारी					महामारी	महामारी	महामारी	महामारी	महामारी	महामारी	महामारी
सडक दुर्घटना						सडक दुर्घटना	सडक दुर्घटना	सडक दुर्घटना	सडक दुर्घटना	सडक दुर्घटना	सडक दुर्घटना
शीतलहर							शीतलहर	शीतलहर	शीतलहर	शीतलहर	शीतलहर
प्रदूषण								प्रदूषण	प्रदूषण	प्रदूषण	प्रदूषण
आगलागी									आगलागी	आगलागी	आगलागी
विद्युत दुर्घटना										विद्युत दुर्घटना	विद्युत दुर्घटना
जनावर आतङ्क											जनावर आतङ्क
चट्याड											
अङ्कभार	११	१०	९	८	७	६	५	४	३	२	१
स्तर	१	२	३	४	५	६	७	८	९	१०	११

वडा नं १४, प्रकोप स्तरीकरण -२०८२

प्रकोप	भूकम्प	बाढी डुवान	महामारी	हावाहुरी	सडक दुर्घटना	आगलागी	प्रदूषण	शीतलहर	चट्याड	विद्युत दुर्घटना	जनावर आतङ्क
भूकम्प		भूकम्प	भूकम्प	भूकम्प	भूकम्प	भूकम्प	भूकम्प	भूकम्प	भूकम्प	भूकम्प	भूकम्प
बाढी			बाढी	बाढी	बाढी	बाढी	बाढी	बाढी	बाढी	बाढी	बाढी
महामारी				महामारी	महामारी	महामारी	महामारी	महामारी	महामारी	महामारी	महामारी
हावाहुरी					हावाहुरी	हावाहुरी	हावाहुरी	हावाहुरी	हावाहुरी	हावाहुरी	हावाहुरी
सडक दुर्घटना						सडक दुर्घटना	सडक दुर्घटना	सडक दुर्घटना	सडक दुर्घटना	सडक दुर्घटना	सडक दुर्घटना
आगलागी							आगलागी	आगलागी	आगलागी	आगलागी	आगलागी
प्रदूषण								प्रदूषण	प्रदूषण	प्रदूषण	प्रदूषण
शीतलहर									शीतलहर	शीतलहर	शीतलहर
चट्याड										चट्याड	चट्याड
विद्युत दुर्घटना											विद्युत दुर्घटना
जनावर आतङ्क											
अङ्कभार	११	१०	९	८	७	६	५	४	३	२	१
स्तर	१	२	३	४	५	६	७	८	९	१०	११

वडा नं १५, प्रकोप स्तरीकरण -२०८२

प्रकोप	भूकम्प	बाढी डुवान	महामारी	हावाहुरी	प्रदूषण	सडक दुर्घटना	आगलागी	चट्याड	शीतलहर	जनावर आतङ्क	विद्युत दुर्घटना
भूकम्प		भूकम्प	भूकम्प	भूकम्प	भूकम्प	भूकम्प	भूकम्प	भूकम्प	भूकम्प	भूकम्प	भूकम्प
बाढी			बाढी	बाढी	बाढी	बाढी	बाढी	बाढी	बाढी	बाढी	बाढी
महामारी				महामारी	महामारी	महामारी	महामारी	महामारी	महामारी	महामारी	महामारी
हावाहुरी					हावाहुरी	हावाहुरी	हावाहुरी	हावाहुरी	हावाहुरी	हावाहुरी	हावाहुरी
प्रदूषण						प्रदूषण	प्रदूषण	प्रदूषण	प्रदूषण	प्रदूषण	प्रदूषण
सडक दुर्घटना							सडक दुर्घटना	सडक दुर्घटना	सडक दुर्घटना	सडक दुर्घटना	सडक दुर्घटना
आगलागी								आगलागी	आगलागी	आगलागी	आगलागी
चट्याड									चट्याड	चट्याड	चट्याड
शीतलहर										शीतलहर	शीतलहर
जनावर आतङ्क											जनावर आतङ्क
विद्युत दुर्घटना											
अङ्कभार	११	१०	९	८	७	६	५	४	३	२	१
स्तर	१	२	३	४	५	६	७	८	९	१०	११

वडा नं १६, प्रकोप स्तरीकरण -२०८२

प्रकोप	भूकम्प	बाढी डुवान	महामारी	आगलागी	हावाहुरी	शीतलहर	सडक दुर्घटना	विद्युत दुर्घटना	जनावर आतङ्क	सर्पदंश	चट्याड
भूकम्प		भूकम्प	भूकम्प	भूकम्प	भूकम्प	भूकम्प	भूकम्प	भूकम्प	भूकम्प	भूकम्प	भूकम्प
बाढी			बाढी	बाढी	बाढी	बाढी	बाढी	बाढी	बाढी	बाढी	बाढी
महामारी				महामारी	महामारी	महामारी	महामारी	महामारी	महामारी	महामारी	महामारी
आगलागी					आगलागी	आगलागी	आगलागी	आगलागी	आगलागी	आगलागी	आगलागी
हावाहुरी						हावाहुरी	हावाहुरी	हावाहुरी	हावाहुरी	हावाहुरी	हावाहुरी
शीतलहर							शीतलहर	शीतलहर	शीतलहर	शीतलहर	शीतलहर
सडक दुर्घटना								सडक दुर्घटना	सडक दुर्घटना	सडक दुर्घटना	सडक दुर्घटना
विद्युत दुर्घटना									विद्युत दुर्घटना	विद्युत दुर्घटना	विद्युत दुर्घटना
जनावर आतङ्क										जनावर आतङ्क	जनावर आतङ्क
सर्पदंश											सर्पदंश
चट्याड											
अङ्कभार	११	१०	९	८	७	६	५	४	३	२	१
स्तर	१	२	३	४	५	६	७	८	९	१०	११

वडा नं १७, प्रकोप स्तरीकरण -२०८२

प्रकोप	भूकम्प	बाढी डुवान	महामारी	हावाहुरी	आगलागी	प्रदूषण	जनावर आतङ्क	शीतलहर	चट्याड	सडक दुर्घटना	विद्युत दुर्घटना
भूकम्प		भूकम्प	भूकम्प	भूकम्प	भूकम्प	भूकम्प	भूकम्प	भूकम्प	भूकम्प	भूकम्प	भूकम्प
बाढी			बाढी	बाढी	बाढी	बाढी	बाढी	बाढी	बाढी	बाढी	बाढी
महामारी				महामारी	महामारी	महामारी	महामारी	महामारी	महामारी	महामारी	महामारी
हावाहुरी					हावाहुरी	हावाहुरी	हावाहुरी	हावाहुरी	हावाहुरी	हावाहुरी	हावाहुरी
आगलागी						आगलागी	आगलागी	आगलागी	आगलागी	आगलागी	आगलागी
प्रदूषण							प्रदूषण	प्रदूषण	प्रदूषण	प्रदूषण	प्रदूषण
जनावर आतङ्क								जनावर आतङ्क	जनावर आतङ्क	जनावर आतङ्क	जनावर आतङ्क
शीतलहर									शीतलहर	शीतलहर	शीतलहर
चट्याड										चट्याड	चट्याड
सडक दुर्घटना											सडक दुर्घटना
विद्युत दुर्घटना											
अङ्कभार	११	१०	९	८	७	६	५	४	३	२	१
स्तर	१	२	३	४	५	६	७	८	९	१०	११

वडा नं १८, प्रकोप स्तरीकरण -२०८२

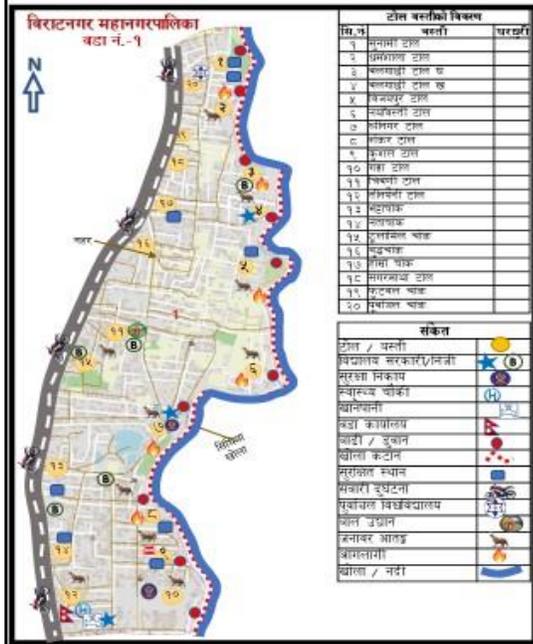
प्रकोप	भूकम्प	बाढी डुवान	महामारी	हावाहुरी	शीतलहर	आगलागी	विद्युत दुर्घटना	सडक दुर्घटना	प्रदूषण	जनावर आतङ्क	चट्याड
भूकम्प		भूकम्प	भूकम्प	भूकम्प	भूकम्प	भूकम्प	भूकम्प	भूकम्प	भूकम्प	भूकम्प	भूकम्प
बाढी			बाढी	बाढी	बाढी	बाढी	बाढी	बाढी	बाढी	बाढी	बाढी
महामारी				महामारी	महामारी	महामारी	महामारी	महामारी	महामारी	महामारी	महामारी
हावाहुरी					हावाहुरी	हावाहुरी	हावाहुरी	हावाहुरी	हावाहुरी	हावाहुरी	हावाहुरी
शीतलहर						शीतलहर	शीतलहर	शीतलहर	शीतलहर	शीतलहर	शीतलहर
आगलागी							आगलागी	आगलागी	आगलागी	आगलागी	आगलागी
विद्युत दुर्घटना								विद्युत दुर्घटना	विद्युत दुर्घटना	विद्युत दुर्घटना	विद्युत दुर्घटना
सडक दुर्घटना									सडक दुर्घटना	सडक दुर्घटना	सडक दुर्घटना
प्रदूषण										प्रदूषण	प्रदूषण
जनावर आतङ्क											जनावर आतङ्क
चट्याड											
अङ्कभार	११	१०	९	८	७	६	५	४	३	२	१
स्तर	१	२	३	४	५	६	७	८	९	१०	११

वडा नं १९, प्रकोप स्तरीकरण -२०८२

प्रकोप	भूकम्प	बाढी डुवान	महामारी	आगलागी	सडक दुर्घटना	शीतलहर	हावाहुरी	प्रदूषण	विद्युत दुर्घटना	चट्याड	जनावर आतङ्क
भूकम्प		भूकम्प	भूकम्प	भूकम्प	भूकम्प	भूकम्प	भूकम्प	भूकम्प	भूकम्प	भूकम्प	भूकम्प
बाढी			बाढी	बाढी	बाढी	बाढी	बाढी	बाढी	बाढी	बाढी	बाढी
महामारी				महामारी	महामारी	महामारी	महामारी	महामारी	महामारी	महामारी	महामारी
आगलागी					आगलागी	आगलागी	आगलागी	आगलागी	आगलागी	आगलागी	आगलागी
सडक दुर्घटना						सडक दुर्घटना	सडक दुर्घटना	सडक दुर्घटना	सडक दुर्घटना	सडक दुर्घटना	सडक दुर्घटना
शीतलहर							शीतलहर	शीतलहर	शीतलहर	शीतलहर	शीतलहर
हावाहुरी								हावाहुरी	हावाहुरी	हावाहुरी	हावाहुरी
प्रदूषण									प्रदूषण	प्रदूषण	प्रदूषण
विद्युत दुर्घटना										विद्युत दुर्घटना	विद्युत दुर्घटना
चट्याड											चट्याड
जनावर आतङ्क											
अङ्कभार	११	१०	९	८	७	६	५	४	३	२	१
स्तर	१	२	३	४	५	६	७	८	९	१०	११

अनुसुची २ : वडास्तरीय बहुप्रकोप जोखिम नक्सा

विराटनगर महानगर पालका प्रकोप नक्शा

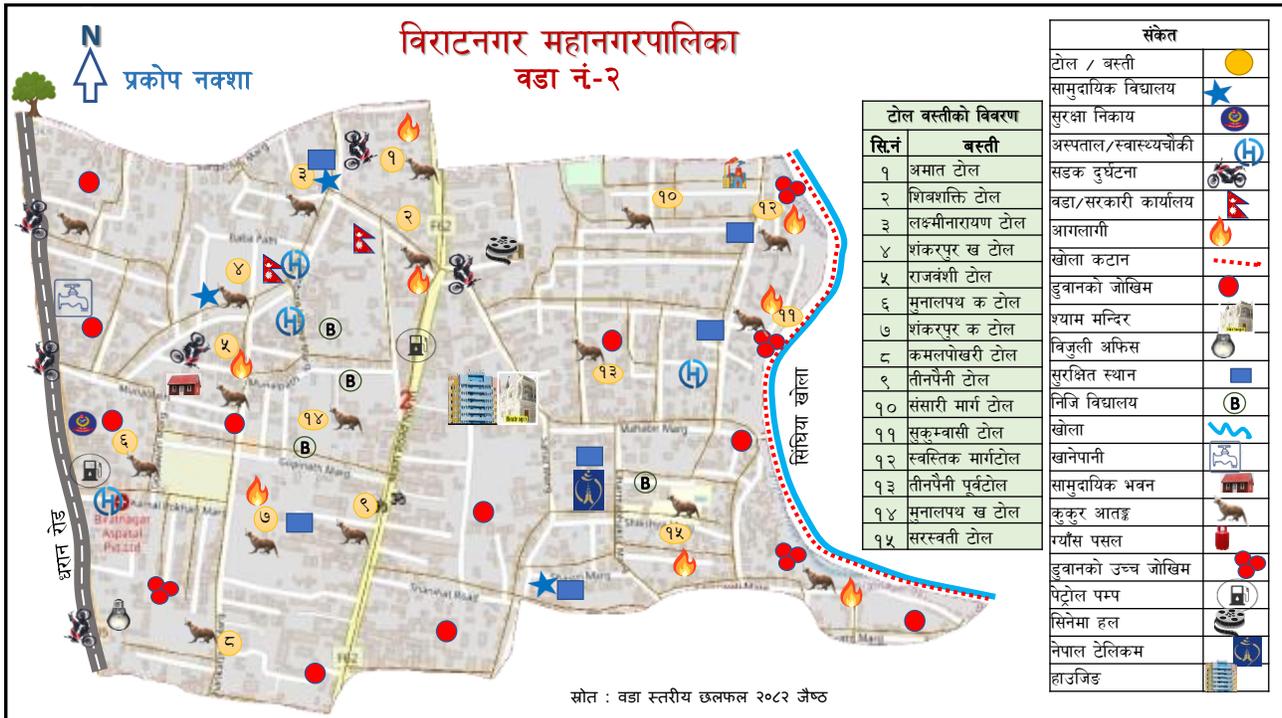

वडा नं १

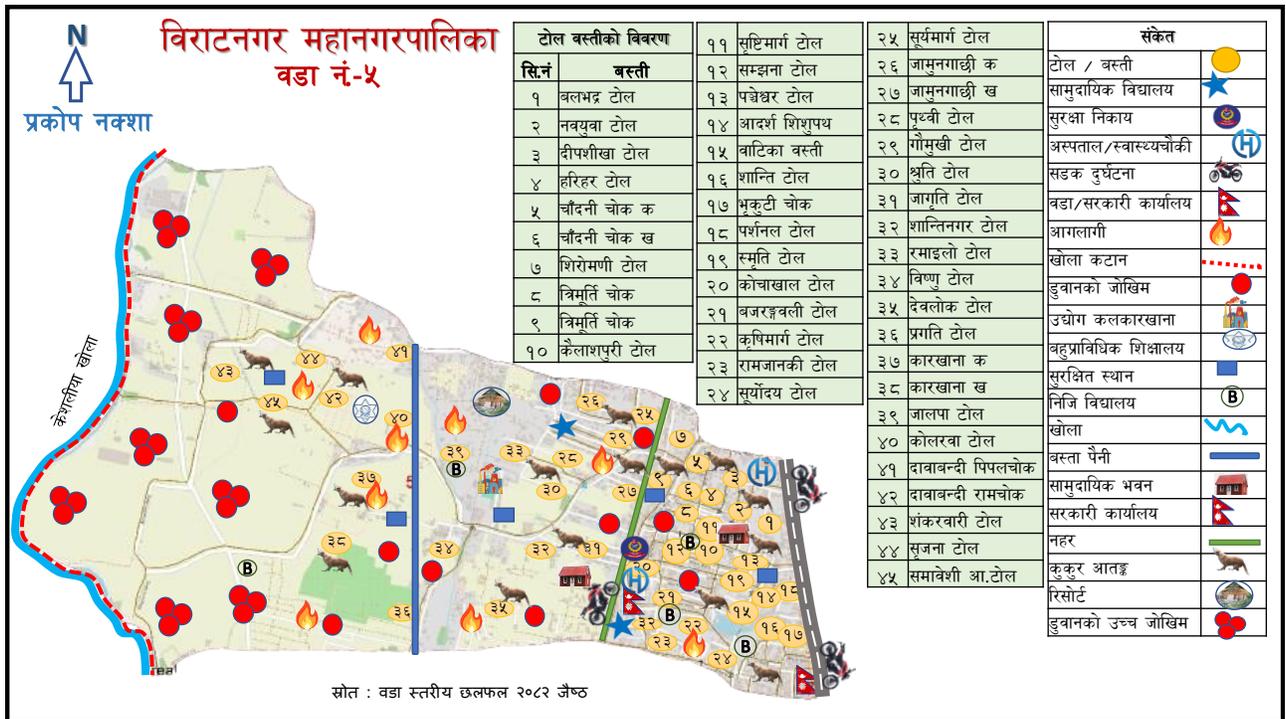
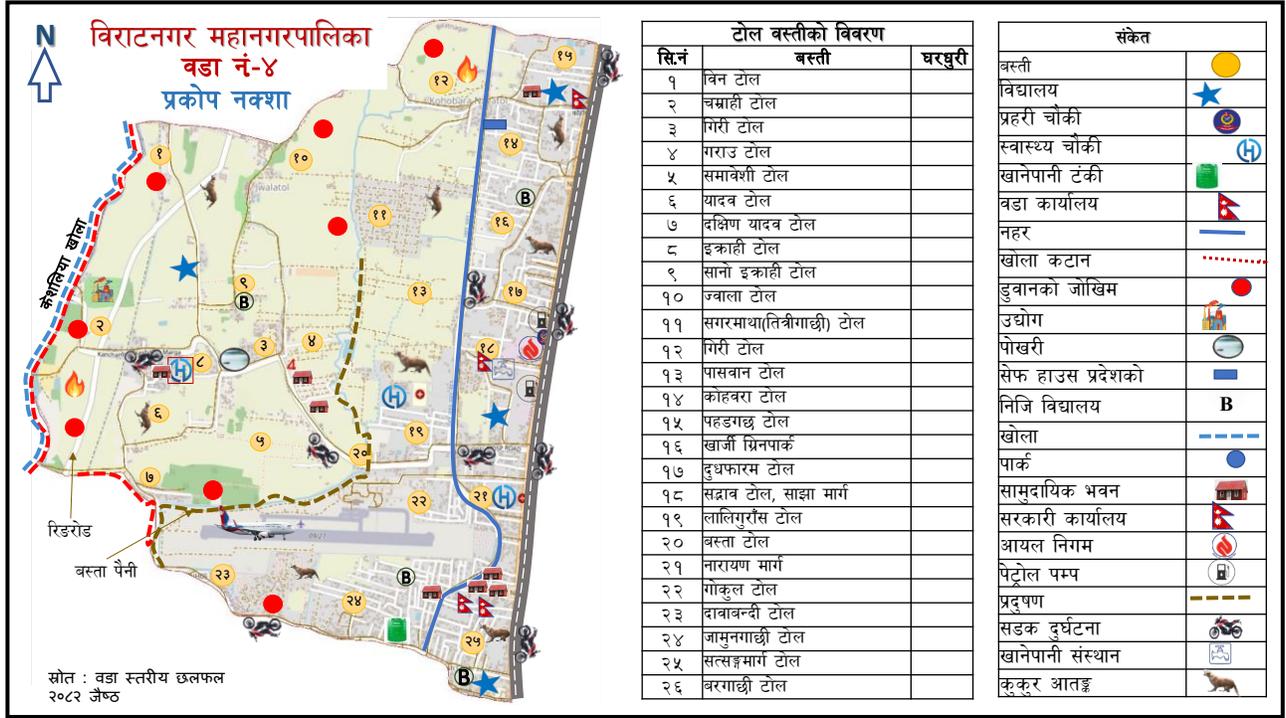
वडा नं ३

स्रोत : वडा स्तरीय छलफल २०८२ जैष्ठ

स्रोत : वडा स्तरीय छलफल २०८२ जैष्ठ

टोल वस्तीको विवरण		संकेत	
सि.नं	वस्ती	घरघुरी	बस्ती
१	शुभकामना टोल विकास		विद्यालय
२	श्रीकृष्ण टोल विकास	अमर टोल	प्रेक्षि सौभाग्यात्म चोक
३	मधुमारा थानगाछी टोल विकास	सम्म	स्वास्थ्य चौकी
४	मधुमारा टोल विकास		खानपानी टकी
५	बालसवाइ राजवंशी टोल विकास		वडा कार्यालय
६	बालगोपल टोल विकास		प्रस्तावित ड्रेन
७	संगम टोल विकास संस्था		खोला कटान
८	मधुवन टोल विकास		डुवानको जोखिम
९	प्रगति विनायक टोल विकास		डन बनिसकेको
१०	अशोक चोक क टोल विकास		महेश खाद्य उद्योग
११	अशोक चोक ख टोल विकास		नमुना वस्ती
१२	समावेशि टोल विकास		आगलागी जोखिम
१३	बालुवाइ टोल विकास		मन्दिर
१४	हरिहर टोल विकास		पोखरी
१५	सगरमाथा टोल विकास		सुरक्षित स्थान
१६	समिक्षा टोल विकास		सामुदायिक भवन
१७	विश्वकर्मा टोल विकास क		प्रस्तावित ड्रेन
१८	विश्वकर्मा टोल विकास ख		अस्कल कारखाना
१९	जनक मार्ग टोल विकास		गोरखा पत्र संस्था
२०	निर्मल टोल विकास		पार्क
२१	भगवती मार्ग टोल विकास		प्रस्तावित पुल
२२	लक्ष टोल विकास		पेट्रोल पम्प
२३	अमर टोल विकास क		
२४	अमर टोल विकास ख		
२५	अमर टोल विकास ग		
२६	वाँके विहारी टोल विकास		
२७	आदर्श टोल विकास		
२८	स्वागतम टोल विकास		
२९	लालीगुराँस टोल विकास		
३०	गीतामार्ग टोल विकास		

